

15
6-II-4410

VLADIMIR V. ROZENBERG I JOVAN LJ. KOSTIĆ

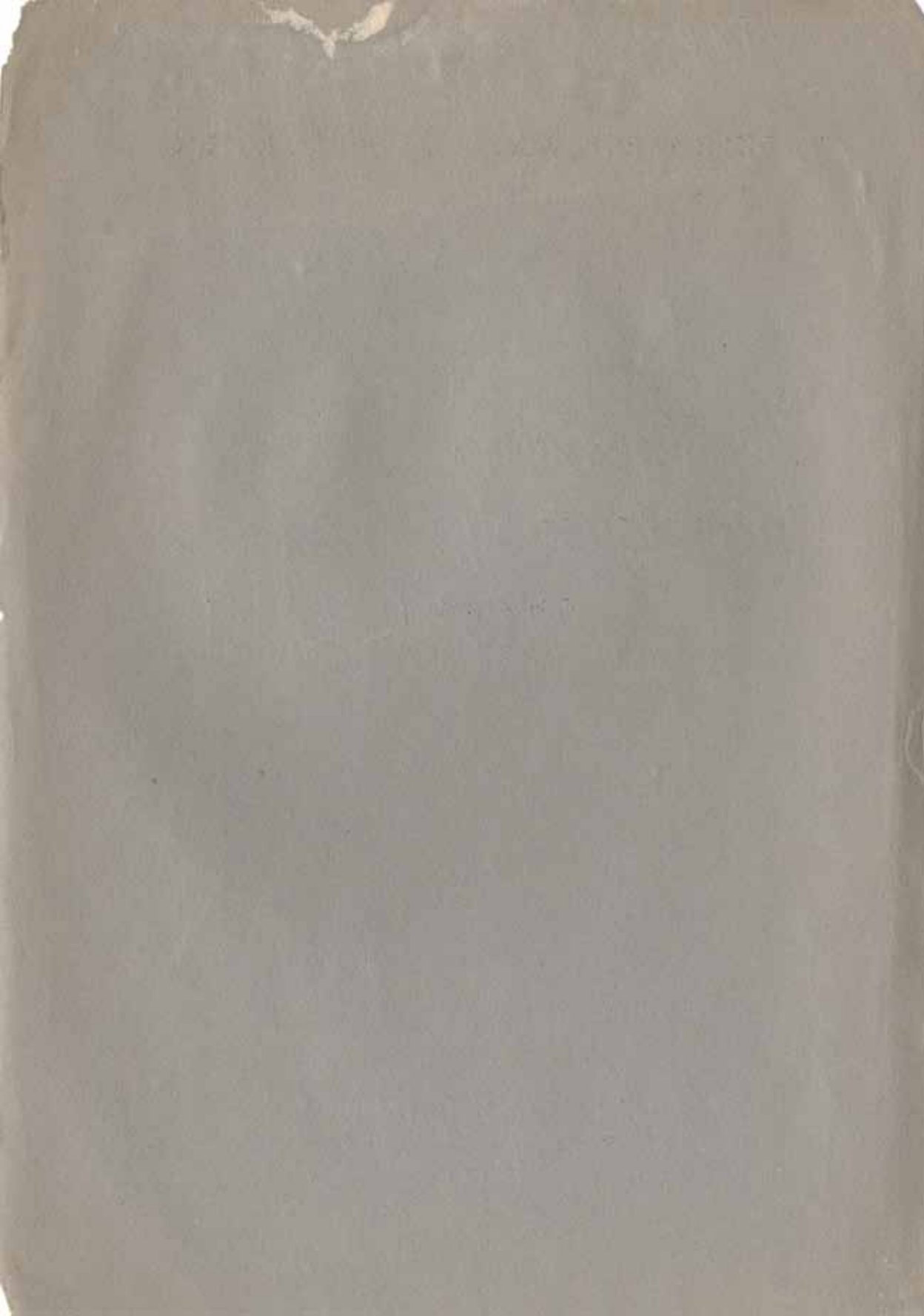
*Ko finansira
jugoslovensku privredu*

*država - banke - inostrani i
domaći kapital u službi privrede*

IZDANJE BALKANSKE ŠTAMPE A. D.

Beograd, Prestolonaslednikov trg 38

1940

VLADIMIR V. ROZENBERG I JOVAN LJ. KOSTIC

*Ko finansira
jugoslovensku privredu*

*država - banke - inostrani i
domaći kapital u službi privrede*

IZDANJE BALKANSKE ŠTAMPE A. D.

Beograd, Prestolonaslednikov trg 38

1940

Бр. инвентара: 176504

PREDGOVOR

U strukturi jugoslovenske narodne privrede najslabiji elemenat čini kapital. To je potpuno razumljivo, kada se ima u vidu da je Jugoslavija pretežno agrarna zemlja i da industrijalizacija zemlje nije izvedena u punom obimu. Iz toga se razloga proučavanje problema kapitala — čiji je zadatak, sa jedne strane, da podiže privrednu delatnost u svima njenim granama, da bi na taj način omogućio najbolje iskorišćavanje velikih prirodnih bogatstava; a sa druge strane, da pruži mogućnost uposlenja višku seoskog stanovništva — mora smatrati i neophodnim i korisnim. Jednako sa teorijsko-ekonomске tačke gledišta kao i u pogledu vođenja racionalne privredne politike.

Pisce ove informativne studije pri njenoj izradi rukovodila je namera da pruže što tačniju i što objektivniju sliku: čiji je taj kapital, koji su njegovi sastavni delovi i kako on radi u našoj zemlji.

Kako prikupljanje, obrada i proveravanje ovakvih podataka iziskuju prilično dugo vremena to se, pojmljivo, i dobijeni rezultati odnose na jedan već protekli period vremena. Zbog toga se svi podaci u ovome delu odnose na 1937 godinu. Ovo međutim niukoliko ne može da znači da su ovi podaci zastareli i da prema tome ovo delo ne predstavlja dovoljnu i sigurnu osnovu za sve one koji se interesuju ovim problemima.

Onima koji poznaju prirodu i tehniku jednog ovakvog posla suvišno je ovo i objašnjavati. A onima koji nisu upućeni u sve teškoće sa kojima je skopčana izrada jednog ovakvog dela navešćemo jedan primer. Godine 1937 objavljena je studija jednog od pisaca ovoga dela pod naslovom „Inostrani kapital u jugoslovenskoj privredi“. Ova studija bila je izrađena na osnovu podataka iz 1935 godine. Međutim, ona je bila sve do sada skoro jedini izvor informacija po ovom pitanju. Podaci i tabele u njoj, premda već zastareli, sve do danas su reprodukovani i u našoj i u stranoj štampi kao „najnoviji podaci“. Oni su objavljivani bilo sa naznačenjem izvora ili, mnogo češće, bez toga naznačenja.

Sve ovo utvrđuje pisce ovoga dela u veri da njihovo delo izlazi u pravi čas i oni ga predaju javnosti s uverenjem da će joj u svakom pogledu korisno poslužiti.

Pisci.

Upotreba podataka navedenih u ovom delu dopuštena je samo uz naznačenje izvora, na način predviđen u §-u 32 Zakona o zaštiti autorskog prava i pridržavajući se strogo propisa iz §-a 26 istoga Zakona.

UVOD

POJAM FINANSIRANJA

Finansiranje je nabavljanje kapitala u novčanom obliku. U pitanju je nabavljanje novih novčanih sredstava. Drugim rečima to je ulaganje novih novčanih sredstava za produktivne ciljeve. Ulaganje se može vršiti na dva načina: ili u vidu sudelovanja u izvesnom poslu, odnosno preduzeću, ili davanjem zajma radi postizanja istih ciljeva. U prvom slučaju onaj koji daje kapital ponekad zadržava pravo na povraćaj investiranog kapitala, no, u većini slučajeva, on se odriče ovoga prava za vreme dok postoji preduzeće, tj., tačnije rečeno zakon ga na to odricanje primorava; dok u slučajevima zajmova povratak pozajmljenog kapitalnog iznosa sačinjava bitni uslov pravne konstrukcije koja vezuje stranke.

Finansiranje je ulaganje novčanog kapitala samo za produktivne svrhe. Konsumptivni kredit ispada iz okvira pojma finansiranja. Drugo ograničenje, koje nije toliko neosporno kao prvo, sastoji se u tome što se iz kruga finansiranja isključuju svi kratkoročni krediti. Teorijski posmatrano ovi krediti proširuju sredstva za obrt ne stvarajući pri tome novi kapital za preduzeće*). Inače podela kredita na one koji predstavljaju jedan od oblika nabavljanja kapitala i na one koji nemaju to svojstvo odgovara podeli kreditnog tržišta na novčano tržište i na tržište kapitala (Geld und Kapitalmarkt).

Poznatom bankaru i profesoru Somary-u pripada čast i zasluga za jasno formulisanje bitnih crta novčanog tržišta i tržišta kapitala.

Oni krediti za kojima se, s jedne strane, na novčanom tržištu oseća potreba i koji se, s druge strane, dodeljuju ne samo što su vezani za kratke rokove, već se i odobravaju, u cilju zadovoljenja izvesne privredne potrebe, pod pretpostavkom da se pozajmljeni iznosi moraju vratiti. Ova potreba sastoji se ili u tome što treba dovršiti izradu neke robe ili u tome da bi se izvela nekakva špekulacija. Kreditodavac nije nimalo zainteresovan u rezultatu proizvodnje, odnosno špekulacije, šta više priroda i vrsta toga posla su potpuno van njegove pažnje i znanja. On se brine samo o kamatnoj stopi i povratku pozajmljenog novca.

*) R. Liefmann: Beteiligungs- und Finanzierungs Gesellschaften 1931. S. 112 und folg.

Tržište kapitala ističe na prvom mestu tražnju prava svojine na novčane kapitale ili bar na njihovo dugoročno iskorišćavanje. Zato je ova tražnja tesno vezana za namenu upotrebe poverenog novca. „Für den Eigentumsanspruch auf dem Geldmarkt ist die Freiheit, auf dem Kapitalmarkt — die Bindung des Verwendungs Zweckes charakteristisch“*).

Preciziranje kredita na ova dva tipa može se sprovesti samo u zemljama jako razvijenog kapitalizma (Hochkapitalismus), dok u drugim zemljama takva podela nema dovoljno oslonca prema stvarnom stanju kreditnog tržišta, kao što je, npr., kod nas slučaj. Ali, s obzirom na naše prilike, ne smemo da se strogo pridržavamo ograničenja finansiranja samo u slučajevima manje više dugotrajnog ulaganja kapitala u novčanom obliku, već možemo samo naglasiti da se kod nas finansiranje vrši prvenstveno u vidu stvaranja stalnog kapitala, tj. „ona dobra, koja se mogu više puta upotrebiti i koja pri svakom aktu proizvodnje gube samo jedan deo svoje vrednosti — stalan kapital — unosi se samo jednim delom u proizvodne troškove i postepeno se amortizuje“. Suprotno tome „obrtni kapital je onaj koji se u proizvodnji može upotrebiti samo jedanput i koji se pri prvom aktu proizvodnje utroši. Obrtni kapital može lako i brzo da promeni svoju upotrebu i da se iskoristi u proizvodnji prema potrebama privrede“**). Naši kratkoročni krediti nisu ogradeni potpuno od ostalih kredita, nego se vrlo često pretvaraju u dugoročne i time postaju izvorom za nabavljanje novih kapitala, mada se to događa često i preko volje zajmodavca.

Činioci proizvodnje jesu: priroda, rad i kapital. Ova studija dodiruje samo jedan od ovih elemenata — kapital.

Kapital je potreban organizatoru proizvodnje, to jest preduzimaču. U njegove funkcije spada pribavljanje, rukovanje i upotreba kapitala i on snosi odgovornost za njegovo iskorišćavanje i povrat, ako je to potrebno. Kada bi preduzimač bio u isto vreme i kapitalista u razmeru potrebnom za vodenje novih poslova, onda ne bi skoro ni postojao problem nabavljanja kapitala. Ovakvi slučajevi su svakako malobrojniji od onih slučajeva kada preduzimaču nedostaje potreban kapital. Načini nabavljanja kapitala su isto toliko raznovrsni koliko su i mnogobrojni, počevši od ortakluka do akcionarskog društva i od prijateljskog zajma do najkomplikovanijih kreditnih operacija. Predmet je ove studije više sam finansijer nego način finansiranja, jer je za zemlju oskudnu kapitalom ovaj problem od presudne važnosti.

Ovo pitanje u današnjim prilikama ima svoje naročito obeležje. Oba oblika finansiranja, i učešće u preduzećima i zajam teže obliku hartija od vrednosti te se, u stvari, novac daje za protivvrednost koju pretstavljaju vrednosni papiri. Nemačka nauka karakteriše ovu pojavu izrazitim terminom »Effektenkapitalismus«. Privredni smisao ovoga »papirnog kapitalizma« sastoji se u mobilnosti prava učešća i prava potraživanja. Ova mobilnost postoji kod

*) Dr. Felix Somary — Bankpolitik 1934 S. 25 und 210

**) Dr. Aleksandar Jovanović, Narodna Ekonomija, Beograd 1933 strane 80—81.

nas samo u pravnom smislu, ali izostaje u privrednom. Naše privatne hartije od vrednosti nemaju prometa, te su s toga imobilizovane, dakle pribavljači kapitala se ne mogu neposredno osloniti na narodnu štednju, koja je glavni izvor kapitala u svakoj zemlji. Ta okolnost što kod nas ne postoji tržište kapitala za privatne hartije ima za svoju posledicu da narodna štednja služi proizvodnji samo posredno preko banaka, koje snose celu odgovornost za ove plasmane.

Na taj način možemo tvrditi da glavni faktor nabavljanja kapitala za privredne ciljeve ne igra kod nas aktivnu i neposrednu ulogu, već ostaje po strani. Drugi faktori su: država, novčani zavodi, inostrani kapital i sami preduzimači koji raspoloživa sredstva jednog preduzeća iskorišćavaju za finansiranje drugih preduzeća.

Posmatranje delatnosti svakog od ovih činioaca predstavlja sadržinu sledećih glava ove studije.

Treba, dakle, pregledati skoro sve grane privredne delatnosti, a u vezi sa tim postavlja se pitanje kakav mora biti red ovoga pregleda.

Na prvo mesto dolaze osnovne industrije i to one koje predstavljaju neposredno iskorišćavanje prirodnog bogatstva zemlje ili stvaraju preduslov za rad ostalih industrijskih grana. To su: rudarska i topionička industrija, zemljama industrija, eksploatacija šuma i proizvodnja električne struje, (iskorišćavanje vodnih snaga i stvaranje pogona za sve mašinske strojeve).

Ostale su grane industrije povezane za napred pomenute osnovne, i to: metalno-mašinska i elektrotehnička zasnivaju se uglavnom na izradi metala i predstavljaju vertikalno produženje rudarsko-topioničke industrije. Delom tako i hemijska industrija.

Prehranbena, kožna i tekstilna industrija preraduju sirovine koje im liferuje poljoprivreda u najširem smislu ove reči. Ta okolnost vezuje ove grane industrije u jednu zasebnu grupu.

Navedeni faktori finansiranja stavljaju na raspoloženje kapital pored industrije i preduzećima koja nisu industrijska, i koja se bave transportom, hotelijerstvom, trgovinom i osiguranjem.

Na kraju se pruža slika čitave akcije finansiranja cele narodne privrede po svim granama u cilju upoznavanja i preglednosti srazmere finansiranja prema pojedinim sektorima narodne privrede.

SUBJEKTI FINANSIRANJA

FINANSIRANJE PRIVREDE OD STRANE DRŽAVE

Država kao privrednik

Delimično ili totalno učešće javnog kapitala, tj. kapitala zastupljenog od države u ime celog naroda u privrednim preduzećima, koji je zaista narodna svojina u pravom smislu ove reči, dobija danas raznovrsne i sve nove oblike.

Dvojaki lik države je bio odavno poznat. Pored države kao nosioca ideje narodnog suvereniteta i vrhovnog organizatora javnog reda i poretka, fiskus se svagda smatrao, u domenu privatno pravnih odnosa, kao jedno obično pravno lice koje, kao i sva druga lica, može imati prava i obaveze, koje može tužiti pred sudom druga lica i biti tuženo od njihove strane.

Ova delatnost fiskusa u oblasti privatno pravnih poslova predstavlja nekoliko koncentričnih krugova.

U svojstvu ustrojitelja javnog reda i poretka država predstavlja najveći organizam u svakoj zemlji. U ostvarenju materijalnih rashoda potrebnih za održavanje ovoga organizma fiskus se pojavljuje kao najkрупnije gazdinstvo u zemlji.

Pored toga svaka je država, u manjoj ili većoj meri, vlasnik raznih nekretnina, šuma, zgrada i druge imovine koja vrlo često nosi i prihod. Upravljanje i eksploatacija ove imovine predstavlja takođe gazdovanje većeg obima.

U ovom užem krugu država radi za sebe, kao svaki drugi sopstvenik velike imovine.

Proširenje ovoga kruga nastupa onda kada država uzima na sebe vršenje organizacije izvesnih usluga svima kojima su ove usluge potrebne. Najstariji primer ove državne organizacije su pošta i željeznice. Pored toga, iz čisto finansijskih razloga, država uzima iz privatne inicijative izvesne grane proizvodnje, odnosno trgovine, i eksploatiše ih na monopolski način bez konkurencije, ne vezujući pri tome nikako prodajnu cenu sa vrednošću samog produkta (najklasičniji primer su monopolska prodaja duvana i svih proizvoda od duvana). Mada u svima ovim slučajevima država posluje kao svaki drugi privredni preduzimač, ipak upotreba prava monopola, odnosno isključivosti u ovom poslovanju, kao i utvrđivanje prodajnih

cena ne na bazi trgovačke kalkulacije već na bazi fiskalnog prihoda, bitno razlikuje ovu vrstu državnih preduzeća od svih ostalih. To nije čisto privatno poslovanje već poslovanje mešovite prirode.

Treći krug državnog poslovanja sačinjavaju ona državna preduzeća koja rade pod jednakim uslovima sa svima ostalim privatnim preduzećima iste grane. U ovoj oblasti zapaža se konkurencija između državnih i privatnih preduzeća — između inicijative države u svojstvu preduzimača i inicijative ostalih privrednika.

Prof. Laufenburger je u svom delu »Mešanje države u narodnu privredu«, o kome će biti dalje opširno govoreno, ovako formulisao stav države prema načelu privatne svojine.

Delanje države kao vlasnika nepokretnosti ili preduzeća, u strogim granicama propisa privatnog prava, čini polaznu tačku koja je dosta precizna u pravnom i privrednom pogledu. Gornju granicu sfere ovakve delatnosti države pretstavlja monopol fiskalnog svojstva, to jest takva državna preduzeća koja ostvaruju čisti dobitak u visini iznad nivo-a koji može da postigne svako drugo preduzeće, slično po predmetu svoje delatnosti, — dok donju granicu normalnog privredno-pravnog gazdovanja države čine slučajevi u kojim se državno preduzeće brine manje za sticanje normalnog (trgovačkog) dobitka, već teži ostvarenju nekih drugih ciljeva, — drugim rečima, kada se, u mesto načela normalnog poslovanja u jačoj ili slabijoj meri, pojavljuje princip javne privredne službe (service public).

Postoji teorijski sporno pitanje da li je uopšte umesna i korisna ovakva inicijativa države i takva njena delatnost.

Kritika klasične škole narodne ekonomije mešanja države u privredu

Prvu kritiku mešanja države u privrednu delatnost naveo je Adam Smit, i ta kritika nije izgubila ni do danas od svoga značaja, jer, iako su izvesni argumenti pobijeni sadašnjom praksom, ipak ima dosta i takvih koji su ostali nepobitni.

Država je, po shvatanju klasične škole, vrlo malo sposobna za vršenje privredno preduzimačkih funkcija. Ona vodi ove poslove preko činovnika, kojima nedostaje okretnost i stručnost. Ako koji od činovnika ima lične sposobnosti poslovnog čoveka, on je u nemogućnosti da ih pokaže pod uslovima birokratskog rada. Državna administracija je suviše glomazna, skupo staje i vrši poslove sporo, a kontrolni aparat koji zapaža samo formalne greške, više ometa nego što donosi koristi radu, te na taj način jače povećava poslovne troškove. Država ne sme da stupa u konkurenciju sa privatnim licima, koja su svi poreski obveznici. Međutim, svojim radom, država sužava njihovo polje delatnosti i oduzima im izvesni deo zarade. Na kraju krajeva država slabi njihovu poresku snagu.

Treći navod ove kritike uperen je protivu karaktera prihoda, odnosno dobitka privrednih preduzeća. Državnom budžetu su potrebni prihodi stabilnog karaktera dok je, međutim, dobitak jednog preduzetnika veoma promenljive prirode, pa šta više poslovna delatnost, za izvestan period, može doneti i gubitak.

Sem toga rezultati državnih preduzeća ne mogu biti povoljni još i iz ovog razloga: da bi postiglo dobit preduzeće treba da prodaje svoje proizvode što skuplje. Ovo međutim ne odgovara interesima vlade koja zavisi od birača. Dakle iz ovog razloga državna preduzeća trudiće se da prodaju što jeftinije, to jest bez ostvarenja mogućeg dobitka.

Najzad, stvarajući pomoću državnih preduzeća samostalne prihode, vlada može donekle i da se izvlači ispod kontrole parlamenta, te neće biti potpuno zavisna u materijalnom pogledu u odobravanju ili neodobravanju budžeta od strane narodnog predstavništva.

Od napred navedenih razloga koji govore protiv aktivnog državnog mešanja u privrednu delatnost, može se reći da politički razlozi o zavisnosti vlade od birača i o njenom izvlačenju ispod kontrole narodnog predstavništva daju utisak anahronizma.

Prigovor o nesposobnosti državnih organa za vođenje privrednih poslova nije dovoljno opravdan. U doba stvaranja ove kritike zaista je postojala velika razlika između delatnosti činovnika i delatnosti privrednika. Ali, otkada su se pojavila na čelu privredne delatnosti ogromna akcionarska preduzeća sa glomaznim aparatom za upravljanje poslovima, pored državne birokratije postala je i druga akcionarska birokratija, a u mesto samostalnog industrijalca, odnosno trgovca — pojavljuju se najamnici višeg ranga, kao što su: generalni direktori, direktori, prokuriste velikih preduzeća*). Ako su se ljudi naučili privrednom poslovanju pod uslovima komplikovanog mehanizma velikih preduzeća, nije nikakvo čudo da su ove nove navike prenete i na državna preduzeća, koja posluju u tehničkom smislu isto tako kao i privatna preduzeća, ali pod pretpostavkom da su ona usvojila njihove metode rada. To se u naše vreme naziva komercijalizacijom državnih privrednih preduzeća.

Treća zamerka protiv državne privrede, koja se sastoji u tome da država, mešajući se u privrednu delatnost i konkurišući privatnim preduzećima, slabi njihovu poresku snagu, a sama umesto sigurnih poreskih prihoda dobija promeñljivi i nesigurni dobitak, odnosno da često trpi i gubitak u poslovnoj delatnosti, — nije izgubila ništa od svoga značaja. Naprotiv, ova je zamerka pod sadašnjim uslovima postala oštrija nego ikada.

Oblici i granice mešanja države u privredu

Navedena kritika mešanja države u privrednu delatnost od strane klasične škole zasniva se na njenom shvatanju uloge države. Prema Adamu Smitu država ima ne samo pravo, nego i obavezu da se brine za spoljnu i unutrašnju bezbednost naroda, da održava sudove za pravično rešavanje građanskih parnica i da naplaćuje poreze, koji služe za pokriće državnih izdataka za ostvarenje napred navedenih funkcija. U ovom mišljenju ispoljava se liberalistički pogled na privredne odnose, koji uzima za polaznu tačku svoga gle-

*) Belgijski profesor Hepner u svom članku „Crise des valeurs en droit des sociétés anonymes“ (Revue Economique Internationale, Avril 1939) primećuje (str. 131) — da „fonctionnarisme“ to jest činovnički element predstavlja u sadašnjem dobu bitni znak administracije velikih privrednih preduzeća.

dišta skoro neograničeno pravo privatne svojine; proizvodnju samo za tržište pod uslovima slobodnog takmičenja, koja teži isključivo postizanju dobitka. Ovi principi liberalizma i individualizma nisu bili nikad ostvareni u svom punom izrazu, isto onako, uostalom, kao što i suprotna načela integralnog socijalizma, čak i u krajnjem svom obliku — u komunizmu — koji zahteva potpunu kolektivizaciju ne samo oruđa proizvodnje, nego i potrošnje nisu bila takođe ostvarena. Kapitalizam, isto tako kao i integralni socializam, isključuje sasvim državu iz privrednog života i u tome pogledu postoji između njih sličnost. Liberalni kapitalizam isključuje državu na taj način što je uklanja od privrednog života, jer je država, prema oštrom izrazu Lasala, samo »noćni stražar« i ništa više, dok socializam isključuje državu iz toga razloga što po njemu privredni život čini samostalnu celinu i zasebnu organizaciju koja stoji van sistema političkih jedinica (treća internacionala).

Najkarakterističnija crta ovih osnovnih struja privredno-društvene ideologije sastoji se u tome da se one ne vezuju sa pojmom države, već stoje iznad nje. Baš ovu crtu najjače podvlači Prof. Feliks Somary u svom čuvenom delu »Wandlungen der Weltwirtschaft seit dem Kriege« iz 1929 god.

Ali je sve to ipak samo u teoriji, dok u praksi država uvek zauzima izvesno mesto u privrednom životu, koje može biti više ili manje u zavisnosti od privredne ideologije vlade, — i sve ove kvantitativne nianse podjednako obuhvata pojam privrednog intervencionizma države.

Granice ove državne intervencije kao i njeni oblici, mnogo zavise od ciljeva koje država hoće da postigne. Prof. Laufenburger, pisac najobimnog dela o problemu intervencionizma (Prof. Henry Laufenburger, L'intervention de l'Etat en matière économique, Paris 1939, pages 371) razlikuje dva njegova tipa: konservativan, odnosno tradicioni i reformatorski, odnosno revolucionarni intervencionizam. Prvi dolazi u pomoć privredi kada se zapažaju veliki potresi privrednog života (najistaknutiji primer intervencije ove vrste je delatnost bivše austrijske države u slučaju sloma bečkog Kreditanstalta u 1931 god.), a njegov je cilj da održi postojeće privredno uređenje, mada u konačnom rezultatu često ima kao posledicu svoga dejstva obratni efekat, to jest radikalnu promenu dotadašnjih odnosa. Intervenonizam drugog tipa — reformatorski — teži novom uređenju postojećeg privrednog režima.

U slučajevima kada država hoće da postane autokratska, to jest kada hoće da ostvaruje bilo u kom obliku ideale totalitarne vlade, odnosno da potčini bezuvetno čitavu privredu i društvenu organizaciju, intervencionizam dobija politički karakter. Kada se država meša u privredni život radi podizanja materijalnog stanja celog naroda ili izvesnih krugova, tada se intervencionizam može smatrati kao socijalni (na primer naši zakoni o likvidaciji zemljoradničkih dugova).

Pomenuti pisac, prof. Laufenburger, pruža potpunu i sistematsku sliku raznovrsnih intervencija države u privredne odnose. Prvu kategoriju sačinjava javna služba u oblasti saobraćaja (»service public«). Održavanje saobraćaja, u širem smislu ove reči, zahteva sa

jedne strane građenje puteva i nabavljanje saobraćajnih sredstava, a sa druge — njihovu eksploataciju u javnim interesima i radi javne koristi, bez obzira na rentabilnost investicija za građenje i finansijskih rezultata od eksploatacije. Pošto saobraćaj mora da bude što pristupačniji korisnicima, saobraćajna politika mora da gravitira tome da cena za usluge saobraćajnih ustanova bude što jeftinija. Ovo osnovno načelo ne sukobljava se sa okolnošću da u pojedinim slučajevima saobraćajni poslovi mogu nositi i veliki dobitak, jer se u planovima za razvijanje i održavanje saobraćajnih veza najmanja pažnja skreće na postizanje dobitka.

No činjenica da se ne može postići dobitak niukoliko ne sprečava ustrojstvo potrebnih puteva i njihovu eksploataciju. Ovo mešanje države izražava se u raznim oblicima, i tu dolaze: koncesije za građenje željeznica i električnih centrala; dažbine za iskorišćavanje puteva kao i putni fondovi; tarifna politika; pokriće deficita privatnih željeznica; subvencija za održavanje redovitih pomorskih, rečnih i vazdušnih linija; premije za brodograđenje; subvencionisanje saobraćajnih preduzeća putem plaćanja za prenos pošte; najzad, mešovita akcionarska društva sa učešćem države i tome slično. Najmoderniji problem koordinacije željezničkog i automobilskog saobraćaja (rail-route) pretstavlja primer najkomplikovanijeg mešanja države u regulisanju delatnosti željeznica i automobilskih transportnih preduzeća radi postizanja privrednih ciljeva pomoću mera privrednog karaktera.

Sadašnju organizaciju cele narodne privrede ističe veliko mešanje države u privrednu delatnost pojedinaca. Ovo mešanje dostiže svoj vrhunac u doba rata, ali prilično pritiskuje rad privrednika i u mirno vreme. Posmatranje savremenog protekcionizma, naročito u njegovom autarkijskom obliku, pruža, sa ove tačke gledišta, obilan i raznovrstan materijal u prilog ove teze.

Borba koju vodi država za održavanje privredne ravnoteže i protiv poremećaja privrednih odnosa izaziva skoro isti efekat. U ovu kategoriju spadaju mere koje su uperene protiv suviše proizvodnje, koje pojačavaju zaposlenje radnika putem javnih radova, koje imaju za cilj podizanje cena nekih produkata ili povećanje kupovne snage pojedinih narodnih slojeva.

Dalje treba voditi računa o državnoj intervenciji koja ima za svoj predmet imovinu i dohodak pojedinaca. Tu dolaze u obzir porezi, koji pored čisto fiskalnog značaja teže izvesnom nivelisanju privatnih dohodaka (naročito oporezivanje dobitka od vojnih porudžbina, dobitka robnih kuća velikog obima i tome slični slučajevi), raznovrsni načini prinudne štednje i dirigovane potrošnje kao i državni monopoli.

Na širokom polju, na kome se ispoljavaju razne kategorije intervencije države u privrednu delatnost pojedinaca, mešanje u privrednu strukturu sačinjava naročitu grupu sastavljenu iz više tipova. Prof. Laufenburger podrazumeva pod mešanjem u privrednu strukturu: prvo, delatnost države kao preduzetnika, drugo, kao ortaka u preduzetničkom poslovanju i, treće, kao organizatora preduzimačke delatnosti.

Država u svojstvu samostalnog preduzetnika organizuje preduzeća u sopstvenoj režiji. Država radi na istoj privrednoj i pravnoj bazi kao i svi ostali preduzetnici. Drugi tip poslovanja države kao preduzetnika pretstavljaju slučajevi organizacije državnih privrednih ureda u obliku pravnog lica sa finansijskom autonomijom. Ovakvo pravno lice može ili poslovati pod jednakim uslovima sa svima ostalima preduzećima iz iste grane ili se može koristiti naročitim preimućstvima, a kadkad može upražnjavati faktični monopol, ili, najzad, da zadržava takav poslovni položaj na zakonskoj osnovi. Treći tip državnih preduzeća čine nacionalizovana privatna preduzeća bilo na osnovu opšte, bilo individualne nacionalizacije.

Ortačenje države sa privatnim kapitalom pretstavlja donekle novu pojavu, koju sada obuhvataju pod nazivom mešovite privrede («économie mixte») Država u zajednici sa privatnim kapitalom učestvuje u ovim slučajevima u vlasništvu i upravljanju izvesnih preduzeća. Ekonomiste često karakterišu ove pojave kao »decentralizovanu akciju državnog socijalizma«. Ova formula mešovitih preduzeća primenjuje se često u oblasti transporta, proizvodnje električne struje i drugih grana koje bliže dodiruju ili opšte interese, odnosno interese industrije, ili druge grupe privrednika.

Treću grupu državnog intervencionizma u privrednu strukturu sačinjava prinudna organizacija od strane države kako svih privatnih privrednih preduzeća, tako i poljoprivrednika. Postoje dve formule takvih organizacija u praksi, i to: korporativna tripartitna u Italiji (država, preduzetnik i radnik) i dvopartitna u Nemačkoj (grupa i staleško uređenje).

Pregled raznovrsnih ispoljavanja ideje privrednog državnog intervencionizma pokazuje da su obim prodiranja države i njegovi oblici povezani u svakoj zemlji i u svakom vremenu za privredno socijalno shvatanje, koje može da se smatra u toj zemlji i u tom vremenu kao vladajuće.

Imamo, u raznim državama, komunističko i nacional-socijalističko shvatanje državnog zadatka. U komunistički uređenoj državi, kao što je SSSR, industrijska delatnost je socijalizirana kao i spoljna trgovina i izvesne druge grane privredne delatnosti. Privatna privredna delatnost dopušta se utoliko ukoliko to država iz raznih razloga dozvoljava, dopušta i trpi. Nacional-socijalistička država, mađar priznaje u principu postojanje privatne privrede, pa joj čak i nameće izvesnu ulogu, ipak je stavlja pod svoje vodstvo, dakle ograničava je ukoliko to nalazi za potrebno. U ovom pogledu je dovoljno podsetiti na sadržinu § 70 (1) nemačkog novog akcionarskog zakona iz 1937 godine koji kaže da upravni odbor upravlja poslovima preduzeća snoseći za to punu odgovornost onako kako to zahtevaju interesi poslovanja, osoblja preduzeća, opšta korist naroda i Rajha. («Wie das Wohl des Betriebes und seiner Gefolgschaft und der gemeine Nutzen von Volk und Reich fördern»).

To su krajnje struje intervencionizma koje ipak utiču na shvatanje uloge države u privredi u drugim zemljama. Najmarkantniji primer toga pretstavlja slučaj nacionalizacije aeroplanskih preduzeća u Francuskoj u 1938 godini a na osnovu zakona od 11 avg. 1936 g. Ovo srednje shvatanje uloge države u privredi, koje je zas-

Zer upo-
redjuje ko-
munistam
i kapitalizam
22
de odvaj
patitien
od privrede

novano na načelima privrednog liberalizma, mnogo je modificirano na osnovu sadašnjih ideja o privrednoj državnoj delatnosti. Većina zemalja, a među njima i Jugoslavija, pridržavaju se ovoga »srednjeg shvatanja« uloge države u privredi, ali je kvantitativni obim ostvarenja intervencionizma u praksi veoma različit u raznim zemljama. To ističe prof. V. Bajkić koji veli: »najdelikatnije pitanje koje se postavlja u praksi nije moglo da bude rešeno jednoobrazno, a to je koliki udeo državna privreda sme da ima u nacionalnoj privredi. Jer država nema misiju privrednika u tome je mišljenje nepodeljeno. Ukoliko se ona pojavljuje i u tom svojstvu mora se opravdati specijalnim razlogom«*). U udžbeniku Narodne Ekonomije prof. A. Jovanovića**) nabrojani su ovi specijalni razlozi koji opravdavaju mešanje države u privredu: 1) kad preduzeće nije lukrativno, a ipak je neophodno; 2) u onim slučajevima kada je preduzeće samo po svojoj prirodi jedan faktični monopol, 3) kada je u pitanju fabrikacija novca, 4) kada preduzeće ima da zadovolji potrebe potrošača čija je platežna sposobnost mala i 5) kada je u pitanju proizvodnja luksuznog artikla (duvan, alkohol). Industrijski stalež određuje granicu državnog mešanja ne ograničavajući ga taksativnim nabranjem. Tako se, na XX zboru Centrale Industrijskih Korporacija 12 i 13 aprila 1938 godine, u izveštaju kaže: »jedan od nedostataka naših vremena koji se i kod nas sve većma odomaćuje, i sa kojim prema tome moramo još duže vreme računati, odnosi se na etatizam i na mešanje države u privatnu inicijativu... on ima i svoje dobre strane utičući povoljno na prebrođenje krize i stvarajući neku vrstu rezerve za kritična vremena, ali samo sve donde dok ne stvara štetnu konkurenciju privatnim preduzećima, kada to neophodni interesi zemaljske odbrane i današnji oblici trgovinske politike ne zahtevaju***). O zavodjenju izvesnih mera potrebnih za interese zemaljske odbrane imamo i zvaničnu izjavu u završnim računima državnih prihoda i rashoda Kraljevine Jugoslavije za 1937-1938 godinu. Na strani LXVII se kaže sledeće: »program industrije izvodio se pojačanjem proizvodnog kapaciteta i proširenjem potrošačke oblasti bilo podizanjem novih industrijskih grana — metalurgije i ratne industrije kao državnih preduzeća, gde je vezan interes cele zemlje, bilo pogodnim regulisanjem rada privatnih preduzeća sa izvesnim ograničenjem u pogledu njihovog položaja na unutrašnjem tržištu, koja su im oduzimala mogućnost stvaranja faktičnog monopola«.

Centrala Industrijskih Korporacija spominje pored interesa zemaljske odbrane još i drugi razlog državne intervencije u privredi, naime ostvarenje savremene trgovinske politike. Zaista disparitet između naših unutrašnjih i svetskih cena za glavne zemljoradničke proizvode zahtevao je da naš izvoz bude zasnovan na naročitim regionalnim ugovorima, čije je ostvarenje nemoguće bez naročitih trgovačkih preduzeća osobite vrste. (Prizad)****).

*) „Država kao privrednik“ — Narodno blagostanje — br. 22 od 3. VI. 1939. st. 341.

**) Narodna Ekonomija — Beograd 1933 god. — str. 100 i 101.

***) Saopštenje Centrale industrijskih korporacija u Kraljevini Jugoslaviji — Beograd — 1938 godine — strana 12.

****) O tome naročito izrazito piše Dr. Sava Obradović u svome delu: „La politique commerciale de la Yougoslavie“, Belgrade, 1939, str. 58 i 59.

Naša javnost ima o tome pitanju određeni stav: »državna preduzeća ne treba da se osnivaju gde je dosta jaka privatna inicijativa a nikako ne treba da ona nastupaju kao konkurenti u jednoj privrednoj grani*). Samo preduzeća »od opšte koristi« mogu spadati u domen državne privredne delatnosti. Sa ovoga gledišta je veoma razumljiva zamerka, koju čini u svom izveštaju za 1938 godinu jedno od najvećih naših preduzeća za izradu cementa, — »Beoćinska fabrika cementa«. U ovom izveštaju čitamo: »kod takve hipertrofije proizvodnog kapaciteta mora se osnivanje novih fabrika cementa smatrati kao potpuno pogrešna investicija kapitala naročito u našoj zemlji, koja je tako siromašna kapitalom. Pod tim okolnostima treba se čuditi da je Kraljevska vlada predvidela u jednom amandmanu finansijskog zakona za 1939/40 godinu osnivanje državne fabrike cementa, jer za to nema nikakvog privrednog opravdanja. Ako se taj predlog ostvari još će se smanjiti uposlenje u postrojenjima koja postoje, a poreska snaga industrije cementa će se svakako unazaditi«. Taj amandman (§ 67 tačka 2) glasi, da se ovlašćuje Ministar građevina da, po odobrenju Ministarskog Saveta, osnuje preduzeće za proizvodnju cementa u državnoj režiji iz sredstava državnog putnog fonda.

Pojam državnog kapitalizma

Nećemo se više zadržavati na načinima zadiranja savremene države u narodnu privredu. Izučavanjem državnog kapitalizma, koji se pojavljuje kao naročiti oblik intervencionizma**), približićemo se mnogo brže našem cilju. Jedan francuski pisac***) veli tom prilikom: »Sada je uobičajeno da se pod nazivom državnog kapitalizma podrazumeva svaka eksploatacija od strane države industrijskog ili trgovačkog preduzeća, odnosno drukčije rečeno, učešće javnog kapitala u privrednim organizmima«.

Pomenuti pisac daje interesantnu šemu državnog kapitalizma na osnovu materijala koji mu pruža izučavanje francuskih stvarnih prilika. Ova šema može se primeniti i na druge zemlje, ali sa izvesnim izmenama. Zato je interesantno izneti ovu šemu u njenim glavnim potezima.

Država se pojavljuje u svojstvu finansijera na tri načina: prvo, kao vlasnik preduzeća koje ona eksploatiše u svoju korist (preduzeća u sopstvenoj režiji), drugo kao suvlasnik sa privatnim kapitalistima i, treće, kao zajmodavac, često puta pod naročitim uslovima. Ova privredna državna delatnost ima da se proučava prvo sa gledišta njenog oblika i tehničkog uređenja, a zatim sa gledišta cilja koji ta delatnost želi da postigne.

*) Komercijalizacija državnih privrednih preduzeća — Privredni pregled 1938 godina od 3-IX.

**) Državni kapitalizam pretstavlja onu kategoriju intervencionizma koju Prof Laufenburger karakteriše kao mešanje države u privrednu strukturu.

***) Jaques Bertrand — „Les méthodes et l'esprit du capitalisme d'Etat en France“. — Revue Economique Internationale Février 1939. „C'est cette exploitation par l'Etat d'une entreprise industrielle ou commerciale et même, d'une manière plus générale la participation du capital publique à des organismes à caractère économique qu'il est convenu de désigner aujourd'hui par la formule couramment employée du capitalisme d'Etat.« (page 208).

Tehnički oblik privredne državne delatnosti ističe se na najizrazitiji način ako uporedimo tri vrste pojma: trgovačko knjigovodstvo sa pravilima državnog računovodstva, akcionarsko društvo sa ustanovom (office), bankarski mehanizam kredita sa ostvaranjem kredita u budžetu.

Trgovačko knjigovodstvo predstavlja takvo vođenje računa koje ima za cilj da se u svakom momentu mogu saznati rezultati poslovanja; tome služi i račun izravnjanja i račun gubitka i dobitka.

Državne ustanove, odnosno preduzeća, eksploatišu se drukčije. Državno računovodstvo brine se o sasvim drugim stvarima, naime o tome da što bolje pokaže, kako se troše otvoreni krediti. Država otvara kredite u budžetu i van budžeta. Ovom kreditu odgovaraju rashodi koji padaju na kredite otvorene za izvesnu potrebu. Preciziranje namene kredita i tačna klasifikacija izvršenih rashoda prema otvorenim kreditima predstavljaju najvažniju brigu režisera budžetske partije. Prenos rashoda na teret nekog drugog kredita zasniva se obično na najkomplikovanim propisima.

Sasvim je drukčija upotreba sredstava stavljenih na raspoloženje putem kredita. Zato su krediti od strane državnih kreditnih ustanova mnogo elastičniji, od kredita dodeljenih neposredno od strane fiska.

Struktura privrednih državnih preduzeća pruža sliku raznovrsnih kombinacija od administrativno birokratske ustanove do običnog akcionarskog društva, — i to zasebna glavica i pravo upravljanja od strane onih koji su preduzeću dali ovu glavnicu reproduciraju se u državnim uredima, privilegovanim akcionarskim društvima i društvima sa naročitim povlasticama u raznoj meri i u raznom međusobnom odnosu.

Posmatrajući sve ove oblike državnog kapitalizma pitamo se, kaže pomenuti francuski pisac, šta je to što nedostaje ovome državnom kapitalizmu da bi mogao postati pravi kapitalizam*).

Njegov je odgovor na ovo pitanje veoma prost — državni kapitalizam je takav kapitalizam kome nedostaje duh kapitalizma.

Ovaj duh kapitalizma ogleda se u tome što je jedini cilj postojanja jednog preduzeća postizanje dobitka. Ovaj lukrativni duh nije svojstven svim raznovrsnim ustanovama i preduzećima državnog kapitalizma. Državna ustanova, odnosno preduzeće, može realizovati dobitak, ali je ipak to za nju od sporednog značaja, jer ona nastavlja svoje poslovanje i u onim, češćim, slučajevima kada ne samo što ne postiže dobitak, već kada snosi gubitak. Francuski pisac navodi mnogobrojne primere ove vrste, ističući da ovakve ustanove ne delaju nikad u korist svojih vlasnika, već u korist destinatera (le capitalisme d'Etat ne parrâit fonctionner qu'en faveur de ces

*) Empruntant au système capitaliste tous ses procédés et toutes ses techniques l'Etat fait vraiment figure d'industriel, de commerçant ou de banquier. Que manque-t-il donc pour que ses offices, ses sociétés mixtes ou ses caisses de crédit soient exactement comparables aux entreprises qu'en fait ils concurrencent et parfois supplantent? Il leur manque l'esprit capitaliste, c'est à dire la recherche du profit financier.

bénéficiaires et jamais pour le profit de l'exploitant). Ako ovaj kapitalizam funkcioniše u korist destinatera (usagers), to se vrši na teret računa poreskih obveznika. U tome leži, prema mišljenju francuskog pisca, samoograničenje državnog kapitalizma. On može da se razvije samo utoliko, ukoliko državni budžet, odnosno fiskus, može da izdrži ovo popunjavanje nedostatka privatne inicijative.

Naša državna privreda

Prelazeći na pregled naših prilika treba, pre svega, napraviti neku klasifikaciju naše državne privrede. Tako, na primer, Kurilo u jednom članku ističe ovakvu zgodnu podelu:*) preduzeća samostalne Uprave monopola, državne železnice i poštansko-telegrafsko-telefonske ustanove sačinjavaju prvu grupu; državni rudnici, poljska imanja i državne šume — drugu; industrijska preduzeća — treću i kreditno-finansijske ustanove (Državna Hipotekarna banka, Poštanska štedionica, Državna lutrija itd.) četvrtu grupu.**)

Mada se može nešto i zameriti ovoj podeli, kao na primer da državni rudnici kao preduzeća industrijskog karaktera spadaju više u treću nego u drugu grupu, — ipak ova podela može korisno da posluži radi pregleda svih pojedinih objekata državne privrede***).

Ustanove u državnoj režiji

Prvu grupu prirodno čine ustanove u sopstvenoj državnoj režiji. Iz ove grupe pomenuti pisac izdvaja poslovanje i preduzeća Uprave državnih monopola, ne samo zbog pravnog karaktera (monopol, isključivo pravo koje im je priznato po zakonu), nego još više zbog fiskalnog karaktera eksploatacije ovih preduzeća.

U pogledu na knjigovodstvo Uprava državnih monopola je potpuno komercijalizovana. Njeno poslovanje ogleda se u računu izravnjanja i računu gubitka i dobitka. Postoji glavnica u iznosu od 637,9 miliona dinara, obrtni kapital 907,2 miliona, rezerve i fondovi 116,0 miliona, pozajmljena sredstva 287,5 miliona, dok na aktivnoj

*) „Les entreprises économiques d'Etat en Yougoslavie» — La Revue Economique de Belgrade — 1930 — N. 4. str. 81.

**) O Državnoj Hip. banci i Pošt. šted. vidi glavu o novčanim zavodima.

***) Prof. Laufenburger, op. cit. strana 255. pruža pregled državne privrede u sledećim rečima: „Abstraction faite du domaine agricole et forestier, dont l'origine tient à l'évolution historique l'Etat exploite des mines, dirige des industries et participe par la formule de l'économie mixte à la gestion d'entreprises privées" (izdvojivši poljoprivredu i eksploataciju šuma, u kojima učešće države postoji glavnim delom kao rezultat istorijske evolucije, država eksploatiše rudnike, šume, upravlja izvesnim industrijskim jedinicama i sudeluje, prema tipu mešovite privrede, u vođenju privatnih preduzeća).

G. Dr. Pretner („Učešće države u našoj industriji» — Ekonomsko-finansijski život — 1939, septembar—oktobar, str. 484) veli po tome pitanju sledeće: „delatnost naše države na području industrije zadire u sledeće privredne oblasti i to: u oblast šumarstva, u oblast rudarstva i metalurgije, u oblast proizvodnje duvana i ostalih monopolskih artikala, u oblast proizvodnje šećera, u oblast proizvodnje svile, elektrike, celuloze itd. i najzad u oblast odbranbene i ratne industrije u užem smislu tj. one industrije koja proizvodi artikle koji služe za neposredne vojničke svrhe (proizvodnja oružja, municije, vojne odeće i obuće, aviona i drugih saobraćajnih sredstava itd.)“.

strani bilansa postoje: gotovina 46,7 miliona, sirovina, polufabrikati i roba 496,5 miliona, investicije 637,9 miliona dinara. Zbir bilansa dostiže 2.132,6 miliona dinara. Prema računu dobitka i gubitka iskazan je bruto prihod u iznosu od 2.069,9 miliona dinara. Taj prihod obuhvata rashode u iznosu 302,5 miliona dinara i čist prihod 1.767,5 miliona dinara. Dokle režija i svi ostali poslovni troškovi čine 14,58% bruto prihoda, dotle čista dobit iznosi 85,42%. U ovom odnosu najjasnije se ogleda fiskalni karakter preduzeća Uprave državnih monopola.*)

Poštansko-telegrafsko-telefonske ustanove rade takode kao monopolske ustanove, ali njihove naplate za usluge nemaju fiskalni karakter. Isto se može reći i za željeznice. Samo je monopolski položaj željeznica slabiji nego poštansko-telegrafskih ustanova, jer se željeznice takmiče i sa parobrodarskim prugama i sa avionskim linijama i, što je najglavnije, sa automobilskim transportom putnika i robe.

Ove su ustanove, naravno, uvedene u državni budžet. Prema završnim računima 1937/1938 godine njihovo finansijsko stanje iskazano je ovako: (u mil. din.)

	Ostvareni prihodi	Izvršeni rashodi
Državne željeznice	2.439,6	2.025,8
Pošta i telegraf	510,5	382,1

ali saldo prihoda po odbitku rashoda ne može se smatrati kao dobitak u poslovnom smislu.

Radiofonija je prema svome karakteru donekle slična poštansko-telegrafskoj službi, jer podizanje i eksploatacija radiostanica ne može biti prepuštena slobodnoj konkurenciji. Ovo monopolno poslovanje je bilo do sada kod nas predmet koncesija. Država je, u licu Ministarstva pošta i telegrafa, ustupila pravo podizanja i eksploatacije emisionih stanica privatnom kapitalu (Radio A. D. Beograd, Radio A. D. Zagreb), dok sada ukida koncesiju i obustavlja rad pomenutih društava. (Uredba o oduzimanju koncesija društvima Radio u Beogradu i Zagrebu — Služb. Novine br. 192 LXVII od 24 Avgusta 1939 god.). Druga Uredba, koja je objavljena istodobno sa prvom, dopušta primenu načela ekspropriacije nekretnina za potrebe građenja novih ili proširenja postojećih radiostanica, kao i postrojenja instalacija, nekretnine sa zgradama, rezervni materijal i celokupan pribor za radiofoniju koji pripada društvima od kojih su oduzete koncesije (čl. I i čl. 9 Uredbe).

Iz toga se vidi da preduzeća radiofonije prelaze u kategoriju državnih preduzeća u sopstvenoj režiji. Ustrojstvo ovih preduzeća nije precizirano Uredbom, ali verovatno će ona dobiti svoj pravi oblik prema obrazcu tipa koji je utvrđen prvi put za fabriku aviona u Kraljevu (o tome nešto opširnije vidi dalje).

Druga grupa sastoji se od državnih ergela (8), državnih šuma, čija je eksploatacija poverena direktijama šuma, zatim od državnih imanja Belje i Topolovac. Mada se u sastavu imanja Belja nalaze i izvesna preduzeća industrijskog karaktera, ipak cela ta grupa prete-

*) Račun izravnjanja i račun dobitka i gubitka Samostalne uprave državnih monopola za 1937/1938.

žno pretstavlja državnu poljoprivredu. Imanja Belje i Topolovac ostvarila su prihode u iznosu od 103,4 miliona dinara, dok su njihovi rashodi iznosili 109,7 miliona dinara. Prihod od državnih šuma dostiže 169,5 miliona dinara, a od državnih ergela 1,9 miliona dinara i t. d...

S vremena na vreme se pojavljuje u javnosti vest da država ima nameru da komercijalizira Belje, ali do ovoga još stvarno nije došlo.

Treću grupu predstavljaju državna industrijska preduzeća. Tu imamo nekoliko raznovrsnih tipova: prvo državni rudnici uglja, rudnik željeza Ljubija, željezara u Varešu, elektrana na Krki, rudarska zajednica »Bosna«. Ovo su državna preduzeća u sopstvenoj režiji, od kojih su, nedavno, nekoliko od njih data pod zakup društvu „Jugoslovenski čelik“. Pored nabrojanih preduzeća mogu se na ovom mestu spomenuti i dve državne štamparije u Beogradu i Sarajevu.

Komercijalizovana državna preduzeća

Drugi oblik državnog kapitalizma predstavljaju privilegovana akcionarska društva. Treću kategoriju čine društva sa državnim aporom za koji je država primila, na ime protiv-vrednosti, akcije odnosno društva. Četvrti tip mešovitih društava sačinjavaju preduzeća sa učešćem države usled specijalnih zadataka postavljenih ovim društvima.

Često se pronose glasovi o komercijalizaciji čitavog niza državnih preduzeća koja su do sada radila u sopstvenoj režiji. Komercijalizacija može da bude izvedena na razne načine. U našoj dosadašnjoj praksi zapažaju se tri vrste, odnosno tri stepena komercijalizacije: 1) knjigovodstvena komercijalizacija, 2) putem ustrojstva naročitog državnog ureda prema akcionarskom obrascu, 3) pretvaranjem državne ustanove bilo u mešovito, bilo u privilegovano, bilo u obično akcionarsko društvo.

Uprava državnih monopola je primer čisto knjigovodstvene komercijalizacije, dok na osnovu naročite Uredbe objavljene u br. 64 Dod XVI Službenih Novina od 26 marta 1939 godine Fabrika aviona u Kraljevu pretstavlja veoma izrazit tip državnog ureda ustrojenog kao akcionarsko društvo.

Ova fabrika, koja je ranije bila svojina francuskog društva Brege, otkupom od strane države postala je državno preduzeće u sopstvenoj režiji. Pomenuta Uredba preuređuje ovu fabriku prema novim načelima. Uredba daje ovakvu definiciju preuređenog preduzeća: »Državna fabrika aviona u Kraljevu je autonomno državno preduzeće na industrijsko-komercijalnoj osnovi, čija se organizacija određuje ovom Uredbom.« (§ 1.).

Autonomnost se ispoljava u tome, što je Fabrika zasebno pravno lice, što ima firmu i što se na nju primenjuju odredbe zakonskih propisa koji važe za privatna industrijska preduzeća.

Pošto fabrika nije akcionarsko društvo ona nema glavnice te, umesto glavnice, ima druga potrebna sredstva koja se sastoje iz apora (fabrika) i dotacija od strane Štaba Vazduhoplovstva u iznosu

od 15 miliona dinara. Na čelu preduzeća stoji upravni odbor od 5 lica, čije su kompetencije, dužnosti i prava predviđeni isto kao i kod akcionarskih društava na osnovu statuta (pravila) društvenih.

Funkcije nadzornog odbora vrši nadzorna komisija od 3 člana. Članovi upravnog odbora i nadzorne komisije postavljaju se od strane resornih ministara. Knjige se vode po sistemu dvojnog knjigovodstva, a na osnovu zaključaka po knjigama sastavlja se godišnji bilans i račun dobitka i gubitka shodno propisima koja važe za društva obavezna na javno polaganje računa. Iz čiste dobiti dodeljuju se tantijeme.

Jedina razlika po Uredbi između fabrike aviona u Kraljevu i privatnih preduzeća sastoji se u tome, što pri zaključivanju poslova sa državom fabrika ne polaže kaucije i dobija porudbine bez licitacija putem direktnih pogodaba.

Uredba o državnom preduzeću »Jugoslovenska celuloza«, objavljena u Služb. Novinama br. 177-LIX — od 7 Avgusta 1939 god., reproducira propise o fabrici aviona u Kraljevu. Razlika je samo u tome kako se sastavlja »početna osnovna glavnic« (čl. 8). Ovu glavicu sačinjavaju: dve nove fabrike celuloze koje će se podići od strane bankarske kuće Seligman i Ko. iz Pariza, kao i postojeća fabrika celuloze šumsko-industrijskog preduzeća »Šipad«, čija se vrednost utvrđuje na 25 miliona dinara.

Preduzeće može zaključivati kratkoročne, srednjoročne i dugoročne zajmove u zemlji i u inostranstvu u cilju pribavljanja obrtnog investicionog kapitala, a za sve njegove obaveze jamči država.

Treće preduzeće istog tipa nalazi se u »statu nascendi«. Njegov je postanak predviđen Uredbom o podizanju državne fabrike šećera u Šapcu (Služb. Novine br. 190-LXVI — od 22 Avgusta 1939 god.), na osnovu koje Ministar Finansija može zaključiti zajam od najviše 100.000.000 dinara kod Državne hipotekarne banke. Ovaj zajam otplaćivaće se iz čiste dobiti fabrike, a ako bi to bilo nedovoljno, tada će se otplatni obroci zajma naplaćivati zadržanjem iz čiste dobiti Državne hipotekarne banke koja inače pripada državnoj blagajni.

U ovu grupu spada takođe i prodajna centrala za šećer (Služb. Novine br. 209 Dod. LXXIII od 14 Septembra 1939 god.), ali se tu zapaža izvesna razlika koja se sastoji u tome što prodajna centrala nije čisto državno preduzeće, već mešavina dva elementa, i to: države i svih ovlašćenih šećerana. Zakon definiše Centralu, kao »ustanovu koja ne radi u cilju sticanja zarade i nema drugih prihoda, sem doprinosa od šećerana za svoje izdržavanje.« (§ 10).

Centrala je uređena prema akcionarskom obrascu i njeni organi su: glavna skupština, upravni odbor i nadzorni odbor. Država je zastupljena u upravnom odboru preko pretstavnika četiri ministarstva, a sem toga postavlja se pri Centrali stalni komesar i njegov zamenik.

Centrala reguliše ne samo prodaju šećera od strane svakog proizvođača, nego utiče i na finansijsku stranu proizvodnje, i to određuje reone setve repe, utvrđuje produkcione troškove, vodi računa o ceni repe i utvrđuje prodajnu cenu šećera za svakog proizvođača. Prodaja se vrši samo preko Centrale, to jest liferovanje robe

i naplata protivvrednosti spada u delokrug dotične šećerane ali ona radi to po nalogu Centrale. U nalogu stoji, kome, kakvu količinu i za kakvu cenu odnosa šećerana ima da proda i da naplati fakturu u gotovu.

Dakle Centrala je ustanova mešovite prirode u kojoj se ispoljava, na veoma izraziti način, ideja dirigovane privrede.

Ovaj tip komercijalizacije državnih preduzeća dobija sve veću primenu. Tako na primer u broju 271 Službenih novina Dod. XCIII od 25 novembra 1939 godine objavljena je Uredba o organizaciji, radu i poslovanju državnog zavoda za proizvodnju veterinarskih cepiva i lekova u Beogradu na „komercijalnoj osnovi“. Vredno je istaći da „svrha komercijalizacije Zavoda nije postizanje dobiti, već davanje valjanih preparata uz što nižu cenu“, — mada je Zavod obavezan da će se u poslovanju rukovoditi načelima dobrog domaćinstva i ispravnog trgovačkog gospodarstva, starajući se da iz svojih vlastitih prihoda pokriva rashode oko proizvodnje.

Drugi, sličan primer, predstavlja eksploatacija i rad državnog Grand hotela u Jajcu i turističkih kuća u Jezeru i Bočcu. Ovim preduzećem upravlja Upravni odbor koga postavlja Ministar finansija, — a rad Upravnog odbora stoji pod nadzorom komesara iz redova finansijskih činovnika. Stvarno pak vođenje poslova pripada poslovodi, koji učestvuje u prihodima restoracije Grand hotela sa 95% a u bruto prihodima ukonačenja gostiju sa 90%, — drugim rečima poslovođa je zakupac toga preduzeća (Službene novine br. 120 od 1 juna 1939 god. Dod. XLI i br. 273 od 28 novembra 1939 god. Dod. XCIV).

Treći stepen komercijalizacije predstavlja osnivanje akcionarskih društava sa učešćem države. U većini slučajeva država dobija akcije bez ulaganja novca kao protivvrednost za apor, dok u izvesnim slučajevima država stvarno učestvuje u kapitalu društva, i to često u tako velikoj meri, da se dešavalo da je država, putem otkupa svih akcija, postala jedini akcionar društva.

Kod preduzeća za istraživanje nafte (»Bitumen«, »Uljanik«, »Medunarodno petrolejsko društvo«) država dobija izvestan broj akcija za apor državnog erara, odnosno kao kupo-prodajnu cenu — »terragium« — za pravo eksploatacije u koncesionim područjima. Na osnovu društvenih pravila izvestan broj članova upravnog odbora postavlja Ministar šuma i rudnika. Ukupna glavnica ovih društava iznosi 13 miliona dinara, učešće države dostiže 3.2 miliona dinara.

Jedno rudarsko društvo — »Hromni rudnici Ljuboten« postalo je u 1926 godini, na osnovu ugovora zaključenog između Ministra šuma i rudnika i fabrike hemijskih proizvoda »Hemikos« o zakupu prava istraživanja i eksploatacija rude i kopova u državnom istražnom terenu Ljubotinskom. Tom prilikom je država dobila 33.33% akcija »besplatno i bez ikakve nagrade«. U slučaju povećanja kapitala državi pripada jedna trećina od iznosa povećanja.

»Cinkarna« D. D. u Gaberiji kod Celja postala je u 1923 godini na osnovu ugovora između »Slavenske banke« u Zagrebu i »Srpske trgovačke banke« u Beogradu sa jedne strane i Ministarstva šuma i rudnika sa druge strane, prema kome je državna cinkarna prodana novom društvu za 9.900 akcija od po 100 dinara (ukupna glavnica

3 miliona dinara). Državi je zagantovana dobit u razmeru 1/30.000 po akciji od čistog dobitka u iznosu dobijenom pre ma kojih otpisa.

U oblasti šumske industrije država učestvuje kod dva preduzeća, od kojih je jedno postalo postepeno potpuno državno (Šipad), dok kod drugog državno učešće iznosi samo 1/5 (Jugoslovenska destilacija drva).

I u prvom i u drugom slučaju radi se o iskorišćavanju objekata koji su prešli u državnu svojinu na osnovu ugovora o miru kao pređašnja svojina Austro-Ugarske monarhije. »Jugoslovenska destilacija drva« drži u zakupu državnu tvornicu u Tesliću, dok o stvaranju šumsko-industrijskog preduzeća »Dobrljin Drvar« imamo zvaničnu izjavu iz 1920 godine, u kojoj se kaže da je za novo društvo uzeta za bazu šumska imovina Ota Štajnbasa, u kome je Bosansko Hercegovački erar imao pre ujedinjenja akcije u vrednosti od 5.600.000.— dinara od 6 miliona, dok su akcije u vrednosti 400.000.— pripadale industrijalcu Oskaru Kerneru, čehoslovačkom podaniku. Sem toga, preduzeće je imalo 50% akcija fabrike celuloze u Drvaru. U novom preduzeću država je zadržala za svoj apor 51% svih akcija, 27% Kerner i 22% Sindikat naših banaka sa Hrvatskom eskontnom bankom na čelu. U svom daljem razvijanju Šipad je fuzionirao sa Durmitorom i fabrikom celuloze, — a prilikom povećanja kapitala deo države bio je u stalnom porastu. Sada je to čisto državno preduzeće, radi čije sanacije je država nedavno otkupila 30.000 novih akcija za 30 miliona dinara (završni račun 1937/38 god. str. LV).*)

Slabo učešće države zapaža se kod »Drave« D. D. za proizvodnju žižica, u čijem kapitalu sudeluje Uprava Monopola.

Najkrupniji apor države odnosi se na društvo »Jugoslovenski čelik« osnovano u 1938 godini. Društvena glavica iznosi 600 miliona dinara. Apor države — rudnici uglja u Zenici i Brezi i rudnik gvožđa u Ljubiji — procenjuje se na 57.000 akcija od po 5.000.— dinara, to jest 285.000.000.— dinara. Sem toga, iz druge emisije državi se ima uplatiti 10 miliona u akcijama (20.000 akcija). Državna hipotekarna banka ovlašćena je da upiše akcije do 200 miliona dinara. Dakle u ovom slučaju imamo mešoviti slučaj — isplata akcijama državnog apora i ulaganje od strane države preko Državne hipotekarne banke novčanih sredstava za primljene akcije.

Dva preduzeća, koja rade za ratnu industriju »Industrija aeroplanskih motora« A. D. i »Vistad« su u uticajnoj sferi državnog kapitala. Društvo »Industrija aeroplanskih motora«, u kom je ranije učestvovao francuski kapital, sada je nacionalizovano od strane države a njegova glavica je udvostručena. Što se tiče drugog preduzeća »Vistad« A. D., izgleda da je država učestvovala u povećanju njegove glavice od 1 na 20 miliona dinara, a osim toga da mu je odobrila fiskalne povlastice. U završnim računima tim povodom se kaže: »U cilju podizanja ratne industrije odobrene su povlastice fiskalne prirode. U naknadu preduzeće se obavezuje da će ispuniti propise ugovora o proizvodnji materijala za zemaljsku odbranu u obimu koji bude utvrđen u ugovoru sa Ministarstvom vojske i mornarice« (strana LXIV).

*) O »Šipadu« vidi u glavi o šumskoj industriji.

Naročitu kategoriju preduzeća sa učešćem države čine saobraćajna preduzeća, kao što su: »Aeroput«, »Putnik«, »Prvo Srpsko brodersko društvo«, »Društvo kanala Kralja Petra I.«

Društvo »Putnik« je preduzeće naročite vrste, jer pored poslovanja kao putnički biro vrši i propagandu turizma, što zahteva znatne troškove. Glavnica je konstruisana na taj način da 1/5 (120.000.—) pripada državi a 4/5 (480.000.—) pripada »organizacijama od opšte koristi koje rade na unapređivanju saobraćaja putnika i turista a koje po svojim pravilima ne dele svojim članovima nikakve dobiti«. U upravnom i nadzornom odboru su zastupljeni Ministarstvo saobraćaja i Ministarstvo trgovine i industrije.

»Društvo Kanala Kralja Petra I.« može se smatrati više kao ostatak ekonomske prošlosti nego kao preduzeće stvoreno za savremene potrebe. Za vreme ratova u doba francuske revolucije, francuski vojnici zarobljeni u Mađarskoj, iskopali su kanal, koji vezuje Dunav sa Tisom i time skraćuje put po Dunavu za 150 kilometara. U 1842 godini privatno društvo, koje je taj kanal izradilo i sve dotle eksploitalisalo prodalo ga je državi. Država je gazdovala njime do 1870 godine, dok nije izdala koncesiju generalu Tiru na 75 godina t. j. da do 1945 godine eksploatiše kanal pod uslovom daljeg izgrađenja kanalske mreže. General Tir je našao kapital u Engleskoj i na taj način je postalo društvo »Frances Canal Company« sa glavnicom u iznosu od 27 miliona austro-ugarskih kruna. Društvo je izradilo nov kanal dužine 69 kilometara koji vezuje glavni kanal sa Novim Sadom (kanal Prestolonaslednika Aleksandra). Društvo se bavilo remorkažom šlepova po kanalima i pogonom mlinova na obalama kanala, kao i drugim granama poljoprivredne industrije podignute na zemljištu koje je bilo otuđeno duž kanalskih obala.

Posle rata je teritorija kanala podeljena ovako: 6/7 se nalazi u Jugoslaviji a 1/7 u Mađarskoj. Glasom Trianonskom mirovinskog ugovora osnovana su umesto jednog predratnog dva društva — jugoslovensko i mađarsko — u kojima pored jugoslovenske, odnosno mađarske države sudeluju i stari engleski akcionari. Država učestvuje sa 28%, a stari akcionari zadržali su 72%.

U jugoslovenskom društvu u glavnici u iznosu od dinara 27,104.000.— država sudeluje sa 8,836.000.—, dok ostali deo pada na engleski kapital.

Prema §§ 73 tačka 7 Finansijskog zakona uz budžet za 1939/40 god. Direkcija Rečne plovidbe može otkupiti od Srpskog broderskog društva celokupnu imovinu i u tu svrhu zaključiti zajam kod Državne hipotekarne banke.

Prvo Kraljevsko srpsko povlašćeno brodersko društvo postoji od 1891 godine. Radilo je posle rata u zajednici sa Direkcijom rečne plovidbe. Učešće države u glavnici društva dostiže 50%. Na kakav će se način izvršiti spajanje ovog društva sa Direkcijom rečne plovidbe nije još poznato. Prema jednoj verziji biće osnovano jedno novo akcionarsko društvo mešovitog tipa sa učešćem države. O tome kaže g. Konstantinović u svom članku o etatizaciji putem mešovitih privrednih preduzeća (Trgovačke novine): »U poslednje vreme, dobili smo dva velika društva u kojima je država glavni akcionar »Jugoslovenski čelik« i »Silos« a. d. Na istom principu, veli se, organizovaće se,

u toku ove godine, i naše rečno brodarstvo. Pojednostiti te reorganizacije nam nisu još poznate. Znamo samo da će se izvršiti fuzija između Državne rečne plovidbe i Srpskog brodarskog društva.

Tako se čuje da će novo društvo biti organizovano po istom principu, po kome su osnovana i gornja dva akcionarska društva. To se ipak ne bi moglo tvrditi dok se ne vidi tačan plan te reorganizacije. Sve zavisi od prirode akcionara budućeg društva. Ako se izvrši samo fuzija, bez otkupa od strane države svih onih akcija Srpskog brodarskog društva koje se nalaze u privatnim rukama, onda će novo društvo biti osnovano po istom principu kao i »Jugočelik« i »Silos« a. d. Ako, naprotiv, država otkupi prilikom fuzioniranja Državne rečne plovidbe sa Srpskim brodarskim društvom $\frac{1}{2}$ akcija ovog poslednjeg, koje je u privatnim rukama, onda se ne bi moglo govoriti o istom principu.

»Agencija Avala« je akcionarsko društvo sa naročitim delokrugom rada. Dok su mnoge grane delatnosti ovoga preduzeća faktički monopol, jedna i to uvoz u zemlju i rasturanje inostranih novina i časopisa predstavlja pravi monopol koji je zasnovan na zakonu^{*)}. Učešće države u glavnici društva takve vrste sasvim je prirodno, samo što se pravila društva niu čemu ne razlikuju od pravila ostalih društava.

Privilegovana društva

Naročito treba istaći ona društva koja nose naziv privilegovanih. Mada ovaj njihov naziv označava da se tu radi o nekoj specijalnoj vrsti akcionarskih preduzeća, ipak nije lako utvrditi jednu opštu definiciju ovoga pojma, koja bi obuhvatala sve bitne osobine ovih društava, kao i to u čemu se ona razlikuju od ostalih tj. neprilegovanih akcionarskih društava.

Sa gledišta postupka pri osnivanju privilegovanih društava postoji jedna bitna osobina koja ih karakteriše i odlikuje od ostalih društava, a to je da se svako takvo društvo zasniva na naročitom zakonu, odnosno uredbi sa zakonskom snagom, a njihova pravila (statut) moraju biti saobrazni propisima ovoga lex specialis — a i opštim odredbama zakona o akcionarskim društvima. Ali i ovaj postupak pri osnivanju privilegovanih društava ne sme se smatrati kao isključivo određen samo za takva društva. Društvo Jugoslovenski čelik, koje nije privilegovano, zasniva se takođe na Uredbi (Službene novine br. 136 LIV iz 1938 god.).

Druga osobina privilegovanih društava je uživanje naročitih povlastica fiskalnog karaktera. Obim ovih povlastica nije podjednak za sva društva, a sem toga samo korišćenje ovakvih povlastica nije specifična crta svojstvena samo privilegovanim društvima. Od prilike su slične povlastice bile odobravane od strane države i drugim društvima, pa čak i inostranim, kao protiv-vrednost za izvesne usluge ili za investicije kapitala koje je država zahtevala u opštem interesu.

^{*)} Zakon o rasturivanju stranih novina i časopisa od 5.-XII 1931 god. Služb. Nov. br. 283-XCII od 5 VII 1931 god.

Treća naročita crta privilegovanih društava je njihov delokrug rada. Predmet delatnosti ovih društava ima u vidu ili opšte interese ili interese izvesne socijalne klase. Ako to nije pravni monopol, on je svakako *via facti* zbog prirode poslovanja. Ali i to ne može da se smatra kao crta svojstvena samo privilegovanim društvima, jer postoje društva koja sa sličnim delokrugom rada i zadacima opšteg karaktera nisu privilegovana društva (na primer Putnik, Agencija Avala).

Četvrta osobina privilegovanih društava je krug njihovih akcionara. Tu dolazi na prvom mestu država kao fiskus, državne kreditne ustanove, Narodna banka, javne štedionice i zadružne ustanove, dok su privatni akcionari ili sasvim isključeni ili im je učešće ograničeno, — ukoliko ustanove sa privilegovanim pravom nisu među sobom podelile sve akcije. Ali te iste osobine zapažaju se i u pravilima »Putnika« i drugih sličnih akcionarskih društava koja nisu privilegovana.

Načelo postavljanja od strane resornih ministara izvesnog broja članova upravnog i nadzornog odbora, kao i nadzor stalnog vladinog komesara su najslabije karakteristične crte privilegovanih akcionarskih društava, jer sve se to zapaža i u pravilima drugih akcionarskih preduzeća koja ne pripadaju grupi privilegovanih društava.

Najzad i ta okolnost da država neposredno ili preko svojih kreditnih ustanova ulaže izvesna novčana sredstva u glavnici ovih društava ne predstavlja nešto čega uopšte nema van okvira privilegovanih društava.

Sada imamo četiri privilegovana društva, dok je za peto dato ovlašćenje na osnovu Finansiskog zakona uz budžet za 1939/40 godinu da se donese Uredba sa zakonskom snagom. Uredba je već doneta 25 Avgusta 1939 god. Sl. Nov. br. 199 — LXX.

Finansijski odnosi privilegovanih društava sa državom pružaju sledeću sliku:

	Glavnica ukupna U hilj. din.	Država	Drž. kred. ustanove	Akcionari nar. vrste U hilj. din.	Državni kredit
Privilegovana Agrarna banka	700,000	276,573.500			
Zanatska banka	75,000	30,000.000		45,000	
Privilegovano A. D. za iz- voz zem. proizvoda	50,000	50,000.000			11,044.476
Privilegovano A. D. za si- lose ^{*)}	220,000	60,000.000	80,000	60,000	
Privilegovano A. D. Držav- nih fabrika svile ^{**)}	30,000	15,000.000	15,000		
	1.075,000	431,573.500	95,000	105,000	11,044.476

Državno učešće u užem smislu čini 40.14%; učešće državnih kreditnih ustanova 8,37%; akcionari naročite vrste, predviđeni u pravilima kao akcionari koji imaju da sudeluju u glavnici 9,76%; ukupno 58,27%.

*) Uredba o silosima — Služ. nov. br. 136 XLI od 21-VI-1938.

***) Ocena apora u vidu državnih fabrika svila.

Razume se da je stvarno direktno ili posredno učešće države u glavnici privilegovanih društava mnogo jače nego što to iskazuju podaci u brojevima, jer se privatni kapital zapaža samo kod Privilegovane agrarne banke, pa donekle i kod Zanatske banke (zanatlijske zadružne organizacije), dok ga kod ostalih privilegovanih društava skoro i nema, niti ga može biti shodno pravilima, koja se odnose na sastav akcionara.

Učešće države u akcionarskim preduzećima

Prema podacima koji se odnose na 1937 godinu državni kapital se javlja u iznosu od 448,315.350.— dinara, što čini tačno 10% prema iznosu glavnice iznete na zborovima akcionara u 1937 godini. Od tog ukupnog iznosa od 448,3 miliona dinara, 306,5 miliona dinara otpada na novčane zavode, 19,7 na saobraćajna preduzeća, 50,0 na trgovačka i 72,1 na industrijska preduzeća, to jest deo banaka u ukupnoj svoti državnog učešća čini 68,32%, industrije 16,09%, trgovine 11,16%, a saobraćajnih preduzeća 4,43%.

Sve što je napred izneto pokazuje da ovi podaci obuhvataju samo jedan prilično skroman deo državnog privrednog kapitala, to jest ispoljavanja onoga privrednog fenomena, koji je poznat pod nazivom državnog kapitalizma.

NOVČANI ZAVODI

Naš kreditni sistem

Bankarstvo treba da se prouči sa dve tačke gledišta: prvo, kao izvesna grana privrede koja za svoje poslovanje zahteva sakupljanje znatnog kapitala i drugo, kao aktivan činilac u finansiranju ostalih privrednih grana.

Pridržavajući se strogo plana ove studije, trebalo bi tretirati pitanje o bankama na dva mesta: u ovom delu kao o faktoru finansiranja i u delu u kome se govori koga treba finansirati. Tada bi u prvom delu trebalo analizirati aktivne operacije novčanih zavoda, dok bi u drugom trebalo proučiti njihova vlastita i tuda sredstva. Ali, kako bi se ovoj inače logičnoj podeli materijala moglo zameriti da je ista učinjena na štetu celine, to su pisci našli za potrebno da pitanje o bankama tretiraju u celini i na jednom mestu.

Naš kreditni sistem zasniva se uglavnom na državnom i privatnom bankarstvu. Kreditno zadrugarstvo i samoupravne štedionice imaju svoje posebne zadatke; sa jedne strane ove ustanove ulažu izvesan deo svojih kapitala kod banaka i time pojačavaju »tuda sredstva« kojima mogu da raspolazu novčani zavodi, — a sa druge strane pomenute ustanove kreditiraju veliki broj dužnika čija delatnost stoji van poslovnog života.

Privatno bankarstvo postoji kod nas skoro isključivo u vidu akcionarskih društava. Bankarske radnje, ukoliko ih uopšte ima, od sporednog su značaja i one se bave najviše menjačkim poslovima. One bankarske radnje koje su proširile svoju delatnost od čisto menjačkih poslova na kreditne operacije, pretvorile su se već u akcionarska društva.

Za aktivne operacije novčanih zavoda služe i vlastita sredstva banaka i ona koja su im poverena. Stoga treba najpre proučiti, kako se i iz kakvih izvora stvaraju bankarska sredstva i prve i druge vrste.

Od 584 novčana akcionarska zavoda koji su stvarno postojali u 1937 godini i koji su sklopili svoje godišnje bilanse, pretežni broj i to 510 sa ukupnom glavnicom od 970,091.460 dinara predstavlja male zavode čisto lokalnog karaktera.

Glavni, katkad i jedini akcionari ovih banaka su meštani — trgovci čiji su se poslovi razgranali u tolikoj meri da se od čisto robnih kredita, koji su svojstveni svakoj seoskoj trgovini, mogu

lako da prošire i na kredite u novcu. Preterano visoka kamatna stopa privlačila je sve slobodne kapitale na davanje zajmova, te je s toga pretvaranje trgovačkih radnja u banke davalo mestnim bogatašima mogućnost da puštaju u kreditni promet pored sopstvenih i poverena im sredstva. Većina ovih banaka razvila se iz trgovačkih radnji, ali veza sa trgovinom nije prekinuta pošto se one i dalje, pored eskonta menica, posredno ili neposredno, bave trgovinom.

Narodna banka obratila je naročitu pažnju na delatnost ovih malih zavoda, pa je u cilju obaranja visokih kamatnih stopa preuzela akciju za fuziju*) ovih zavoda i na taj način za smanjenje njihovog broja, određivši izvestan minimum glavnice kao preduslov za traženje kredita od Narodne banke.**)

Uloga ovih banaka u pogledu na finansiranje poslovne privredne delatnosti toliko je neznatna, da možemo mirne duše izostaviti bliže rasmatranje njihovih operacija.

Od opšteg broja banaka oko $\frac{1}{10}$ zavoda, dakle njih 58, stoji u uzajamnim kapitalnim odnosima, to jest jedna banka sudeluje u glavnici druge. Ukupna glavnica ovih banaka dostiže 370,356.250 dinara, a paketi akcija koje drže drugi novčani zavodi iznose po nominalnoj vrednosti akcija 72,000.695 dinara. S obzirom na to da se ovaj akcijski kapital pojavio na zborovima iz 1937 godine na kome je bilo zastupljeno 261,454.722 dinara, može se konstatovati da paketi akcija koji se nalaze u rukama drugih novčanih zavoda čine 27.53% od kapitala zastupljenog na pomenutim zborovima. Međutim taj kapital prema ukupnoj glavnici ovih 58 zavoda predstavlja deo od 70.69%. Pod pretpostavkom da isti odnos postoji i za ostali deo glavnice dobijamo procenu sudelovanja drugih banaka u 101,959.061 dinara.

Koncentracija banaka

Ovo sudelovanje zapaža se u dva razna oblika. Prvo kao koncentracija izvesnog broja malih i srednjih banaka oko jedne velebanke. Izvesan broj malih banaka, pošto je bio apsorbovan od strane velebanaka, prestao je sa daljim samostalnim postojanjem i pretvorio se u podružnice istih velebanaka. Takvu politiku ekspanzije vodila je baš »Prva Hrvatska štedionica« u vremenu do krize. Pored pretvaranja lokalnih banaka u podružnice, zapaža se i njihovo uvlačenje u uticajnu sferu velebanaka bilo putem kreditiranja, bilo putem držanja majoritetnog paketa akcija. Uticaj jedne velebanke na druge novčane zavode putem kreditiranja i vezanost njihova za centralnu ustanovu u ovom krugu ispoljava se često na taj način što zavisne banke drže pakete akcija centralnog zavoda. To je obična podela vlastitih akcija, koja je često puta potrebna radi sprovođenja i ostvarenja politike merodavnih organa na zborovima akcionara.

Niže su navedeni podaci koji imaju za cilj da prestave sliku glavnih odnosa između jugoslovenskih banaka. Oni se odnose na

*) Pojednosti vidi u Spomenici Narodne banke 1884—1934 god. strana 181 i sledeće.

**) Za vreme od 1927 do 1935 god. bilo je 20 slučajeva spajanja novčanih zavoda.

slučajeve najkrupnijih koncentracija novčanih zavoda, ali pored navedenih slučajeva postoje i druge uzajamne veze između pojedinih kreditnih ustanova.

»Beogradska trgovačka banka A. D.« iz Beograda sa glavnicom od 12 miliona dinara (filijala nema) sudeluje u glavnici dva novčana zavoda, od kojih je jedan novčani zavod sa sedištem u Beogradu i sa glavnicom od 30 miliona dinara, dok drugi ima svoje sedište na teritoriji Moravske banovine, a njegova glavnica iznosi jedan milion dinara.

»Jadransko-podunavska banka A. D.« iz Beograda, sa glavnicom u iznosu od 24 miliona dinara i jednom filijalom, sudeluje u glavnici dva novčana zavoda čija ukupna glavnica iznosi 15 miliona dinara. Jedan se novčani zavod nalazi u Beogradu i njegova glavnica iznosi 10 miliona dinara, a drugi sa glavnicom od 5 miliona dinara ima svoje sedište na teritoriji Hrvatske banovine. U oba ova novčana zavoda Jadransko-podunavska banka javlja se kao akcionar sa paketom akcija koji joj osigurava majoritet.

»Izvozna banka a. d.« Beograd sa glavnicom u iznosu od 30 miliona dinara učestvuje u glavnici jedne beogradske banke (9 miliona dinara).

»Prva Hrvatska štedionica A. D.« Zagreb, sa 38 filijala i sa glavnicom u iznosu od 95 miliona dinara, sudeluje u glavnici: jednog novčanog zavoda sa teritorije Hrvatske banovine čija glavnica iznosi 250.000 dinara; četiri novčana zavoda koja imaju svoja sedišta u Zagrebu i čija ukupna glavnica iznosi 26,500.000 dinara i najzad u glavnici jednog zavoda sa teritorije Dunavske banovine (glavnica 2,250.000 dinara).

U dva novčana zavoda javlja se Prva Hrvatska štedionica D. D. kao akcionar sa paketom akcija koji joj osigurava majoritet.

»Hrvatska Sveopća kreditna banka d. d.« iz Zagreba (4 filijale), sa glavnicom u iznosu od 40 miliona dinara, sudeluje u glavnici dvaju novčanih zavoda sa teritorije Dunavske banovine, čija ukupna glavnica iznosi 21 milion dinara. U jednom od ovih zavoda Hrvatska Sveopća kreditna banka D. D. javlja se kao akcionar koji ima osiguran majoritet.

»Hrvatska poljodulska banka D. D.« Zagreb (dve filijale), sa glavnicom od 5 miliona dinara, učestvuje u glavnici dva novčana zavoda koja imaju svoja sedišta na teritoriji Hrvatske banovine i čija ukupna glavnica iznosi 550.000 dinara. Kod oba ova novčana zavoda Hrvatska Poljodulska banka D. D. po paketu akcija ima osiguran majoritet.

»Jugoslovenska udružena banka D. D.« Zagreb (3 filijale), sa glavnicom od 60 miliona dinara, sudeluje u dva novčana zavoda sa teritorije Hrvatske banovine, čija ukupna glavnica iznosi 3 miliona dinara i u dva novčana zavoda koja imaju sedišta u Zagrebu i čija ukupna glavnica iznosi 375.000 dinara.

Sem toga, u glavnici Jugoslovenske udružene banke D. D. zapaža se učešće 6 novčanih zavoda sa ukupnom glavnicom u iznosu od 36.425.000 dinara. Ovi novčani zavodi drže male pakete akcija Jugoslovenske udružene banke.

U glavnici Jugoslovenske banke D. D. iz Zagreba (8 filijala) čija glavnica iznosi 50 miliona dinara, zapaža se učešće tri novčana zavoda sa ukupnom glavnicom od 2.150.000 dinara. Ova tri novčana zavoda drže male pakete akcija Jugoslovenske Banke D. D.

»Srpska banka D. D.« Zagreb (10 filijala), sa glavnicom od 40.500.000 dinara, sudeluje u glavnici: dva novčana zavoda sa teritorije Hrvatske banovine sa ukupnom glavnicom od 262.500 dinara; jednog novčanog zavoda na teritoriji Drinske banovine, čija glavnica iznosi 1.000.000 dinara; tri novčana zavoda sa teritorije Dunavske banovine čija ukupna glavnica iznosi 4.800.000 dinara i u jednom novčanom zavodu sa teritorije Vrbaskе banovine čija glavnica iznosi 680.000 dinara.

U tri od navedenih novčanih zavoda javlja se Srpska banka D. D. kao akcionar sa paketom akcija koji joj osigurava majoritet.

»Ljubljanska kreditna banka D. D.« Ljubljana (10 filijala), sa glavnicom od 30 miliona dinara, sudeluje u glavnici dva novčana zavoda iz Zagreba, čija ukupna glavnica iznosi 110 miliona dinara, — i u jednom novčanom zavodu sa teritorije Dravske banovine čija glavnica iznosi 400.000 dinara.

U glavnici »Trgovačke i obrtne banke D. D.« iz Novog Sada koja iznosi 20 miliona dinara zapaža se učešće 8 novčanih zavoda sa teritorije Dunavske banovine, čija ukupna glavnica iznosi 6.800.000 dinara. Svi ovi novčani zavodi drže male pakete akcija Trgovačke i obrtne banke D. D. iz Novog Sada.

»Srpska centralna privredna banka D. D.« iz Sarajeva (4 filijale) sa glavnicom od 5 miliona dinara, sudeluje u glavnici jednog novčanog zavoda sa sedištem u Zagrebu i čija glavnica iznosi 40.500.000 dinara i u glavnici jednog novčanog zavoda sa teritorije Drinske banovine (glavnica 2.500.000 dinara).

Akcionarska društva kao akcionari banaka

Izvestan broj akcija novčanih zavoda nalazi se u rukama raznovrsnih akcionarskih društava. Kod 12 novčanih zavoda sa ukupnom glavnicom od 221.500.000 dinara, zapaža se sudelovanje akcionarskih društava, koje dostiže iznos od 4.286.820 dinara, što čini prema kapitalu zastupljenom na zborovima ovih 12 banaka (162.788.505 dinara) deo od 2.63%. S obzirom da glavnica na zboru čini 73.49% od ukupnog iznosa akcijskog kapitala ovih zavoda, dolazimo do procene učešća akcionarskih društava u glavnici ovih 12 banaka i to za 5.825.450 dinara. Ovo učešće moglo bi se objasniti na dva načina: naime, da su to banke izvesnih industrijskih ili trgovačkih koncerna ili da se u tome ogleda učešće zavisnih preduzeća. S obzirom na skromni razmer ovoga učešća i na to da kod nas uopšte ne postoji jaka koncentracija industrijskog, odnosno trgovačkog kapitala, kao što je slučaj u Americi ili u zapadno evropskim zemljama, treba zaključiti da je to sudelovanje zavisno od preduzeća, iz onih istih razloga o kojima je već bilo govoreno prilikom objašnjenja koncentracija novčanih zavoda.

Ipak kod nas postoje izvesni novčani zavodi kod kojih su najkrupniji akcionari jedan ili više industrijalaca, ali oni sudeluju lično i nezavisno od svojih akcionarskih industrijskih preduzeća.

Inostrani kapital u bankama

Inostrani kapital sudeluje u našem bankarstvu kod 18 novčanih zavoda, od kojih su 4 filijale inostranih zavoda, dok su ostali 14 jugoslovenska akcionarska društva.

Dotacija filijalama iznosi 45.800.000 dinara, dok glavnica 14 zavoda sa učešćem inostranog kapitala dostiže sumu od 309.242.000 dinara. Na zborovima akcionara bilo je zastupljeno 275.828.330 dinara ili 89.19%, to jest okruglo 9/10 od ukupne glavnice. Inostrani kapital zastupljen na ovim zborovima dostiže sumu od 149.529.790 dinara, to jest čini 54.21% od celokupnog dela akcijskog kapitala zastupljenog na zborovima. S obzirom da se ovaj iznos odnosi na 9/10 akcijskog kapitala ovih 14 zavoda, može se pretpostaviti da učešće inostranog kapitala u celoj glavnici dostiže 166.144.200 dinara, a dodavši tome iznos dotacija 4 filijala u iznosu od 45.800.000 dinara, dolazimo najzad do sume od 211.944.200 dinara, što čini prema celokupnoj glavnici sektora našeg privatnog bankarstva sa učešćem inostranog kapitala 59.69%.

Stepen učešća inostranog kapitala kod ovih banaka različit je. Ako podelimo banke prema stepenu učešća inostranog kapitala na pet niže navedenih kategorija dobićemo sledeću sliku:

	Broj banaka	Udeo prema ukupnom iznosu inostranog kapitala	Prosečno učešće inostranog kapitala prema ukupnoj glavnici
do 25%	6	2.05	11.61
od 25 do 50%	1	2.60	33.86
od 50 do 75%	1	7.78	52.72
preko 75%	6	64.11	91.75
100%	4	23.46	100.00
Ukupno	18	100.00	

Inostrani akcionari naših banaka jesu: inostrani novčani zavodi, inostrana akcionarska društva i fizička lica. Većina ovih lica su direktori, članovi upravnog ili nadzornog odbora inostranih novčanih zavoda i preduzeća koja sudeluju u našim novčanim zavodima, — a ima među njima nekoliko kapitalista koji ne zastupaju nikakvo preduzeće u akcionarskom obliku.

Dole navedena tabela pokazuje podelu inostranih akcionara naših 14 banaka prema napred spomenutim grupama i po nacionalnom poreklu:

(Vidi tabelu na str. 28 i 29).

S obzirom na to da se na zborovima pojavilo 9/10 glavnice navedeni iznosi iskazani su prema stvarnim podacima.

Iznosi obuhvataju i učešće u glavnici jugoslovenskih novčanih zavoda kao i dotacije filijalama.

Posmatranje ove tabele pokazuje da oko 3/4 učešća pada na inostrane novčane zavode, a oko 18% na akcionarska društva koja

	Novčani zavodi	%	Akcion. društva
Francuska	33,300.000		—
Biv. Čehoslov.	22,299.900		12,000.000
Nemačka	29,994.180		—
Belgija	638.500		23,236.800
Mađarska	16,385.800		8.900
Švajcarska	8,534.800		—
Monako	10,429.250		—
Italija	9,083.090		—
Engleska	8,289.110		—
Holandija	5,115.960		—
Švedska	—		519.000
Ukupno	144,070.590	73.75	35,764.700

se ne bave bankarstvom. Treća kategorija iz već iznetih razloga verovatno da je nešto manja u svome stvarnom iznosu.

Ukupni iznosi (4 kolona tabele) sleđuju redom po veličini učešća kapitala svake pojedine nacionalnosti.

Nemački udeo uključuje u sebi i bivši austrijski kapital. Ukupno sa čehoslovačkim delom ovaj udeo čini 34.69%, to jest premaša 1/3 inostranog kapitala zaposlenog kod naših banaka. Sledeće mesto pripada francuskom kapitalu, a treće belgijskom. Ostali delovi su ispod 10%. Kapital Monaka prestavlja holding poverioca austrijskog Credit Anstalt-a.

Detaljni opis filijala inostranih banaka i njihovih odnosa sa svojim centralama, kao i onih novčanih zavoda koji spadaju u uticajnu sferu inostranog kapitala, sadrži knjiga pisca — V. Rozenberga — „Inostrani kapital u Jugoslovenskoj privredi“ (Beograd 1937 god. str. 8—26).

Dole je naveden spisak inostranih banaka koje sudeluju u našem bankarstvu sa kratkom karakteristikom svake od ovih banaka, ukoliko je to na osnovu prikupljenih podataka bilo moguće učiniti.

Sudelovanje je inostranih banaka u glavnici naših akcionarskih društava prilično slabo. Ono se može podeliti na tri kategorije: 1) učešće izvesnog ograničenog broja inostranih banaka u glavnici nekoliko naših banaka, sa kojima ove inostrane banke stoje u tesnoj poslovnoj vezi; 2) učešće mnogobrojnih novčanih zavoda u Jugoslovenskoj udruženoj banci i 3) retki slučajevi neposrednog učešća inostranih banaka u glavnici naših akcionarskih društava koja se ne bave bankarstvom.

U prvu od ovih kategorija banaka ulaze 11 novčanih zavoda. Na prvom mestu su austrijske i bivše čehoslovačke banke.

Austrijsko posleratno bankarstvo zasniva se na dvema ustanovama koje su se pretvorile u posrednike između zapadno evropskog kapitala i istočnog tržišta za plasman ovih kapitala. Kao takve na prvo mesto su se istakle Oestereichische Kreditanstalt i Wienerbankverein. Ogromne kreditne veze Kreditanstalta sa inostranim novčanim zavodima imale su za posledicu, da su mnogobrojni novčani zavodi zbog kontrole delatnosti Kreditanstalta postali njegovi akcionari. Sa jedne strane oni su kontrolisali i pratili delatnost Kre-

%	Ostala lica	%	Ukupno	%
	8,554.000		41,854.000	21.42
	3,220.000		37,519.900	19.20
	239.380		30,233.560	15.47
	42.500		23,917.800	12.24
	267.570		16,662.270	8.53
	1,932.500		10,467.300	5.36
	—		10,429.250	5.33
	610.600		9,693.690	4.96
	629.950		8,919.060	4.56
	—		5,115.960	2.61
	—		519.000	0.32
18.32	15,496.500	7.93	195,331.790	100.00

ditanstalta u krugu njegovih ovozemnih i inozemnih plasmana, a sa druge strane i sam Kreditanstalt u svojoj jakoj ekspanziji nije mogao da drži u svom sopstvenom portfelju sve svoje angažmane, pa je trebao među te akcionare da podeli taj svoj portfelj.

Glavno i neposredno učešće Kreditanstalta u našoj zemlji ispoljava se preko Jugoslovenske udružene banke.

Sastav akcionara — inostranih banaka — Jugoslovenske udružene banke mnogo se menjao. Smanjenjem glavnice prilikom sanacije od 185 miliona dinara na 18,5 miliona dinara udeli izvesnog broja banaka postali su sasvim beznačajni. Sada su kod Jugoslovenske udružene banke zastupljene 7 zemalja svaka sa po dve banke. To su: bivša Austrija, Nemačka, bivša Češko-Slovačka, Mađarska, Švajcarska, Belgija i Holandija. Tri države zastupljene su sa jednom bankom (Monako, Engleska, Italija). Dakle svega ukupno 17 inostranih banaka drže pakete akcija razne veličine Jugoslovenske udružene banke. U većini slučajeva to su mali paketi akcija koji više imaju reprezentativni karakter.

Pored Kreditanstalta treba spomenuti i Wienerbankverein koji je sa našim bankarstvom imao neposredne i jake veze još od ranije. Njene filijale u Zagrebu i u Beogradu nastavile su svoj rad i posle ujedinjenja Jugoslavije. Sem toga Wienerbankverein sudebovala je još pre rata u Zemaljskoj banci za Bosnu i Hercegovinu.

Treba istaći na ovome mestu još dva važna momenta. Prvi je, kada je Wienerbankverein, u kome učestvuje konzorcijum prvoklasnih belgijskih i nemačkih banaka, pretvorila svoje jugoslovenske filijale u afilirani novčani zavod Opšte Jugoslovensko bankarsko društvo, te je time dovela inostrane banke u položaj neposrednih finansijera našeg bankarstva, — a drugi momenat je kada je u 1934 godini Kreditanstalt fuzionirao sa Wienerbankvereinom.

Pri pretvaranju filijala Wienerbankvereina pojavili su se kao njeni akcionari Société Générale de Belgique i Basler Handels Bank. Poslednji bilans Société Générale de Belgique iz Brisla na dan 31. XII. 1938 godine izravjava se na svotu od 3,6 milijarde franaka. Bančina glavnica iznosi 796 miliona franaka, portfelj privatnih hartija od vrednosti 2,5 milijarde franaka, konzorcijalni poslovi 143 miliona franaka.

Baseler Handelsbank, koji je prema izrazu profesora Bajkića verni saputnik spomenutog Société Générale de Belgique i njegove grupe, izravjava svoj bilans za 1938 godinu na sumu od 162 miliona švajcarskih franaka.

Prisajedinjenjem Austrije nemačkom Rajhu pojačalo se učešće Deutsche Bank u glavnici Kreditanstalta i dostiže 25% (Die Bank — 1939 — br. 9).

Najveća od italijanskih privatnih banaka Banca Commerciale Italiana iz Milana, koja je posle sanacije u mnogome postala zavisna od države, ima skoro potpuni paket akcija Hrvatske banke u Zagrebu. Ovaj zavod u svojim izveštajima ističe vezu sa svojim inostranim patronom. Tako u svome izveštaju za 1934 godinu banka kaže: »smatramo svojom dužnošću setiti se sa zahvalnošću uvek jednako prijateljske i delotvorne potpore od strane vanjske grupe koju predstavljamo u Jugoslaviji«. U izveštaju za 1937 godinu ističući da je Hrvatska banka finansirala trgovačku razmenu dobara između Jugoslavije i Italije, banka dodaje: »U toj svojoj delatnosti naš je zavod bio izdašno poduprt od strane sada već tradicionalnih veza sa prijateljima u Italiji«. Hrvatska banka raspolaže glavnicom od 20 miliona dinara, a njene obaveze prema inostranstvu dostižu od prilike 14 do 15 miliona dinara, ali se ne može utvrditi da li ovi krediti potiču iz obrta ili su to krediti od strane centralnog instituta, radi pojačanja raspoloživih sredstava banke za njene aktivne operacije.

Slične odnose koje smo videli da vezuju Hrvatsku banku za Banca Commerciale Italiana, nalazimo i između Hrvatske sveopće kreditne banke i Ugarske sveopće kreditne banke (Magyar Általános Hitelbank sa glavnicom od 41 milion penga). Razlika je samo u tome, što je mađarska banka više ekspozitura francuskog nego mađarskog kapitala. Preko mađarske banke zapaža se učešće Banque des pays du Nord i Union Européenne Industrielle et Financière iz Pariza. Union Européenne je holding društvo u kome preovlađujuću ulogu igra koncern ratne industrije Šnajder. Taj holding pripada koncernu Banque de l'Union Parisienne koja je jedna od najvećih poslovnih banaka, sa kapitalom od 200 miliona franaka; ona drži portfelj privatnih hartija od vrednosti u iznosu od 180 miliona franaka, iskazuje finansiranje u iznosu od 34,7 miliona franaka a njen zbir bilansa premaša jednu milijardu franaka (1.093,1 miliona franaka).

Hrvatska Sveopća kreditna banka raspolaže glavnicom u iznosu od 40 miliona dinara i ima oko 18—20 miliona dinara inostranog kredita, o čijem se karakteru može ponoviti ono isto što je već rečeno prilikom inostranih kredita Hrvatske banke.

Drugu grupu francuskog bankarskog kapitala čine osnivači Francusko-Srpske banke (kod nas radi filijala). U ovoj grupi vodeće mesto pripada Banque de Paris et des Pays Bas, koja se može smatrati kao najveća poslovna banka u Francuskoj. Ova banka raspolaže glavnicom u iznosu od 300 miliona franaka, njen portfelj vrednosnih papira dostiže 420 miliona franaka, sudelovanje kod preduzeća iznosi 157 miliona franaka, a zbir bilansa iznosi 2.936,6 miliona franaka, dakle skoro tri milijarde franaka.

Bankarski kapital bivše Čehoslovačke zastupljen je kod nas na razne načine.

Na prvo mesto dolazi Živnostenska banka iz Praga sa kapitalom od 240 miliona čehoslovačkih kruna. Njeni konsorcijski poslovi iznose 217 miliona čehoslovačkih kruna, a potraživanja 1,9 milijarde kč. Živnostenska banka je najistaknutiji predstavnik bivše Čehoslovačke države, čije je razvijanje tesno vezano za osnivanje i podizanje ove političke jedinice. Živnostenska banka je bila glavni faktor privredne »čehizacije« na teritoriji bivše Čehoslovačke republike. Sada je Dresdnerbank uticajni činilac u politici Živnostenske banke. Živnostenska banka ne samo što drži majoritetni paket akcija Jugoslovenske banke u Zagrebu, već neposredno sudeluje i u preduzećima industrijskog koncerna ove banke.

Pored Živnostenske banke Češka industrijalna banka sa glavnicom od 100.100.000 kč. pored filijale u Ljubljani (od 39 podružnica Ljubljanska je jedina u inostranstvu) sudeluje i kod Prve Hrvatske obrtne banke. U svom bilansu čiji zbir iznosi 1.610, 1 miliona kč. ova banka iskazuje vrednost portfelja privatnih inostranih hartija od vrednosti sa 89,4 miliona kč.

Treća banka — Češka Union banka — sa malim delom sudelovala je u Opštem jugoslovenskom bankarskom društvu. Do sudelovanja je došlo samo zbog toga što je pripadala grupi zapadnih banaka učesnika Wienerbankvereina. Kontrolni paket ove češke banke, koji je ranije držala Baseler Handelsbank prodan je Sociétés Générale de Belgique.

Najzad anglo-češki kapital*) ima kod nas veliko bankarsko preduzeće u vidu podružnice Anglo-Čehoslovačke i Praške kreditne banke, u kojoj je pored engleskog kapitala sudelovala i Čehoslovačka država (sa 68%). Prema poslednjim informacijama ovaj je paket akcija prodan od strane vlade Češko Moravskog Protektorata agrarnoj grupi, koju predstavljaju Agrarna Banka, Kooperativa i Stopal koncern**).

Zentraleuropäische Länderbank (Banque des pays de l'Europe Centrale), nekada glavni faktor finansiranja naše privrede iz Francuske preko Beča, izgubila je skoro sasvim svaki značaj, pa je, sa političkim promenama u Austriji, preko Merkur banke uvučena u sferu Dresdnerbank.

Schweizerischer Kreditanstalt u Cirihu, veliki zavod sa prometom od 43 milijarde švajcarskih franaka, — i poslovna švajcarska banka iz Lugana »Societa Anonyma di participazioni ed affari finanziari« drže male pakete akcija jedne beogradske i jedne subotičke banke.

Sem Živnostenske banke, koja sudeluje kod izvesnih preduzeća koncerna Jugo-banke, Švedska banka Electro Invest sa glavnicom od 1. mil. kruna drži pakete akcija čitavog niza preduzeća za proizvodnju električne struje***).

*) O istoriji anglo-češkog kapitala vidi V. Rozenberg: a „Inostrani kapital u Jugoslovenskoj privredi“ — str. 18.

***) Narodno blagostanje br. 29 — 1939 godina — str. 456.

***) O tome opširnije vidi u glavi o električnoj industriji.

Winerbankverein i Soci t  G n rale de Belgique drže pakete akcija izvesnih preduzeća koncerna Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva.

Od inostranih društava koja se ne bave bankarstvom, 4 preduzeća su zainteresovana u našem bankarstvu, i to: 3 osiguravajuće ustanove: Assicurazioni Generali, K lnische R ckversicherung Gesellschaft i Erste und Allgemeine Assecuranc Gelellschaft u Pešti i jedno industrijsko preduzeće K nigl. Ungarische Eisen Stahl und Maschinenfabrik u Budimpešti. Njihovi paketi akcija su veoma neznatni.

Državni kapital u bankarstvu

Govoreći o kapitalu koji je namenjen za bankarske poslove, treba još istaći i ulogu državnog kapitala. Država učestvuje u bankarstvu na dva naćina: kao vlasnik javnih kreditnih ustanova: Državne Hipotekarne Banke i Poštanske Štedionice i kao vlasnik paketa akcija privilegovanih banaka — Privilegovane Agrarne Banke i Zanatske Banke Kraljevine Jugoslavije. Kod državnih kreditnih ustanova osnovni kapital ne postoji, jer ga zamenjuje odgovornost države za sve obaveze ovih ustanova. Glavnica privilegovanih banaka iznosi 775 miliona dinara, a od toga 306 miliona dinara saćinja-va udeo države što čini 39.55% od ukupne glavnice.

Tuđa sredstva (ulozi i krediti)

Pored glavnice i rezervi, to jest pored vlastitog kapitala, banke dobijaju još u mnogo većoj meri potrebna im velika sredstva u vidu pojamljenih, to jest tuđih sredstava. Pozajmljena sredstva dele se na dve grupe: na uloge i na kredite. Ulozi su specifićni vid pozajmica svojstven samo novćanim zavodima, dok se krediti kojim se koriste novćani zavodi ne razlikuju po svojoj privrednoj sućini i nameni od kredita koje uživaju i sva ostala preduzeća drugih privrednih grana. I u jednom i u drugom slućaju reć je o poslovnim kreditima, to jest o kreditima koji su namenjeni ne na potrošaćke već na poslovne svrhe. Krediti odobreni novćanim zavodima od strane njihovih poverilaca namenjeni su za aktivne operacije ali, kako je to primetio Somary u svojoj knjizi Bankpolitik, preteţna priroda zajmova ućinjenih od strane novćanih zavoda određuje karakter njegove aktivne delatnosti, to jest njegovih aktivnih kreditnih operacija.

Tabela koja sleduje pokazuje 4 pozicije: iznos vlastitih sredstava koja obuhvata glavnice i imovinske rezerve bez amortizacionih fondova, ukupan iznos uloga i kredita ponaosob, i deo kredita koji je dobijen iz inostranstva. Ove pozicije su podeljene na tri grupe banaka: na filijale inostranih banaka, na novćane zavode sa ućećem inostranog kapitala i na ostale novćane zavode bez privilegovanih banaka (u hiljadama dinara)

	Vlastita sredstva (glavn., imovin. rezerve)	Ukupan iznos uloga	Ukupan iznos kredita	Krediti iz inostranstva
Filijale inostranih novćanih zavoda	49,762	250,873	437,459	154,201
Banke sa ućećem inostr. kapitala	361,550	1.117,977	1.224,790	205,268
Ostali novćani zavodi (bez priv. banaka)	1.602,840	3.844,586	1.780,835	54,289

Navedena tabela pokazuje da je odnos između sopstvenih i tuđih sredstava sledeći (u % od ukupnog iznosa svih sredstava):

	Vlastita sredstva	Tuđa sredstva
Filijale inostranih banaka	6.44	93.56
Sektor sa učešćem inostranog kapitala	13.37	86.63
Ostali novčani zavodi	22.05	77.95

Učešće inostranih kredita u ukupnom iznosu svih kredita čini za filijale inostranih banaka 35.24%, za banke sa učešćem inostranog kapitala 16.75% i za ostale novčane zavode 3.04%.

Podaci navedeni u napred iznetoj tabeli pružaju mogućnost da se izračuna koliko dinara dobijaju banke od šireg sveta na ime uloga, a koliko od užeg kruga ljudi na ime kredita na svaki sopstveni dinar plasiran za bankarske poslove

	Koliko dinara na ime uloga	Koliko dinara na ime kredita	Koliko dinara odnosno dinarskih para na ime kredita iz inostranstva
Filijale inostranih banaka	5.04	8.79	3.09
Novčani zavodi sa učešćem inostranog kapitala	3.09	3.38	0.56
Ostali novčani zavodi	2.39	1.11	0.04

Za filijale inostranih banaka treba izračunati i drugi odnos, na ime prema dotaciji bez rezervi, jer je dotacija — kapital unet u zemlju iz inostranstva, dok su rezerve — štednja od poslovanja u zemlji — sa iznosom sredstava u kome domaći kapital sačinjava udeo od 93.56%. Na osnovu ovoga izračunavanja izlazi da na dinar kapitala uvezenog iz inostranstva ove filijale prikupljaju na ime uloga 5.47 dinara, na ime kredita — 9.55, a od toga 3.37 iz inostranstva.

U posmatranju tuđih sredstava kojima se koriste novčani zavodi, mora se voditi računa o kadenciji njihovih rokova za povratak, jer od ove okolnosti zavisi politika aktivnih operacija novčanih zavoda.

Tabela koja sleduje pruža sliku uloga i obaveza podeljenih prema rokovima i ista je izražena u % od ukupnog iznosa uloga i obaveza i to napose za svaku od napred pomenutih grupa novčanih zavoda:

Podela uloga je sledeća:

Kategorije zavoda	Po videnju	Sa otkazom	Na određene rokove do 9 meseci	Na određene rokove preko 9 meseci	Ukupno
Filijale inostranih novčanih zavoda	69.04	17.24	13.77	—	100
Novčani zavodi sa učešćem inostranog kapitala	73.78	14.83	6.70	4.69	100
Ostali novčani zavodi	42.20	38.85	8.50	10.45	100

Ova tabela pokazuje da se samo mali deo poverava na određene rokove, dok u svom pretežnom delu ulozi pretstavljaju obaveze po videnju ili sa kratkim rokovima (sa otkazom). Sledstveno sredstva iz uloga moraju se ulagati u kratkoročne i dosta likvidne plasmane.

Podela obaveza je sledeća:

Kategorije zavoda	Po videnju	Kratkoročne do 3 meseca	Srednjeročne od 3 do 9 meseci	Preko 9 meseci	Ukupno
Filijale inostranih banaka	72.17	7.18	4.67	15.98	100
Novčani zavodi sa učešćem inostranog kapitala	47.38	18.40	0.46	33.76	100
Ostali novčani zavodi	15.71	34.00	2.84	47.45	100

Kod filijala inostranih banaka pretežni deo obaveza pada na obaveze po videnju i na kratkoročne obaveze, i taj deo iznosi 79.35% ili okruglo 4/5; kod zavoda sa učešćem inostranog kapitala ovaj deo čini 65.78% to jest 2/3 svih obaveza; dok kod ostalih novčanih zavoda ovaj deo iznosi 49.71% odnosno skoro 1/2.

Na ovaku raspodelu sa rokovima utiču obaveze iz inostranstva, čiji je udeo najveći u svoti obaveza filijala inostranih banaka, koji je nešto manji u sektoru uticajnog kapitala a najslabiji kod ostalih novčanih zavoda (u postocima vidi gore).

Tuđa sredstva za vreme krize

Duboki poremećaji na inostranim tržištima do kojih je iz raznih uzroka došlo, — a koji su uglavnom bili rezultat obustavljanja nemačkih reparacionih plaćanja i ukidanja zlatnog važenja engleske funte, imali su za posledicu jaku restrikciju kredita. U svojoj spomenici Narodna Banka kaže: »Kontrakcija međunarodnih kredita došla je u našu zemlju preko Beča, Pešte i Praga u prvom redu preko inostranih banaka, koje su imale afilirane novčane zavode u našoj državi, a osetila se odmah i kod kreditnih ustanova i preduzeća u severnim i severo-zapadnim delovima naše države, koji su bili u vezi sa srednje evropskim centrima međunarodnog kredita. Pad bečkog Kredit Anštalta koji je posredno i neposredno imao znatne kapitalne plasirane u našoj zemlji, jako je pooštrio ovu pojavu povlačenja; računa se da je samo zbog toga krupnog bankarskog kraha u roku od 2 do 3 meseca u prvoj polovini 1931 godine izašlo deviza iz naše zemlje za blizu 300 miliona dinara*).

Prema izjavi Udruženja banaka povlačenje inostranih kredita bilo je izvršeno u toliko oštroj meri da su čak i postkrediti bili ukidani.

Povodom ovih nemilih činjenica po interese našeg bankarstva, anonimni pisac jedne rasprave objavljene u Jugoslovenskom Lloyd (broj 290 — 1933 godina) kaže: »Na taj način došla je do punog izražaja labilnost plasmana kratkoročnih inostranih sredstava u jugoslovensku privredu koja je potvrdila mišljenje od opasnosti ovakvih

*) Spomenica Narodne Banke strana 222.

angažmana bankovnog kapitala u našoj domaćoj privredi. Ovaj je kapital iz naše domaće privrede za vreme visoke konjunktуре povlačio ogromne kamate, — a čim je došlo do prvih trzavica na internacionalnom novčanom tržištu on je napustio našu privredu tako reći preko noć i time joj naneo ogromne štete.«

Druga pojava koja se zapaža kao posledica bankarske krize otpočete povlačenjem inostranih kredita, zatim nastavljene prekomernim podizanjem uloga i uvođenjem moratorijuma za isplatu uloga i ostalih bančinih obaveza, je begstvo uloga iz privatnih banaka u državne kreditne ustanove. Utvrđenje razmera ovoga premeštanja uloga iz jednog sektora bankarstva u drugi predstavlja prilično komplikovano pitanje, u koje nećemo da se detaljno upuštamo na ovome mestu, već se zadovoljavamo samo konstatovanjem ove pojave*.)

Finansiranje od strane banaka — Izvori sredstava za finansiranje

Novčani zavodi sudeluju kao aktivan činilac u privrednoj delatnosti svih grana i to na dva načina: kao poverioci preduzeća i kao njihovi vlasnici bilo samo u izvesnom delu bilo u celini. Ova su dva vida bankarske delatnosti tesno vezana jedan za drugi. Katkad se dešava da banke kupuju akcije izvesnih preduzeća radi stvaranja, održavanja ili jačanja veza sa istim preduzećima kao sa klijentima, a sa druge strane kao posledica kreditiranja dolazi često puta saniranje velikih salda dugovanja putem njihovih pretvaranja, bilo u jednom njihovom delu ili u celom iznosu, u akcije dotičnog dužnika. Kreditiranje je osnovna funkcija banaka koja direktno spada u njihovu profesionalnu delatnost, dok učešće u preduzećima u svojstvu delimičnog ili jedinog vlasnika samo je eventualna funkcija, jer se delatnost banke kao vlasnika, pa sledstveno i kao upravitelja preduzeća niučemu ne razlikuje od delatnosti drugih vlasnika, odnosno upravitelja.

Mada su oblici kreditiranja veoma raznovrsni, ipak se svi zajmovi i avansi mogu podeliti na dve glavne vrste: na kratkoročne i dugoročne. Putem kredita prve vrste banke stavljaju na raspoloženje preduzećima potrebna sredstva za obrt; dok krediti druge vrste imaju za cilj stvaranje osnovnog kapitala preduzeća, to jest sredstava koja su namenjena za nabavku objekata trajne upotrebe preduzeća.

Likvidnost plasmana bankarskih sredstava, naročito tuđih, zahteva da se održava izvesna kadencija rokova bankarskih obaveza i potraživanja. Pošto su ulozi većim delom bankarske obaveze po viđenju ili sa kratkim otkaznim rokovima, depozitne se banke ne smeju upuštati u dugoročne aktivne operacije. Ove su operacije podesne za tako zvane poslovne banke, čija se dispoziciona sredstva zasnivaju na drugim izvorima nego što su ulozi, bez obzira na to da li su ta sredstva vlastita ili poverena na duže rokove. Ove osobine u strukturi pojedinih banaka smatraju se kao osnova za njihovu podelu na

*) Pojediniosti vidi u članku V. Rozenberga: „Naše javno i privatno bankarstvo“. Časopis za ekonomsko-finansijska proučavanja, strana 15—28, oktobar 1938 god.

depozitne i poslovne, a svaka od ovih kategorija pridržava se svoga normalnog kruga operacija.

Dok je u teoriji sve to potpuno logično, u poslovnom životu sva ta pitanja nailaze na mnoge prepreke, jer teorijska preciznost od svoje određenosti u praksi mnogo gubi.

Tako na primer u Jugoslaviji se ne zapažaju tipovi čisto depozitnih ili čisto poslovnih banaka, već nalazimo samo zavode koji se približuju jednom ili drugom od ovih tipova banaka. Sa ove tačke gledišta naši zavodi mogu se podeliti na četiri grupe: 1) krupne ustanove sa pretežnim značajem uloga, 2) druge ustanove koje se približuju tipu banaka za finansiranje, 3) privilegovane banke i 4) sve ostale.

Prvu grupu sačinjavaju banke koje bar polovinu svojih sredstava dobijaju od uloga, drugu grupu kod kojih su ulozi od manjeg značaja. Karakteristika ovih grupa izražena procentima prema svoti ukupnog bilansa koja je uzeta kao 100% pruža sledeću sliku (na osnovu podataka iz 1936 godine):

	Banke sa pretežnim značajem uloga	Druge velike banke	Privilegovane banke	Sve ostale banke
Broj zavoda	22	10	2	586
Vlastita sredstva	10.7	31.0	8.2	33.6
Ulozi	47.2	20.0	7.0	46.4
Obaveze	35.0	32.0	1.0	17.9
Svota bilansa	100	100	100	100

Iznos uloga kod prve grupe (22 zavoda) prema ukupnoj svoti sredstava (glavnica, stvarne rezerve, ulozi i kredit) čini 52%, dok je prema sopstvenim sredstvima skoro petostruki. To su mešovite banke koje se približuju tipu depozitnih zavoda. Kod ostalih krupnih banaka (10 zavoda), ulozi dostižu samo jednu petinu od svote bilansa, — i sačinjavaju 2/3 od iznosa sopstvenih sredstava. Ova grupa pripada takode tipu mešovitih zavoda, koji se samo više približava poslovnim nego depozitnim zavodima*).

Savez novčanih i osiguravajućih zavoda u svom izveštaju za 1934 i 1935 godinu sasvim umesno ističe da su »glavno vrelo kredita u našoj zemlji ulozi na štednju« (strana 26). U zemlji sa oskudnim kapitalima kao što je Jugoslavija i ne može drukčije da bude, jer mi nemamo dovoljno velikih kapitala. Sledstveno Jugoslavija nema dovoljno kapitala baš one vrste koji je podesan za vlastita ili tuđa sredstva za čisto poslovne banke.

Svi naši novčani zavodi sa malim izuzetcima su manje više depozitne banke, dok krug njihovih operacija dostiže vrlo često obim opšte bankarske delatnosti. Ova okolnost objašnjava prelom u politici aktivne delatnosti mnogih banaka, naročito velikih, za vreme do i posle krize. U prvoj etapi svoga razvitka, to jest do krize 1931—32 godine, mnoge su banke vodile intenzivnu kreditno-investicionu politiku.

*) Vidi V. Rozenberg: „Pokušaj proučavanja likvidnosti jugoslovenskih novčanih zavoda“ — Arhiv za pravne i društvene nauke — str. 100 — juli—avgust 1937 godine.

Sadašnji vice-guverner Narodne Banke Dr. Ivo Belin kaže: »Naši novčani zavodi sticajem prilika nisu davali industrijskim preduzećima kredite samo za nabavku sirovina i polufabrikata ili za isplatu nameštenicima, nego su u mnogim slučajevima naročito kod velikih preduzeća kreditirali i samo podizanje ili proširenje tih preduzeća. Davali su ne samo prometni nego i investicioni kredit«. (Politika 21-VII-1934 godine).

Dr. Jozo Tomašević, u svom odličnom delu »Novac i kredit« (Zagreb 1938 god. str. 232), karakteriše stanje prve periode ovako: »Na uloške se međutim plaćala velika kamata... tu je kamatu dakle trebalo zaraditi... i banke su svesno ili nesvesno, a zapravo pod silom prilika, išle u te investicione poslove«.

U vreme jake posleratne oskudice u robi svake vrste, verovalo se (što se delimično i obistinilo) da se na proizvodnji mogu postići velike zarade, zbog čega su se banke bacile na finansiranje domaće industrije. U jednom izveštaju Udruženje industrijalaca Šavske banovine kaže »da je bilo vremena, kada je naš privredni život trpeo zbog hipertrofije industrijskih interesa našeg bankarstva. Danas se može utvrditi da su se banke prilično otresele tih industrijskih preduzeća«.

Ove poslednje reči karakterišu sadašnju politiku naših banaka, koja se sastoji u tome što novčani zavodi, ukoliko im je god to moguće, beže od dužih plasmana. Obilje novca za kratkoročne plasmane koje je u stopu praćeno znatnom zategnutošću za investicione kredite prestavlja najizrazitije crte savremene situacije na kreditnom tržištu, koja se ni malo ne menja od kada su se banke malo od krize oporavile. Narodna Banka u svom izveštaju za 1936 godinu kaže: »Obilju kratkoročno raspoloživog novca ne odgovaraju adekvatne mogućnosti za kratkoročne komercijalne plasmane... situacija na tržištu dugoročnog novca ostala je nepromenjena. Tržište je upućeno gotovo isključivo na Državnu Hipotekarnu Banku i neke javno-pravne štedionice. Potreba poboljšanja i proširenja našeg tehničkog produkcionog aparata iziskuje da se ovom pitanju važnom za našu privrednu budućnost, pokloni svekolika pažnja« (XXIX i XXX). U ostalom to nije slučaj samo kod nas, već se slični položaj zapaža i u drugim zemljama, — ali s obzirom na veći elasticitet inostranih tržišta kapitala ove su pojave u inostranstvu mnogo više ublažene nego kod nas.

Depozitne i poslovne banke

Sadašnje stanje kredita podeljenih od strane banaka može se najbolje prikazati po samim grupama banaka. Niže su navedene dve različite grupacije za razne godine.

Prva šema zasniva se na podacima za vreme od 1934 do 1936 godine, a banke se dele na tri kategorije.

Prva kategorija obuhvata 11 zavoda, čiji se bilansi izravnjavaju na svotu od 100 do 400 miliona dinara (Hrvatska banka u Zagrebu, Hrvatska Sveopća banka — Zagreb, Zavod za kredit i trgovinu — Ljubljana, Beogradska Zadruga, Izvozna banka, Jugoslovenski kreditni zavod, Opšte jugoslovensko bankarsko društvo, Pro-

metna banka, Anglo-Čehoslovačka i Praška kreditna banka, Francusko-Srpska banka u Beogradu, Zemaljska banka za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu). Svi ovi zavodi ne koriste se zaštitom po Uredbi o zaštiti novčanih zavoda i njihovih verovnika.

Druga kategorija sastoji se od sedam banaka sa bilansom koji iznosi od prilike 400 miliona dinara (Jugoslovenska banka — Zagreb, Jugoslovenska udružena banka — Zagreb, Prva Hrvatska štedionica — Zagreb, Srpska banka — Zagreb, Ljubljanska kreditna banka i Zadružna gospodarska banka u Ljubljani, Jadransko podunavska banka u Beogradu). Sve napred nabrojane banke nalaze se pod zaštitom. Treću kategoriju sačinjavaju svi ostali novčani zavodi. Celokupan iznos kredita dodeljen od strane napred pomenutih grupa, deli se na: kratkoročne (po viđenju) i na rokove najduže do 180 dana na sledeći način*):

Kategorije	Do 90 dana	Preko 90 dana	Ukupan iznos potraživanja
Svi zavodi	59.89	41.11	100
11 zavoda	71.61	29.39	100
7 zavoda	38.93	61.07	100

Najizrazitiji su podaci koji se odnose na 11 zavoda, jer se veliki deo dugoročnih potraživanja kod grupe koju čine 7 zavoda objašnjava time što su tu ušla potraživanja iz tako zvanog starog poslovanja zavoda pod zaštitom.

Portfelj zavodskih potraživanja podeljen na tri grupe: na filijale inostranih zavoda, na zavode sa učešćem inostranog kapitala i na ostale, izrađen na osnovu podataka iz 1937 godine, pruža sledeću sliku:

	Mora- torna	Po vi- đenju	Na rokove do 90 dana	Na rokove od 3 do 9 meseci	Ostala potra- živanja	Ukupno
Filijale inostranih banaka	0.12	45.83	10.64	27.17	16.24	100.00
Novčani zavodi sa učešćem ino- stranog ka- pitala	4.63	22.73	18.99	21.80	31.85	100.00
Ostali zavodi	16.52	5.74	28.43	10.41	38.90	100.00

Podela na kratkoročne i dugoročne kredite je sledeća:

	Kratko- ročni	Dugo- ročni
Filijale inostranih banaka	66.47	43.42
Novčani zavodi sa učešćem inostranog kapitala	41.72	53.65
Ostali zavodi	34.17	49.31

*)Ova tabela je izrađena od strane V. V. Rozenberga u njegovom članku „Les disponibilités et les placements des banques” — Service Economique Yougoslave bul. N. 11 — 1938, strana 39.

Pregled kredita odobrenih preduzećima od strane banaka

Prelazeći od analize kredita prema rokovima, koja ima dvojak značaj za banke u pogledu održavanja njihove likvidnosti a za preduzeća koja banke finansiraju u pogledu na stepen zadovoljavanja potreba u kreditu razne vrste, — na posmatranje iznosa ovih kredita i na podelu njihovu među razne grane privredne delatnosti, treba radi lakšeg razumevanja tabele koja je niže navedena obratiti pažnju na nekoliko stvari. Tabela sadrži podatke o kreditima koji su od strane banaka podeljeni akcionarskim preduzećima. Ukupna svota kredita dodeljena od strane akcionarskih novčanih zavoda dostiže iznos od 8.466,2 miliona dinara, dok kredit koji su akcionarska društva dobila od privatnih novčanih zavoda iznosi 1.699,8 miliona dinara ili 20.07%. Dakle 6.766,4 miliona dinara ili 79.93% od kredita dodeljenih od strane banaka pada na preduzeća u drugim oblicima i na sve ostale klijente novčanih zavoda (zemljoradnici, državni i privatni činovnici, ostala lica, zadruge, ustanove, drugi novčani zavodi).

Kredit, kojima se koriste akcionarska preduzeća, navedeni su ovako: u koloni pod br. 3 iskazan je ukupan iznos kredita, dok kolone pod br. 4, 6 i 7 iskazuju izvesne delove ovoga ukupnog iznosa, pod br. 5 i 6 iskazani su domaći bankarski krediti kod javnih i privatnih ustanova, dok iznos pod br. 7 obuhvata sve kredite iz inostranstva bilo od strane liferanata, inostranih banaka ili ostalih inozemnih poverilaca.

Preduzeća koja se koriste kreditom podeljena su na dve grupe: na ona kod kojih privatni novčani zavodi sudeluju kao akcionari i na ona kod kojih to nije slučaj. Prvi red pretstavlja podatke koji se odnose na sva akcionarska preduzeća dotične grane privredne delatnosti, to jest obuhvataju i jednu i drugu od napred pomenutih grupa. Smisao ove podele je u tome da banke jače kreditiraju preduzeća koja se nalaze u njihovoj uticajnoj sferi od ostalih. U tome se ogleda ova povezanost dvaju oblika bankarskog finansiranja o čemu je već napred bilo reči. Radi bliže karakteristike i jedne i druge od ovih grupa iskazani su iznosi ukupne glavnice kao i brojno stanje jedne i druge grupe.

Vidi tabelu na str. 40 i 41.

Velika nezgoda bankarskog finansiranja odobravanjem zajmova kod nas je u tome, što ovi krediti ostaju na teretu banaka i što se ne mogu mobilisati putem emisije i puštanja u promet obligacija. Obligacioni zajmovi bi imali dvojak značaj: prvo oni bi bili najbolji oblik za investicione dugoročne kredite, jer su za taj cilj i udešeni, — i drugo oni bi mogli rasteretiti već postojeće bankarske investicione dugoročne zajmove. Nažalost, obligacije su još manje uvedene u naš poslovni život od akcija i dokle promet sa akcijama ikako postoji, mada je i on sasvim neznan, u pogledu na obligacije mi i to nemamo. Postoji nekoliko slučajeva emisije obligacionih zajmova od strane većih preduzeća, ali se sve to odnosi ili na ono vreme kada su ova preduzeća radila u sklopu austro-ugarske monarhije i kada su imala oslonac na bečke i budimpeštanske berze i banke,

		1	2
(U hiljadama dinara)		Broj preduzeća	Iznos glavnice
Šumska industrija	Sva preduzeća	82	326.981
	Preduzeća sa učešćem banaka	19	139.910
	Ostala preduzeća	63	187.071
Rudarska i topionička industrija	Sva preduzeća	62	872.460
	Preduzeća sa učešćem banaka	9	40.450
	Ostala preduzeća	53	832.010
Cementna industrija	Sva preduzeća	50	249.697
	Preduzeća sa učešćem banaka	9	68.568
	Ostala preduzeća	41	181.129
Metalno-mašinska industrija	Sva preduzeća	53	413.020
	Preduzeća sa učešćem banaka	13	229.875
	Ostala preduzeća	40	183.145
Hemijska industrija	Sva preduzeća	49	265.025
	Preduzeća sa učešćem banaka	6	63.700
	Ostala preduzeća	43	201.325
Tekstilna industrija	Sva preduzeća	49	296.887
	Preduzeća sa učešćem banaka	7	83.800
	Ostala preduzeća	42	213.087
Prehrambena industrija	Sva preduzeća	89	461.969
	Preduzeća sa učešćem banaka	17	184.130
	Ostala preduzeća	72	277.839
Poljoprivredna industrija	Sva preduzeća	27	43.855
	Preduzeća sa učešćem banaka	4	10.700
	Ostala preduzeća	23	33.155
Električna industrija	Sva preduzeća	36	669.620
	Preduzeća sa učešćem banaka	6	46.500
	Ostala preduzeća	30	623.120
Ostala industrija	Sva preduzeća	129	599.112
	Preduzeća sa učešćem banaka	13	126.500
	Ostala preduzeća	116	472.612
Hoteli	Sva preduzeća	14	22.128
	Preduzeća sa učešćem banaka	5	18.352
	Ostala preduzeća	9	3.776
Trgovina	Sva preduzeća	82	188.710
	Preduzeća sa učešćem banaka	7	15.450
	Ostala preduzeća	75	173.260
Transport	Sva preduzeća	45	520.759
	Preduzeća sa učešćem banaka	11	210.550
	Ostala preduzeća	34	310.209
Ostalo	Sva preduzeća	44	46.294
	Preduzeća sa učešćem banaka	7	4.278
	Ostala preduzeća	37	42.016

3	4	5	6	7
Ukupni iznos kredita	Iznos kredita kod privatnih novč. zavoda	Udeo kredita privatnih zavoda prema ukupnom iznosu kredita u %	Iznos kredita kod javnih kreditnih ustanova	Iznos kredita iz inostranstva
1,207.376	335.101		80.889	528.569
453.041	219.950	48.54	27.979	117.500
754.335	115.151	15.26	52.910	411.069
736.708	217.181		27.791	364.071
115.812	71.910	62.09	9.157	22.444
620.896	145.271	23.39	18.634	341.627
510.479	132.618		15.749	213.975
141.515	28.708	20.28	3.850	76.856
368.964	103.910	28.16	11.899	137.119
918.081	131.647		161.929	256.013
449.679	110.450	24.56	14.849	170.052
468.402	21.197	4.52	147.080	85.961
284.405	55.942		17.242	62.371
61.107	25.976	42.51	2.600	14.651
223.298	29.966	13.42	14.642	47.720
769.500	238.195		57.011	257.038
174.282	22.771	13.06	9.805	72.478
595.218	215.424	36.19	47.206	184.560
568.877	166.667		95.657	120.474
121.716	74.505	52.57	19.602	15.302
447.161	92.162	20.61	76.055	105.172
146.045	46.279		23.064	12.842
32.498	10.588	32.58	16.216	—
113.547	35.691	31.44	6.848	12.842
485.236	24.268		10.460	408.456
176.399	21.677	12.28	378	147.222
308.837	2.591	0.84	10.082	261.234
941.647	190.526		26.315	193.933
166.149	86.354	51.97	8.630	43.766
775.498	104.172	13.43	17.685	150.167
63.249	53.298		7.539	2.212
53.641	51.051	95.17	2.143	—
9.608	2.247	23.40	5.396	—
417.164	—		—	164.193
103.130	47.117	45.68	—	38.469
314.039	—	—	—	125.724
361.844	37.325		9.450	68.097
90.317	37.325	41.32	9.450	10.839
271.527	—	—	—	57.258
35.904	7.895		5.200	7.183
2.150	1.352	21.99	217	—
33.754	6.543	62.83	4.983	—

— ili, u koliko su se ovi slučajevi i dogodili posle rata, plasman obligacija imao je u vidu inostrano tržište (na primer: obligacije Trboveljskog Premogokopnog društva su emisije od 1889, 1893 i 1907 godine; od posleratnih emisija: Sartid u 1935 godini u iznosu od 6 miliona dinara i Prva jugoslovenska fabrika vagona, strojeva i mostova u iznosu od 28 miliona dinara; nedavno, u 1939 god., odobreno je „Električnoj Centrali Fala“ A. D. da može izdavati obligacije).

Javni krediti

Pored privatnog bankarstva naša privreda se koristi i javnim kreditom. Tu spadaju neposredni krediti od strane Narodne banke i krediti dodeljeni od strane Državne hipotekarne banke, odnosno Poštanske štedionice. Narodna banka daje kredite u vidu eskonta poslovnih menica, to jest pretežnim delom na prodatu robu ili lombarduje državne hartije od vrednosti, to jest na izvesnu vrstu imovine privrednika. Karakter kreditiranja koji je svojstven Narodnoj banci kao novčaničnom zavodu ona je još prvih godina posle ujedinjenja odredila na veoma precizan način: „Samo ni u kom slučaju, kaže se u izveštaju iz 1922 godine, niti se sme niti treba očekivati od Narodne banke da ona ceo obrtni kapital za rad industrije neposredno industriji stavi na raspoloženje. Narodna banka naročito nemože ulaziti u davanje kredita radi stvaranja industrije, nego može samo izvesnu sumu kao povremenu dopunu obrtnog kapitala staviti industrijama na raspoloženje, što je ona prema svojoj mogućnosti učinila neposredno ili posredno preko novčanih zavoda koji su finansirali industriju“.

Mada Narodna banka to kaže o industrijskom kreditu, ipak se to odnosi i na kreditiranje ostalih privrednih grana, samo što su kod industrije potrebe za investicionim kreditima jače i veće, nego što je to slučaj kod ostale grane industrije. Volumen kredita ove vrste može se proceniti okruglo na jednu i po milijardu dinara. Od toga pada na trgovačka preduzeća 156.6 miliona dinara ili 10.94%, na industrijska preduzeća 403.5 miliona dinara ili 28.19%; na zanatlijska preduzeća 28.4 miliona dinara ili 1.98%*).

Poštanska štedionica dolazi u obzir samo kao poverilac zaloga državnih hartija od vrednosti. Ceo taj posao dostiže iznos od 32.7 miliona dinara (podaci iz 1937 godine). Državna hipotekarna banka lombarduje državne hartije od vrednosti, eskontuje menice i daje hipotekarne zajmove na nepokretnosti. Iz izveštaja bančinog ne vidi se koji deo ovih kredita pada na privredna preduzeća, ali ni lombardni zajmovi, ni eskont ne dostižu velike iznose (lombard 101.4 miliona dinara, eskont 52.8 miliona dinara — prema bilansu za 1937 godinu). Banka dodeljuje i srednjoročne kredite ali u sektoru državne ili poludržavne industrije. Tako, na primer, u izveštaju za 1938 godinu Državna hipotekarna banka spominje kredit Industrije gvožđa u Zenici u visini od 150 miliona dinara. Ukupan iznos kredita

*) Prema podacima iz 1937 godine. Kao 100% uzet je ukupan iznos eskonta u 1.431.8 miliona dinara. Zajmovi na zaloge, koji nisu uzeti u obzir, iznosili su 272.7 miliona dinara.

svih vrsta odobrenih akcionarskim preduzećima svih grana od strane javnih kreditnih ustanova dostiže 555.6 miliona dinara (u 1937 god.).

Sve gore navedeno pokazuje da pitanje bankarskog srednjeročnog, a još više dugoročnog, kredita privredi kod nas ostaje otvoreno pitanje. To priznaje Narodna banka kada, u svom izveštaju iz 1925 godine, kaže da kod nas postoje dve „velike kreditne potrebe“, naime ustrojstvo hipotekarnog i industrijskog kredita. Međutim za proteklo vreme od 1925 godine po ovome pitanju industrijskog kredita nije ništa urađeno, te konstatacija Narodne banke važi i sada*).

Predlog za stvaranje naročite Privilegovane Industrijske banke, koji s vremena na vreme izbija na površinu, predstavlja jedan odjek sadanje neurednosti tržišta srednjeročnog, odnosno dugoročnog poslovnog kredita.

Načini finansiranja

Dr. V. Košak**) deli direktno učešće banaka u privrednim preduzećima kao sudelovanje radi postizanja svojih ciljeva kao novčanog zavoda i kao sudelovanje koje ima za cilj baš učešće u izvesnom preduzeću (die Beteiligung als Selbstzweck).

Razlozi učešća banaka u industrijskim preduzećima razne su vrste, ali su u znatnoj meri prožeti podjednakom težnjom za lične koristi od strane merodavnih lica bančine administracije, jer sudelovanje banke u zavisnim preduzećima donosi velike koristi ovim organima i to u vidu plata, tantijema i nagrada, koje oni primaju kao članovi upravnog i nadzornog odbora ovog preduzeća. Zato svi novi zakoni postavljaju izvesna ograničenja u ovom pogledu.

Ali pored ovih ličnih težnji, banke su nesumnjivo svesne da privredna ekspanzija predstavlja ostvarenje njihovih prirodnih funkcija za oživljenje i razvijanje privredne zemaljske snage. Učešće banke u jednom ili u više preduzeća može samo po sebi postati razlogom učešća i u drugim preduzećima iz raznih zahteva industrijske politike (na primer radi obaranja konkurencije ili iskorišćavanja sporednih produkata potrebnih za glavnu fabrikaciju i tome slično).

Ovo sudelovanje je rezultat dobre volje i slobodnog ostvarenja izvesnog privrednog plana kada se tiče osnivanja novih preduzeća, ali pri daljem povećanju glavnice ovo sudelovanje može da bude neophodno i protiv volje same banke. Kadkad se dešava da banka kupuje akcije za gotovo, a kadkad dobija akcije kao protivvrednost za svoja potraživanja, koja ni na kakav drugi način ne bi mogla da realizuje. To je takode slučaj učešća »volens-nolens«. Tipični slučajevi učešća banaka u privrednim preduzećima mogu se podeliti na sledeći način: 1) jedna banka sudeluje u jednom preduzeću; 2) jedna banka sudeluje u više preduzeća (koncern); 3) nekoliko banaka sudeluju u jednom ili više preduzeća (konsorcijski poslovi); 4) banka ne sudeluje u drugom preduzeću već je vlasnik, to jest preduzeće nije samo-

*) Vidi o tome V. Rozenberg: „Kreditne prilike u Jugoslaviji“ — Privredni letopis Nikole Spasića, knjiga III — 1938 godina.

**) Dr. V. Košak: „Die Bankmässige Finanzierung der jugoslawischen Industrie“ — Frankfurt/M. — 1938 godina.

stalno, nije zasebno pravno lice, već jedan deo banke, (preduzeće u sopstvenoj režiji).

U svima pobrojanim slučajevima, sem onoga kada se preduzeće vodi u sopstvenoj režiji, učešće banaka ispoljava se u tome što banka postaje vlasnik izvesnog paketa akcija koji joj ili osigurava majoritet ili, ako nema majoriteta, iz drugih razloga (na primer odobrenih kredita) pruža banci faktičnu kontrolu nad poslovanjem preduzeća te je na taj način daje mogućnost uticaja na samo preduzeće.

Sa jedne strane banke su mnogo zainteresovane da u svojim rukama što više koncentrišu akcije preduzeća u kojim one sudeluju, a sa druge strane banke smeju da se upuštaju u ovakve angažmane svojih novčanih sredstava, samo onda kada postoje uslovi lakog otuđivanja i nesmetanog lombardovanja ovih hartija.

Sem neposrednog kupovanja akcija banke mogu ojačati pakete akcija na dva načina: prvo, putem iskorišćavanja akcija komitenata koje se nalaze kod njih na čuvanju ili kao zaloga za odobrene zajmove, — a drugo, putem posrednog kupovanja ovih akcija preko zavisnih preduzeća za njihov račun i na teret njihovih novčanih raspoloživih sredstava.

Banke se bave čuvanjem i upravljanjem tuđih akcija samo onda ako u zemlji postoji promet ovih akcija, inače ovakvi poslovi banaka predstavljaju retke i izuzetne slučajeve. Pošto kod nas nema berzanskog ili vanberzanskog prometa, novčani zavodi ne raspolažu većim količinama akcija komitenata, te se i ceo problem iskorišćavanja tuđih papira, problem veoma važan sa privrednog gledišta i veoma komplikovan sa pravnog gledišta, kod nas uopšte i ne postavlja. Bez prometa akcije banke ne mogu mobilisati svoje angažmane u privatnim papirima, što ima daleko opsežnije negativne posledice za interese narodne privrede i za njen razvitak. Kod nas tržište privatnih efekata skoro ne postoji. Prema ukupnom broju preduzeća ona čije se akcije kotiraju na berzi čine 3.3%, dok broj akcija koje su predmet berzanskih poslova prema ukupnom broju akcija dotičnih preduzeća čini 2.83%.*)

Portfelj vlastitih hartija od vrednosti naših novčanih zavoda pruža sledeću sliku (u hiljadama dinara):

	Državne hartije od vrednosti	Hartije za koje država jamči	Privatne hartije od vrednosti	Ukupno
Filijale inostranih banaka	2.647	—	18.303	20.950
Novčani zavodi sa učešćem inostranog kapitala	44.050	8.038	42.666	94.754
Ostali novčani zavodi	238.280	56.170	563.861	858.311
Ukupno	284.977	64.208	624.830	974.015

Deo portfelja koji sačinjavaju privatne hartije od vrednosti prema celokupnom portfelju čini kod

Filijala inostranih banaka	87.36%
Banaka sa učešćem inostranog kapitala	45.02%
Ostalih banaka	65.69%

*) O svima pojedinostima vidi članak V. Rozenberga: „Privatne hartije od vrednosti“ — Jugoslovenski ekonomist — januar 1939 godine — str. 18—38.

Ukupan portfelj privatnih hartija od vrednosti deli se ovako: filijale inostranih banaka drže 2.84%; banke sa učešćem inostranog kapitala 6.82% a ostali zavodi 90.24%.

Ukupan iznos portfelja akcija iznosi 624.830.526 dinara, konzorcijalni poslovi 209.101.438 dinara a preduzeća u sopstvenoj režiji iskazana su u vrednosti od 165.964.497 dinara, — što ukupno čini 999.896.461 dinara.

Kao što je već izneto bankarski krediti privatnim preduzećima iznose 1.699.830.496 dinara, dakle ukupno finansiranje dostiže iznos od 2.699,726.957 dinara, a od ove svote 62,96% pada na finansiranje putem kredita a 37,04% na finansiranje u obliku učešća u preduzećima. Prema zbiru bilansa novčanih zavoda prvi vid finansiranja čini udeo od 13.38%, dok drugi 8.57%.

Na zborovima akcionara akcionarskih društava, u čijoj glavnici sudeluju novčani zavodi, isti su prijavili za zborove akcije u iznosu od 452.502.752 dinara. Na osnovu ovih podataka može se izračunati udeo učešća banaka u akcionarskom kapitalu u svakoj grani privredne delatnosti. S obzirom na ovaj količnik, može se izračunati podela stvarnog i celokupnog učešća novčanih zavoda u glavnica preduzeća pojedinih grana. Od interesa je uporedo navesti podelu po istim granama bančinog kapitala investiranog u preduzeća u sopstvenoj režiji.

Grane privredne delatnosti	Učešće u akcionarskim preduzećima		Preduzeća u sopstvenoj režiji		Ukupno
	Iznos	%	Iznos	%	
Industrija drveta	64.045.126	10,25	20.951.499.	12,63	84.996.625
Rudarska i topionička ind.	20.869.338	3,34	—	—	20.869.338
Cementna ind. — cigljane	25.555.567	4.09	32.263.988	19.44	57.819.555
Metalno-mašinska industrija	13.121.440	2.10	30.372.462	18.30	43.493.902
Fabrike vagona, aeroplana	29.866.897	4,78	—	—	29.866.897
Hemiska industrija	16.120.626	2,58	—	—	16.120.626
Tekstilna industrija	40.676.465	6,81	11.178.409	6,79	51.854.874
Industrija koža	1.624.559	0,26	—	—	1.624.559
Industrija razne konfekcije	1.856.000	0,64	—	—	1.856.000
Prehrambena industrija	70.793.295	11,33	12.319.938	7,42	83.113.233
Mlinska industrija	5.248.576	0,84	10.347.511	6,23	15.596.087
Poljoprivredna industrija	10.747.084	1,72	—	—	10.747.084
Industrija hartije	35.365.406	5,66	—	—	35.365.406
Proizvodnja elektr. struje	36.989.965	5,92	—	—	36.989.965
Hoteli	16.308.076	2,61	10.555.430	6,37	26.863.506
Transportna preduzeća	93.724.575	15,00	8.850.220	5,33	102.574.795
Trgovina	7.810.381	1,25	1.350.950	0,81	9.161.331
Novčani zavodi	99.410.532	15,91	—	—	99.410.532
Osiguravajuće ustanove	13.933.720	2,23	—	—	13.933.720
Ostale grane	20.762.898	2,68	27.774.090	16,69	48.536.988
	624.830.526	100,00	165.964.497	100,00	790.795.023

U cilju da sudelovanje novčanih zavoda u raznim preduzećima bude što jasnije precizirano sa privrednog gledišta i njegovog značaja kao faktora finansiranja, u niže navedenoj tabeli su iskazani uporedo iznosi celokupne glavnice preduzeća za glavne grane pri-

vredne delatnosti, dalje ukupna glavnicu onih preduzeća u kojima sudeluju novčani zavodi, i najzad, iznos udela njihovog učešća utvrđenog na osnovu gore iznete procene (iznosi u milionima dinara):

Grane privredne delatnosti	1		2		3		% učešća (prema 2)	% prema ukupnom iznosu glavnice (prema 1)
	Sva preduzeća broj	Iznos	Preduzeća u kojima sudeluju novčani zavodi broj	Iznos	Udeo učešća novč. zavoda iznos	Iznos		
Industrija drveta	82	327.0	19	140.0	64.0	45,71	19,57	
Rudarska i topion. ind.	62	872.4	9	40.4	20.8	52.00	4.64	
Cement. ind. — cigljane	50	249.7	9	68.5	25.5	37.50	10.24	
Metalno-mašinska, fabrika vagona, aeroplana	53	413.0	13	229.8	42.9	18.73	10.38	
Hemijska industrija	49	265.0	6	63.7	16.1	25.55	6.19	
Tekstilna industrija	49	296.8	7	83.8	40.6	48.91	13.71	
Industrija koža	10	42.3	1	17.5	1.6	9.41	38.09	
Ind. raznovrsne konfek.	31	102.5	1	40.0	1.8	4.50	18.00	
Prehranbena indust.	54.	401.0	11	173.0	70.7	40.86	17.63	
Mlinska indust.	35	60.9	6	11.1	5.2	47.27	8.66	
Poljoprivredna indust.	27	43.8	4	10.7	10.7	100	24.88	
Industrija hartije	11	62.0	2	40.0	35.3	88.25	56.93	
Proizvod. elektr. struje	36	669.6	6	46.5	37.0	80.43	55.30	
Hoteli	14	22.1	5	18.3	16.3	90.55	74.09	
Transportna preduzeća	45	520.7	11	210.5	93.7	44.61	18.01	
Trgovačka preduzeća	82	188.7	7	38.4	7.8	20.52	41.48	

Napred navedena tabela pokazuje da novčani zavodi najviše sudeluju u transportnim preduzećima (15%), u prehranbeno-mlinskoj industriji sa 12.17%, u šumskoj sa 10.25%. Tekstilna industrija, proizvodnja električne struje i industrija hartije dolaze u drugu grupu, jer je učešće u ovim granama industrije skoro jednako, pa se kreće od 5—7%. U granama u kojima se zapaža jako učešće inostranog kapitala sudelovanje novčanih zavoda relativno je slabo.

Preduzeća u bankarskoj režiji

Posle opšteg posmatranja učešća svih novčanih zavoda u glavnici raznovrsnih preduzeća, treba istaći i izvesne pojedinosti koje karakterišu sudelovanje u ovome smislu i pojedine kreditne ustanove.

Niže je naveden spisak preduzeća u sopstvenoj režiji, ukoliko taj spisak može da se utvrdi na osnovu izveštaja novčanih zavoda. Mada ovaj spisak nije potpun, on ipak obuhvata pretežan deo ovih preduzeća. U spisku je naznačeno koja banka je vlasnik koga preduzeća, a takođe je izneta i vrednost preduzeća iskazana po bilansu dotične banke.

PREDUZEĆA U SOPSTVENOJ REZIJU NOVČANIH_ZAVODA

Novčani zavod — vlasnik preduzeća	Preduzeće	Vrednost preduzeća iskazana po bi- lansu banke
Prva Hrvatska Štedion. — Zagreb	Cigljana i tvornica koža — Kar- lovac	2.358.925
Hrvatsko poljodolska banka	U izveštaju nije iskazano koje preduzeće	7.767.883
Prometna Banka — Beograd	Strugara	11.160.200
	Brodarstvo	8.850.220
	Fabrika vagona u Kruševcu*)	13.722.735
	Industrija lima	16.649.727
Vračarska Zadruga Beograd	Hotel Srpski Kralj	4.948.484
Beogradska Zadruga	Hotel Bristol	1.482.001
Vračarska Štedionica	Ribarska Banja	4.124.945
Industrijska Kreditna banka	Min. voda Milan Toplica	800.000
Smedervska Kredit. banka Beog.	Fabrika za predenje i tkanje — Niš	11.178.409
Trgovačka banka Beograd	{ Strugara Makiš Kamenolom Bazalta	9.791.299
	{ Rud. Vargijevac i Makin	
Trgovač. Ind. banka — Beograd	Klanica u Velikoj Plani	6.294.938
Udeonička Zadruga Beograd	Cigljana	26.024.350
Srpska Banka — Zagreb	Cigljana u Novom Sadu	1.441.759
Prekmurska Banka — M. Sobota	Prekmurska tiskara Krtavička ind.	600.000
Šibenička okružna banka	nije navedeno preduzeće	6.319.672
Leskovačka privredna banka	Parna pivara Leskovac	
	{ Fabrika leda i slada — Skoplje	6.025.000
Leskovačka Centralna banka	{ Automat. mlin Balkan Skoplje Držav. hotel u Vranjskoj Banji	9.674.970
Podrinska zemljor. banka	Elekt. centrala i mlin	672.541
Valjevska okružna banka	Parna strugara	261.341
Narodna Štedionica — Križevci	Cigljana	47.400
Kostajnička štedionica	Cigljana	1.137.646
Šumadijska kreditna banka — Arandelovac	{ Industrija šamota izvor mineralne vode	892.572
	{ ostala preduzeća	12.386.530
Moravska Zadruga za kredit i štednju — Aleksandrovac	Trgovačko preduzeće	1.350.950
	Ukupno	165.964.497

Konsorcijalni poslovi

Konsorcijalni poslovi su mnogobrojniji. U svojoj knjizi Dr. Košak iznosi spisak najpoznatijih slučajeva ove vrste**). To su

1) Kod Splošne Stavbene družbe u Ljubljani zapaža se učešće Ljubljanske Kreditne banke sa 1/3, Zadrugne Gospodarske banke sa 1/3 i Prve Hrvatske štedionice sa 1/3;

*) Ova je fabrika pretvorena u decembru 1939 god. u akcionarsko društvo sa glavnicom u iznosu od 5 mil. din. Apor u vidu vrednosti fabrike procenjuje se za 4.8 mil. din.

**) Dr. Košak — op. cit. str. 97.

2) Kod Tovarne Klovukov „Šešir“ — Škofija Loka, Ljubljanska Kreditna banka učestvuje nešto manje od Zadrūžne Gospodarske banke;

3) kod Strojne tovarne in livarne u Ljubljani Ljubljanska Kreditna banka nešto manje a Jadransko-podunavska banka mnogo jače;

4) kod Tvornice kože Petovija u Bregu kod Ptuja, Ljubljanska Kreditna banka sa 2/3 a Jugoslovenska Udružena banka sa 1/3;

5) kod tekstilne industrije „Teksta“ u Zagrebu Ljubljanska Kreditna banka sa 1/2, a Jugoslovenska banka takode sa 1/2;

6) kod Tovarne verigo u Lesce pri Bledu Ljubljanska Kreditna banka u jačoj meri; Zadrūžna Gospodarska banka u slabijoj meri;

7) kod preduzeća „Pruga“ u Zagrebu zapaža se učešće Jugoslovenske Udružene banke i Srpske banke iz Zagreba;

8) kod tvornice lakova i boja Moster u Zagrebu Jugoslovenska Udružena banka sa 1/2 a Prva Hrvatska štedionica takode sa 1/2.

Mada se u navedenim primerima konsorcijskih poslova često pojavljuju zajedno iste banke, Dr. Košak je mišljenja da je to više slučajnost nego znak postojanja manje više stalnih zajednica novčaninih zavoda za finansiranje industrijskih i ostalih preduzeća. Pomenuti pisac kaže: „... das es feste Bankenkonsortien bzw. Bankengruppen gibt die in dan Industriegeschäften regelmerässig gemeinsam vorgehen würden, könnte man kaum behaupten*“).

Bankarski koncerni

Prelazeći na pregled najglavnijih veza naših pojedinih banaka sa raznim preduzećima, drugim rećima na pregled pojedinih bankinih koncerna, treba odmah primetiti da ovaj pregled nije potpun, već da isti ima za cilj samo da istakne glavne činjenice ove vrste.

Jugoslovenska banka pripada broju onih retkih novčaninih zavoda koji jasno iskazuju svoje industrijske angažmane.

Portfelj vlastitih privatnih hartija ove banke dostiže vrednost od 9.1 milion dinara, dok sudelovanje u konzorcijskim poslovima iznosi 2,4 miliona dinara. U spisku afilijacija banka navodi 6 preduzeća, ali ih stvarno ima 8.

Dva su preduzeća šećerane: »Prvo Hrvatsko Slavonsko D. D. za industriju šećera« u Osijeku sa glavnicom od 30.8 miliona dinara i »Bosanska industrija šećera i žeste« D. D. — Usora, koja ne radi i koja se nalazi u likvidaciji. Druga branža na koju se proširuje koncern ove banke — mašinska industrija — zastupljena je sa: »Osiječkom lijevaonicom željeza i tvornicom strojeva« sa glavnicom u iznosu od 5 miliona dinara i »Titanom« D. D. Kranjska tvornica željezne i bravarske robe i levaonica u Kamniku sa glavnicom od 3 miliona dinara. Titan je afiliran Banci preko Osiječke levaonice željeza.

Tekstilna industrija je zastupljena sa dva preduzeća: »Teksta« za tekstilnu proizvodnju u Mariboru i »Lanena industrija« D. D. u Osijeku, prva sa glavnicom u iznosu od 2 miliona, a druga sa glavnicom od 6.5 miliona dinara.

*) Dr. Košak — op. cit. str. 97.

Najzad, poslednje od preduzeća pomenutih u spisku Banke je »Zeleni vir« D. D. za iskorišćavanje vodenih sila Gorskog Kotara sa sedištem u Skradu i sa glavnicom u iznosu od 2 miliona dinara.

Sem pomenutih društava u kojima Banka verovatno ima kontrolne pakete akcija, ona sudeluje u kapitalu još 8 akcionarskih preduzeća, od kojih: tri pripadaju šumskoj industriji, jedno je tekstilno, i jedno za izvođenje građevinskih radova, jedno za izradu obuća, jedno za trgovinu radio aparatima, dok je jedno prehranbeno. Iako pojedini paketi akcija ovih preduzeća nisu majoritetni, ipak predstavljaju приметni deo glavnice istih preduzeća.

Srpska banka u Zagrebu drži za 32 miliona dinara privatnih hartija od vrednosti i iskazuje konsorcijalne poslove u vrednosti od 1.9 miliona dinara. Dr. Košak*) nabraja 8 preduzeća u kojima sudeluje Srpska banka i deli njene angažmane na tri vrste: na zajedničko sudelovanje sa Jugoslovenskom Udruženom bankom u preduzećima sa učešćem inostranog kapitala, na učešće u preduzećima tekstilnog koncerna porodice Ilić i na učešće u preduzećima mađarskog kapitala (šećerana Bačka i Beočinska fabrika cementa).

Ima dosta razloga da se posumnja u tačnost navoda g. Košaka. Srpska banka mnogo više sudeluje u zajednici sa Jadransko-Podunavskom bankom iz Beograda nego sa Jugoslovenskom Udruženom bankom.

U uticajnoj sferi Srpske banke nalazi se priličan broj novčanih zavoda (7). Dalje Banka sudeluje u glavnici 8 industrijskih preduzeća.

Na prvom mestu dolazi sudelovanje u parobrodarskim društvima (2). U jednom od ovih društava Banka ima 40% akcija, dok u drugom banka ima manji deo, pored mnogih drugih velebanaka. Sem parobrodarskih društava Banka sudeluje još u dva preduzeća saobraćajno-turističkog karaktera. Dalje treba spomenuti učešće Banke u velikom preduzeću za izradu sapuna (oko 8%) i u jednom velikom preduzeću metalnih konstrukcija. U svima preduzećima u kojima Banka sudeluje učešće njeno prestavlja relativno mali paket akcija dotičnog preduzeća.

Portfelj privatnih akcija Jadransko-Podunavske banke iz Beograda iznosi 26 miliona dinara. Prema Košaku**) njen industrijski koncern sastoji se iz 6 preduzeća. Izvesni deo njegovog spiska je tačan. Plovidbeni interesi su zastupljeni sa dva parobrodarska društva, sa dva brodogradilišta i jednim društvom turističkog karaktera. Sem toga Banka se interesuje cigljanama. U jednoj sudeluje neposredno, dok u drugoj posredno preko druge banke, koja je sama skoro potpuno apsorbovana cigljanom.

Najveći industrijski koncerni pripadaju Jugoslovenskoj Udruženoj Banci i Prvoj Hrvatskoj Štedionici.

Jugoslovenska Udružena pokazuje u svome bilansu iz 1937 godine sledeće iznose:

*) Dr. Košak — op. cit. str. 105.

**) Dr. Košak — op. cit. str. 108.

Vrednosni papiri državni	10.818.741
Akcije banaka i transportnih preduzeća	7.406.794
Akcije raznih industrijskih preduzeća	2.952.150
Lombard hartije od vrednosti	5.213.710
Dužnici po tekućem računu	265.663.909

Ako pregledamo učešće ove Banke na zborovima raznih akcionarskih industrijskih društava za 1937 godinu, dolazimo do sledećeg rezultata:

Grane industrije	Broj preduzeća	Učešće Jugoslovenske Udružene banke	% prema celokupnom industrijskom portfelju
Šumska industrija	5	12.125.275	26.73
Tekstilna industrija	2	10.595.000	23.35
Metalno-mašinska industrija	1	7.075.100	15.55
Cementna industrija	2	3.033.520	6.68
Hemijska industrija	3	2.991.000	6.59
Prehranbena industrija	3	2.515.000	5.53
Poljoprivredna industrija	2	1.900.000	4.18
Hoteli	2	1.724.937	3.80
Skladišta	1	1.200.000	2.64
Industrija koža	1	1.200.000	2.64
Trgovačka preduzeća	2	980.000	2.16
Sanatorijumi	1	40.000	0.15

Dr. Košak u svojoj studiji o finansiranju industrije nabroja 14 preduzeća u čijoj glavnici sudeluje Jugoslovenska Udružena banka*). Samo 4 preduzeća ulaze u napred navedeni spisak od 25 akcionarskih društava. Znači da 21 preduzeće iz ovoga spiska nije pomenuto od strane Dr. Košaka i obratno 10 od onih koja on nabroja nisu u spisku od 25 preduzeća.

Napred navedeni spisak pokazuje da je Banka najviše zainteresovana u industriji drveta. Ukupna glavnica 5 preduzeća u kojima Banka sudeluje iznosi 23.160.000 dinara, dakle njen portfelj čini prosečno 52.35%, dok po pojedinim preduzećima bančin portfelj iznosi:

U jednom slučaju	96.27%
„ drugom „	85.00%
„ trećem „	36.39%
„ četvrtom „	34.83%
„ petom „	4.17%

dakle kod dva preduzeća banka ima preovladujuću poziciju, dok kod tri ne raspolaže majoritetom.

Na drugom je mestu tekstilna industrija. Dva tekstilna preduzeća raspolažu glavnicom od 30.800.000 dinara, to jest banka sudeluje prosečno sa 34.39%. U jednom od ovih preduzeća banka raspolaže klasičnim majoritetom od 52.08%, dok je kod drugoga njeno učešće 24.86%.

*) Dr. Košak — op. cit. str. 105.

Mada banka ima krupno učešće u metalno-mašinskoj industriji, ipak taj plasman čini samo 15.67%.

Kod preduzeća hemijske industrije prosečno sudelovanje banke je 23.92%; od toga u jednom slučaju ovo sudelovanje iznosi 44.25%, u drugom 28.00%, a u trećem 11.11%.

Kod prehrambene industrije u jednom slučaju banka sudeluje sa 40%, u drugom sa 4.68%.

Većina preduzeća kod kojih sudeluje Jugoslovenska Udružena banka su inače iz sektora sa učešćem inostranog kapitala: dva francuskog, jedno italijanskog, dva austrijskog, a jedno švajcarskog kapitala.

Celokupan portfelj Jugoslovenske Udružene banke, i to 45.359.832 dinara sačinjava 12.24% od ukupnog portfelja industrijskih hartija svih naših banaka.

Iz bilansa Prve Hrvatske Štedionice (skraćeno Praštediona) ističemo sledeće pozicije, koje se mogu odnositi na njen industrijski koncern i industrijske angažmane:

vrednosni papiri	37.948.519*
konzorcijalni poslovi	137.807.761
vlastita preduzeća	2.649.183
dužnici po tekućim računima	585.560.390

Celokupan portfelj hartija od vrednosti pruža sledeću sliku:

državne hartije i one za koje država jamči	60.515.884
privatne hartije od vrednosti	264.462.763

S obzirom na znatan broj preduzeća koja ulaze u uticajnu sferu koncerna Praštedione, postoje razne njegove klasifikacije. Dr. Košak ističe industriju drveta (2 preduzeća), papirnu (2 preduzeća), mlinsku (7 preduzeća), istraživanje nafte (3 preduzeća), hemijsku (3 preduzeća), građevinarstvo i hotelijerstvo (3 preduzeća), i na kraju ovoga spiska pod naslovom razne industrije nabroja još 11 preduzeća, — što dakle ukupno čini 31 preduzeće. Povodom ovoga spiska**) pisac primećuje da u preduzećima industrije drva, papira i u mlinovima Praštedionica sudeluje sa 100 na 100, dok u preduzećima za istraživanje nafte banka ima 100% akcija »Uljanika«, 75% akcija »Bitumena« i nešto manje kod »Metana«. Celokupan portfelj akcija »Sane« i »Pionira« pripada banci. Dalje Dr. Košak nabroja konzorcijalne poslove Praštedionice.

Veoma detaljan opis industrijskog koncerna Praštedionice izradio je g. D. Ivo Rafael (objavljen u br. 12 iz 1938 godine mesečnika Trgovinske Komore u Zagrebu »Hrvatska privreda« str. 196—198). Prema zaključku g. Rafaela, isključivo industrijski koncern Praštedionice broji ukupno oko 34 industrije. Praštedionica ima pored toga 5 vlastitih preduzeća, dakle svega oko 39 industrije.

Prema prečišćenom spisku banka sudeluje kod 23 industrijskih preduzeća i ima 5 u sopstvenoj režiji. Sem toga sudeluje u glavnici 6 novčanih zavoda i u glavnici 3 osiguravajuća preduzeća.

*) Novo poslovanje.

**) Dr. Košak — op. cit. str. 101 i 102.

Učešće Praštedionice kod 23 industrijskih preduzeća iz prečišćenog spiska iznosi 64.512.534 dinara.

Praštedionica je se pojavila na zborovima 38 akcionarskih društava, od kojih su 6 novčani zavodi. Iznos akcija prijavljenih od strane Praštedionice dostiže 81.224.999, a sem toga akcije 6 novčanih zavoda iznose 15.906.765 dinara.

S obzirom na ove razne podatke o iznosu portfelja Praštedionice možemo izračunati njeno učešće u industrijskom portfelju svih banaka na sledeći način:

ako se uzme 64.512.534 onda	17.41%
ako se uzme 81.224.999 onda	21.93%

dok celo sudelovanje kod industrijskih i ostalih preduzeća prema sudelovanju svih banaka u svim društvima sačinjava deo od 21.46%.

Iz bilansa Hrvatske Sveopće kreditne banke iz Zagreba vidi se da njen portfelj privatnih hartija od vrednosti iznosi 2.760.462 dinara, dok dužnici po tekućem računu 128.064.362 dinara. Banka ne iskazuje konsorcijalne poslove, ni preduzeća sopstvene režije. Dr. Košak i »Kompas« nabrajaju 13 preduzeća u čijoj glavnici Banka sudeluje. Dr. Košak ističe da Banka pretežnim delom sudeluje u preduzećima inostranog sektora, te je teško utvrditi da li je to njeno sopstveno učešće ili je to učešće francuskog i madjarskog kapitala, kome pripada sama Banka i koju oni iskorišćavaju kao svoga mandatora (Treuhand). Dr. Košak navodi čitav niz primera. Kod »Kontinentalnog Bauksita«, »Beočinske fabrike cementa« i cementne fabrike »Kroacija« glavno učešće pripada Bauxit društvu i Cementia Holdingu u Cirihu. Ova dva holdinga nalaze se u uticajnoj sferi Madjarske sveopće banke. »Društvo za ribogojstvo« nalazi se u sferi interesa holandske bankarske radnje Pirson i Ko., dok majoritetni paket akcija »A. D. za eksploataciju drva« pripada Amstel — banci u Amsterdamu. Najzad dve švajcarske banke Schweizerische Bank Gesellschaft u Bazelu i Schweizerische Bankverein u Cirihu imaju učešće u Varaždinskoj tekstilnoj industriji i u šećerani Bačka*)

Koncern banke prema iskazima Košaka sastoji se od preduzeća sledećih grana: poljoprivredne industrije 2, šumske 1, bauksitno-cementne 3, tekstilne 1, prehranbene mlinske 2, hotelske 1, za izradu predmeta za rudarsku industriju 1, trgovačke 2.

Podaci koji postoje za 8 od ovih preduzeća pokazuju da ukupno učešće banke iznosi 26.007.800 i da se deli ovako:

Industrija drveta (1)	172.800	0.66%
Cementno bauksitna (2)	3.985.000	15.32%
Tekstilna (1)	4.000.000	15.38%
Prehranbena (1)	16.000.000	61.52%
Ostale industrije (1)	200.000	0.77%
Saobraćajna (1)	650.000	2.49%
Trgovina (1)	1.000.000	3.86%
Ukupno 8 preduzeća	26.007.800	100.00%

*) Dr. Košak — op. cit. str. 107.

U dva slučaja to je učešće sa 2/3, u jednom sa 1/2, u tri slučaja sa 1/3 i u jednom sa 7.38%.

Hrvatska Poljodelska banka u Zagrebu iskazuje portfelj privatnih hartija od vrednosti u iznosu od 1.486.768 dinara, industrijska preduzeća u sopstvenoj režiji u iznosu od 7.767.883, potraživanja po tekućim računima u iznosu od 4.374.412 dinara. Sem afiliranih novčanih zavoda Banka drži pakete akcija jednog šumskog i jednog hotelskog preduzeća i raspolaže u ovim preduzećima dosta velikim majoritetom.

Od ljubljanskih banaka tri su angažovane u industrijskim i drugim poslovima, koji su skupčani sa dugotrajnim investicijama, i to: Ljubljanska Kreditna Banka, Kreditni zavod za trgovinu i industriju i Zadružna Gospodarska banka.

Ljubljanska Kreditna banka iskazuje po svom bilansu privatne hartije od vrednosti u iznosu od 5.200.032 dinara, dok konsorcijske poslove sa 49.974.445 dinara, a po računu dužnika potražuje 111.820.397 dinara.

U svom izveštaju Banka nabroja 9 preduzeća u kojima sudekuje, jer je deseto društvo kožna industrija »Petovija« likvidiralo. Većina ovih preduzeća su konsorcijski poslovi.

Ovaj koncern se deli ovako:

tekstilna preduzeća: »Teksta« D. D. u Mariboru, »Šešir« — Škofija Loka, »Motvos in platno« — Grošuplje. Metalna preduzeća: Splošna stavbna družba — Maribor i Tovarna verig — Lesce kod Bleda. Industrija hartije; Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvede. Osiguranje: »Slavija« osiguravajuća banka. Ostale afilijacije su: zadruge sa ograničenim jemstvom, i to: »Slatkor« (izrada slatkiša), »Papirles« (trgovina drvom). Glavnica 6 akcionarskih društava koja ulaze u koncern Ljubljanske kreditne banke dostiže 40 miliona dinara.

Kreditni zavod za trgovinu i industriju iskazuje portfelj vlastitih hartija od vrednosti u iznosu od 6.206.713 dinara, a konsorcijske poslove u iznosu od 9.419.958 dinara.

Dr. Košak nalazi da su 9 društava u uticajnoj sferi ove banke. Od ovoga broja 6 preduzeća sigurno spadaju u ovaj koncern. Ali postoje i druga preduzeća koja nisu navedena kod Dr. Košaka, mada se ipak nalaze u sferi interesa ove Banke. Ukoliko raspolažemo podacima učešće banke u akcionarskim preduzećima pruža sledeću sliku:

	Broj preduzeća	Iznos glavnice	Iznos bančinog učešća	% bančinog učešća	% prema ukupnom iznosu an-gažmana
Metalna industrija	1	12.000.000	3.000.000	25.00	9.84
Hemijska industrija	2	24.000.000	5.100.000	21.25	16.72
Tekstilna industrija	2	30.000.000	6.370.000	21.23	20.88
Prehranbena industrija	3	30.000.000	14.700.000	49.00	48.20
Građevinarstvo	1	1.500.000	1.325.000	88.33	4.35
Ukupno	9	97.500.000	30.495.000	—	100.00

U prehranbenoj industriji kod dva preduzeća Banka drži kontrolni paket akcija, dok kod tekstilne i hemijske industrije to nije slučaj.

Sem industrijskih akcionarskih preduzeća Banka sudeluje kod jednog osiguravajućeg društva i kod nekoliko krupnih inokosnih firmi.

Zadružna gospodarska banka iskazuje trajni i kratkoročni plasman u vrednos. hartijama u iznosu od 26,236.745 dinara, konsorcijalne poslove u iznosu od 5.131.646 dinara. U svom izveštaju Banka iznosi spisak svojih industrijskih angažmana, koji su sledeći: Stora tovarna zavese u Ljubljani (1.000.000 dinara), Šešir tovarna Klobukov — Škofija Loka (2,5 miliona dinara), Tovarna verig u Lesce (2,5 miliona dinara), Tekstilna tovarna sukna u Kočevju (4 miliona dinara), Kristal tovarna ogledala u Mariboru (0,25 miliona dinara).

Ukupna glavnica ovih preduzeća iznosi 10.250.000 dinara. Sem toga Banka sudeluje kod Zmaja tovarne za galvanične elemente, zadruge sa ograničenim jemstvom u Ljubljani.

Industrija klobuka Šešir i tovarna Verig su konsorcijalni poslovi sa Ljubljanskom kreditnom bankom.

Od beogradskih banaka, sem Jadransko Podunavske banke, o kojoj je već govoreno u vezi sa Srpskom bankom u Zagrebu, imaju industrijske koncerne: Prometna Banka, Opšte jugoslovensko bankarsko društvo, Izvozna Banka, Anglo-Čehoslovačka i Praška Kreditna banka.

Prometna banka više radi industrijske i druge poslove u sopstvenoj režiji nego preko afiliranih i zavisnih preduzeća. Po bilansu za 1937 godinu Bančina su preduzeća (strugare, brodarstvo, fabrika vagona, industrija lima i tome slično) iskazana u vrednosti od 37.026.445 dinara, dok portfelj privatnih hartija od vrednosti dostiže 26.677.941 dinara, a krediti po tekućim računima 21.439.023 dinara.

Industrijski koncern ove banke pruža sledeću sliku:

	Broj preduzeća,	Iznos glavnice	Učešće banke u glavnici	% bančinog učešća	% prema ukupnom iznosu angažmana
Rudarska industrija	2	14.000.000	3.600.000	25.71	56.61
Metalna industrija	1	45.000.000	709.200	1.57	11.15
Cementna industrija	1	40.000.000	?	—	—
Saobraćaj	1	9.000.000	50.000	5.55	0.80
Osiguranje	1	10.000.000	2.000.000	20.00	31.44
Ukupno	6	118.000.000	6.359.200	—	100.00%

Izvozna banka ima pakete akcija tri preduzeća: jednog mlinskog koje je u likvidaciji, jednog metalnog i jednog saobraćajnog, — ali su paketi akcija dva poslednja društva veoma mali.

Anlo-Čehoslovačka i Praška-Kreditna banka iskazuje svoj portfelj u hartijama od vrednosti u iznosu od 19.056.884 dinara, a potraživanja po tekućim računima u iznosu od 236.934.628 dinara. Banka sudeluje u dve šećerane, jednoj pivari i u jednom preduzeću poljoprivredne industrije. U izveštaju centrale ove Banke nabrojana su

tri preduzeća u kojima ona sudeluje, i to: Srpsko Češka industrija šećera u Čupriji, šećerana Crvenka i parna pivara M. Kosovljanin u Jagodini.

Opšte jugoslovensko bankarsko društvo iskazuje svoj portfelj hartija od vrednosti u iznosu od 16.211.904 dinara, a potraživanja po tekućim računima u iznosu od 198.907.441 dinara.

Dr. Košak nabraja 5 preduzeća koja, po njegovom mišljenju, dolaze u uticajnu sferu ove Banke. To su preduzeća u kojima je ranije učestvovao ili bečki Kreditanstalt ili Winerbank Verein ili one belgijske banke koje stoje u neposrednoj vezi sa Opštim jugoslovenskim bankarskim društvom.

Glavno zavisno preduzeće je šumsko, i to »Slaveks« D. D., u kome Banka sudeluje sa majoritetom pored neposrednog učešća bečkog zavoda. Dalje Banka sudeluje kod 4 metalnih preduzeća, jednom hemijskom, jednom za parcelaciju nekretnina i u dva trgovačka preduzeća.

Učešće Banke kod raznih preduzeća dostiže ukupnu svotu od 15.305.350 dinara, koji se iznos deli ovako: 74.88% padaju na industriju drveta; 21.57% na trgovačka preduzeća; 3.07% na metalno-električna, koja imaju više trgovački nego industrijski karakter; 0.52% na hemijsku industriju. Deo učešća u svakom preduzeću veoma je neznatan i samo u dva slučaja (o prvom je već govoreno) zapaža se da Banka drži kontrolni paket akcija.

„Zemaljska banka za Bosnu i Hercegovinu“ u Sarajevu u svom izveštaju daje sve pojedinosti o finansiranju industrije. Portfelj privatnih hartija od vrednosti sastoji se od akcija drugih novčanih zavoda u iznosu od 1,263.233 dinara i industrijskih papira (osiguravajućih društava, brodarskih preduzeća i drugi razni papiri) u iznosu od 861.253 dinara. Dalje banka kaže (izveštaj za 1937 godinu str. 9): „drvarska industrija koju finansiramo putem nekoliko jaćih firmi bez direktnog udela u njihovom kapitalu, radila je bolje no u 1936 godini. Osiguravajuće društvo Sava biće u stanju opet da zadovolji svoje deioničare, među koje spadamo i mi. Sarajevska deonićka pivara imala je nešto više prode i bila je u stanju da pristupi raščišćavanju svojih debitora“.

Od prilike istog sadržaja je i bančin izveštaj iz 1937 godine.

FINANSIRANJE PRIVREDE OD STRANE PREDUZEĆA

Akcionarsko društvo kao činilac finansiranja

Isto onako kao što se pojedinci udružuju u društva raznovrsnih tipova radi proširenja svoga privrednog poslovanja i postizanja boljih rezultata, tako isto i preduzeća teže da zajedničkim radom ostvare izvesne ciljeve, koje inače svako od njih napose ne može da postigne. Preduzeća stvaraju zajednice različitih privrednih i pravnih oblika ili na osnovu sporazuma, odnosno ugovora, ili putem prenosa na jedno preduzeće prava svojine, a sledstveno tome i prava upravljanja, — i to ili u punom obimu ili samo delimično. Takvi odnosi između pojedinih preduzeća stvaraju na kraju krajeva komplikovanu jerarhiju. Jedna preduzeća zauzimaju na taj način položaj vodećih, — dok druga položaj zavisnih preduzeća.

Pravna je struktura akcionarskih društava najviše doprinela tome što su postali takvi odnosi između preduzeća. Pošto je akcionarsko društvo skup udela kapitala (*société des capitaux*) ličnost je vlasnika deonice skoro beznačajna, i baš s obzirom na ovu okolnost francuski zakon karakteriše akcionarsko društvo kao *société anonyme* (bezimeno društvo). Donosioci, odnosno vlasnici akcija se menjaju, dok same akcije ostaju sve dokle traje samo društvo. Ne samo fizičko lice, nego i pravno, pa sledstveno tome i drugo preduzeće, odnosno drugo akcionarsko društvo, može postati akcionarom. Od broja akcija takvog akcionara će zavisiti njegova uloga. Ako paket akcija takvom akcionaru osigurava majoritet, on postaje pravi sopstvenik preduzeća sa svima konsekvencama koje proističu iz toga njegovog položaja. Sve to ima za posledicu da ni u jednoj zemlji akcionarska preduzeća ne posluju svako za sebe, već rade u složnoj grupaciji, koja je utoliko komplikovanija ukoliko je zemlja razvijenija u kapitalističkom smislu. Asocijirana preduzeća nose razne nazive — trusta, koncerna, zajednice interesa i t. slično. Ovi razni oblici su u zavisnosti od privrednih ciljeva, koji se javljaju pri ućlanjenju preduzeća u neku asocijaciju*).

S obzirom na to da se ovi odnosi zasnivaju na tome da jedno društvo drži akcije drugoga, to jest da jedno društvo sudeluje u glavnici drugog, ono postaje njegov finansijer, — a u slučajevima

*) Vidi: R. Liefmann *Beteiligungs und Finanzierungs Gesellschaften* 1931. god. naročito Kap. II *Beteiligung und Beteiligungs Gesellschaften* s. 71—84. Takođe Dr. Josip Korać *Karteli* Beograd 1936. god.

kada ovakav akcionar raspolaže majoritetnim paketom akcija on mora da snosi i brigu za poslovanje zavisnog preduzeća to jest, u potrebnim slučajevima, on se brine i o njegovom kreditiranju bilo neposredno bilo posredno.

Sa navedenih razloga u učešću drugih akcionarskih društava u glavnici nekog preduzeća ogleda se jedan zaseban činilac finansiranja privrede, koji pored države, banaka i inostranog kapitala igra posebnu ulogu u ukupnom finansiranju nacionalne privrede.

Horizontalno i vertikalno učlanjenje

Privredni uzroci koji uplivišu na preduzeća da se ovako grupišu isto su toliko mnogobrojni koliko su i raznovrsni. Postoje dva glavna načina grupisanja preduzeća — horizontalno i vertikalno učlanjenje.

Horizontalno učlanjenje može da ima za cilj proširenje delatnosti izvesnog preduzeća za nove branše iste proizvodnje, ublaženje odnosno uklanjanje konkurencije, ekspanziju na nove reone, najzad čisto kapitalistički cilj, da se rentabilno uloži novac ako preduzeće iste vrste pruža za to sigurnu mogućnost. Ovaj cilj može imati kao svoju pozadinu želju za osiguranjem poslovnog rizika i poslovne dobiti. Najzad, postojanje čitavog niza preduzeća međusobno povezanih zajedničkim interesima otkriva široke perspektive putem prenosa izvesnih vrednosti sa računa jednog na račun drugog preduzeća za tako zvano friziranje bilansa, što je od naročitog značaja ako se akcije preduzeća nalaze u berzanskom prometu i uživaju veliki promet.

Vertikalno učlanjenje ima u vidu preduzeća koja stoje u odnosu poslodavca prema liferantu u proizvodnji, to jest kada jedno preduzeće izrađuje za drugo polufabrikate i t. sl. Vertikalno učlanjenje može obuhvatiti ceo ciklus proizvodnje od prerade sirovina do organizacije prodaje definitivnih artikala, — pa se može proširiti i na posebne grane: transportiranje i osiguranje, kreditiranje, izradu mašinerija i tome slično, to jest može težiti ka manje ili više savršenom autarhijskom krugu u granicama jedne zajednice raznovrsnih preduzeća. Glavni razlog za ostvarenje takvih poslovnih planova i za sprovođenje takvog programa je racionalizacija proizvodnje, pa sledstveno tome i smanjivanje cene robe i povećanje rentabilnosti poslovanja u svima etapama ciklusa proizvodnje.

Svi ovi komplikovani odnosi između na razne načine asocijiranih preduzeća, su prema našim sadašnjim prilikama više stvar budućnosti nego sadašnjice. One asocijacije koje se zapažaju u našem poslovnom životu mogu se smatrati kao prilično slabo razvijeni oblici grupacije akcionarskih preduzeća.

Naše prilike

Naše zakonodavstvo jedva počinje sa razradivanjem ovih problema. Čl. 63 Uredbe o zaštiti novčanih zavoda i njihovih verovnika iz 1934 godine (Službene novine br. 272 Dod LXXI), koji daje definiciju afiliranog preduzeća i Uredba o kartelima iz 1934 godine (Službene novine br. 190 Dod L.), pretstavljaju prve korake u ovo-

me pravcu, dok trgovački Zakonik iz 1937 godine, koji još nije stupio na snagu, dodiruje već ovo pitanje o vodećim i zavisnim društvima.

Odredbe koje se odnose na ovo pitanje sadrži § 332 Zakonika (Službene novine br. 245 LXXIV od 28-X-1937 godine) koji kaže: „Društvo učestvuje u drugom preduzeću, ako ima bar 30% njegove osnovne glavnice ili ako mu je dalo kredit, koji dostiže bar 40% sopstvenih sredstava drugog preduzeća po stanju poslednjeg godišnjeg bilansa. I onda kada učestvovanje u osnovnoj glavnici ne dostiže 30%, a krediti ne dostižu 40%, u sumnji smatraće se da postoji učestvovanje u drugom preduzeću, ako oboje zajedno dostižu 50% sopstvenih sredstava drugog preduzeća po poslednjem godišnjem bilansu. Sopstvena sredstva u smislu ovog naređenja su osnovna glavnica i rezerve“.

Ovi propisi su skoro istovetni sa propisima iz Uredbe o zaštiti novčanih zavoda i njihovih verovnika, jer ih je pomenuta Uredba uzela iz tadašnjeg nacрта Trgovačkog zakonika sa malim izmenama u terminologiji (afilirana preduzeća u mesto zavisnih)*).

Sem toga naš Zakon o neposrednim porezima razrađuje ovaj problem u vidu tako zvanog gospodarskog identiteta, o čemu govori čl. 15 Pravilnika uz Zakon o neposrednim porezima. Ovi poreski propisi ističu čitav niz spoljnih obeležja, na osnovu kojih poreske vlasti mogu utvrditi postojanje zajedničke sfere interesa (gospodarskog identiteta) između dvaju inače samostalnih akcionarskih preduzeća. Ovi su znaci sledeći: srazmera između akcionarskog kapitala sa rezervama i kapitala stavljenog mu na raspoloženje od strane drugog preduzeća; da li društvo poverilac dobija prepise knjiženja, daje direktive, postavlja svoje pretstavnike za organe upravljanja kod preduzeća dužnika i t. sl.**).

Prelazeći na posmatranje značaja ovoga faktora u sklopu činilaca koji vrše finansiranje naše privredne delatnosti treba pre svega istaći da se učešće jednog akcionarskog društva u glavnici drugog zapaža u 45 slučajeva (od 811 industrijskih, trgovačkih, saobraćajnih i ostalih društava). Ovih 45 društava raspolažu ukupnom glavnicom od 717,612.372.— dinara. Deo glavnice zastupljene na zborovima čini 292,579.734.— dinara, dok deo koji pada na akcionarska društva iznosi 112,474.862.— dinara (38,44% od iznosa prijavljenog na zborovima). Iznos učešća ovoga faktora, izračunat prema iznosu cele glavnice podeljen prema glavnim granama, je sledeći:

*) Tekst čl. 63 Uredbe iz 1934 godine glasi ovako: „Afilirano u smislu ove Uredbe je ono preduzeće u čijoj osnovnoj glavnici po stanju poslednjeg godišnjeg bilansa novčani zavod, koji se koristio ovom Uredbom, učestvuje za bar 30%, odnosno kome je novčani zavod dao kredit koji dostiže bar 40% sopstvenih sredstava iz osnovne glavnice i pravih rezervi po stanju poslednjeg godišnjeg bilansa tog preduzeća. I onda, kada učestvovanje u osnovnoj glavnici ne dostiže 30%, odnosno krediti ne dostižu 40%, ali oboje zajedno dostižu 50% sopstvenih sredstava preduzeća, preduzeće je afilirano“.

**) Detaljnu analizu ovih zakonskih odredaba vidi u članku L. Taubera: „Konzerni u Jugoslovenskom zakonodavstvu“ — Jugoslovenski Ekonomist 1937 godine april, str. 253—266.

Industrija drveta	40,426.800
Rudarska i topionička industrija	12,028.000
Cementna, cigljane	11,253.600
Metalno-mašinska	24,642.600
Tekstilna industrija	12,195.100
Konfekciona industrija	2,780.480
Prehranbena industrija	6,972.430
Mlinska industrija	16,518.200
Hemijska industrija	911.790
Transportna preduzeća	44,909.870
Trgovačka preduzeća	24,731.700
Ostala preduzeća	3,151.220
Ukupno	200,521.790

Sve zajednice interesa koje se pojavljuju u ovih 45 slučajeva su horizontalne asocijacije: postoji nekoliko relacija između preduzeća raznih vrsta čiji su glavni akcionari isti kapitalisti (na primer Vesten-Kranjska Družba i proizvodnja hemijskih izdelkov u Hrasniku). Ponekad je to proširenje iste industrije na nove grane (Jugo-Češka i Beogradska tekstilna industrija), a kadgod je lokalna ekspanzija (Beočinska fabrika cementa, Raljska fabrika cementa i Kroacija u Zagrebu, kao i sve grupacije u industriji drva). Na ovoj su osnovi stvorene zajedničke prodajne organizacije, kao što su »Tanin A. D.« i »Cement A. D.«.

Vertikalnu asocijaciju počeo je da stvara Bata, ali je to u samom početku. Osnivanje »Jugoslovenskog čelika« je istaknuto u našoj štampi kao stvaranje jedne naročite vrste vertikalne grupacije. Protiv takvog shvatanja je prof. Bajkić, koji u članku »Metalurgija Jugoslavije« (Narodno Blagostanje 1938 godine br. 31) piše: »ovde imamo povezivanje nekoliko industrijskih preduzeća koja nisu baš idealno grupisana za saradnju«. Pisac zaključuje svoja rezonovanja ovako: »vertikalna saradnja je postojala i ranije, ona nije bitna novina. Bitno je da je ona sada sprovedena na komercijalnoj osnovi i da se tako pruža najšira mogućnost da se ova preduzeća razvijaju dalje, a ne da ostanu onakva, kakva su bila krajem 19 veka« (str. 485).

O izvesnim pojedinim slučajevima, koji su napred spomenuti detaljnije se govori prilikom posmatranja pojedinih industrijskih grana.

Kod novčanih zavoda zapaža se 12 slučajeva učešća u glavnici domaćih akcionarskih društava. Ukupna glavnica ovih zavoda dostiže 219.575.000 dinara. Na zborovima je bilo zastupljeno oko 3/4 ove glavnice, dok učešće akcionarskih društava čini samo 2,63%. Sva su ta preduzeća afilirana društva dotičnih velikih novčanih zavoda.

INOSTRANI KAPITAL

Opšti pogled na inostrani kapital kao na faktor finansiranja

Neosporno je da je inostrani kapital važan činilac za finansiranje naše privrede. I dok svi pisci i ekonomiste priznaju zasluge inostranog kapitala u prošlosti, dotle su u pogledu sadašnje politike prema inostranom kapitalu mišljenja podeljena.

To dolazi, pre svega, zbog nepoznavanja stvarne uloge inostranog kapitala u našoj privredi. Ali postoji i drugi važniji razlog. kome se posvećuje mnogo manja pažnja nego što bi to trebalo da bude, — naime da li postoji i sada priliv inostranog kapitala, ili se taj priliv, u vezi sa poremećajem svih međunarodnih privrednih odnosa, zaustavlja.

Utvrđivanje stvarnog značaja inostranog kapitala za našu privredu daje osnovu za odgovor na pitanje da li ćemo uvoziti i dalje inostrani kapital i možemo li privredno napredovati bez priliva inostranog kapitala. Proučavanje drugog postavljenog problema daje odgovor na pitanje da li možemo računati na to da će se inostrani kapital hteti i dalje da plasira kod nas. Ako je sa jedne strane inostrani kapital nama neophodno potreban, a sa druge strane, i pored otežanog međunarodnog prometa kapitala, ipak postoji makakva mogućnost njegovog uvoza, onda iz takve situacije treba izvući konsekvencu u kome se pravcu treba da kreće naša politika prema inostranom kapitalu i koje su mere potrebne za što veće njegovo plasiranje kod nas.

Gore izneta rezonovanja imala su u vidu privrednu situaciju pre rata. Pojmljivo je, da je u sadašnjem stanju međunarodno kretanje kapitala u cilju finansiranja skoro potpuno obustavljeno. No ipak to je samo prekid ovih kretanja kapitala, a nikako njihova definitivna obustava. Utoliko je pre, obzirom na stanje koje će se javiti posle rata, od neosporne koristi izučavanje situacije pre rata.

Metode proučavanja inostranog kapitala

Objektivno utvrđivanje pravog stanja inostranog kapitala i njegovog položaja u našoj privredi nije lako, iz prostog razloga što to nije neka obična pojava koja sama po sebi može da se uoči. Ako je izvesan deo inostranog kapitala donekle vidljiv i primetan, mnogo veći deo ne izbija na površinu, te ga je teško pronaći. Jedan deo inostranog kapitala toliko se je već odomaćio kod nas, da se skoro

zaboravlja na njegovo inostrano poreklo, — dok drugi deo dolazi posrednim putevima, koji u mnogome ometaju da se upozna pravo poreklo toga inostranog kapitala. Još se veća teškoća javlja kada se hoće da precizira nacionalnost inostranog kapitala. Sakupljanje pripremnog materijala iziskuje ogroman rad, a rezultati daju mogućnost samo približne ocene. Ta okolnost da najsvesnije proučavanje vodi samo do približne ocene, a ne do tačnih podataka, ne treba da buni ni onoga koji ispituje taj materijal ni čitaoca, jer procena koja se zasniva na materijalu koji je na izvesan način sistematiziran predstavlja uvek naučnu metodu. Takva se procena svakako razlikuje od onih procena koje se baziraju na intuiciji ili na ličnom ubeđenju pisca da ima dovoljno tačan pogled na stvari. Iz tih razloga treba pre svega biti načisto sa metodološkom stranom problema.

Inostrani kapital se pojavljuje u dva oblika: kao učešće u glavnici i kao kredit odobren preduzeću*).

Učešće u glavnici

Inostrano preduzeće može biti ili filijala, ili afilijacija, ili preduzeće sa učešćem inostranog kapitala. U prvom slučaju jugoslovenska filijala raspolaže dotacijom od svoje centrale, to jest ceo njen kapital 100 na 100 inostranog je porekla izvesne nacionalnosti. Za afilirana preduzeća postoji pretpostavka da inostrani deo glavnice predstavlja paket akcija koji drži matično preduzeće. Jedini putokaz za podelu akcija kod afiliranih preduzeća, kao uostalom i kod ostalih preduzeća sa učešćem inostranog kapitala, pruža spisak akcija prijavljenih za zbor. Podaci sakupljeni na osnovu ovoga spiska ipak su relativni iz dva razloga: 1) za zbor se prijavljuje izvesan broj akcija koje sačinjavaju manji ili veći deo od ukupne glavnice; 2) kao akcionari se prijavljuju ne samo pravi vlasnici akcija, nego i fiktivni («hommes de paille»). Prijava za zbor fiktivnih akcionara je, u većini slučajeva, prouzrokovana time što inače krupni akcionar nebi mogao da iskoristi sve glasove na koje ima pravo srazmerno broju vlastitih akcija. Ali mogu postojati i drugi razlozi za prijavljivanje akcija na tuđe ime. Dakle utvrđivanje dela kapitala zastupljenog akcijama koje drže inostrana lica, kao i preciziranje njegovo po nacionalnosti vlasnika, može da se sprovede sa gore iznetim ogradama, te s toga nemože da se smatra kao apsolutno tačno.

Učešće u glavnici povezano je s pravom glasanja, pa sledstveno i sa uticajem na poslovanje dotičnog preduzeća. Preduzeća, u kojima sudeluju inostrani akcionari, nalaze se u uticajnoj sferi inostranog kapitala. Mera toga uticaja zavisi od veličine paketa akcija koji drže inostrana lica. Paketi akcija iznad 50% glavnice daju mogućnost potpune podčinjenosti preduzeća. S toga se pri izučavanju inostranog kapitala ističe podela inostranog učešća na kategorije: do 25% od kapitala, od 25% do 50%, od 50% do 75% i

*) Nemačka terminologija je veoma izrazita i razlikuje „Leihkapital“ od „Unternehmerkapital“.

preko 75%. Tako se pokazuje stepen intenzivnosti uticaja inostranog kapitala.

Učešća putem odobravanja kredita

Pored učešća u glavnici inostrani kapital finansira našu privredu otvaranjem kredita. Proučavanje ovoga oblika finansiranja od strane inostranog kapitala nailazi još na veće teškoće, nego što je studiranje sudelovanja inostranog kapitala u glavnici.

Postojeća statistika pruža mogućnost da se utvrdi iznos ovozemnih i inozemnih kredita skoro za sva preduzeća, ali ne pruža nikakve indicije o prirodi ovoga kredita naime, da li su to kratkoročni krediti obrtnog karaktera ili dugoročni investicionog tipa. Međutim, za određivanje visine uvoza inostranog kapitala od interesa su samo dugoročni krediti koji predstavljaju pravo kreditiranje. Tako i Dr. Jozo Tomašević primećuje da se staro pravilo izvoza, odnosno uvoza kapitala sastoji u tome da se vrši u formi akcijskog i obligacijskog kapitala, dakle na dugi rok i potseća na to, da je uvoz kapitala u obliku kratkoročnih kredita dobio karakterističan naziv »krijumčarenog kapitala«*).

Izdavanje finansijskih kredita izvršeno je na sledeći način. Inostrani krediti podeljeni su na dva sektora: na kredite preduzećima u kojima sudeluje inostrani kapital i na kredite ostalim preduzećima. Iznos inostranih kredita uzet u proseku za tri godine upoređuje se sa ukupnim iznosom svih kredita. Odnos u jednom sektoru nije jednak sa odnosom u drugome sektoru. U većini slučajeva inostrani krediti u sektoru sa učešćem inostranog kapitala (uticajna sfera) čine veći procenat nego deo ovih kredita prema ukupnom iznosu kredita u sektoru domaćeg kapitala.

To se objašnjava na sledeći način. Krediti za obrt, tako zvani liferantski krediti, i drugi krediti slične prirode su od prilike na istoj visini, bez obzira na to dali dotično preduzeće pripada jednom ili drugom od ovih sektora, jer uslovi za proizvodnju, odnosno svaku drugu privrednu delatnost, ostaju isti i ne menjaju se bez obzira na vlasnike preduzeća. Može se katkad pretpostaviti da višak inostranih kredita nad ovim nivoom predstavljaju krediti druge vrste, to jest čisto finansijski krediti. Druga je pretpostavka da se putem kredita finansiraju preduzeća baš iz uticajne sfere, a ne neka druga. Ova pretpostavka izgleda potpuno opravdana u većini slučajeva. Razume se nije isključena mogućnost finansiranja putem kredita preduzeća iz sfere domaćeg kapitala, jer se dešava da se ovakvo finansiranje pretvara postepeno u sudelovanje u glavnici, ako krediti postanu zamrznuti, i ako radi njihove likvidacije poverilac pristaje da umesto povratka duga dobije akcije zaduženog preduzeća.

Ipak su sve to relativno retki slučajevi, dok je kreditiranje »svojih« preduzeća, ne samo učešćem u glavnici već i kreditima finansijske prirode, tipičan slučaj.

Da li je moguća podela inostranih kredita po nacionalnosti poverilaca? Na ovo pitanje treba dati skoro negativan odgovor.

*) Dr. Jozo Tomašić: „Novac i kredit“ — str. 246.

Jedinu indiciju o nacionalnosti poverilaca pruža ona nacionalna orijentacija koja se ogleda iz sastava glavnice dotičnog preduzeća, pod pretpostavkom da su svi njegovi inostrani krediti istog nacionalnog porekla. To nije slučaj koji se zapaža »en masse«. Takva pretpostavka je još manje verovatnija kada se tiče kreditnih odnosa kod novčanih zavoda. Zato, ukoliko su u daljem izlaganju iznete podela kredita prema nacionalnom poreklu, ovo se preciziranje ne sme smatrati ni kao tačno, ni kao približno, već samo kao manje-više verovatno. U slučajevima kada nije bilo toga osećanja verovatnoće koja se uopšte zasniva na skupu raznih znakova, takva je klasifikacija izostavljena.

Pri obrađivanju podataka koji se odnose na inostrani kapital nemoguće je izbeći greške pri oceni kapitala bilo u vidu akcija bilo u vidu kredita koji ulaze u zemlju ne direktno, već preko jugoslovenskih novčanih zavoda. Velika je mogućnost da izvesni deo akcija naših banaka u glavnici raznih preduzeća one drže za račun svojih inostranih korespondenata. Isto tako i u kreditiranju preduzeća koja pripadaju inostranom koncernu, koji ima u svom sklopu i domaću banku, teško je razlikovati kredite odobrene od strane ove banke od kredita odobrenih od inostranog centra, koji se otvaraju preko svoga novčanog zavoda u zemlji i koji izgledaju kao krediti koje on stavlja na raspoloženje dotičnom preduzeću.

Potrebno je bilo da se iznesu sve ove metodološke opaske, da bi se dala prava ocena podataka na osnovu kojih se vrši dalja analiza značaja inostranog kapitala za našu privredu.

Ako ova baza možda i ne daje potpune rezultate, ono što je razrađeno predstavlja maksimum koji se mogao izvući iz sadašnjeg stanja statističke razrade materijala koji se odnosi na delatnost akcionarskih društava. Može se tvrditi, da i u drugim zemljama ne postoji materijal koji bi bio više razređen nego što je razrađen kod nas. S toga, ovim povodom, možemo spomenuti latinsku izreku »feci quod potui, faciant meliora potentes«.

Evolucija inostranog kapitala

Jugo-istočna Evropa i latinska Amerika odavno su poznati kao istaknuti uvoznici kapitala. U svom delu o evoluciji inostranog kapitala na Balkanu Dr. M. Lamer predlaže ovaku periodizaciju: prva perioda od 1824 do 1880 godine predstavlja epohu vojničkih zajmova za političko oslobođenje hrišćanskih balkanskih naroda; od 1880 do 1910 godine zaključuju se u inostranstvu zajmovi za privredne ciljeve, ali je upotreba pozajmljenih suma namenjena, pretežnim delom, na neprodiktivne svrhe; u toku ove periode zapažaju se prvi slučajevi plasiranja inostranog kapitala u privatna privredna preduzeća. Ovo je razvijanje privrednih veza bilo prekinuto balkanskim ratovima, te vojni zajmovi u razdoblju od 1910 do 1914 godine, izbijaju opet u prvi red. Razume se da i sledeća perioda od 1914 do 1918 godine nosi isto obeležje, samo što se sada tiče finansiranja rata u mnogo većem obimu, nego u onoj periodu od 1910 do 1914 godine.

Perioda od 1918 do 1930 godine karakteriše se zajmovima za potpomaganje državne privredne politike, i pojačanim prilivom inostranog kapitala u narodnu privredu balkanskih zemalja.

Od 1930 godine ovaj se priliv zaustavlja, što stoji u tesnoj vezi sa svetskom krizom. Ova je zategnutost poslednjih godina malo popustila*).

Samo poslednje dve periode ulaze u okvir našeg proučavanja i to sa jednim ograničenjem: mi ćemo se baviti samo inostranim kapitalom koji ulazi u privatna preduzeća. Inostrani kapital u javnim finansijama (državni zajmovi i tome slično) koji je sedam puta veći od kapitala u privatnim preduzećima ostaje van kruga našeg proučavanja.

U prvoj periodu, to jest od ujedinjenja Jugoslavije do vremena kada je jugoslovenska privreda osetila reperkusije svetske krize i duboke poremećaje u međunarodnom prometu kapitala, primećuje se povećani uvoz inostranog kapitala u Jugoslaviju.

Ovo silno povećanje uvoza kapitala za plasmane u privatna preduzeća, prouzrokovano je bilo sticajem nekoliko povoljnih faktora, koji se mogu podeliti na tri grupe: na tadašnju situaciju na međunarodnom tržištu kapitala, na naročite koristi koje je pružala inostranom kapitalu mogućnost njegovog zaposlenja u Jugoslaviji i najzad na pravac jugoslovenske privredne politike.

Do krize međunarodno kretanje kapitala je bilo slobodno. Zemlje izvoznice kapitala, to jest one kod kojih prirast kapitala premašuje njegovu upotrebu za sopstvene zemaljske privredne svrhe, tražile su plasman u inostranstvu. Svaki plasman predstavlja izvesnu razmeru između dve suprotnosti: između visine prinosa na kapital i stepena rizika, to jest delimičnog, odnosno potpunog gubitka plasiranog kapitala. Inostrani plasmani smatraju se kao plasmani koji su skupčani sa većim rizikom nego domaći, pa sledstveno oni moraju biti i rentabilniji od domaćih investicija. Rizik je veći u psihološkom i poslovnom smislu, i zbog transfera kapitala u drugu valutu, kao i zbog mogućnosti političkih komplikacija**).

Izbor podesnih plasmana bio je tada prepusten samom kapitalisti, pa se državna vlast izvozničke zemlje kapitala nije mešala u odluke kapitalista.

Plasmani su se u »novim zemljama« uvek smatrali za rentabilnije, nego u »starim zemljama«. Jugoslavija, koja pripada ovim »novim zemljama«, primamljivala je inostrane kapitaliste iz sledećih povoljnih okolnosti: 1) prirodna bogatstva zemlje pružaju mogućnost njihovog iskorišćavanja za izvoz; 2) posleratna oskudica u robi, koja je imala za posledicu uvoz industrijskih proizvoda u velikim količinama, pogrešno je bila shvaćena kao obim normalne potrebe za robom, pa je napravila utisak da Jugoslavija može da apsorbuje mnogo više robe, te je na tome zasnivana velika rentabilnost plasmana kapitala u jugoslovenskoj industriji; 3) inflacija i faktična sta-

*) „M. Lamer: „Die Wandlungen der ausländischen Kapitalanlagen auf dem Balkan“ — Weltwirtschaftliches Archiv — November, 1938 str. 472.

**) Oskar Hobson: „Le rôle des opérations internationales de crédit“. — Chamdre de commerce internationale Congrès de Berlin, 1937, Docum. N 3 page 9.

bilizacija dinara na nivou nižem od njegove ranije vrednosti davale su mogućnost prilično velikih dopunskih dobitaka u odnosu kupovne snage inostranih valuta (funte, francuskog i švajcarskog franka i dolara) i nivou cena u zemlji za sirovinu, materijale, radničke nadnice; 4) visoka kamatna stopa u zemlji primamljivala je uvoz inostranog kapitala u vidu inostranih kredita jugoslovenskim novčanim zavodima.

Najzad, ovome treba dodati da je jugoslovenska privredna politika, koja je od 1925 godine manje više usvojila načelo sistemat-ske industrijalizacije zemlje, morala zauzeti, radi ostvarenja ovoga cilja, blagonakloni stav prema inostranom kapitalu.

No i pre 1925 godine naš poslovni svet i merodavni organi privredne politike gajili su ideju podizanja domaće industrije, samo što su se pokušaji, preduzeti u tome pravcu, zasnivali na pogrešnom shvatanju tadanjih privrednih prilika.

Preterano optimistička procena volumena robe koju može da apsorbuje unutrašnje tržište, imala je za posledicu suviše lakomisljeno osnivanje raznovrsnih preduzeća, bez dovoljnog proučavanja kakvi su njihovi izgledi za dalje postojanje. Narodna Banka je u jednom od svojih godišnjih izveštaja osudila ovu pojavu. »Razvijanje industrije, kaže Banka, od velikog je značaja za ekonomski napredak naše zemlje i stabilizaciju vrednosti dinara, ali koliko je od koristi imati dobro razvijenu industriju za one grane proizvodnje koje se kod nas mogu razvijati, toliko je štetnije stvarati industriju koja nema dovoljno uslova za napredak, jer je to čist nacionalni gubitak«*).

Nacionalizacija inostranih preduzeća

Druga je greška bila mišljenje da novostvorena država sama, pomoću sopstvenih snaga, ima mogućnosti da sprovede modernizaciju postojećih fabrika i da sama podigne nove tvornice, ukoliko se to oseća kao neophodno radi popunjavanja potrebnih industrijskih proizvodnja. Tako se došlo do ideje nacionalizacije preduzeća, to jest do ideje otkupa postojećih preduzeća od inostranih vlasnika, naročito onih koji su za vreme svetskog rata bili podanici neprijateljskih država.

Nemogućnost ostvarenja ove politike nacionalizacije pada naročito u oči kada se uzme u obzir da 4/5 akcionarskog kapitala padaju baš na područje bivših austrougarskih provincija, u kojima je u to doba skoro ceo kapital ili bar pretežni njegov deo bio u rukama austrijskih i mađarskih podanika**).

Na kraju krajeva tako zvana nacionalizacija preduzeća pretvorila se je u jednu čisto fiktivnu akciju.

Pošto se sa skidanjem sekvestra sa mađarskih i austrijskih preduzeća više odugovlačilo nego što se to očekivalo, s obzirom na uslove Trianonskog i Sanžermenskog mirovnog ugovora, sekvestri-rana su preduzeća u mnogim slučajevima preduzela mere ili za stvar-

*) Izveštaj Narodne banke iz 1922 godine str. XV.

***) V. Rozenberg: „Stvaranje jugoslovenskog akcionarskog kapitala“ — Privredni pregled — 1937 — br. 26.

no ili za fiktivno nacionaliziranje. Jedan način ovakvog nacionaliziranja sastojao se u tome, što su filijale stranih banaka preduzete sa celokupnom aktivom i pasivom od strane domaćih zavoda, koji su ove filijale isplatili paketima svojih sopstvenih akcija. Dr. Branko Aleksander u svojoj knjizi o jugoslovenskom bankarstvu iz 1926 godine na nemačkom jeziku (str. 103), nabroja tri ovakva slučaja, naime filijalu Privilegovane Sveopće prometne banke u Beču koju je preuzela Prva Hrvatska štedionica, filijalu Diskontne banke iz Graca preuzetu od strane Jadransko-Podunavske banke i filijalu Anglo-Austrijske banke koja je prešla u ruke biv. Hrvatske eskontne banke u Zagrebu.

U drugim slučajevima radilo se je drugačije. Filijala stranog novčanog zavoda se pretvarala, čak i pod istom firmom, u jugoslovensko akcionarsko društvo, čije su sve akcije postajale svojina stranog osnivača, ukoliko on nebi dodelio izvestan deo akcija tako zvanim štromanima radi održavanja skupštine akcionara i radi izbora upravnog i nadzornog odbora. Na primer, filijala bečkog Zavoda za trgovinu i obrt pretvorila se u jugoslovensku banku pod istim nazivom sa sedištem u Ljubljani.

Prema računanju Dr. Aleksandra (op. cit. str. 106) u početku posleratne periode učešća austrijskih i madjarskih banaka u našim novčanim zavodima iznosilo je u Hrvatskoj i Slavoniji 30% za austrijske banke i 10% za madjarske banke; u Slovenačkoj 20% za austrijske banke; u Vojvodini 3% za austrijske i 40% za madjarske; u Bosni i Hercegovini 25% za austrijske i 10% za madjarske banke*).

I Narodna banka nalazi da je ta nacionalizacija promašila svoj cilj. I po njoj emancipacija od stranog kapitala u oblasti industrije započeta u 1919 godini u suviše brzom tempu (takozvana nacionalizacija) zaslužuje svaku pažnju, ali je sigurno u interesu pravilnog razvoja potrebna kolaboracija stranog kapitala.**)

Industrijalizacija

Temelj smišljenoj politici za industrijalizaciju zemlje položen je 1925 godine, kada je objavljena prva jugoslovenska carinska tarifa. Domaća industrija dobila je ovom tarifom prosečnu zaštitu od 21—25% na vrednost uvezenih fabričkih proizvoda.

Carinska tarifa od 1925 godine prestavlja po mišljenju Dr. Save Obradovića preokret u našoj privrednoj politici. Osnovni problem jugoslovenske ekonomije sastoji se u utvrđivanju odnosa između poljoprivrede i industrije. Pošto je ovaj problem rešen 1925 godine u korist industrije, poljoprivreda od tada mora da snosi sav teret carinske zaštite.

Carinska zaštita je jedan od bitnih uslova industrijalizacije pored koga postoji i drugi uslov, naime snabdevanje industrije kapitalom. Ovaj drugi uslov nije niukoliko manjeg značaja od prvog.

*) V. Rozenberg: „Inostrani kapital jugoslovenske privrede». Istog mišljenja, koje zastupa Dr. V. Aleksander, je i drugi pisac Dr. Panjevac: „Les mouvements du dinar et leurs effets« — Paris — page 78.

**) Izveštaj Narodne Banke iz 1921 godine — str. XVIII.

»Ako domaći kapital nedostaje onda je potrebno obratiti se na inostrani«.*)).

Razlozi koji su skrenuli našu politiku na put industrijalizacije od sudbonosnog su značaja za našu ekonomsku budućnost.

Dr Lamer ističe da se u razdoblju od 1918 do 1924 godine u svima dužničkim državama zapaža tendencija nacionalizacije. Ali sve te mere nacionalizacije, kaže pomenuti pisac, sustale su na po puta jer su doživele neuspeh usled nemogućnosti substitucije domaćim kapitalom, usled neadekvatne političke mašinerije tih zemalja, te političke i finansijske svemoći zapadno evropskog kapitala toga vremena**).

Drugi pisac g. E. M. karakteriše tu tendenciju ovako: „pod uticajem delom neznanja a delom demagogije nacionalizam u privredi dobio je sasvim jednu deplasiranu i upravo opasnu formu. Taj nacionalizam ispoljavao se je s jedne strane u nastojanju za hitnom „nacionalizacijom“ industrijskih preduzeća koja su se zatekla u zemlji, a sa druge strane u paroli da stranom kapitalu ne treba dozvoliti da podiže našu industriju«***).

Prirast stanovništva u pridunavskim i balkanskim zemljama prestavlja impuls za njihovu industrijalizaciju. Koeficijenti prirasta stanovništva u zemljama jugo-istočne Evrope sa jedne strane i zapadne sa druge strane, daju najizrazitiju sliku u ovom pogledu.

Faktični prirast stanovništva za periodu 1900—1930 godinu je sledeći:

Bugarska	48.3	Engleska	20.4
Jugoslavija	29.0	Francuska	4.5
Rumunija	33.7	Nemačka	34.6

Proračunat prirast stanovništva za periodu 1930—1960 godinu za iste zemlje pruža sledeću sliku:

Bugarska	31.3	Engleska	3.9
Jugoslavija	32.5	Francuska	9.9
Rumunija	32.2	Nemačka	5.6

Imajući u vidu da 80 do 85% stanovništva jugo-istočnih zemalja sačinjavaju poljoprivrednici i da je agrarna reforma tek sprovedena u zemljama, doterala parcelaciju zemljišta do krajnje granice sitnog gazdinstva, treba konstatovati da svim pridunavskim zemljama, pa sledstveno i Jugoslaviji, ozbiljno pretila opasnost proletarizacije seoskog stanovništva. Ova je opasnost postala utoliko strašnija, što je iseljništvo zatvoreno, a priliv iseljeničkih pošiljaka znatno opada (sa jedne milijarde na, od prilike, 200 miliona dinara godišnje). Dakle industrijalizacija se smatra kao jedinstveni način zaposlenja viška seoskih stanovnika.

Drugi razlog industrijalizacije vodi računa, na osnovu teorije Manojlesko-a, o većoj produktivnosti industrijskog rada od zemljo-

*) Dr. Sava Obradović: „La politique commerciale de la Yougoslavie“, Beograd 1939 — page 11.

***) Razmatranje o kretanju internacionalnog kapitala — Ekonomist br. 5 — 1938 god. — str. 194.

****) „Problemi naše industrije“ — Privredni pregled 1937 god. br. 26.

radničkog. Prema izračunavanju profesora Manojlesko produktivnost rada zemljoradnika je za 4,35 manja od produktivnosti industrijskog radnika, — dakle industrijalizacija predstavlja efikasno sredstvo za podizanje narodnog blagostanja.*)

Kretanje inostranog kapitala

Statistički podaci, koji nam stoje na raspoloženju, ne pružaju hronološku sliku priliva inostranog kapitala u Jugoslaviji. Samo pod pretpostavkom da je odnos inostranog kapitala prema domaćem bio u momentu osnivanja pojedinih preduzeća baš isti takav kakav je kod njih sada, možemo pokušati da rekonstruišemo razmer priliva inostranog kapitala za izvesno razdoblje.

Podelivši epohu do krize na dva perioda: do 1926 godine (do nove carinske tarife) i od 1926 godine do 1931 godine, dolazimo do sledećih približnih podataka (u milionima dinara):

	Ukupan iznos glavnice	Sektor domaćeg kapitala	Sektor sa učešćem inostranog kapitala	Efektivno sudelovanje inostranog kapitala
do 1926 god.	3.669.0	2.813.3	855.7	508.7
1926—1931 god.	2.306.0	1.489.0	816.7	555.7

Sektor sa učešćem inostranog kapitala raste: u prvoj periodu do 1926 godine on sačinjava deo od 23% prema ukupnom iznosu glavnice, dok u drugoj periodu 35%. Efektivno sudelovanje inostranog kapitala u ovom sektoru dostiže u prvoj periodu 59% a u drugoj 64%.

Od kada je izbila svetska kriza, situacija sa inostranim kapitalom na našem tržištu radikalno se promenila.

Prvi fenomen, koji se odigrao brže nego što se to mislilo, bio je begstvo onog inostranog kapitala koji je došao u zemlju u vidu bankarskog kratkoročnog kredita i koji je, kao takav, imao mogućnosti da se odmah povuče. O tome begstvu nešto detaljnije bilo je reči u glavi o bankama.

Druga pojava, koju bi trebalo bliže proučiti radi utvrđivanja njenog stvarnog domašaja, bila je smanjenje odnosno obustava priliva novog inostranog kapitala. Dr. Lamer kaže: „da u periodu od 1929 godine do danas moramo zapravo razlikovati razdoblje potpunog zastoja u kretanju inozemnog kapitala koje je trajalo do 1933 godine kada je depresija dostigla svoje dno, te razdoblje ponovnog oživljenja u vezi sa poboljšanjem konjunkturane situacije.**) Isto tako i drugi naš pisac Dr. Čurčin konstatuje da je u uslovima privrednog života donetog krizom bila „Izolacija Jugoslavije u očeki-

*) **Frangeš:** „Industrialisation des pays agricoles“ Revue économique internationale — juli 1938 — strana 37—43. Isto i **Mihajlović:** „Industrialisation des pays agricoles et les échanges internationaux — Revue économique internationale — mart 1939 — str. 477 i dr.

) „Rasmatranje o kretanju internacionalnog kapitala“ — Ekonomist — Zagreb, maj 1938 god. str. 195. Treba priznati, da je ovo mišljenje **Dr. Lamera mnogo obazrivije i ispravnije od onoga iz 1933 godine, kada je istakao da od kada je izbila kriza celo pitanje o inostranom kapitalu odnosi se više na prošlost nego na sadašnjost i na budućnost (Weltwirtschaftliche Verflechtungen Sudslaviens — S. 50).

vanju kad nastupe prilike za poboljšanje privredne situacije u celom svetu.*)

Dr. Lamer sa potpunim pravom primećuje da: „kada kretanje kapitala oko 1933—1934 godine ponovno oživljava ne plovi više kapital slobodnim internacionalnim tržištima, već podleži riguroznoj kontroli sa strane svoje i tuđe političke vlasti.**)

Glavna smetnja prilivu inostranog kapitala postao je novi pravac politike zemalja izvoznika kapitala, zatim devizni propisi zemalja uvoznika kapitala i najzad uznemirenost duha samih kapitalista.

U doba kada je izbila kriza međunarodni izvoz kapitala dostigao je svoj vrhunac. Volumen svetske trgovine povećao se prema predratnom izvozu za nekih 30% a zaduženje za 85%***)

Devizno-robna ograničenja, koja su poremetila raniji režim slobodnog kretanja robe i sredstava plaćanja, nanela su teški udarac liberalno privrednom režimu i interesima poverilačkih zemalja, koji su u još većoj meri nastradali od mnogobrojnih obaranja vrednosti raznih nacionalnih valuta.

U najslobodnijim zemljama, kao što je na primer Engleska, došlo je do zabrane inostranih emisija i do preporuke da se poslovni svet uzdržava od kupovanja inostranih vrednosnih papira.

Teškoće transfera dividendi, kamata i kapitala pri vraćanju zajmova obeshrabrili su izvoznike kapitala.

Velike psihološke promene nastupile su najzad i u duhu samih kapitalista. Trka za što većim dobitkom, po onoj poslovici „ubi bene ibi patria“, zamenjena je brigom za spasavanje vrednosti kapitala koji može pri nesrećnom izboru valutnog oblika ove vrednosti lako da nastrada. »Hot money — lutajući kapitali« tipičan je izraz savremene psihologije kapitalista.

Imajući sve to u vidu Narodna banka, u svom izveštaju za 1937 godinu, konstatuje da naša zemlja za sada nemože da reflektuje na dugoročne inostrane kredite u obliku novca kao što je to ranije bio slučaj (str. XXXIV).

O svemu ovome toliko je već pisano i sve su te stvari toliko dobro poznate da nije potrebno da se u njih još više udubljujemo. Treba samo istaći jednu opasku. Promene koje su se desile u pogledu na međunarodno kretanje kapitala pogodile su uvoz kapitala u Jugoslaviju u mnogo manjoj meri, nego što je to bio slučaj u zemljama velikog berzanskog prometa i razvijenog papirnog kapitalizma. Sve mere politike izvoznih zemalja mimoišle su one oblike u kojima se vrši uvoz inostranih kapitala u Jugoslaviju, jer uvoznici kapitala u našu zemlju nisu nikada ni računali na emisiju jugoslovenskih papira na inostranom tržištu. Ovaj uvoz vrši se u više intimnom krugu poslovno zainteresovanih lica, bez ikakvog oslonca na široki promet hartija od vrednosti.

Nemački pisac P. Werhahn u svojoj knjizi: „Kapitalexport und Schulden-Transfer im Konjunkturverlauf“ — Jena 1937 — razlikuje

*) Dr. Slob. Čurčin: „Pénétration économique et financière des capitaux étrangers en Yougoslavie“ — str. 47.

**) Op cit. str. 195.

***) R. Arzet: „Neue Formen des zwischenstaatlichen Kapitalverkehrs“ — Die Bank 1939 — N. 22 — S. 719.

ove dve vrste dugoročnih plasmana: neposredne investicije („Direkte investitionen“) i one koje se vrše pomoću hartija od vrednosti. Direktne investicije „nicht erst durch Erwerb von Wertpapieren“ sačinjavaju oni plasmani koji se ostvaruju bez posredništva tržišta kapitala („die ohne Vermittelung des Wertpapiermarktes vorgenommen werden“). Dalje pisac primećuje da je teško utvrditi obim ove vrste investicija, koji se može samo proceniti na osnovu empiričkog posmatranja (op. cit. str. 11 i 12).

U razdoblju od 1931 do 1935 godine na ukupnu glavnice od 580 miliona dinara akcionarskih preduzeća osnovanih u ovoj periodu, sektor domaćeg kapitala dostiže 311.8 miliona dinara, a inostranog 268.2 miliona dinara, dok efektivno sudelovanje inostranog kapitala iznosi 229 miliona dinara. Sektor inostranog kapitala prema svoti glavnice relativno se je povećao (45% prema 35% i 23% u razdoblju do 1931 godine), a efektivno sudelovanje inostranog kapitala u ovom sektoru skočilo je od 64% na 85%, ali poredenje apsolutnih iznosa pokazuje smanjenje akcionarskog kapitala. Ako uzmemo iznose do 1926 godine kao 100% onda ova evolucija priliva akcionarskog kapitala u narodnu privredu pruža sledeću sliku (u procentima):

	Sektor domaćeg kapitala	Sektor sa učešćem inostr. kapitala	Ukupna glavnica
do 1926 god.	100	100	100
od 1926—1931	40	95	63
od 1931—1935	8	31	16

Smanjenje priliva kapitala u sektoru sa učešćem inostranog kapitala je relativno manje nego u sektoru domaćeg kapitala (za 3 a ne za 5 puta), što donekle služi kao opravdanje napred iznete opaske o karakteru uvoza inostranog kapitala u našu zemlju.

Kretanje inostranog kapitala za poslednje tri i po godine izneto je u tabeli koja sleđuje:

God.	Osnivanje društava			
	Broj društava	Sva društva Iznos glavnice	Broj društava	Inostrani sektor Iznos kapitala
1936	44	152.911.000	8	26.500.000
1937	47	130.025.000	7	11.680.000
1938	59	1.065.400.000	8	124.100.000
1939 (6 mes.)	38	93.000.000	4	28.000.000

Ova se tabela odnosi na vreme oživljavanja, posle dugotrajne krize, svetske pa sledstveno i jugoslovenske privrede. Zaključke koji se mogu izvući iz navedenih podataka, treba procenjivati sa velikom pažnjom, imajući u vidu niže navedene primedbe.

Najpre treba voditi računa o tome, da je u tabeli naznačena nominalna vrednost glavnice novoosnovanih društava. Ovaj iznos je mnogo veći od onoga koji se u stvari realizuje. Kod društva sa učešćem inostranog kapitala sudeluje i domaći kapital, ali je apsolutno nemoguće izdvojiti jedan kapital od drugog. Većinu osnivanja novih društava sa inostranim kapitalom predstavljaju slučajevi, kada preduzeća koja kod nas već postoje osnivaju nova zbog nemogućnosti transfera zarade inostranog kapitala.

Iznos povećanja obuhvata ne samo deo inostranog kapitala već i domaćeg, ukoliko on sudeluje u društvima sa učešćem inostranog kapitala. Priliv novog kapitala iz inostranstva na ime povećanja glavnice sumnjiv je. To su pretežno zarade ranije plasiranog kapitala ili neki drugi slučajevi, kao što je, na primer, povećanje glavnice i kupovina za nove akcije licenca na patente, poznatih žigova robe i tome slično.

Austro-ugarsko finansijsko tutorstvo

Govoreći o evoluciji inostranog kapitala u Jugoslaviji, ne sme se ćutke preći preko događaja koji je toliko mnogo značio kako za jugoslovensko bankarstvo tako i za čitavu jugoslovensku privredu. Taj događaj bio je slom bečkog Kreditanstalta.

Prema tačnom opisu Dr. Joza Tomaševića, ovaj bečki zavod bio je ne samo najveća banka u Austriji i srednjoj Evropi, nego je služio kao najjači i najuvedeniji posrednik u kreditnim poslovima između zapadno-evropskih finansijskih tržišta i dužničkih zemalja srednje Evrope. Njemu su pripadala mnogobrojna bankarska, industrijska i trgovačka preduzeća u svima državama naslednicama, — a osim toga snabdevao je veliki broj drugih preduzeća kreditima.*) Kreditanstalt je bio najupadljiviji izraz jedne, dosta pogrešne uostalom, ideje koju su odavno usvojile zapadne kapitalističke zemlje naime, da im je neophodno potreban naročiti finansijski vid za plasman kapitala u istočno-evropskim zemljama. I dokle je ovako shvaćanje moglo donekle da se opravda potrebnom poslovnom obazrivošću i dokle je ono moglo da opstane u vremenu pre rata, kada je i u kulturi i u mentalitetu istočnih i zapadnih naroda postojala osetna razlika, — dotle je ova metoda vođenja poslova na istoku postala posle rata potpuno arhaična i deplasirana. No ipak, mi vidimo da je se ta ideja tolki oukorenila da, na primer, i sada francuzi pridaju još važnost ovoj naročitoj privrednoj zadaći Beča. Tako na pri-

‰ odnos prema svim društvima	Sva društva		Povećanje glavnice Inostrani sektor		‰ odnos prema svim društvima
	Broj društava	Iznos povećanja	Broj društava	Iznos povećanja	
17.33	34	202.850.000	2	9.000.000	4.43
8.98	29	162.200.000	6	31.500.000	19.42
11.60	38	221.740.000	4	32.980.000	14.87
30.10	19	83.453.000	—	—	—

mer Maurice Pernot u svojoj brošuri »La politique économique de l'Allemagne« (Paris 1938), ističući predratni značaj Beča kao najuticajnijeg kapitalističkog centra za celu istočnu Evropu, Praga kao centra za finansiranje industrije i Budimpešte kao finansijera agrarnih veleposednika, primećuje da je Beč sačuvao taj svoj značaj i posle rata. „Švajcarska, holandska, engleska i američanska preduzeća, piše pomenuti pisac, koja su radila u pridunavskim i balkanskim zemljama, poveravala su zastupstva svojih interesa bečkim firmama, koje su postale naročite specijaliste u upražnjavanju ove grane tako komplikovanog poslovnog rada. Samo su ove firme raspo-

*) Dr. Jozo Tomašević — op. cit. str. 248.

lagale trgovačkim osobljem i putnicima koji su odavno bili uvedeni u balkanske poslove i koji su dobro poznavali jezike i mentalitet balkanskih naroda“.*)

Reperkusije sloma Kreditanštalta bile su od mnogo većeg značaja nego što to ukazuje g. Pernot, jer je taj krah, kako to ističe Dr. Čurčin,**) doprineo oslobodenju naše privrede od bečkog tutorstva mnogo više nego sve naročite mere preduzete od ujedinjenja Jugoslavije radi „nacionalizacije“ raznih grana poslovne delatnosti.

Raznovrsni paketi akcija mnogobrojnih jugoslovenskih akcionarskih preduzeća koje je držao Kreditanštalt, prešli su, posle njegove propasti, u vlasništvo nekoliko međunarodnih holdinga koje su osnovali zapadno-evropski poverioci ovog bečkog zavoda. Na taj način prvoklasni zapadni kapitalisti došli su u neposredni dodir sa mnogim jugoslovenskim akcionarskim preduzećima iz raznih grana privredne delatnosti.

Pojmljivo je da su i pre sloma Kreditanštalta finansijeri iz zapadno-evropskih zemalja dolazili u neposredne veze sa našim preduzećima, ali je ipak, u većini slučajeva, to rađeno ili preko ili u zajednici sa bečkim i peštanskim novčanim zavodima. Posle 1931 godine ovaj posrednik izgubio je u mnogome od svoga predašnjeg značaja.

Austrijski anšlus, prisajedinjenje Sudetskih oblasti Rajhu i ustanovljenje protektorata nad Česko-moravskom u mnogome su poremetili odnose između naših preduzeća i finansijera sa ovog područja. Nacionalna struktura mnogih od ovih kapitala promenila se u tome smislu što su se izvesni francuski i engleski kapitali, koji su do toga vremena bili angažovani u austrijskim i čehoslovačkim preduzećima, povukli iz ovih preduzeća, na čije mesto su došli nemački novčani zavodi.

Politički uticaj inostranog kapitala

Sve ove pojave, kao što su tutorstvo austrijsko-peštanskog kapitala, emancipacija od ovoga uticaja, prelaz u uticajnu sferu nemačkog kapitala, nameću pitanje o specifičnom uticaju ne inostranog kapitala uopšte nego baš kapitala izvesne nacionalnosti.

Može se tvrditi da je uticaj inostranog kapitala na privredu zemlje uvoznice toga kapitala čisto ekonomski fenomen i da je njegova reperkusija takode privrednog karaktera. Ali ako se tiče uticaja inostranog kapitala izvesnog nacionalnog porekla, onda je u pitanju uticaj čisto socijalno-političkog karaktera. Stepennost intenzivnosti ovakog uticaja veoma je različit i zavisi od političko-socijalnog režima koji vlada u zemlji izvoznice kapitala. Ukoliko je privreda više povezana za političke ciljeve, kao što je to slučaj kod totalitarnih država, utoliko je jači politički uticaj takvog inostranog kapitala na privredne odnose u zemlji uvoznici toga kapitala.

Tako na primer, prema mišljenju nemačkih pisaca, dosadašnji oblici slobodnog izvoza kapitala bilo u obliku sudelovanja u glavnicima inostranog preduzeća, bilo u obliku odobravanja kredita tim

*) M. Pernot — op. cit. str. 15.

***) Dr. Čurčin — op. cit. str. 180.

inostranim preduzećima, sve više i više pripadaju prošlosti. Na njihovo mesto dolazi tip robnog izvoza kapitala, čija se protivrednost sastoji ili u akcijama ili u poverilačkim potraživanjima. Presudni kriterijum ovakvog izvoza kapitala predstavlja državno-politička potreba koja potpuno apsorbuje sva ostala pitanja, kao što su privredna celishodnost i sigurnost plasmana*).

Pitanje političkog uticaja inostranog kapitala bilo je predmet opsežne studije američkog profesora Staleja u njegovoj knjizi »Rat i privatni plasmani«. Prema mišljenju pomenutog pisca, sami se kapitalisti veoma nerado mešaju u čisto političke stvari, ali su često primorani da sleđuju sugestijama svojih zemaljskih zvaničnih predstavnika. Glavni uzrok ove poslušnosti kapitalista leži u tome što oni sami katkada traže zaštitu zvaničnih predstavnika svoje zemlje u slučajevima sukoba sa vlastima uvozničke zemlje ili, kada im se, u pogledu njihove poslovne delatnosti u inostranoj zemlji, čini neka smetnja. Tako se dolazi do diplomatske intervencije u korist pojedinih preduzeća, čija efikasnost mnogo zavisi od opšteg položaja jedne zemlje prema drugoj.

Da bi se uklonio taj politički uticaj inostranog kapitala koji nije svojstven privrednom fenomenu kao što je međunarodno kretanje kapitala, profesor Stalej predlaže stvaranje međunarodnih pravnih lica u obliku međunarodnih akcionarskih društava i predlaže projekt konstrukcije ovakvih preduzeća. Razume se, da bi se taj predlog teško ostvario i kada bi u principu čak i bio prihvaćen**).

Psihološka strana problema o inostranom kapitalu

Pored privrednog rasmatranja problema inostranog kapitala, potrebno je izneti i čisto psihološku tačku gledišta na ovo pitanje. U svakoj zemlji, koja uvozi inostrani kapital, izbija s vremena na vreme oštra prepirka između protivnika i pristalica inostranog kapitala. Prepirka se ta neki put pretvara u besomučnu kampanju protiv inostranog kapitala. Mada protivnici inostranog kapitala bazi-
raju svoja mišljenja na kvazi privrednim navodima, borba protiv inostranog kapitala po svojoj suštini ima uvek samo psihološko zalede.

Neki put inostrani kapital daje i sam povoda zamerka koje mu se pripisuju, —jer se dešava da sami prestavnici inostranog kapitala zauzimaju takav stav da su optužbe protiv inostranog kapitala opravdane.

*) Dr. Rob. Arzet: „Neue Formen des zwischenstaatlichen Kapitalverkehrs — Die Bank 1939, sveska 22 strana 722.

Die bankmässig-kreditwirtschaftliche oder effektenkapitalistisch orientirte Kapitalausfuhr macht mehr und mehr Platz der warengelunden Kapitalhingabe nach dem sicherlich noch entwicklung und verfeinerungsfähigen Typus der in der letzten Zeit kombinierten Handels und Finanzverträge unmittelbar mit fremden Staaten... das entscheidende Kriterium jeglicher Kapitalausfuhr bildet die jeweilige staatspolitische Nützlichkeit, welche letzten Endes ja auch die Frage der wirtschaftlichen Zweckmässigkeiten, der Sicherheit usw. einschliert.

**) Izlaganje ovoga predloga sadrži članak samoga Staleja: „Une proposition de société anonyme internationale« — Revue économique internationale — septembar 1938 strana 499 do 517, — kao i članak V. Rozenberga: „Depolitizacija kapitala« — Privredni pregled — 1938 — br. 46.

Prestavnici inostranog kapitala utoliko su krivi, što u evropskim zemljama primenjuju iste metode kolonijalnog eksploataisanja prirodnih bogatstava i što se sa stanovništvom tih zemalja ponašaju kao sa stanovništvom kolonija.

Druga krivica prestavnika inostranog kapitala sastoji se u tome, što se oni pojavljuju u zemljama koje uvoze taj kapital bez dovoljno finansijskog oslonca u svojoj zemlji*). To nisu pravi i neposredni prestavnici ozbiljnih finansijera, već su to obično ljudi čije su namere da najpre zaključe neki ugovor, pa tek posle, sa tim ugovorom u rukama, da traže finansijera ili neko drugo lice kome će ustupiti svoja prava i svoje obaveze iz toga ugovora.

I jedna i druga vrsta prestavnika inostranog kapitala kompromituju u izvesnoj meri sva preduzeća i sve poslove sa učešćem inostranog kapitala, — pa i ona koja rade besprekorno i u poštenoj nameri.

Protivnici inostranog kapitala zameraju da on eksploatiše najbolje i najrentabilnije privredne poslove i time oduzima najljepšu zaradu domaćem kapitalu, da bez obzira na prilike čini sve napore da u što kraćem vremenu izvuče maksimum prinosa iz predmeta svoje eksploatacije**).

Posmatrani sa opšteg gledišta, to jest bez obzira na pojedine slučajeve, ovi argumenti nisu dovoljno ozbiljni. Kada se govori o basnoslovnim dobitcima inostranog kapitala, imaju se u vidu nekoliko naročito uspelih plasmana koji zasenjuju oči, a zaboravljaju se ogromni gubici koje inostrani kapital trpi u svojim neuspehim poslovima***). Prirodno je da inostrani kapital u svakoj zemlji nalazi nekoliko veoma rentabilnih preduzeća, jer on, došavši u zemlju uvoznice kapitala, ima pred sobom veliki izbor podesnih plasmana i to u mnogo većem broju od domaćeg kapitala. Kada bi, u momentu kada se osniva neko preduzeće, u zemlji bilo domaćeg kapitala u

*) Veoma interesantan članak o tome objavio je Privredni pregled u broju 1 iz 1938 godine pod naslovom: »Strani kapital i njegovi pretstavnici« u kome se pored ostaloga kaže: »Pored ozbiljnih stranih preduzeća u Jugoslaviji su se pojavili i mnogi hohštapleri koji često pod zvučnim firmama nisu imali ništa drugo nego elegantni brifpapier... baš ti nabedeni pretstavnici »trannog kapitala mnogo su doprineli neraspoloženju velikog dela naše javnosti prema stranom kapitalu«.

**) Tipičan članak ove vrste u Jugoslovenskom Lojdu od 23-XI-1937. god. br. 269: »Golemi dobitci stranog kapitala u našoj državi«. Nakon analize dobitke triju preduzeća kaže se u zaključku: »ovi podaci o golemim zaradama stranog kapitala koji je plasiran u našoj zemlji vrlo mnogo govore i naša javnost kao i merodavni faktori treba ovim i drugim abnormalnostima da posvećuju naročitu pažnju«.

***)) Detaljnije o tome vidi glavu »Dobitak i gubitak inostranog kapitala« u knjizi V. V. Rozenberga: »Inostrani kapital u jugoslovenskoj privredi« str. 93 do 98. Zaključak ove studije glasi: »Kategorija aktivnih društava sa učešćem inostranog kapitala je imala dobitak koji u proseku dostiže 11,4%, dok kategorija pasivnih-gubitak, koji u proseku iznosi 15%. Poslovni rezultat u proseku čini gubitak od 0,28%. Prosečna dividenda na inostrani kapital je 13, 14%. Od 118 preduzeća inostranog sektora koja su imala dobitak samo 34 dodelila su dividendu«.

Isto mišljenje izražava i g. Dr. Cvetko Gregorić u svom članku: »Udeo domaćeg i inostranog kapitala u našoj industriji: — poseban otisak iz »Metalurgije« — str. 11.

dovoljnom iznosu, onda prirodno nebi ni postojala potreba za uvozom inostranog kapitala.

Ali u odnosu na pojedine slučajeve u ogromnoj većini oštri prigovori koji se čine inostranom kapitalu nisu dovoljno osnovani. Često puta i šovinizam, služi onima koji su najviše protiv inostranog kapitala za stvaranje njihove lične karijere.

Akcija povedena protiv inostranog kapitala ispoljava se i u javnosti. Ukoliko se ta akcija ograničava samo na govore po raznim konferencijama, zborovima i sednicama ili na članke objavljene u raznim listovima, časopisima i revijama, — ona je malo štetna za prave privredne interese zemlje, pa se vremenom skoro i zaboravlja. Posledice ovakve borbe mnogo su štetnije kada i sam zakonodavac podleagne uticaju ovih prigovora protiv inostranog kapitala i kada, pod tim sugestijama, preduzme ma koje zakonske mere. Onda nastupa stvarna šteta za nacionalne privredne interese. Godine 1923 Rumunija je uvela čitav niz ograničenja za inostrani kapital, pa je, nešto kasnije s obzirom na posledice tih ograničenja, ukinula sva ta ograničenja i vratila se na princip jednakog tretiranja domaćeg i inostranog kapitala.

Ovo kolebanje javnog mišljenja u pitanju ocene značaja i uloge inostranog kapitala ogleda se i u raznim izjavama merodavnih organa.

Izjave o inostranom kapitalu

Ilustracije radi navodimo niz raznih citata koji su u ovome smislu karakteristični.

Narodna Banka u svom izveštaju iz 1922, godine kaže: »pomoć stranog kapitala u industriji, naročito u onoj koja se tek razvija i kojoj je potrebno da preboli sve bolesti detinjstva u industriji, od velike je koristi za zemlju«*). Ova perioda u kojoj je našoj industriji potreban inostrani kapital traje i sada i trajaće još dugo. O tome je, prilikom otvaranja elektroliznih instalacija u Borskim rudnicima, tadanji predsednik vlade kazao: »...mi ćemo još dugo vremena biti upućeni na strani kapital. Samo taj strani kapital nesme biti naš eksploatator već saradnik«.

Istom prilikom rekao je tadanji Ministar šuma i rudnika: »Ovo priznanje činim rado baš zato što se ovde nalazimo na terenu rada iako prijateljskog ali ipak stranog kapitala. To isto priznanje odaće Kraljevska vlada uvek onom stranom kapitalu koji uz zakon bude poštovao i vitalni interes ove zemlje i njenih građana. Takav rad kapitala biće od naše strane uvek cenjen i svesrdno potpomognut.«

Pa i sama industrija, u svome predstavniku Centrale industrijskih korporacija, ukazuje na neophodnost kolaboracije inostranog kapitala: »štetno je svakako ustajati protiv stranog kapitala, praviti mu smetnje, stvarati mu diskriminacije i ne hteti ga pripustiti istraživanju, eksploataciji i organizaciji onoga dela narodne imovine koji bi bez učešća velikih kapitala ostao jalov i ne iskorišćen... ali pod uslovom jednakog položaja sa domaćim kapitalom i naročito

*) Izveštaj Narodne Banke iz 1922 godine — str. XV.

je pak štetno stranim preduzećima za čiju je saradnju jednog dana iskrsla potreba, davati osobita povlašćenja i stvarati na taj način diskriminacije na štetu ostale industrije u zemlji*).

U istom smislu izražava se ponekad i naša privredna štampa. Tako g. E. M. u Privrednom Pregledu sasvim pravilno ističe: »Alternativa domaći ili strani kapital u našoj industriji postavljena je sasvim pogrešno. Te alternative nema, nego ima samo ova: ili podizanje industrije pomoću inostranog kapitala ili uopšte ne podizanje industrije**).

Profesor Bajkić u Narodnom blagostanju kaže: »Na gledištu da se bez stranog kapitala nemože podići narodno blagostanje stoje sve agrarne zemlje. Pre mesec dana to je načelo proklamovao Rumunski Kralj u prestonoj besedi. Na tome gledištu stoji naša država o čemu postoji niz službenih izjava. Kad je pre kratkog vremena zaključen najnoviji trgovinski sporazum sa Francuskom, dat je jedan komünike u kome se kaže da se je došlo do uverenja da se jače ekonomsko zblizenje između Jugoslavije i Francuske može postići ne toliko razmenom dobara, koliko investiranjem francuskog kapitala u Jugoslaviji***).

U slučaju sa »Krivajom«, narodni poslanik Kožić dodiruje pitanje kolonijalnog karaktera inostranog kapitala zaposlenog kod nas. »Nije u pitanju samo »Krivaja« ili koje drugo društvo za eksploataciju šuma, nego je u pitanju jedan karakterističan slučaj čitavog jednog sistema. Sistem nije specifično naš, nego je to opšta pojava kadgod se pojavljuje veliki i krupan kapital za eksploataciju primitivnih i obdarenih sredina sirovinama i drugim bogatstvima. To su karakteristike tako zvanog početnog kapitalizma u zemljama skoro kolonijalnog položaju prema velikom kapitalu. Svaki kapital hoće bolju i lakšu zaradu. I onaj nacionalni, internacionalni ili anacionalni. Samo što je internacionalni kapital organizovan na široj osnovi mnogo moćniji u ovakvoj jednoj sredini. Ali za njegov uspešan rad pretpostavlja se da u dotičnoj sredini nema dovoljno mogućnosti da se obezbedi krajnji nacionalni interes te sredine i da se stane na put ovakvom pljačkaškom kolonijalnom eksperimentu****) Od prilike se u istom smislu izrazio bivši ministar trgovine i industrije g. J. Demetrović, koji je u svom budžetskom ekspozu u Skupštini izjavio: »Industrija nam je potrebna... ja ću činiti sve što mogu dok sam na ovome mestu za podizanje i stvaranje naše domaće industrije. U tome nastojanju dobro nam je došao i strani kapital. Ali on neka ne dolazi sa pretenzijama kolonijalne eksploatacije. Neka se zadovolji sa minimalnom zaradom i neka nam ne uvozi stare mašine*****).

Narodni poslanik g. S. Zečević pridružio se je izjavama narodnog poslanika g. Kožića i bivšeg Ministra g. Demetrovića kada u svojoj knjizi »Siromaštvo Jugoslavije« kaže: »Mi ne bi imali ništa

*) Izveštaj prilikom dvadesetog zбора Centrale industrijskih korporacija na dan 12 — 13 aprila 1938 god. str. 11.

**) Privredni pregled br. 26 — 1937 god.

***) Narodno blagostanje br. 27 — 1939 god. — str. 420.

****) Citat iz Jugoslovenskog Lojda od 6. II. 1937 god.

*****) Politika od 10 marta 1934 godine.

protiv toga da stranci zarade ne 5, nego po 10 pa čak i 20% i da rade časno i pošteno, otvoreno i lojalno. Ali smo protiv toga da se u metodi rada unose korupcioni elementi, kako smo i protiv devastiranja nacionalnih objekata bogastva, jer moramo gledati u budućnost*)».

U procesu po tako zvanoj našičkoj aferi, državni tužilac Dr. B. Maurović dao je sledeću karakteristiku položaja inostranog kapitala kod nas: »Strani kapitali uživa u našoj državi puno gostoprinstvo i to ne samo od strane državnih vlasti, koje budno paze na to da očuvaju prestiž pravne države, već i od strane naroda, koji instinktivno oseća da naša privreda siromašna kapitalom nemože eksploatisati prirodna bogatstva svoje zemlje. Državna administracija, svesna da je narodni kapital tek u stvaranju, omogućavala je jednake uslove domaćem i stranom kapitalu. U našoj zemlji je strani kapital ne samo uživao benevolenciju vlasti i osigurao mirni rad nego je izdašno iskoristio povoljne konjunktore. S jedne strane nabavljanjem u zemlji jeftinih sirovina, jeftine radne snage i koristeći se jeftinim životnim uslovima koji kod nas vladaju. I baš na osnovu takvih prilika na svetskim tržištima postizao je povoljnije rezultate nego ma gde drugde. Nikad se nije dogodilo da je tom kapitalu iko osporavao pravo da se svim tim koristi».

Na kraju iznetih raznih mišljenja o ulozi inostranog kapitala u našoj privredi od interesa je, na ovome mestu, izneti i ono mišljenje, koje u svome prvom broju donosi novi organ naše štampe »Srpski Glas«, kakav stav treba ubuduće uzeti prema inostranom kapitalu:

„Ali niti nam nacionalni ponos dozvoljava niti privredne potrebe nalažu da budemo predmet kolonijalne eksploatacije od strane stranaca i njihovog kapitala. Zemaljski zakon i efikasna kontrola njihovog rada imaju da se neumoljivo primenjuju da bi se odstranile sve one dobro poznate zloupotrebe, nerazdvojno vezane za delatnost velikog dela stranog kapitala u našoj privredi. Stranom kapitalu ima da se odredi polje njegove delatnosti — prvenstveno ono gde je potvrebna krupni kapital koga mi nemamo — a da se sve ostalo rezerviše nacionalnoj privredi. Isto tako on u svojoj delatnosti ima da omogući pristup našoj stručnoj radnoj snazi da bi se ova osposobila za kasniju samostalnu delatnost na istom polju.«

Dakle Jugoslavija kao zemlja uvoznica stranog kapitala traži priliv kapitala koji pošteno i bez kolonijalnih manira ima nameru da radi. Ali da bi se ovaj cilj postigao treba i sa naše strane da nešto bude učinjeno. O tome govori Narodna banka u svom izveštaju iz 1928 godine. Ističući važnost održavanja poverenja inostranstva u našu zemlju ona primećuje da je ukoliko je to poverenje opadalo »ulaz prvoklasnog kapitala u našu zemlju je slabio, a sa druge strane u zemlju je dolazio drugoklasni strani kapital koji uglavnom ulazi u cilju špekulativnog eksploataisanja zemlje**).

*) G. Sekula Zečević: „Siromaštvo Jugoslavije“ Beograd 1936 god. — str. 119.

**) Izveštaj Narodne Banke iz 1928 godine — str. XXXIV.

Oblici ispoljavanja inostranog kapitala

U prednjem izlaganju istakli smo da inostrani kapital dolazi u privredu uvozničke zemlje bilo u vidu učešća u glavnici preduzeća, bilo u vidu kredita. Dok inostrani krediti nemaju naročiti oblik, koji bi ih razlikovao od ostalih kredita ovozemnog porekla, učešće inostranog kapitala u preduzećima ispoljava se u izvesnim donekle karakterističnim tipovima.

Poslovanje inostranog kapitala, odnosno preduzeća, može se podeliti na tri glavne vrste: 1) poslovanje preduzeća koje se nalazi u inostranstvu bez osnivanja preduzeća kod nas; 2) poslovanje inostranog preduzeća koje ostaje u inostranstvu a kod nas otvara filijalu; 3) poslovanje inostranog kapitala, odnosno preduzeća u obliku preduzeća prenetog iz inostranstva ili osnovanog kod nas.

Kao opšte priznato načelo važi da pojedina fizička i pravna lica, nastanjena u inostranim zemljama, mogu vršiti na jugoslovenskoj teritoriji sve svoje poslove ili preko punomoćnika sa domicilim na našoj teritoriji, ili lično, odnosno za pravna lica preko zakonskih prestavnika koji dolaze iz inostranstva u našu zemlju.

Zakon o radnjama i fiskalni zakon razlikuju zastupnike koji imaju skladišta robe i koji ga nemaju, ali pretstavnici inostranog preduzeća, odnosno inostranog kapitala, koji posluje u našoj zemlji mogu biti i naši državljani i inostrani podanici.

Međutim protiv stranaca zastupnika inostranih firmi i protiv stranaca koji vrše pojedine poslove pokrenuta je akcija od strane naših trgovaca, odnosno od strane našeg poslovnog sveta. Na čelu ove akcije stoje razne staležne organizacije iz Zagreba. Pre svega ove organizacije zameraju »da se po svim javnim lokalima nalazi još uvek veliki broj inostranaca za koje naša privreda dobro znade da se neovlašćeno bave privrednim radom i za koje opravdano postoji sumnja da li su im date dozvole za boravak i dozvole za rad«*).

Pored žalbe na ilegalan rad stranaca naši trgovci naročito izvoznici žale se i na »najezdu stranaca koji svojim privremenim bavljenjem tokom glavne sezone bezobzirno i anacionalno dolaze u mogućnost da izbegnu glavne državne i samoupravne dažbine, čime sebi stvaraju dobitke koje naš domaći izvoznik nema niti hoće da ima, — ali na taj način stranac je opasan konkurent domaćem trgovcu«**).

Dalje trgovački stalež ističe »da inozemne firme služe gotovo isključivo kao posredništvo stranaca za obavljanje poslova u Jugoslaviji... pa se izvesne domaće firme takode služe stranim agentima, šta više da radnje kupuju robu od tih stranih agenata više nego od domaćih... ovim nezdravim pojavama svakako je potrebno jednom učiniti kraj«***).

Ova je želja trgovaca zadovoljena Uredbom od 30 oktobra 1937 godine (Službene Novine br. 266 dod. LXXVIII) na osnovu koje su posredovanje u trgovačkim poslovima (agenturske radnje) kao i trgovačka zastupstva bez skladišta priznata za zanimanje po pret-

*) Saopštenje Udruženja trgovaca u Zagrebu od 6. XII. 1938 godine.

***) Jugoslovenski Lojd — 1938 — br. 193.

***) Inozemne tvrtke — Jugoslovenski Lojd — 20. I. 1937 god.

hodnoj dozvoli, koja će se izdati »po slobodnoj oceni s obzirom na opšte interese narodne privrede kao i ekonomske i socijalne prilike kraja u kome se traži otvaranje radnje, ali uz prethodno saslušanje mišljenja trgovinske komore«.

Ovaj zakon imao je svoj efekat. Tako na primer izveštaj udruženja trgovačkih agenata za Beograd za 1938 godinu beleži: »Ovo-ga puta možemo da istaknemo da među novim članovima uopšte nemamo nijednog stranog podanika«. (str. 47).

Poslovanje inostranog kapitala van preduzeća

Ovde raspravljamo pitanje poslovanja van preduzeća u našoj zemlji, a istovremeno želimo da utvrdimo granicu do koje se izvesno poslovanje može obavljati preko zastupnika i agenata, dakle van preduzeća, jer se ovakav način poslovanja može vršiti samo dotle dok poslovanje nije prošireno do te mere da se posao mora obavljati na neki drugi način, u kom slučaju ova vrsta poslovanja mora biti zamjenjena kakvim drugim pravnim oblikom*).

Do sada nismo imali ovakav kriterijum, već je on određen od strane našeg novog trgovačkog zakonika iz 1937 godine. Taj kriterijum nije nov, niti pak originalnog porekla, već je uzet iz Nemačkog trgovačkog zakonika iz 1900 godine**).

Naš trgovački Zakon kaže da: »važi kao trgovac... i onaj ko u vidu privrednog zanimanja ima preduzeće, koje po načinu na koji se i po obimu u kome se vodi iziskuje da je uređeno kao trgovačko preduzeće«. (§ 2). Tumačeći taj stav Ministarstvo pravde dodaje: kriterijum nije da je stvarno obavljanje poslova već udešeno kao trgovačko preduzeće, nego da je za same poslove potrebno tako ustrojstvo. Oni su po načinu i obimu rada toliki da moraju u interesu sopstvenika, a naročito u interesu publike, verovnika i dužnika imati trgovačko ustrojstvo.

Rešenje pitanja o tome, da li je poslovanje inostranog preduzeća kod nas uzelo takav karakter da mu je potrebno »posebno ustrojstvo« o kome govori Ministarstvo pravde, pripada pre svega samom inostranom preduzeću. Ali postoji i drugi način rešenja ovoga pitanja, koji predviđa § 25 Trgovačkog zakona«... vlasti trgovačke, industrijske i zanatske komore kad u vršenju svoje dužnosti saznaju da neka činjenica, koja treba da se upiše u trgovački registar, nije upisana ili da upisana činjenica ne odgovara istini... dužne su o tome bez odlaganja izvestiti registarski sud«. Sledstveno u izuzetnim slučajevima upletanjem u rešenje ovoga pitanja trgovačkog staleža u vidu njegovih organa i vlasti, poslovanje inostranog kapitala kod nas van preduzeća može se završiti prinudnim osnivanjem ili podružnice inostranog preduzeća ili jugoslovenskog preduzeća.

*) O daljem izlaganju vidi raspravu V. V. Rozenberga: „Inostrano preduzeće« — Ekonomist 1938 god. — maj — str. 323 do 344.

***) § 2. »Ein gewerbliches Unternehmen das nach Art und Umfang einen in kaufmännischer Weise eingerichteten Geschäftsbetrieb erfordert«.

Poslovanje u preduzeću — Podružnice

Drugi oblik poslovanja inostranog preduzeća kod nas predstavlja ona kategorija slučajeva, kada je inostrani kapital plasiran u preduzeće koje postoji van naše zemlje a kod nas otvara podružnicu. Dosadašnji naš zakon imao je u vidu samo postupak kako treba otvarati ovakvu filijalu, odnosno kakvim zakonskim uslovima ta podružnica mora da udovolji. Zakon zahteva da društvo, koje hoće da otvori kod nas filijalu, bude u svojoj zemlji konstituisano i da je otpočelo faktički svoju radnju; da pravna dela filijala budu obavezna za centralu; da je zastupništvo ovlašćeno da društveno ime punovažno potpisuje; da prizna nadležnost naših zakona i sudova; da pokaže koliku će glavnicu uneti kod nas za svoju radnju; da se obaveže da će objaviti tri puta uzastopce u Službenim Novinama opšti bilans kao i bilans o radnji u našoj zemlji*). Od prilike iste uslove propisuje trgovački i mjendbeni zakon koji se primenjuje na teritoriji Hrvatske, Slavonije, Banata, Bačke i Baranje**).

Dakle svako pravno postojeće inostrano preduzeće može da otvori podružnicu u Jugoslaviji i samo Ministar trgovine i industrije, na osnovu svoga diskrecionog prava, može da odobri ili ne odobri otvaranje te podružnice.

Medutim, pitanje o radu van zemlje u obliku podružnice, posmatrano sa gledišta stvarne suštine toga preduzeća koje hoće da otvori inostranu filijalu, mnogo je komplikovanije nego što to na prvi pogled izgleda. To sa razloga što treba razlikovati prave podružnice od fiktivnih.

Sami pojmovi centrale i podružnice ukazuju na prirodni karakter njihovih međusobnih odnosa. Normalno je da se kod centrale koncentriše upravljanje svih poslova preduzeća, da se iz centrale finansiraju pojedine grane i lokalne ustanove, da pretežni deo tehničke delatnosti preduzeća pada baš na centralu. Kada se sve to tiče preduzeća, koje ima razgranate poslove i koje je poznato u širokim krugovima, onda sama njegova firma predstavlja tako veliku prometnu vrednost da organizacija istog poslovanja u inostranstvu, pod istom firmom, predstavlja sama po sebi veliku garanciju za uspešno poslovanje i za siguran i dobar prijem kako kod mušterija tako i kod komitenata. Kod banaka i osiguravajućih ustanova sistem krupnog preduzeća, sa manje više razgranatom mrežom podružnica po raznim zemljama, ima još jedan specifični razlog za svoje postojanje. »Veliki kapitali izkazani po bilansu centrale, koji obuhvata u jednom računu poslovanje i centrale i svih filijala, imponiraju klijentima, ulagačima i osiguranicima. Ukoliko je veći broj podružnica utoliko je šira teritorija na kojoj rade ove podružnice, pa je utoliko jače i poverenje u solidnost centrale, odnosno i svih filijala«***).

Nacionalnost preduzeća određuje se obično prema mestu njegovog sedišta. Pojmovi sedišta i centrale istovetni su, ali se postavlja pitanje koje je ne formalno već stvarno sedište. Odgovor na ovo

*) Čl. 92 i 95 Zakona o akcionarskim društvima.

**) § 211.

***) V. V. Rozenberg: „Inostrani kapitali u jugoslovenskoj privredi“ — 1937 str. 29.

pitanje glasi: društveno sedište nalazi se u državi u kojoj je društvo osnovano, konstituisano i pravno postoji. To je jasno i precizno obeležje nacionalne pripadnosti preduzeća samo sa formalnog gledišta, koje u svim slučajevima ne odgovara stvarnosti.

Pored ovoga čisto formalnog kriterijuma, Ministarstvo pravde nabraja i sledeće kriterijume: 1) država u kojoj je upisana glavica; 2) država gde je uprava društva i u kojoj se održavaju skupštine; 3) država iz koje se stvarno upravlja preduzećem; 4) država u kojoj se vrši eksploatacija (tehnička delatnost).

S obzirom na to, Trgovački zakon određuje: »sedište društva... mora se nalaziti u mestu iz koga se stvarno upravlja društvenim preduzećem«*).

Na drugom mestu zakonik ukazuje da trgovačko društvo (ne samo akcionarsko, već i sve druge vrste društava) čije je sedište ugovorom drugara ili pravilima određeno u mestu van Kraljevine pripada državi u kojoj mu je to sedište**).

Ovo pravilo nije bezuslovno, jer se u drugom delu istog § 501 kaže da u slučaju kada se sedište društva ne nalazi u Kraljevini ono ipak važi kao domaće kada se iz mesta u Kraljevini stvarno upravlja njegovim preduzećem, kao i kada se ono bavi proizvodnjom a sva ili najveći deo njegove proizvodnje vrši se u Kraljevini.

Iz ovoga potiču dve posledice: 1) da društvo, čije je sedište prema ugovoru odnosno prema pravilima određeno u mestu van teritorije Kraljevine Jugoslavije, može biti ipak priznato kao domaće ako se njegova stvarna središna uprava nalazi u zemlji, odnosno pretežni deo njegove tehničke proizvodnje, — i 2) da društvo čije je formalno sedište u jednom mestu na našoj teritoriji može izgubiti svojstvo jugoslovenskog društva ako se dokaže da se njime stvarno upravlja iz inostranstva.

Nas momentalno interesuje samo prva od ovih eventualnosti. Novi trgovački zakon predviđa dakle slučajeve kada postojanje podružnice inostranog preduzeća može biti osporeno s razloga što ne odgovara stvarnosti, to jest da filijala ne može da postoji kao takva, već mora da se preobrazi u samostalno preduzeće po jugoslovenskim zakonima i sa sedištem u našoj državi.

Medu preduzećima koja rade kod nas zapaža se čitav niz takvih koja ni u zemlji u kojoj se nalaze organi upravljanja, ni u nekoj drugoj, ne rade nikakve poslove. Takva su društva naročito stvorena za upravljanje samo i isključivo tehničkim poslovanjem preduzeća, dok cela poslovna organizacija postoji na jugoslovenskoj teritoriji u obliku filijale inostranog društva.

Ako ovakva preduzeća nisu industrijska, onda se pitanje o njihovoj nacionalnoj pripadnosti postavlja na sasvim drugi način, naime prema tome od kuda se ovakvim preduzećima upravlja i šta za njih važi kao stvarno upravljanje. Nesumnjivo je da se administrativni aparat mora da nalazi u Jugoslaviji, a da se samo najvažnija

*) § 187.

***) § 501.

pitanja koja ne spadaju u svakodnevnu delatnost mogu rešavati u mestu u kome se nalaze finansijeri dotičnog preduzeća. Da li se tu može primeniti napred navedeni zakonski propis ili ne? Naša praksa ima da reši pitanje, koji su postupci upravljanja od presudnog značaja: da li oni koji se odnose na upravljanje redovnim poslovima ili oni koji određuju sudbinu preduzeća, njegov razvoj i njegov pravac delatnosti.

Određivanje uloge centrale i podružnice zavisi od raznih okolnosti. Ako inostrani finansijer ima u vidu emisiju akcija i njihovo kotiranje na berzi, onda mu oblik domaćeg društva više konvenira od inostranog. U poslednje vreme bila je emisija hartija stranih društava ograničena, ali i bez obzira na to poslovni svet ima više poverenja u domaće akcije nego u strane, jer se lica koja za njih odgovaraju nalaze u zemlji. U drugim slučajevima razlozi fiskalne prirode imaju presudan značaj. Neki put opet ovakva organizacija više imponuje u zemlji faktičnog poslovanja nego osnivanje domaćeg društva.

Inostrani kapital u Jugoslaviji u obliku podružnica inostranih preduzeća pruža sledeću sliku:

IME DRŽAVE	Akcionarska društva		Novčani zavodi		Osiguravajuća društva		UKUPNO	
	Broj filijala	Iznos dotacije	Broj filijala	Iznos dotacije	Broj filijala	Iznos dotacije	Broj filijala	Iznos dotacije
Engleska	11	309.560.136	—	—	2	2.100.000	13	311.660.136
Francuska	8	524.155.711	1	33.300.000	3	1.800.000	12	559.205.571
Amerika	2	79.540.000	—	—	—	—	2	79.540.000
Švajcarska	1	66.000.000	—	—	1	300.000	2	66.300.000
Belgija	3	59.000.000	—	—	—	—	3	59.000.000
Nemačka:								
Nemačka	2	750.000	—	—	—	—	2	750.000
biv. Austrija	2	—	—	—	2	4.000.000	4	4.000.000
biv. Češko-Sl.	1	4.553.700	2	10.000.000	2	2.800.000	5	17.353.700
Italija	1	554.831	1	2.500.000	2	3.000.000	4	6.054.831
	31	1.044.064.238	4	45.800.000	12	14.000.000	47	1.103.864.238

Podružnice inostranih akcionarskih preduzeća podeljene po pojedinih privrednim granama pružaju sledeću sliku:

Kategorija društva prema delokrugu njihovog rada	Broj filijala	Iznos dotacije u dinarima
Rudarska industrija	15	471.210.136
Cementna industrija	2	10.054.831
Hemijska industrija	2	6.682.882
Konfekcija	1	—
Prehrambena industrija	1	2.230.000
Električna industrija	3	500.442.689
Hoteli	1	4.553.700
Brodarstvo i transport	4	31.350.000
Trgovina	1	17.040.000
Ostala industrija	1	500.000

Navodimo spisak filijala po njihovom azbučnom redu, sa naznačenjem iznosa dotacije, godine osnivanja i naznačenjem kojoj nacionalnosti filijala pripada:

Ime filijala	Iznos dotacije u dinarima	Godina osnivanja filijale	Nacionalnost filijala
Akcijska družba za hemijsku industriju	—	1903	Biv. Austrija
Alatini Mines Limited	5.000.000	1927	Engleska
Amerikansko Jugoslovensko električno društvo	62.500.000	1931	S. Drž. Amer.
Bešina Gold Mines Limited	1.000.000	1937	Engleska
Compagnie Internationale des wagons lits et des grands express européens	30.000.000	1929	Belgija
Drina Mines Limited	1.000.000	1937	Engleska
Dubrovačko kup. i hot. Kupari	4.553.700	1937	biv. Českosl.
Ellerman et Wilson Lines	100.000	1937	Engleska
Air France	1.000.000	1923	Francuska
Eksportna zajednica nemačkih automobilskih fabrika	500.000	1937	Nemačka
Francusko društvo borskih rudnika	112.750.000	1904	Francuska
Francusko društvo rudnika zlata u Peku	10.000.000	1934	Francuska
Istočno društvo za proizvodnju acetilena i kiseonika — S.O.D.O.A.	6.682.882	—	Francuska
Jadransko anonimno društvo Cement portland	554.831	1906	Italija
Kopaonik Mines Limited	5.000.000	1933	Engleska
Lavokat	9.500.000	1931	Francuska
La Dalmatienne	371.942.689	1929	Francuska
Magnezit Mining	5.000.000	1937	Belgija
Novo Brdo Mines Limited	5.000.000	1928	Engleska
Penjarojsko rudarsko i metalurgijsko društvo	10.000.000	1929	Francuska
Pechmajou & Co. francusko-srpsko stovarište	2.230.000	1928	Francuska
Podrinski udruženi rudnici	500.000	1935	Engleska
Zletovo Mines Limited	5.000.000	1929	Engleska
Prvo povlašćeno Dunavsko parobrodarsko društvo	250.000	1933	Nemačka
Rudnici uglja bezimeno društvo	24.000.000	1903	Belgija

Ime filijala	Iznos dotacije u dinarima	Godina osnivanja filijale	Nacionalnost filijala
Singer šivaće mašine	17.040.000	1929	S. Drž. Amer.
Snaga i Svetlost	66.000.000	1932	Švajcarska
Trepča-Mines Limited	241.080.136	1928	Engleska
Trošnik Mines Limited	10.000.000	1936	Engleska
The Central European Mines Limited	35.880.000	1921	Engleska
Tiller za odevanje, nabavljanje i uniformisanje	—	—	biv. Austrija

Treću kategoriju čine slučajevi kada inostrani kapital radi u obliku domaćeg preduzeća, odnosno kada preduzeće ima sedište u zemlji i osnovano je po svim zakonskim propisima koja važe za jugoslovenska preduzeća.

U ovoj kategoriji treba razlikovati opet dve vrste slučajeva: 1) kada inostrani kapital hoće da podvuče „urbi et orbi“ svoju vezu sa „domaćim preduzećem“ u drugoj zemlji i 2) kada inostrani kapital ne krije tu vezu, ali je i ne eksponira.

Afilijacije

Slučajevi prve vrste obuhvaćeni su pojmom afilijacije. Afilijacija liči na filijalu u tom smislu što njena firma nosi naziv matičnog preduzeća, sa ili bez predikata jugoslovenski (o), sa ili bez ikakvih dodataka. U pravnom smislu organizacija koja kod nas postoji nije podružnica, već samostalno preduzeće osnovano po propisima jugoslovenskih zakona koji važe za ovaj tip preduzeća. Finansijski odnosi između matičnog preduzeća i afiliranog nisu jednostavni i mogu biti na različite načine konstruisani. U slučajevima kad inostrani kapital matičnog preduzeća bilo u vidu glavnice, bilo u vidu kredita ima pretežni značaj, onda se afilirano preduzeće može smatrati kao zavisno preduzeće. Ovaj običan tip odnosa nije pravilo koje važi za sve slučajeve, jer postoje afilirana preduzeća koja se koriste samo poznatom firmom matičnog preduzeća, dok finansijska sredstva nabavljaju ne ova preduzeća već druga lica, na primer faktični zastupnik ove inostrane firme koja daje svoje ime. Dešava se, najzad, i da sredstva daje delom matično preduzeće, a delom domaća lica, kojima se poverava upravljanje preduzećem. U ovim slučajevima njihova zainteresovanost u kapitalu služi inostranom partneru kao garancija za dobro i savesno vođenje poslova.

Afilijacije podeljene po strukama pružaju sledeću sliku:

Kategorije društava prema delokrugu njihovog rada	Broj afiliranih društava	Iznos glavnice ovih preduzeća
Hemijska industrija, prerada i trgovina nafte	7	394.200.000
Industrija i trgovina koža i obuća	1	40.000.000
Elektrotehnička industrija i trgovina	8	22.000.000
Metalno-mašinska industrija i trgovina	11	18.500.000
Tekstilna industrija i trgovina	4	29.000.000
Prehranbena industrija	2	5.000.000
Industrija i trgovina gume	3	2.550.000

Otpremnička preduzeća	2	7,500.000
Filmska preduzeća	2	2,000.000
Ostala preduzeća	2	1,250.000
Ukupno	42	522,000.000

Poimenični spisak afilijacija sleduje. Sa jedne strane su naznačena naša društva, sa druge — matična preduzeća ovih afiliranih preduzeća i koncerni kojim ona pripadaju, ukoliko je to bilo moguće utvrditi.

Novčani zavodi

Opšte jugoslovensko bankarsko društvo u Beogradu, 60,000.000 dinara.	Wiener Bankverein u Beču 101,000.000 šilinga
Hrvatska sveopća kreditna banka u Zagrebu 40,000.000 din.	Madarska sveopća kreditna banka u Budimpešti 41,400.00 pen.

Osiguravajuće ustanove

Dunav u Zagrebu 2,500.000 din.	Donau Allgemeine Versicherungsgesellschaft u Beču, šilinga 4,000.000
Rosija Fonsijer u Beogradu 5,000.000 dinara	Fonsijer u Budimpešti 1,000.000 penga.
Evropsko A. D. za osiguranje robe i putničkog prtljaga u Beogradu, 4,000.000 dinara.	Europäische Güter und Reisegepäck Versicherungs A. G. — Prag, 1,250.000 kč.

Hemijska industrija i trgovina

Jugoslovenska tvornica Solvaj u Lukovcu glavnica 80,00.000 dinara	Robert Hankar, Solvaj — Bruxelles
Jugoslovenski Šiht-Lever u Zagrebu, glavnica 30,000.000 din.	Oesterreichische Georg Schicht A. G. 4,500.000 šil. Lever GmbH i zajednička organizacija Schicht Lever GmbH.
Aga-Ruše jugoslovenska tvornica hemijskih izdelkova — Ruše, 4,000.000 dinara	Swenska Aktienbolaget Gasacumulator Stockholm
Rejhold Flieger i Beking u Beogradu fabrika lakova 1,200.000 dinara.	Reihold — Flügger & Boeckig Wien—Hamburg (ortakluk)
Dr. Wander tvornica farmaceut i diet. preparata u Zagrebu 4,000.000 din.	Dr. Wander, Bern — Schweiz.
Jugoslovenski Šel u Zagrebu rafinerija nafte, 100,000.000 din.	Asiatic Petrol C-ny London
Jugoslovensko Standart Vacuum Oil Kompanj u Zagrebu rafinerija nafte, 175,000.000 din.	Koncern Socony Vacuum Oil Company, New York

Industrija i trgovina koža i obuća

Bata jugoslovenska tvornica cipela i gume u Borovu, 40,000.000 dinara

Bata A. G. Zlin, 526,000.000 kč.

Elektrotehnička industrija i trgovina

A. E. G. Union za elektriku u Zagrebu, 1,000.000 dinara

A. E. G. Union Wien, 3,800.000 šil., osnovano od strane Union Elektrizitäts Gesellschaft Berlin koje je posle toga osnivanja ušlo u koncern A. E. G.

Jugoslovensko A. E. G. električno u Beogradu 5,000.000 din
Jugoslovensko električno Brown-Boveri u Beogradu, 3,000.000 dinara

Koncern Allgemeine Electricität Gesellschaft (A. E. G.) Berlin Brown Boveri & C AG Baden u Švajcarskoj — osnovno društvo koncerna Brown Boveri u kome sudeluje i A. E. G.

Jugoslovensko Siemens Zagreb 1,500.000 dinara

Konzern Siemens Galske Berlin

Elin-jugoslovensko društvo za električnu industriju u Zagrebu 3,500.000 dinara

Elin A. G. für elektrische Industrie 8,750.000 šilinga. Koncern koji obuhvata Čehoslovačku, Rumuniju, Poljsku, Austriju, Grčku i Nemačku

Jugoslovenski Erikson u Beogradu telefonski aparati i uređenje 1,000.000 dinara

Telefonaktienbolaget L. M. Eriksson Stokholm. Ovo društvo pripada Erikson koncernu H. B. Filip Ajndhofen

Filips jugoslovensko A. D. u Beogradu, prodaja radio-aparata, 5,000.000 dinara

International Standart Electric Corporation, New York

Jugoslovensko Standart Elektrik A. D. u Beogradu, telefonski aparati i uređaj, 2,000.000 dinara

Metalno-mašinska industrija i trgovina

Jugoškoda, Beograd, 1,000.000 dinara

Aktiengesellschaft vormals Skodawerke — Pilsen, 220,000.000 kč.

D. D. za promet kovinama Zugmayer i Gruber u Zagrebu, 7,500.000 dinara

Georg Zugmayer & Sohne, Wien

Jugoslovensko društvo avionskih motora Hispano Suica u Zemun, 3,500.000 dinara

Konzern Société française Hispano Suiza, Bois de Colombes

Poldičelik u Beogradu, 1,000.000 dinara

Poldihütte Praha 125.000.000 kč. koncern sa Böhler & Cie AG. Fiat société anonyma, Turino

Fiat automobilno prometno društvo u Zagrebu, 500.000 din.
Jugoslovenski Ganz u Beogradu, 1,000.000 dinara

Ganz & C Elektrizitäts- Maschinen Waggen und Schiffbau A. G.

DD za promet SKF u Zagrebu
1.000.000 dinara
Greinitz železara Muta, 700.000
dinara

Alfa separatori u Zagrebu stro-
jevi za mlekarstvo 1.000.000 din.
Watson Business Machines Cor-
poration jugoslovensko A. D. u
Beogradu 300.000 dinara, najam
i posredovanje kod zakupa sta-
tističkih mašina i strojeva
Jugoslovensko Schoeller Bleck-
man Phönix — Čelik u Zagrebu,
1.000.000 dinara

Budapest — 17,150.000 Penga
Swenska Kugellager Fabriken
Getteborg (Švedska)
Eisen Handels und Industrie
A. G. Greinitz. Graz 2. 200.000
šil.

Aktien Bolaget Alfa Separator
Stockholm

Schoeller Bleckmann Stahlwer-
ke AG, Wien, 6.835.000 šilinga

Tekstilna industrija i trgovina

Mautner jugoslovenske tekstil-
ne tvornice u Zagrebu 20.000.000
dinara

Mez- jugoslovenski za proizvo-
dnju konca za šivanje u Zagrebu
7.000.000 dinara

A. G. B, tkanine u Zagrebu
1.000.000 dinara

Jugoslovensko Rigo tvornice u
Zagrebu 1.000.000 dinara

Textilwerke Mautner, früher
Oesterreichische Textilwerke I-
sak Mautner AG 35.000.000 kč.
Firma Karl Mez und Sohne Frei-
burg, Schweiz

Les tissus A. G. B. Société hol-
ding u Luxemburgu
Rigo Werke AG Praha 6.000.000
kč

Prehranbena industrija i trgovina

Julio Meinl u Zagrebu trgovina
kafe i kolonijalne robe, izrada
konzerva 4.000.000 dinara

Kafa Hag u Zagrebu, Kafa bez
kofeina 1.000.000 dinara

Osnovno preduzeće Julius Meinl
u Beču 8.000.000 šil, koncern za-
visnih i afiliranih preduzeća u
Nemačkoj, Madjarskoj, Čehoslo-
vačkoj, Rumuniji, Poljskoj i I-
taliji

Kaffee Hag AG, Feldmeilen
Schweiz

Industrija i trgovina gume

Jugoslovensko društvo Engel-
bert u Beogradu 1.000.000 dinara
Wimpassing kaučuk u Zagrebu
1.000.000 dinara

Palma kaučuk u Zagrebu
550.000 dinara

pripada koncernu Société Engel-
bert & Cie Luttich
Vereinigte Gummiwaren Fabri-
ken Wimpassing, vormals Men-
nier I. N. Reithoffer, Wien,
4.000.000 šil

GmbH Palma Kautschuk, Wien

Otpremnička društva

Šenker i Ko prvo jugoslovensko transportno društvo u Beogradu, 5.000.000 dinara

Schenker — konzern Schenker Unternehmung Holding A. G. (5.000.000 šv. fr) osnovno preduzeće u Beču (5.000.000 šilinga) preduzeća pod istom firmom u Madjarskoj, Čehoslovačkoj, Italiji, Poljskoj, Engleskoj, Belgiji, Francuskoj, Rumuniji i S. Države Amerike

Interkontinentale Karo i Jelinek u Zagrebu, 2.500.000 dinara

Intercontinentale Oesterreichische A. G. für Transport und Verkehrswesen A.G. 100.000 šil. pripada koncernu Lassen & C Transport Mpij Rotterdam. Interkontinentale postalo je fuzijom dve firme, i to: S. W. Hoffman i Caro i Jelinek — obe iz Beča.

Filmska preduzeća za prodaju i zakup filmova

Jugoslavenski Film Warner Brothers First National u Zagrebu, 1.000.000 dinara

Warner Bros First National Holliwood U. S. A.

Twentieth Century Corporation Fox Film u Zagrebu, 1.000.000 dinara

Ostala preduzeća

Thonet Mundus Varaždin, nameštaj iz savijenog drveta, 250.000 dinara

Gebrüder Thonet Wien i Jakob und Josef Kohn Wien imaju kontrolnu organizaciju pod firmom Mundus Allgemeine Handels und Industrie AG sa glavnicom u iznosu 12 miliona švajcarskih franaka. Ovo društvo kontroliše 12 preduzeća u raznim zemljama pod firmom Thonet-Mundus

Jugoslovensko Bates u Zagrebu džakovi i kese za pakovanje, 1.000.000 dinara

Natron Papier Industrie AG u Beču, koje radi po sistemu Bates te stoga pripada koncernu Bates International Bag Co New York.

Preduzeća sa učešćem inostranog kapitala

Drugu vrstu slučajeva čine ona preduzeća u kojima u manje više znatnijoj meri sudeluje inostrani kapital u vidu jednog ili više preduzeća iste grane, u vidu novčanog zavoda ili preko osoba nastanjenih u inostranstvu. Ni prema nazivu firme, ni po svojoj prav-

noj konstrukciji ovakvo preduzeće se ne razlikuje od ostalih preduzeća istog pravnog tipa i iste vrste poslovanja.

Finansijski odnosi sa inostranim kapitalom odnose se na interne poslove preduzeća i ne ispoljavaju se niukom vidu. Tako se o sudelovanju inostranog kapitala mogu činiti samo pretpostavke, i to s obzirom na ličnosti koje su u upravnom i nadzornom odboru, — no sve su to još uvek samo pretpostavke. U pojedinim slučajevima u kojima zakonodavac, odnosno administrativna vlast, neće da dopusti sudelovanje inostranog kapitala, ona treba da se o tome naročito pobrine putem izvesnih ograničenja i postavljajući uslove, ko može da bude akcionar (akcije na ime), ili ograničavajući krug ličnosti koje ulaze u administrativne organe preduzeća, ili sasvim zabranjujući izbor lica izvesnih kategorija (na primer stranih podanika) ili najzad ograničavajući ova lica u vršenju poverenih im dužnosti.

Razume se jačina uticaja inostranog kapitala zavisi od jačine dela kapitala koji on drži u svojim rukama. Čim taj paket akcija premaši 50% od glavnice, on se pretvara apsolutno u kontrolni paket akcija. Ali se isti efekat može postići i sa manjim paketom akcija, što sve zavisi od toga kako su akcije podeljene i kakvi su lični odnosi između pojedinih akcionara, drugim rečima, kako su grupisani njihovi zajednički interesi.

U našoj javnosti g. Hipolit Kramer pokušao je da unese izvesnu jasnoću u pojmove domaćeg i stranog preduzeća*). On ističe da je pojam stranog kapitala svakako prečišćen i sam po sebi jasan, dok se pojam »strano preduzeće« vrlo često shvaća potpuno pogrešno.

Zato g. Kramer misli da nije od presudne važnosti sama činjenica čiji je kapital, već okolnost ko upravlja, odnosno ko ima pretežni uticaj na rad dotičnog preduzeća — stranci ili domaći ljudi. Zaključak je piščev ovaj: ako u upravi preduzeća sede pretežno naši ljudi koji imaju odlučan uticaj na rad preduzeća, onda bi takvo preduzeće, bez obzira na to u čijim su rukama njegove akcije, trebalo smatrati domaćim preduzećem. Kapital, kaže g. Kramer, je internacionalan i vrlo pokretan. Prema tome ne može taj kapital ni biti merodavan za prosuđivanje nacionalnosti preduzeća u kome on učestvuje.

Navedeno mišljenje g. Kramera ne unosi nikakvu preciznost u pojam domaćeg i stranog preduzeća, a njegov se predlog rešenja ovoga pitanja ne može prihvatiti.

Upravni odbor ima odlučan uticaj na upravljanje preduzećem samo onda ako su njegovi članovi u isto vreme i vlasnici majoritetnog broja akcija. Ako to nije slučaj, onda im vlasnici toga paketa akcija daju svoje instrukcije kako treba upravljati preduzećem. Dakle upravljanje, bez obzira na ličnost i nacionalnost onoga koji upravlja, zavisi samo od vlasnika majoritetnog paketa akcija. Kapital je internacionalan, ali kapitalista pripada izvesnoj nacionalnosti. Zato ima više smisla određivati nacionalnost preduzeća prema nacionalnosti kapitalista nego prema nacionalnosti upravitelja preduzeća.

*) Članak objavljen u »Metalurgiji« — avgust 1938 — br. 8.

Zakonski propisi koji se odnose na inostrani kapital

Na kraju ovoga izlaganja značaja inostranog kapitala kao činioca finansiranja privredne delatnosti kod nas, treba još dodati da naši zakonski propisi sa malim izuzetcima izjednačuju položaj domaćeg i stranog kapitala.

Zakon o radnjama obezbeđuje kod državnih nabavki izvesna preimućstva domaćoj robi pred inostranom, ali roba izrađena u Jugoslaviji od strane preduzeća koja rade sa inostranim kapitalom koriste se ovim preimućstvima, s tim ograničenjem što poslovođa preduzeća i većina članova upravnog odbora moraju biti jugoslovenski podanici.

Ministarstvo finansija ne vodi naročitu fiskalnu politiku prema inostranom kapitalu plasiranom u jugoslovenskim preduzećima, ni prema onom kapitalu koji radi u zemlji u obliku filijala inostranih preduzeća.

Zakon o neposrednim porezima sadrži u čl. 82 samo dve odredbe koje se odnose na filijale inostranih društava. Pri iznalaženju poreske osnovice ne mogu se odbiti kamate ili dividende na celokupan sopstveni kapital (t. 4). Kao sopstveni kapital zakon smatra »i onaj kapital koji je preduzeću stavljen na stalno raspoloženje u ma kojoj pravnoj formi, kad taj kapital, posmatran po gospodarskim načelima, pokazuje postojanje gospodarskog identiteta između prava sopstvenosti na preduzeću i na kapitalu koji mu je stavljen na raspoloženje«. Tu zakon želi da obuhvati pri oporezivanju i one dotacije filijalama inostranih društava koje hoće da se prikriju u obliku zajma, jer je oporezivanje kamate mnogo manje nego oporezivanje prinosa na kapital.

Tač. 6 istoga člana 82 Zakona o neposrednim porezima zabranjuje da se od poreske osnovice odbije »kod inostranih preduzeća svako opterećenje ovdašnjih filijala od strane glavnog zavoda u ime dela režijskih troškova«. Ova odredba toliko je jasna da nju i ne treba tumačiti.

Umerenost u porezivanju hartija od vrednosti ogleda se u konvencijama sa inostranim državama »radi izbegavanja dvostrukog oporezivanja po materiji neposrednog poreza«. Za obrazac najvećeg povlašćenja u ovom smislu služe odredbe konvencije sa Madarskom (Službene novine od 13 marta 1930 god. br. 58 dod. XX) koje glase: »Na interese hartija od vrednosti emitovanih od države ili od javnih autonomnih korporacija ili od akcijskih društava, banaka i drugih finansijskih ustanova udaraće porez Država koja plaća taj interes ili Država na čijoj se teritoriji respektivno nalazi korporacija, koja plaća taj interes«.

Drugi primer predusretljivosti prema stranom kapitalu pretstavlja tač. 7 čl. 4 Uredbe o zaposlenju stranih državljana od 29 marta 1935 godine. Shodno ovoj tački strani državljanin može dobiti dozvolu za zaposlenje u jugoslovenskom preduzeću u svojstvu poverenika stranog kapitala uloženog u produktivne svrhe u našoj zemlji.

Pored opšte politike prema inostranom kapitalu svaka zemlja koja uveze kapital iz inostranstva ima da saobrazi svoje držanje prema inostranom kapitalu s obzirom na interes ili hitne potrebe pojedinih grana privredne delatnosti.

Šumska industrija je najviše patila od pritiska inostranog kapitala koji drži u svojim rukama krupne šumske komplekse, usled čega je bio u mogućnosti da na licitacijama za izdavanje pod zakup i eksploataciju državnih šuma uspešno potiskuje sve svoje konkurente.

Država je vodila i vodi politiku zaštite nacionalnih i privrednih interesa. Prva je etapa u ovoj borbi bilo revidiranje u 1928 godini dugoročnih ugovora sa velikim šumskim preduzećima i otkaz da se obnavljaju ugovori na nove rokove. Drugu etapu na ovom putu predstavlja zakon o zaštiti domaće drvarske industrije od 15. III. 1929 godine, po kojim propisima Ministar šuma i rudnika može bez licitacije izdavati drvo iz državnih šuma onim sopstvenicima pilana koji su podanici Kraljevine Jugoslavije i koji rade isključivo sa domaćim kapitalom, a kapacitet njihovih pilana iznosi oko 14 hiljada kubnih metara drveta.

Osim u šumskoj industriji, zapažaju se, veoma razumljiva, ograničenja učešća stranaca i inostranog kapitala u industriji i prodaji eksplozivnih materijala i oružja (Zakon od 21. IX. 1929 i Pravilnik od 12. III. 1930 godine). Shodno ovim propisima traži se od vlasnika dotičnih preduzeća obaveza, da će najmanje 60% kapitala uloženog u preduzeće biti u rukama jugoslovenskih državljana; ako je preduzeće akcionarsko društvo većina članova upravnog i nadzornog odbora moraju biti jugoslovenski državljeni nastanjeni u zemlji.

Prema zakonu o vazdušnoj plovidbi od 22. II. 1928 godine traži se da vlasništvo vazduhoplovnih objekata bude za najmanje 2/3 vrednosti u rukama jugoslovenskih državljana.

Predlog trgovačkog zakona u tač. 10 člana 508 predviđa da Ministar trgovine i industrije može posebnom uredbom propisati za strana osiguravajuća društva način plasiranja premijskih rezervi u Kraljevini.

Uredba o nadzoru nad osiguravajućim ustanovama, koja je objavljena 1 marta 1937 godine (Službene novine br. 46 dod XV), ne sadrži naročite propise o plasmanu rezervi inostranih društava, već samo zahteva da se ova rezerva nalazi u Kraljevini. U ostalom, ista pravila o plasmanu rezervi važe i za domaća i za strana osiguravajuća društva*).

Najzad su u poslednje vreme, u nizu ostalih donetih mera, objavljene dve naredbe koje dodiruju inostrane akcionare jugoslovenskih preduzeća.

Prva Uredba, obavljena u br. 194 A Službenih Novina — God. LXVIII, zabranjuje otuđivanje akcija štamparsko-izdavačkih predu-

*) V. V. Rozenberg: „Inostrani kapital u jugoslovenskoj privredi“ — 1937 str. 104 — 105.

zeća, koja izdaju dnevne listove, stranim fizičkim ili pravnim licima bez prethodnog odobrenja Ministra trgovine i industrije. Uredba ima donekle retroaktivno dejstvo, jer se u njoj kaže da su »ovom zabranom obuhvaćena i otuđivanja koja su bila ranije zaključena, ali do dana stupanja na snagu ove uredbe još nisu realizovana«. Uredba pretstavlja tako zvani »lex plusquamperfecta«, jer ne samo što pravni poslovi koji se zaključe protivno zabrani neće biti pravovaljani, već će se oni koji su se ogrešili o propise Uredbe kazniti novčano, a akcije koje su bile predmet zabranjenog posla zapleniće se u korist države.

S obzirom na to da do sada u celoj zemlji postoje samo dva društva koja izdaju dnevne listove Uredba od 25 Avgusta 1939 čini utisak zakona »ad hoc«.

Druga ograničavajuća mera protiv inostranih akcionara, doneta u obliku rešenja Ministra Finansija u oktobru 1939 god., sastoji se u tome što se uvodi kontrola iznošenja dividendi iz Jugoslavije onih akcionarskih društava čije se akcije nalaze u rukama stranaca. Ova je kontrola uperena protiv raznih mahinacija sopstvenika akcija iz klirinških zemalja koji su pribegavali raznim načinima da svoje dividende dobiju u devizama, a ne putem kliringa. Obično su ove akcije bile deponovane u bankama zemalja sa kojima Jugoslavija stoji u slobodnom prometu plaćanja. S toga se zavodi registracija akcija koje se nalaze u rukama inostranih vlasnika, pa se isplate kupona ovih akcija mogu vršiti samo dozvolom Devizne Direkcije Narodne Banke, i to bez obzira da li se isplata vrši u zemlji ili u inostranstvu. Na slučaj prekršaja ovih propisa predviđene su kaznene sankcije.

Sama registracija će se osnovati na prijavama dotičnih akcionarskih društava, koje moraju sadržavati stanja iz 1919, 1925, 1930 i 1938 godine.

Ministarstvo Finansija ima nameru da obuhvati ne samo kupone akcija koje su sada u vlasništvu stranaca, već hoće da potčini kontroli i one akcije koje su ranije pripadale strancima, pa su posle toga prešle u ruke naših državljana, a to sve u cilju da bi se videlo kakve su prirode prenosi akcija, da li su zaista stvarni ili samo fiktivni.

Postavlja se pitanje, pre svega, šta je »stranac« u smislu ovoga rešenja Ministarstva finansija? Pri registraciji vlasnika kupona pojam inostranca podrazumeva se u devizno-pravnom smislu, t. j. pojam obuhvata tri kategorije lica: 1) strane državljanke nastanjene u inostranstvu; 2) strane državljanke sa domicilom u Jugoslaviji t. j. one koji borave u našoj zemlji najmanje šest meseci i 3) jugoslovenske podanike koji se stalno nalaze u inostranstvu.

Obaveza prijave kako onog prošlog, tako i sadašnjeg stanja i pored najbolje volje akcionarskih društava ne može biti izvršena s njihove strane u potpunosti. To bi bilo moguće samo za društva čije akcije glase na ime i kod kojih se, dakle, vodi knjiga akcionara u kojoj se zabeležavaju svi transferi akcija. Preduzeća čije akcije glase na donosioca mogu dostaviti sigurne podatke samo za akcije

koje su bile prijavljene za zborove akcionara u 1919, 1925, 1930 i 1938 god. Prvo to nisu sve akcije, nego samo izvesan njihov deo, a drugo, ovi podaci nikako ne osiguravaju sliku kontinuiteta u pogledu na promene vlasnika onih akcija koje interesuju Ministarstvo finansija, već imaju manje više slučajni karakter. Iz tih razloga izgleda da ove prijave neće doprineti onoj dokumentaciji na koju nadzorna vlast za devizni promet računa*).

Sve gore navedeno potpuno opravdava zaključak g. Dr. Cvetka Gregorića koji kaže**): »Strani kapital uživa u Jugoslaviji sa malim izuzetima ista prava kao i domaći kapital«.

*) Ovi redovi već su bili napisani, kada je Devizna direkcija Narodne banke izdala objašnjenje (br. 46) da kod akcija na donosioca neće biti moguće »rekonstruirati stanje koje je bilo u ranijim godinama«. U ovim slučajevima društva mogu ograničiti prijavu iskazom sadanjeg stanja a na osnovu podataka poslednje skupštine akcionara.

***) Dr. Cvetko Gregorić: „Udeo domaćeg i stranog kapitala u jugoslovskoj industriji“ poseban otisak iz „Metalurgije“. Beograd, 1939 str. II.

Objekti finansiranja

VADENJE I PRERADA RUDA I KOPOVA

Rudno bogatstvo i naše rudarstvo

Sve balkanske zemlje obiluju raznovrsnim podzemnim blagom, a razlikuju se međusobno u glavnom prvo, u značaju uloge koju izvesne vrste ruda i kopova igraju u pojedinim od tih zemalja, a drugo u potencijalnoj količini prinosa pojedinih rudarskih i ugljenih ležišta.

Bugarska je pored odličnog uglja (antracita) bogata olovom, cinkom, željezom, metanom, hromom, pa čak i bakrom. Grčka, osim pomenutih metalnih ruda, ima nikl, antimon i bauksit. Sem nafte, Rumunija može da dobija iz svoga tla, u ravnoj meri skoro sve napred pobrojane metalne rude. Turska, sem navedenih metalnih ruda, ima i arsenik.

I Jugoslavija važi kao zemlja bogata rudama. Mnogobrojni istorijski podaci govore da je, u pojedinim našim krajevima i u raznim vremenima, rudarska delatnost bila vrlo jako razvijena. Jugoslavensko rudno bogatstvo ne izostaje, ni po svojoj raznovrsnosti, ni po količini potencijalnog prinosa, od bogatstva ostalih balkanskih država. Kao vodeći metal treba smatrati bakar.

Obilje domaćeg uglja predstavlja bitni uslov industrijalizacije ovih zemalja. Iako se višak uglja prema svome obilju može i izvoziti, ipak nedostatak jako kaloričnog uglja primorava ove zemlje da, za izvesne naročite potrebe, čak i uvoze ugulj boljeg kvaliteta. Eksploataisanje metalnih ruda teži izvozu jer je unutrašnja potrošnja daleko ispod proizvodnje, — i to ne samo prema sadašnjem stanju proizvodnje, nego uzimajući u obzir i povećanu tražnju koja stoji u vezi sa postepenom industrijalizacijom zemlje.

Ali i pored toga potrebe balkanskih zemalja, naročito Jugoslavije, ne mogu se zadovoljiti domaćim rudarskim proizvodima. Jer dok je, s jedne strane, broj metala koji se danas upotrebljava i suviše veliki, dotle, s druge strane, pretvaranje ruda u koncentrate i dalje u metale, kao i prerada sirovog metala u polufabrikate, nije ni izdaleka na tome stupnju da bi obuhvatila sve njihove mnogobrojne vrste, koje su nužne za zadovoljenje domaćih potreba. To je

glavni razlog što se pored izvoza ruda, kopova i metala zapaža i uvoz istih. S toga se domaća prerada metalnih ruda smatra u ovim zemljama kao jedan od najglavnijih zadataka novopodignute industrije.

Naš promet sa inostranstvom u rudama, kopovima i metalima pruža sledeću sliku:

	IZVOZ		UVOZ		Višak izvoza nad uvozom + Višak uvoza nad izvozom —	
	Tona	hiljada dinara	Tona	hiljada dinara	Tona	hiljada dinara
1929						
Rude i kopovi	495.949	463.965	107.912	21.836	—	68.262
Metali	39.117	584.320	215.881	1.094.710		
Ukupno	535.066	1.048.285	323.793	1.116.546	+211.273	—68.262
1936						
Rude i kopovi	564.399	153.086	4.137	1.569		
Metali	45.259	401.403	145.375	641.195		
Ukupno	609.658	554.489	149.513	642.746	+460.145	—88.275
1937						
Rude i kopovi	820.290	464.847	1.209	1.131		
Metali	48.649	563.061	134.828	806.606		
Ukupno	868.939	1.027.908	136.037	807.737	+732.902	+220.171
1938						
Rude i kopovi	719.028	319.166	12.665	9.263		
Metali	48.071	507.606	141.560	738.749		
Ukupno	767.099	826.773	154.225	748.012	+612.874	+78.760

Navedena tabela pruža najizrazitiju sliku prometa rudarskih proizvoda. Ona pokazuje u kakvoj još skromnoj meri mi prerađujemo rude u metale, — to jest sirovinu u produkte od veće vrednosti i kako ima još mnogo vrsti metala koje uvozimo. Izvoz jeftine robe i uvoz one koja skuplje staje ima za svoju posledicu to, da bez obzira na višak izvoza po količini, imamo pasivan bilans prema vrednosti. Samo u slučaju velikog skoka sirovina i znatnijeg povećanja intenzivnosti izvoza možemo doći do aktivnog bilansa, kao što smo ga na primer imali u 1937 i 1938 godini.

Raznovrsnost i volumen naše rudarske proizvodnje vidi se iz sledećih podataka, koji pokazuju količinu proizvodnje glavnih rudarskih artikala i njihove prodaje u zemlji i u inostranstvu (u tonama):

	1936			1937			1938		
	Proizvodnja	Prodaja u zemlji	Izvoz	Proizvodnja	Prodaja u zemlji	Izvoz	Proizvodnja	Prodaja u zemlji	Izvoz
Kameni ugljaj	441.335	395.860	—	436.890	403.320	—	450.959	446.478	—
Meki ugljaj	3.066.370	2.770.778	18.392	3.332.927	3.218.880	86.926	4.021.347	3.685.444	54.388
Lignit	988.207	824.403	—	1.063.688	917.533	—	1.269.528	1.145.204	—
Željezna ruda	450.859	20.573	310.967	618.497	51.909	499.470	607.111	120.065	433.885
Manganova ruda	2.739	3.031	150	4.439	3.277	120	3.976	3.918	290
Sirov hrom	54.044	2.239	12.973	59.863	3.630	14.300	36.672	4.876	8.905
Koncentr. hroma	10.027	365	10.430	11.578	420	9.877	14.046	1.445	15.663
Boksit	292.174	30.844	258.432	357.818	26.693	373.006	355.723	18.081	370.232
Pirit	79.754	11.444	70.123	134.039	17.349	124.462	150.402	20.229	129.376
Antimonova ruda	8.087	—	—	8.145	—	—	15.410	—	—
Bakarna ruda	609.490	—	—	650.629	—	—	760.632	—	996
Olovna i cinkova ruda	731.212	—	843	812.032	192	—	870.927	402	75
Koncentrat cinka	80.648	3.644	78.179	77.693	10.469	63.986	80.887	4.586	70.001
Koncentrat olova	82.154	92	72.924	89.889	649	83.079	96.055	2.039	88.793
Sirov magnezit	39.018	165	117	41.181	460	729	39.314	295	3.482
Pečeni magnezit	14.133	225	12.921	16.776	889	14.842	15.389	305	13.356
Mermer	6.383	6.229	92	9.529	9.146	352	9.163	9.193	75
Ukupno	6.936.654	4.069.892	846.543	7.725.613	5.068.136	1.271.149	8.797.541	5.463.560	1.189.517

Više nego ijedna druga grana privredne delatnosti rudarska industrija zahteva investicije velikih kapitala, a u mnogim slučajevima i besplodno trošenje novca, — dok se, nakon dužih istraživanja ne dode do nekih pozitivnih rezultata. S toga, u većini slučajeva, rudarska industrija prosperira samo u rukama velikih kapitalista, koji su u mogućnosti da bez ikakve zarade izdrže dugi period trošenja i ulaganja kapitala u krupne investicije. Druga je osobina rudarske industrije u tome, što ona pored znatnog utroška kapitala, koji u glavnom apsorbuju tehničke instalacije i mašinerije, veliki deo iz-

dataka upotrebljava i na istraživačke radove, koji pružaju zaradu velikom broju radenika. U rudarskoj industriji stalni kapital preovladuje nad obrtnim, a napred pomenuti karakter investicija zahteva da se one nabavljaju na teret vlastitih, a ne pozajmljenih sredstava. No zato, u slučaju uspeha, rudarska industrija pruža mogućnost izvanredno velikog dobitka, koji ne može da se postigne niukojoj drugoj grani, — te ova okolnost, i pored velikog rizika koji je skopčan sa ovom industrijom, ipak primamljuje mnoge kapitaliste.

Sve to objašnjava iz kojih razloga rudarska industrija predstavlja najprivlačnije polje za plasman inostranih kapitala.

Struktura bilansa rudarskih preduzeća i sastav njihove glavnice

Prema podacima Centrale industriskih korporacija u zemlji postoje 145 rudarskih preduzeća. Jedan deo ovih preduzeća se bavi samo dobijanjem ruda i kopova, dok se drugi deo, pored toga, bavi i topljenjem dobivenih ruda. Sem privatnih preduzeća postoje i nekoliko državnih.

Akcionarski sektor rudarske industrije sastoji se od 66 preduzeća i prema zbiru bilansa predstavlja oko 19—20% od zbira bilansa svih industriskih preduzeća. Iz navedenih razloga akcionarski sektor rudarske industrije obuhvata pretežni deo ove grane, tako da van njega ostaju preduzeća od sporednog značaja.

Račun izravnjanja ovih društava za pet poslednjih godina izražen, u glavnim pozicijama u milionima dinara, pokazuje sledeće kretanje:

	1933	1934	1935	1936	1937
	u milionima dinara				
Uplaćena glavnica	866	735	747	796	882
Rezerve	113	376	407	330	373
Amortizacioni fondovi	109	301	387	390	518
Poverioci	459	639	688	793	736
Ostala pasiva	688	436	674	469	767
Gotovina	232	228	358	368	605
Hartije od vrednosti	120	173	214	104	132
Sirovina i polufabrikati	34	34	64	84	118
Gotova roba	38	33	47	51	38
Potraživanja	305	315	301	374	282
Investicije	939	1.109	1.245	1.106	1.299
Ostala aktiva	567	595	674	691	802
Zbir bilansa	2.235	2.487	2.903	2.778	3.276

Pri posmatranju strukture bilansa rudarske industrije, pada u oči da vlastita sredstva sačinjavaju znatan deo ovoga bilansa, koji je svakako mnogo veći nego kod drugih industrijskih grana. Ovaj udeo čini u postotcima prema ukupnoj svoti bilansa:

1933	43,82%
1934	44,65%
1935	39,79%
1936	40,64%
1937	38,37%

Sa druge strane udeo trajnih investicija prema svoti bilansa čini:

1933	42,00%
1934	44,56%
1935	42,89%
1936	39,79%
1937	39,72%

Zapaža se, dakle, da je udeo vlastitih sredstava skoro isti kao i udeo vrednosti trajnih investicija. Upoređenje ovih iznosa u apsolutnim ciframa pokazuje sledeće:

	Vlastita sredstva	Trajne investicije	Razlika
	u milionima dinara		
1933	979	939	+ 40
1934	1.111	1.109	+ 2
1935	1.154	1.245	— 91
1936	1.126	1.106	+ 20
1937	1.255	1.299	— 44

Sadanja uplaćena glavnica rudarskih preduzeća iznosi 877.460.936 dinara. Nominalna vrednost akcija, zastupljenih na akcionarskim zborovima iz 1937 godine, dostiže 701.801.488 dinara, to jest čini prema ukupnom iznosu glavnice 79,98%. Ako ovu svotu zastupljenu na skupštinama uzmemo kao 100%, — onda se vlasnici akcija dele na sledeći način:

Inostrani kapital	86,56%
Domaći novčani zavodi	2,15%
Domaća akcion. pred.	0,70%
Država i drž. ustanove	0,61%
Ostali akcionari	9,98%

Ako se uzme ovaj količnik prema celokupnom iznosu glavnice, t. j. prema 877,4 miliona dinara, onda pojedini delovi akcionarskog kapitala dostižu sledeće iznose:

	Stvarni iznos zastupljen na zboru	Procena učešća prema količ- niku
Inostrana lica i preduzeća	607.512.388	763.390.983
Domaći novčani zavodi	15.127.600	18.865.409
Domaća akcion. preduzeća	4.931.500	6.142.220
Država i državne ustanove	4.291.500	5.264.760
Ostali akcionari	69.938.500	83.797.564
Ukupno	701.801.488	877.460.936

Dakle, inostrani kapital čini najveći deo glavnice rudarskih preduzeća. Preduzeća sa učešćem inostranog kapitala — i to 30 od 66 — raspolazu glavnicom od 781,517,488 dinara, t. j. uticajna sfera inostranog kapitala obuhvata 89,06% od celokupne glavnice rudarskih akcionarskih preduzeća.

Stvarno učešće inostranog kapitala dostiže 607.512.388.— dinara, t. j. predstavlja 77,73% prema celokupnoj glavnici 30 preduzeća, čija je ukupna glavnica 781,5 miliona dinara.

Ovaj inostrani kapital u rudarskoj industriji deli se prema nacionalnosti ovako:

	Iznos	o ^o
Engleski	318.367.488	40,83
Francuski	219.437.400	28,07
Belgijski	36.507.500	4,67
Italijanski	14.000.000	1,79
Švajcarski	8.170.000	1,04
Nemački	6.850.000	0,87
Holandski	3.500.000	0,45
Luksenburški	410.000	0,5
Madjarski	150.000	0,02
Sjedinjene Drž. Amer.	120.000	0,01
Ukupno	607.512.388	77,73

Filijale inostranih preduzeća

Ni u jednoj drugoj industriskoj grani ne zapaža se toliko veliko učešće inostranog kapitala, u obliku filijala inostranih preduzeća, kao što se to zapaža u rudarskoj industriji. Od celokupnog iznosa inostranog kapitala u 607,5 miliona dinara —471,2 miliona dinara dolaze na dotacije filijala inostranih društava. Sliku filijala sadrži tabela koja sleduje:

	Broj	Iznos dotacije u mil. din.
Engleska preduzeća	10	309,5
Francuska preduzeća	3	132,7
Belgijska preduzeća	2	29,0

Hronološki razvitak priliva inostranog kapitala u ovom obliku u naše rudarstvo je sledeći:

Na prvo mesto dolazi belgijska filijala Društva »Charbonnages d' Alexinatz»-société anonyme-Bruxelles, koja je osnovana 1903 godine. Godinu dana docnije, tj. 1904 godine, osnovano je društvo »Compagnie française des mines de Bor« — Paris. Od filijala osnovanih pre rata, a koje još sada rade, ove dve su jedine.

Od postojećih filijala po vremenu njihovog postanka navodimo:

God. osnivanja	Broj filijala	Narodnost	Ime filijale	Dotacija
1921	1	Engleska	The central european mines limited — Mežice	35.880.000
1927	1	Engleska	Allatini mines limited	5.000.000
1928	2	Engleska	Novo Brdo mines limited	5.000.000
			Trepča mines limited	241.080.136

God. osnivanja	Broj filijala	Narodnost	Ime filijale	Dotacija
1929	2	Engleska Francuska	Zletovo mines limited Société minière et metallurgique de Penarroya	5.000.000 10.000.000
1933	1	Engleska	Kopaonik mines limited	5.000.000
1934	1	Francuska	Compagnie française des mines d'or à Pek	10.000.000
1935	1	Engleska	Podrinski udruženi radnici	500.000
1936	1	Engleska	Trošnik mines limited	10.000.000
1937	3	Engleska	Beshina gold mines limited Drina minig company limited	1.000.000 1.000.000
		Belgiska	Magnésite minig — Anvers	5.000.000

Intenzivnost učešća inostranog kapitala i njegov udeo u rudarskoj proizvodnji i prodaji rudarskih produkata

Okolnost da se pretežni deo inostranog kapitala javlja u vidu dotacija inostranih društava svojim jugoslovenskim preduzećima, čini da je uticajna sfera inostranog kapitala zasićena u mnogo jačem stepenu inostranim kapitalom, nego u kojoj drugoj privrednoj delatnosti.

Ako podelimo grupu preduzeća sa učešćem inostranog kapitala na pet kategorija, t. j.: sa učešćem do 25%; do 50%; do 75%; preko 75% i 100%, — dobijamo sledeću sliku:

Kategorija	Broj preduzeća	Iznos inostranog kapitala u mil.	Udeo inostranog kapitala u %	Prosečni odnos inostranog kapitala prema domaćem
do 25%	3	0.4	0.09	3.16
do 50%	2	4.0	0.56	39.02
do 75%	1	4.7	0.78	67.17
preko 75%	9	127.2	20.95	88.73
100%	15	471.2	77.62	100.00
Ukupno	30	607.5	100.00	

U našoj stručnoj literaturi postoji veoma interesantna studija G. Mih. Kojića, inž., o inostranom kapitalu u jugoslovenskom rudarstvu (Privredni Letopis zadužbine Nikole Spasića — knjiga II — str. 186—207), koja analizira značaj inostranog kapitala u vezi sa produkcijom preduzeća kontrolisanih od strane inostranog kapitala i prodajom rudarskih proizvoda od strane ovih preduzeća. Analiza G. Kojića obuhvata periodu od 1931 do 1935.

Ako kratkoće radi uzmemo, na osnovu podataka G. Kojića, prosečni odnos za celi petogodišnji period, onda možemo konstatovati da vrednost rudarske i topioničke proizvodnje preduzeća iz sektora inostranog kapitala čini 61.23% od ukupne vrednosti ove proizvodnje. U prodaji rudarskih i topioničkih proizvoda u zemlji

sektor inostranog kapitala učestvuje sa 37.47%; dok u izvozu sa 96.93%.

Krediti odobreni rudarskim preduzećima

Kao što je napred već istaknuto, rudarska se preduzeća malo služe kreditom za istraživačke radove i tehničke instalacije. Ukoliko su pozajmljena sretstva ipak namenjena tome cilju, to su obično krediti odobreni od strane nekog centralnog preduzeća njegovim zavisnim preduzećima, — to su, drugim rečima, pozajmice koje se lako pretvaraju u emisiju novih akcija. Pri svem tom, pozajmljena sretstva dostižu iznos od oko sedam stotina miliona dinara, kao što se to u detaljima iznosi u tabeli koja sleduje (u milionima dinara):

God.	Menična dugovanja	Ovozemna dugovanja	Inozemna dugovanja	Ukupno	Ukupna svota bez meničnih dugova
1935	44.0	337.0	306.8	687.8	643.9
1936	39.6	321.7	431.0	792.3	752.7
1937	67.6	305.0	364.0	736.6	669.0

Menična dugovanja nisu podeljena na ovozemna i inozemna, te se s toga dalje posmatranje ovozemnih i inozemnih dugovanja (kol. 2 i 3 tabele) zasniva na ukupnoj svoti bez meničnih zajmova, — koja je svota navedena u poslednjoj koloni tabele.

Ako iz ovih globalnih iznosa izdvojimo one koji se odnose na društva iz uticajne sfere inostranog kapitala, dobijamo sledeće podatke o kreditu ove grupe preduzeća:

Godina	Ovozemna	Inozemna	Ukupno
1935	249.8	278.5	528.3
1936	214.9	293.5	508.4
1937	192.3	329.4	521.7

Upoređenje globalnih iznosa sa napred navedenim, pokazuje da pretežni deo kredita pada na preduzeća uticajne sfere inostranog kapitala, što se jasno vidi pri prikazivanju ovoga odnosa u postotcima:

God.	Ovozemna dugovanja		Inozemna dugovanja	
	Iznos koji se odnosi na sva preduzeća	Iznos koji se odnosi na preduzeća uticajne sfere	Iznos koji se odnosi na sva preduzeća	Iznos koji se odnosi na preduzeća uticajne sfere
1935	100	74.12	100	91.01
1936	100	66.94	100	68.09
1937	100	63.04	100	90.49

Zaduženje prema inostranstvu pokazuje porast. Ako uzmemo iznos iz 1935 godine kao 100%, onda se povećanje izražava u postotcima ovako:

God.	Za sva preduzeća	Za preduzeća iz uticajne sfere inostranog kapitala
1935	100.00	100.00
1936	140.48	105.38
1937	118.64	118.27

Udeo inostranih kredita prema sklopu svih kredita je sledeći:		
God.	Kod preduzeća iz uticajne sfere	Kod ostalih preduzeća
1935	52.75	24.60
1936	57.77	56.36
1937	63.59	10.20
Prosečno za tri godine	58.03	30.38

Dakle preduzeća sa učešćem inostranog kapitala pribegavaju inostranom kreditu skoro dvostruko više nego ostala rudarska preduzeća.

Preciziranje inostranog kredita po nacionalnosti poverioca skoro je neostvarljivo. Ovi krediti mogu se podeliti samo približno, uzimajući za kriterium nacionalnost kapitala koji sudeluje u akcionarskoj glavnici dotičnih preduzeća. Sa tim ograničenjem inostrani krediti dodeljeni rudarskim preduzećima mogu se podeliti ovako (iznosi su izkazani u milionima dinara):

	1935		1936		1937	
	Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%
Engleska	143.6	51.58	125.7	42.83	141.8	43.05
Francuska	43.4	15.57	60.7	20.68	92.6	28.11
Nemačka	3.5	1.26	5.5	1.88	12.3	3.75
Holandija	11.9	4.27	12.7	4.35	13.0	3.96
Belgija	68.3	24.55	78.1	26.61	61.3	18.62
Italija	7.6	2.73	7.4	2.66	8.0	2.43
Ostale	0.2	0.4	3.2	0.99	0.2	0.8
Ukupno	278.5	100.00	293.3	100.00	329.2	100.00

Bankarski krediti i učešće novčanih zavoda u glavnici rudarskih preduzeća

Dokle, uopšte govoreći, pri dodeljivanju kredita novčani zavodi igraju najveću ulogu, dotle kod rudarske industrije bankarski krediti jedva prelaze jednu trećinu od celokupnog iznosa. Kredit koji dolazi od strane privatnih novčanih zavoda je pet puta veći od kredita od strane javnih kreditnih ustanova. Ovo je potpuno razumljivo, kada se ima u vidu velika uloga koju igra inostrani kapital u rudarskoj industriji.

Sve pojedinosti o bankarskom kreditu dodeljenog rudarskim preduzećima iznete su u tabeli niže navedenoj (iznosi su iskazani u milionima dinara):

God.	Ukupan iznos kredita	Od strane javnih kreditnih ustanova	%	Od strane privatnih novčanih zavoda	%	Ukupno krediti od strane banaka	%
1935	687.9	27.8	4.08	175.7	25.50	203.5	29.58
1936	792.4	32.0	4.05	290.5	36.67	322.5	40.72
1937	736.5	41.3	5.56	217.2	29.51	258.5	35.07

Pored kredita naše su banke zainteresovane u rudarskoj industriji i kao učesnice u akcionarskom kapitalu pomenute industrije, — ali je ovo učešće dosta slabo. Navodimo ih poimenično: „Hrvatska sveopća kreditna banka“, „Prva hrvatska štedionica“ u Zagrebu; „Prometna banka“ i „Dunavski kreditni zavod“ u Beogradu;

„Jugoslavenska industrijska banka“ i „Jugoslavenska šted. zadruga“. Ove banke su zainteresovane u bauksitskim i aluminijumskim preduzećima (1,4 mil. din.); u istraživanju nafte (7,3 mil. din.) i u rudnicima uglja (6,9 mil. din.).

Od inostranih banaka sudeluju u kapitalu naših rudarskih preduzeća: „Banque des Pays de l'Europe Centrale“, „Credit Lyonnais“, „Banque de Paris et Pays Bas“, „Banque Parisienne“, „Société Lyonnaise de Dépôt et de Crédit Industriel“, „Diskontna banka“ — Zadar.

Skoro se celo učešće inostranih banaka koncentriše na ugljena preduzeća, — i to 49.7 mil. din.; dok samo mali deo, oko 0.2 mil. din., otpada na magnezit.

Ako izvršimo rekapitulaciju svih podataka o učešću inostranog kapitala u rudarskoj industriji, doći ćemo do sledeće tabele koja pokazuje učešće inostranog kapitala bilo u vidu glavnice, bilo u vidu kredita kod preduzeća iz uticajne sfere:

	Učešće u glavnici	Kredit u milionima dinara	Ukupno	%
Engleska	318.3	141.8	460.1	49.15
Francuska	219.4	92.6	312.0	33.33
Belgija	36.5	61.3	97.8	10.44
Italija	14.0	8.0	22.0	2.36
Švajcarska	8.2	—	8.2	0.90
Nemačka	6.8	12.3	19.1	2.05
Holandija	3.5	13.0	16.5	1.77
Luksenburg	0.4	—	0.4	
Mađarska	0.1	—	0.1	
Sjed. Države Amer.	0.1	—	0.1	
Ostalo	0.2	0.4	0.6	
Ukupno	607.5	329.4	936.9	100.00

Potraživanja rudarskih preduzeća

Potraživanja iz inostranstva pokazuju da izvesna preduzeća izvoze svoje proizvode. Grupa preduzeća iz uticajne sfere inostranog kapitala je prirodno više upućena na izvoz nego čisto domaći producenti. To se vidi iz udela potraživanja grupe preduzeća sa učešćem inostranog kapitala:

God.	Ovozemna potraživanja		Inozemna potraživanja	
	Sva preduzeća	Preduzeća iz sfere inostranog kapitala	Sva preduzeća	Preduzeća iz sfere inostranog kapitala
1935	100	91.45	100	77.17
1936	100	80.77	100	79.70
1937	100	71.65	100	94.20

I u pogledu domaćih potraživanja pretežni deo pripada baš grupi preduzeća sa učešćem inostranog kapitala, jer je ova grupa u rudarskoj industriji jača od preduzeća sa domaćim kapitalom. Udeo inostranih potraživanja napose kod svake od ovih grupa preduzeća pruža sledeću sliku:

God.	Preduzeća sa učešćem inostranog kapitala	Preduzeća sa učešćem domaćeg kapitala
1935	45.78	31.86
1936	27.19	29.18
1937	33.26	0.91
prosečno za tri godine	35.41%	20.61%

Dobici i gubici rudarske industrije

Smatra se da je rudarstvo jedna od najrentabilnijih grana privredne delatnosti. No ovo je mišljenje samo donekle opravdano. Bolje je reći da je rudarstvo grana u kojoj se i pored znatnih gubitaka mogu zapaziti preveliki dobitci. Na gubitke se ne obraća pažnja, a zapažaju se samo pojedini izvanredno veliki dobitci nekoliko preduzeća, čiji uspeh, zaslepljujući oči širokoj masi, stvara bajke o tome da rudarstvo donosi veliku zaradu i basnoslovno bogatstvo. U stvari kod rudarstva i nema sredine, tj. srednje prosečne rentabilnosti. Ono, usled svoga aleatornog karaktera, pokazuje ogromna kolebanja u pogledu pozitivnih i negativnih rezultata rada.

Podela rudarskih preduzeća na dve kategorije, naime na ona preduzeća koja završavaju svoj godišnji rad sa dobitkom i na ona koja zaključuju rad gubitkom, — pruža sledeću sliku:

Društva sa dobitkom:

God.	Broj društava	Dobitak u % prema glavnici
1935	16	25.70
1936	24	32.50
1937	32	33.47

Društva sa gubitkom:

God.	Broj društava	Gubitak u % prema glavnici
1935	49	18.2
1936	32	22.5
1937	30	10.0

Preduzeća sa pozitivnim rezultatom rada pokazuju sledeći dobitak (u mil. din.):

God.	Dobitak izveštaj- ne godine	Dobitak iz pro- šlih godina	Ukupno	Od toga di- vidende
1935	154.8	22.6	177.4	102.0
1936	192.8	46.9	239.7	133.8
1937	244.0	139.7	383.7	249.1

Filijale inostranih preduzeća i preduzeća sa učešćem inostranog kapitala (deo dobitka koji pada na pakete akcija akcionara u inostranstvu) pokazuje sledeći dobitak:

	1935	1936	1937
Dobitak filijala engleskog ka- pitala	52.2	64.0	68.1
Dobitak filijala francuskog ka- pitala	76.2	106.9	204.4
Dobitak filijala belgiskog kapi- tala	6.5	7.1	8.3

Dobitak inostranih akcionara jugoslov. preduzeća sa učešćem inostranog kapital	12.4	17.5	21.9
Ukupno	147.3	195.9	302.6

Ako od iznosa koji se odnosi na sva preduzeća odbijemo iznose koji padaju na inostrani kapital, onda deo dobitka preduzeća sa domaćim kapitalom dostiže u 1935 godini 30.1 mil. din.; u 1936 godini 44.2 mil. din.; u 1937 godini 81.1 miliona dinara. Sledstveno tome, ukupan iznos dobitka se deli između sektora domaćeg i inostranog kapitala na sledeći način:

	1935	1936	1937
Udeo dobitka koji pada na domaći kapital	16.88	18.21	21.00
Udeo dobitka koji pada na inostrani kapital	83.22	81.79	79.00
Ukupno	100.00	100.00	100.00

Preciziranje iznosa dividende prema istim grupama preduzeća pruža sledeću sliku:

	1935	1936	1937
Dividenda koju pokazuju filijale u svojim izveštajima i koju dobijaju centrale*)	84.1	72.9	223.5
Dividenda koja dolazi na inostrani paket akcija preduzeća sa učešćem inostranog kapitala	4.6	5.7	6.0
Dividenda koja dolazi na domaći kapital	13.3	55.2	19.6
Ukupno	102.0	133.8	249.1

Bez obzira na dividendu koju pokazuju filijale inostranih preduzeća, jer se iznos ove dividende od strane centrale na veoma različite načine izračunava, treba istaći da prava dividenda jugoslovenskih rudarskih preduzeća iznosi:

	1935	1936	1937
Na akcije domaćeg kapitala	13.3	55.2**	19.6
Na akcije inostranog kapitala	4.6	5.7	6.0
Ukupno	17.9	60.9	25.6

t.j. deo dividende, koji pada na akcije inostranog kapitala čini u 1935 godini 25.69%; u 1936 godini 9.50% a u 1937 godini 24.00%.

Preduzeća sa negativnim rezultatom rada pretrpela su sledeće gubitke:

*) Verovatno da ovi iznosi predstavljaju, u većini slučajeva, celokupan iznos dividende centrale.

**) Ovaj skok iznosa dividende rezultat je drugog izračunavanja dela bitka, koji pada na dividende od strane filijala inostr. preduzeća.

God.	Gubitak izveštajne godine	Gubitak prošlih godina	Ukupno
1935	11.2	55.7	66.9
1936	67.0	46.2	113.2
1937	14.0	59.0	73.0

Od ovih ukupnih iznosa gubitka udeo koji pada na inostrani kapital je sledeći:

	1935	1936	1937
Gubitak filijala engleskog kapitala	1.3	8.0	7.1
Gubitak filijala francuskog kapitala	—	—	—
Gubitak inostranih akcionara jugoslov. preduzeća sa učešćem inostranog kapitala	3.5	7.6	4.6
Ukupno	4.8	15.6	11.7

Podela gubitka između domaćeg i inostranog kapitala navedena je u tabeli koja sleduje:

God.	Udeo domaćeg kapitala	Udeo inostranog kapitala	Ukupno
1935	92.72	7.28	100.00
1936	86.20	13.80	100.00
1937	83.98	16.02	100.00

Dakle, udeo se domaćeg kapitala u dobitku kreće od 17% do 21%; dok udeo u gubitku od 84 do 93%.

Glavne grane rudarske industrije

Rudarska preduzeća se dele u glavnom na dve krupne kategorije: na rudnike uglja i metalne rudnike. U prvu kategoriju spadaju 47 preduzeća, a u drugu 19.

Upoređenje glavnih pozicija zbirnog bilansa ovih kategorija pruža sledeću sliku (u mil. din.):

	Preduzeća rudnika uglja	Preduzeća metalnih rudnika	Ukupno
AKTIVA:			
Gotovina	154.6	450.6	605.2
Hartije od vrednosti	11.9	120.2	132.1
Sirovina i polufabrikati	81.6	36.7	118.3
Roba	9.8	28.6	38.4
Investicije	558.7	740.0	1.298.7
Ovozemna potraživanja	168.2	43.6	211.8
Inozemna potraživanja	6.6	63.0	69.6
Ostala aktiva	416.7	385.2	801.9
PASIVA:			
Glavnica	419.6	462.8	882.4
Rezerve	327.5	45.5	373.0
Amortizacioni fondovi	228.0	290.2	518.2
Menična dugovanja	66.8	0.8	67.6
Ovozemni poverioci	251.9	53.1	305.0
Inozemni poverioci	114.3	249.8	364.1
Ostala pasiva	—	765.7	765.7
Ukupno	1.408.1	1.867.9	3.276.0

Prema izračunavanju G. Kojića oko 2/3 inostranog kapitala, odnosno 65.5%, uloženo je u metalna rudišta, a samo 1/3, odnosno 33.5%, u ugljene rudnike. Po mišljenju pomenutog pisca uzrok je ovakve podele u tome, što je oprema ugljenih rudnika mnogo jeftinija od opreme metalnih rudnika, — te ih s toga i slabiji domaći kapitalisti mogu eksploatisati, mada, primećuje G. Kojić, ne uvek i racionalno.

Udeli domaćeg i inostranog kapitala u proizvodnji, prodaji u zemlji i izvozu raznih vrsti uglja, i to kamenog, mrkog i lignita, navedeni su u postotcima u tabeli koja sleduje. Ova se tabela zasniva na podacima G. Kojića, samo što je u mesto analize svake godine iz periode 1931—1935 godine, uzet prosek za ovaj petogodišnji period.

	Proizvodnja				Prodaja u zemlji				Prodaja u inostr.			
	količina		vrednost		količina		vrednost		količina		vrednost	
	dom.	inostr.	dom.	inostr.	dom.	inostr.	dom.	inostr.	dom.	inos.	dom.	inos.
Kameni ugalj	93.46	6.54	93.04	6.96	95.75	4.25	93.28	4.78	—	—	—	—
Brik. kam. uglja	71.59	28.41	65.37	34.63	72.94	27.06	67.08	32.92	—	—	—	—
Mrki ugalj	53.79	46.21	53.25	46.75	49.35	50.65	54.02	45.98	3.13	96.87	3.15	96.85
Lignit	92.57	7.43	86.01	13.99	92.64	7.36	93.35	6.65	—	—	—	—

Posmatrajući odnos između inostranog i domaćeg kapitala u proizvodnji i prodaji uglja, G. Kojić ističe kao karakteristiku težnju inostranog kapitala da veći deo svoga uglja preradi i proda u skupljoj formi, kao što je na primer briket, što se kod domaćeg kapitala zapaža u manjoj meri. Uzrok je tome što inostrani kapital lakše nalazi sretstva za oplemenjivanje proizvoda i što je više od domaćeg navikao da proizvodi plemenitije, pa prema tome i skuplje proizvode. Podaci, koji se odnose na proizvodnju mrkog uglja, pokazuju da domaći kapital, koji drži u svojim rukama većinu rudnika mrkog uglja, jedva premaša u svojoj proizvodnji polovinu. Tako dolazi do izražaja jedna važna karakteristika inostranog kapitala, naime da on radi na racionalniji način od domaćeg i time postiže veću proizvodnju. Mada mrki ugalj nije takvog kvaliteta da bi se mogao izvoziti u većim količinama, ipak ukoliko je i izvožen na tome je radio poglavito baš inostrani kapital. Najzad, po mišljenju G. Kojića, inostrani kapital se nije interesovao za lignit, verovatno iz razloga što je to gorivo slabog kvaliteta, te ima više lokalni značaj.

Od metalnih ruda samo u proizvodnji hromne rude sudeluju, jedan pored drugog, i domaći i inostrani kapitali. Tačnije rečeno, cela proizvodnja hromnog koncentrata je u rukama inostranog kapitala, dok u količini proizvodnje hromne rude inostrani kapital sudeluje sa 68.82% a domaći sa 31.18%. Prema vrednosti ove proizvodnje učešće inostranog kapitala dostiže 73.43%, dok domaćeg 26.57%. Inostrani kapital učestvuje u izvozu hromne rude sa 55.41% prema količini, a sa 58.80% prema vrednosti. Sledstveno, udeo domaćeg kapitala u ovom izvozu je 44.59% po količini, a 41.20% po vrednosti.

Proizvodnja bakra, olova, cinka, boksita i pirita nalazi se u rukama inostranog kapitala, a proizvodnja gvožđa u državnim ru-

kama. U proizvodnji magnezita sudeluju i domaći i inostrani kapitali; prevagu ima domaći kapital, ali u ovom poslednjem slučaju G. Kojić nije odredio procentualni odnos između ovih kapitala.

Od ovog opšteg pregleda uticajne sfere inostranog kapitala u rudarstvu prelazimo na posmatranje pojedinih činilaca privredne delatnosti inostranog kapitala, to jest na posmatranje glavnih preduzeća preko kojih se ispoljava akcija inostranog kapitala u našoj zemlji.

Francuska društva

U proizvodnji bakarne rude na prvom mestu treba spomenuti francusko preduzeće »Compagnie Française des Mines de Bor«. Kako je značaj ovoga Društva za našu privredu od osnivanja do danas sve veći, iznećemo u kratkim potezima njegov razvitak.

Društvo je osnovano 1904 godine, a cilj mu je bio eksploatacija rudnika bakra, zlata i svake druge rude, naročito eksploatacija bakarnog rudnika »Sveti Dorde« u atarima Bora, Krivelja i Oštrejla u zaječarskom srezu. Osnovano je aporom koji su uneli pok. Dorde Vajfert i dva francuska preduzeća: »Société Mirabaud, Puerari et Cie« i »Société française d'étude et d'entreprises«. Dok se udeo pok. Vajferta sastojao iz bakarnih rudnika »Sv. Dorde« i isključivog prava istraživanja na zemljištu koje okružuje koncesiju, — francuska društva unela su sa svoje strane u Društvo instalacije i sve radove i planove izvršene u cilju eksploatacije rudnika. Akcionarski kapital koji je pri osnivanju iznosio 5.500.000 francuskih franaka, već je 1908 godine povećan na 7.000.000 fran. franaka. Posle povećanja kapitala od 15 na 60 miliona franaka, vanredna skupština akcionara održana 1936 godine, dala je upravnom odboru ovlašćenje da može i bez saziva nove skupštine, povisiti kapital po potrebi za daljih 60 miliona fr. franaka.

U pogledu eksploatacije samoga rudnika od interesa je napomenuti da je ukupna proizvodnja bakra 1906 godine bila 706 tona. Povećanjem glavnice na 7 miliona franaka, uzimanjem 5% obligacionog zajma u istom iznosu i najzad izgradnjom železničke pruge Bor—Metovnica, koja je 1912 godine puštena u promet i kojom je Bor bio vezan sa mrežom državnih željeznica, — stvorena su nova srestva za proširenje rudnika i racionalniju eksploataciju, tako da je već 1914 godine proizvodnja sirovog bakra dostigla 7.616 tona. Za vreme svetskoga rata, pa sve do 1918 godine rudnik je eksploatisala nemačka grupa »Kriegsmetallgesellschaft«. Francuska grupa uzima rudnik ponovo u svoje ruke tek 1918 godine. Narednih godina eksploatacija rudnika bakra rasla je sve više i više. Dok je 1937 godine izvađeno 650.399 tona bakarne rude, dotle povećanje proizvodnje u 1938 godini iznosi skoro 14% u odnosu na 1937 godinu (740.000 tona)*).

Radi povećanja vrednosti produkcije Borskih rudnika došlo je 1937 godine do sporazuma između države i ovoga preduzeća. Prema ovome sporazumu Društvo je uzelo na sebe obavezu da podigne tvornicu za elektrolitično rafinisanje bakra sa godišnjim kapacite-

*) Vidi: Narodno blagostanje, 1937 god.

tom do 20.000 hiljada tona, dok država sa svoje strane, naročitom Uredbom, obezbeđuje preduzeću izvesne poreske i carinske povlastice, na rok od 15 godina, kao naknadu za investiciju kapitala potrebnog za podizanje, montiranje i puštanje u rad pomenute tvornice za elektrolitično rafinisanje bakra (Službene nov. od 23/II 1937 god. br. 41/XIII). Tvornica je već otpočela sa radom.

»Francusko Društvo Borskih rudnika« je glavni proizvođač zlata u našoj zemlji. Ono je obavezno da našoj Narodnoj banci preda sve zlato, koje se dobija pri preradi njegovog sirovog bakra u elektrolitni bakar. Količina zlata kretala se oko 1800 do 2000 kgr. godišnje, ali će se uvođenjem elektrolize bakra u Boru ove količine povećati*).

Na završetku izlaganja o delatnosti »Francuskog Društva Borskih rudnika«, možemo napomenuti da se u novije vreme vrše istraživanja nalazišta sekundarne bakarne rude. Pored »Francuskog Društva Borskih rudnika« zainteresovan je za to i nemački koncern I. G. Farbenindustrie i jedna češko-slovačka finansiska grupa**).

Drugo francusko preduzeće koje je zainteresovano u našoj rudarskoj industriji je »Société Minière et Métallurgique de Penarroya« iz Pariza. Društvena glavnica iznosi preko 309 miliona francuskih franaka, a delatnost se njegova zapaža u mnogim zemljama.

U Jugoslaviji je Društvo osnovalo svoju filijalu 1929 godine sa dotacijom od 10.000.000 dinara. Pored ove filijale koja u stvari ništa ne radi, »Penjarojsko rudarsko i metalurgijsko društvo« drži u svojim rukama preduzeće »Magnezit Šumadija« A. D., koje je osnovano 1936 godine sa glavnicom od 7.000.000 dinara. Društvo je osnovano aporom koji je unelo rudarsko društvo »Šumadija« a. d. iz Pariza. Ono eksploatiše rudnike magnezita oko Čačka (rudnici: »Ivan« i »Pavle«). Glavni potrošači društva su: Francuska, Nemačka, i Engleska, a od zemalja centralne Evrope bivša Češko-Slovačka i Jugoslavija. Pored »Société Minière et Métallurgique de Penarroya« kao glavnog akcionara, zapaža se učešće: »Société Anonyme des Minerais et Métaux (to je prodajna organizacija za veći deo francuskih preduzeća za minerale i rude), »Société Anonyme des Redevances Minières et de Participations« i »Banque Parisienne« iz Pariza.

U proizvodnji magnezita zainteresovan je francuski kapital još preko: »Evropskog rudarskog društva« A. D. iz Pariza, filijala u Čačku. Društvo, čija glavnica iznosi 5.000.000 francuskih franaka, otvorilo je filijalu u Jugoslaviji 1936 godine sa dotacijom od 1.000.000 dinara. Cilj je eksploatacija rudnika magnezita »Srezojevsi«.

U rudarskoj industriji francuski je kapital zainteresovan još i u akcionarskom društvu »Dubrava« A. D. — Beograd. Društvo je osnovano 1936 godine sa glavnicom od 1.000.000 dinara.

Pored »Francuskog Društva Borskih rudnika« koje je glavni proizvođač zlata u Jugoslaviji, u proizvodnji zlata na drugo mesto

*) Vidi: R. J. Maksimović: „Bilans naše rudarske i topioničke delatnosti u 1938 godinie — Metalurgija — 1939 god. Januar.

**) Vidi: R. J. Maksimović: isti članak.

dolazi filijala »Francuskog društva rudnika zlata u Peku« A. D. — »Compagnie Française des Mines d'or du Pek«. — Glavnica centrale iznosi 4.000.000 francuskih franaka, a cilj je društva istraživanje rudnika zlata »Sv. Varvara«, koji se nalazi na levoj obali Peka (srez zviški). U osnivanju ovoga društva učestvovali su: »Société Générale de Mines et Cultures« i »Omnium Financier Immobilier et Commercial« S. A. iz Pariza. Društvo je filijalu osnovalo 1934 godine, a dotacija, koja je u prvi mah iznosila 3.000.000 dinara, povećana je još iste, 1934 godine, na 10.000.00 dinara.

U rudarskoj industriji, naročito u eksploataciji uglja, francuski je kapital zastupljen u preduzeću »Trboveljska premogokopna družba« — Ljubljana. Društvo je osnovano 1872 godine i pripadalo je kapitalu bivše Austro-Ugarske. Glavni akcionar bila je »Länderbank« iz Beča.

Glavnica »Trboveljske premogokopne družbe« iznosi sada 200 miliona dinara. Pretstavnici francuskog kapitala su: »Banque des Pays de l'Europe Centrale« — Pariz; »Banque de Paris et de Pays Bas«; »Crédit Lyonnais« — Lyon; »Vve Morin Pons et Cie« — Lyon; »Darier et Cie« i drugi.

Francuskom kapitalu, i to »Francuskom Društvu Borskih rudnika« pripadaju i preduzeća »Ustiprača« — Beograd (osnovano 1924 godine — kapital 2.000.000 dinara), koje je kupilo od A. D. »Slišane« koncesiju »Lece«, — i najzad i samo preduzeće »Slišane« A. D. — Beograd (osnovano 1933 godine — kapital 20.000.000 dinara). Sem toga »Francuskom Društvu Borskih rudnika« pripada i rudnik »Ajvala«, koji se nalazi u neposrednoj blizini »Trepče«.

Tragovi se francuskog kapitala mogu naći i kod preduzeća: »Mirna« d. d. — Zagreb (osnovano 1919 godine — glavnica 1.250.000 dinara); i kod preduzeća »Rudnik Kostolac D. Vajfert« iz Kostolca (osnovano 1925 godine — glavnica 10.000.000 dinara).

Engleska društva

Rudarsko bogatstvo južnog dela balkanskog poluostrva bilo je poznato i iskorišćavano još za vreme Rimljana. Još se i sada u skoro svima današnjim rudarskim krajevima, nalaze stari rimski radovi (podnožje Kopaonika, Novo Brdo, Zletovo, Slišane). Propašću rimske imperije, sve do stvaranja prve Srpske države, nastaje zastoj u iskorišćavanju rudnoga blaga. No tada rudarstvo postaje važan činilac narodnog blagostanja. Dolaskom Turaka na Balkan ponovo u eksploataciji rudnika nastaje zastoj. Razlog leži u tome što se Turci nisu rado posvećivali rudarstvu i što nisu dopirali daleko od glavnih puteva u krajeve bogate rudama. Rad je jedino nastavljen u oblasti Zletova i Novog Brda, koji su bili bliže glavnim putevima, — ali je i taj rad, slabljenjem turske prevlasti, uskoro sasvim prestao.

Neiskorišćavanje rudnoga blaga u navedenim oblastima nalazimo sve do svršetka svetskoga rata. Pokušaji koji su od strane domaćih interesanata tada učinjeni nisu doveli skoro ni do kakvog rezultata, te se uvidelo da se bez pomoći stranog kapitala u tome pravcu ne bi moglo mnogo da učini. Iz tih razloga zainteresovana

je za celu stvar poznata londonska grupa »Selection Trust Company«, koja je posle povoljnih izveštaja naročito poslanih stručnjaka, počela sa istražnim radovima. Kako se naročito kod Trepče naišlo na ogromne naslage olovno-cinkove rude, to se već 1928 godine pristupa osnivanju samostalnog preduzeća pod imenom »Trepča Mines Limited«. Podignute su potrebne instalacije, te su već 1930 godine rudnik i pralište pušteni u pogon.

»Trepča Mines Limited« sa kapitalom od 241.080.136 dinara pretstavlja jedan od najvećih olovno-cinkanih rudnika. 1937 godine proizvedeno je 812.000 tona olovno-cinkove rude, dok je 1938 godine proizvodnja iznosila 870.000 tona — povećanje za 7%. Od te ukupne proizvodnje olovno-cinkove rude najveći deo pada na Trepču.

Drugo znatno nalazište olovno-cinkove rude nalazi se u Mežicama u Dravskoj banovini. I tu je zainteresovan engleski kapital i to preko filijale »The Central European Mines Limited« osnovane 1921 godine sa dotacijom u iznosu od 30.880.000 dinara.

U vadenju hroma engleski kapital zastupljen je preko preduzeća »Allatini Mines Limited« — London. Centrala u Londonu osnovana je 1927 godine sa akcionarskim kapitalom od 200.000 funti sterlinga (175.000 akcija od po 1 funtu i 500.000 komada akcija od po 1 šiling). Filijala u Skoplju osnovana je 1929 godine sa dotacijom od 5.000.000 dinara. »Allatini Mines Limited« učestvuje u društvu Hromni rudnici »Ljuboten« A. D. iz Beograda, čija glavница iznosi 5.000.000 dinara.

1935 godine osnovana je filijala engleskog preduzeća »Podrinski udruženi rudnici« (»Podrinje Consolidated Mines Limited«), sa dotacijom od 500.000 dinara. Društvo se bavi proizvodnjom antimona (topionica kod Krupnja).

Filijala preduzeća »Trošnik Mines Limited« iz Londona osnovana je 1936 godine u Sarajevu. Glavnica centrale iznosi 500.000 funti sterlinga (2.000.000 akcija od pet šilinga), a dotacija filijali iznosi 10.000.000 dinara. Cilj je preduzeća da vadi, amalgamiše, preraduje i sprema za tržište zlatonosni kvarc i rudu i druge mineralne supstance.

»Selection Trust« iz Londona osnovao je u istoj oblasti u kojoj svoju delatnost razvija »Trepča«, tri preduzeća za eksploataciju olova i cinka. To su »Zletovo Mines Limited«, »Novo Brdo Mines Limited« i »Kopaonik Mines Limited«. Svako od ovih preduzeća ima dotaciju u iznosu od po 5.000.000 dinara. U ovim preduzećima pored »Selection Trust-a« učestvuju i engleska preduzeća »Central Mining Corporation« i »Union Corporation« iz Londona. Krajem 1938 godine ova su preduzeća spojena sa Trepča Mines Limited.

Pored »Selection Trust-a«, »Central Mining Corporation« i »Union Corporation« iz Londona, kao pretstavnika engleskog kapitala i s druge strane preduzeća »Société Minière et Métallurgique de Penarroya« iz Pariza, kao pretstavnika francuskog kapitala, — vidimo da su u našoj rudarskoj industriji angažovana četiri najveća svetska rudarska preduzeća.

1937 godine osnovane su još dve engleske filijale. Prva je „Drina Mining Company Limited“, osnovana u Londonu 1936 go-

dine sa akcijskim kapitalom u iznosu od 50.000 funti sterlinga (200.000 komada akcija od po 5 šilinga). Preduzeće je osnovalo filijalu u Jugoslaviji 1937 godine sa dotacijom od 1.000.000 dinara. Cilj je društva istraživanje i eksploatacija rudnika olova.

Druga filijala je „Beshina Gold Mines Limited“ iz Londona. Osnovni kapital centrale je 200.000 funti sterlinga, a dotacija iznosi 1.000.000 dinara. Cilj je eksploatacija zlata i bakra. U osnivanju ovoga Društva učestvovali su: „Zlot Mines Limited“ i „Francusko Društvo Borskih rudnika“.

1939 godine, u cilju eksploatacije aluvijalnog zlata, osnovano je akcionarsko preduzeće „Kalna“ A. D. sa sedištem u Beogradu. Kruže glasovi da u ovome Društvu učestvuje engleski kapital.

Engleski kapital nalazi se još kod društva „Jadransko-primorski bauksit“ d. d. — Split (osnovano 1921 godine — glavnica 3.000.000 dinara). Glavni akcionar ovoga Društva je „Aluminium Limited“.

Belgijska društva

Belgijski kapital zainteresovan je u našoj rudarskoj industriji preko dve filijale, od kojih je prva „Rudnici uglja bezimeno društvo“ u Aleksincu — „Société des Mines et Charbonnages d'Alexinatz“ — iz Brisla. Belgijski kapital zainteresovan je u ovome rudniku još od 1903 godine, kada je i počela njegova eksploatacija. Glavnica centrale iznosi 15.000.000 belg. franaka, a dotacija filijali 24.000.000 dinara.

Druga belgijska filijala je „Magnezit Mining“ — Anvers. Filijala je osnovana 1937 godine sa sedištem u Gornjoj Gorevnici — Drinska banovina. Dotacija iznosi 5.000.000 dinara.

Treće preduzeće u kome je belgijski kapital zainteresovan je Društvo „Udruženi rudnici i talionice“ d. d. u Zagrebu. Društvo je osnovano 1919 godine i pripada danas belgijskom preduzeću „Société Anonyme de Hauts Fourneaux, Mines et Forêts de Croatie“ iz Brisla.

Ostala društva u kojima učestvuje inostrani kapital (nemački, švajcarski, italijanski)

Nemački kapital zainteresovan je u ovoj industrijskoj grani preko preduzeća „Lisanski rudnici“ A. D. iz Beograda. Društvena glavnica iznosi 3.500.000 dinara. Pored nemačkog kapitala u ovome preduzeću se zapaža i učešće francuskog, švajcarskog i luksenburškog kapitala („Franslavija“ a. d. — Luksenburg). Drugo je preduzeće „Montania“ A. D. iz Beograda sa glavnicom od 10.000.000 miliona dinara (osnovano je 1936 godine). Oba ova preduzeća pripadaju „Mitteleuropäische Wirtschaftstag“ iz Berlina.

„Kontinentalno bauksitno rudokopno i industrijsko“ d. d. u Zagrebu, osnovano 1929 godine sa glavnicom od 4.000.000 dinara (glavnica danas iznosi 10.000.000 dinara), eksploatiše bauksit u okolini Drniša. Glavni akcionar preduzeća je „Bauxit Trust A. G. iz Ciriha.

Italijanski kapital zastupljen je u rudarskoj industriji preduzećem „Ugljenično društvo Monte Promina“ — Siverić u Primor-

skoj banovini. Društvo je osnovano 1932 godine, a glavnica iznosi 20,000.000 dinara. Glavni akcionari su: „Societa Commercio Carboni M. Promina“ i „Diskontna banka“ iz Zadra.

Jedan od glavnih akcionara „Hrvatskog rudarskog“ a. d. iz Zagreba (osnovano 1921 godine — glavnica iznosi 5,500.000 dinara) je holandsko preduzeće „N. V. Algoma“ Mij. voor Handel en Industrie iz Amsterdama. Pored njega u „Hrvatskom rudarskom“ d. d. javlja se kao akcionar i „Kohlenindustrie-Verein“ iz Beča, sada kao pretstavnik nemačkog kapitala.

1938 godine došlo je do osnivanja rudarskog preduzeća „Hromaseo“ A. D., sa sedištem u Skoplju i glavnicom od 8,000.000 dinara. Društvo je osnovano aporom, koje je unelo preduzeće „Hromni rudnici M. Aseo“. U preduzeću „Hromni rudnici M. Aseo“ učestvovao je švajcarski kapital.

Istraživanje nafte

Po mišljenju stručnjaka i po geološkim nalazima morala bi se u severo-istočnom delu Hrvatske, odnosno u zapadnim krajevima Slavonije nalaziti bogata nalazišta nafte. Međutim, istraživanja i bušenja, koja su pre nekoliko godina u tome cilju vršena, nisu dovela do velikih rezultata, jer se u Međumurju našla mala količina nafte. U srezu Novskom, kod Bujovice, naišlo se na velike izvore zemnoga gasa. Dobijena količina nafte iz našega tla je veoma mala, jer iznosi:

1933 godine	629 tona
1934 >	479 >
1935 >	260 >
1936 >	137 >
1937 >	434 >
1938 >	1036 >

Kako su 1937 godine na madarskoj strani Mure i Drave, nedaleko od naše granice kod Lipse (u blizini Velike Kanjiže) pronađeni bogati izvori nafte, to se, zbog pretpostavke da bi se i na desnoj strani Mure i Drave mogli očekivati podjednaki uspesi u bušenju, ponovo sa svih strana pojavilo veliko interesovanje za petrolejske ležaje u Jugoslaviji.

Pravo bušenja kod Bujovice i njene okoline (srez Pakrac) ima akcionarsko društvo „Uljanik“ petroleumsko d. d., sa sedištem u Zagrebu. Društvo se nalazi u koncernu Prve Hrvatske štedionice. Osnovano je 1921 godine, a glavnica iznosi 7,500.000 dinara.

U istraživanju nafte zainteresovana su sledeća preduzeća:

„Medumursko petrolejsko“ d. d. iz Zagreba. Društvo je osnovano 1923 godine sa glavnicom od 2,500.000 dinara, koja je sada povećana na 12,000.000 dinara. U Društvu se zapaža učešće švajcarskog kapitala;

„Bitumen“ d. d. Zagreb — osnovano 1920 godine sa glavnicom od 3,000.000 dinara;

„Metal“ d. d. Zagreb — osnovano 1923 godine sa glavnicom od 2,000.000 dinara (eksploatacija zemnoga plina kod Bujovice);

„Jugoslovensko istraživačko“ a. d. — Beograd. Društvo je osnovano 1936 godine, a glavnica iznosi 10,000.000 dinara;

„Panonija“ petrolejsko a. d. — Beograd. Osnovano je 1938 godine sa glavnicom od 6,000.000 dinara. Cilj je Društva eksploatacija i prerada bitumena;

„Jugo-Petrol“ a. d. iz Beograda. Društvo je osnovano 1937 godine pod imenom „Rudokop“ a. d. Na zboru akcionara 1939 godine doneta je odluka o promeni društvenog imena, — pored odluke da se društvena glavnica, koja je pri osnivanju iznosila 1,000.000 poveća na 25,000.000 dinara. Cilj je Društva istraživanja nafte na terenima „Panonije“ a. d. u zajednici sa Geverkschaft Elverat iz Hanovera. U društvu učestvuje nemački kapital preko: Geverkschaft Elverat, Preussische Bergwerk und Hiten A. G. iz Hanovera, Deutsche Erdöl A. G. — Vice i preko društva Vintershal A. G. iz Kasela.

Pomenuta preduzeća pružaju u pogledu bilansa u glavnim pozicijama sledeću sliku:*) (u milionima dinara):

Investicije	10.6
Gubitak	5.5
Glavnica	36.0
Poverioci:	
ovozemni	54.6 (od toga banke 45.4)
inozemni	3.3
Svota bilansa	72.9

Kako je problem snabdevanja zemlje naftom od presudne važnosti i za privredu i za zemaljsku odbranu, to je 1938 godine došlo do svestranog zakonskog regulisanja svih pravnih odnosa koji se tiču istraživanja, dobijanja, prerađivanja i prometa tečnih i plinskih bitumena i fosilnog uglja.

To je učinjeno Uredbom o tečnom gorivu (M. S. br. 694 od 24 juna 1938). Prema §-u 3 pomenute Uredbe država ima isključivo pravo istraživanja i dobijanja tečnih i plinskih bitumena, koje u ime države vrši samostalna Uprava državnih monopola. No, izuzetno od ovih odredaba, može se izdati pravo istraživanja i dobijanja tečnih i plinskih bitumena i društvima obaveznim na javno polaganje računa sa sedištem u našoj državi i čiji udeli glase na ime.

*) Kapital »Jugo-Petrol« A. D. nije uzet u obzir pri izračunavanju ukupnih iznosa, iz razloga što je tek 1939 godine došlo do povećanja društvene glavnice od 1 milion na 25 miliona dinara.

ZEMLJANA INDUSTRIJA

Pored rudarstva, u užem smislu ove reči, postoje i donekle slične struke industrije, koje svoju delatnost zasnivaju na vadenju iz zemlje i sa zemlje izvesnog materijala, koji kao sirovina služi za dalju preradu (kamen, pesak, glina, mermer i tome slično). Ministarstvo trgovine i industrije, pri obradi statistike akcionarskih društava, vodi ovu grupu pod imenom „zemljana industrija“, — i precizira je ovako: „industrija cementa, gipsa, vapia; izrade od cementa, gline, azbesta, asfalta; cigljane, industrija stakla, ogledala i tome slično“.

Pregled delatnosti preduzeća zemljane industrije

Razvitak ovih industriskih struka, za vreme poslednjih pet godina uzetih zajedno, može se videti iz sledeće tabele:

	1933	1934	1935	1936	1937
	u milionima dinara				
Uplaćena glavnica	243	235	245	246	247
Rezerve	195	150	119	148	112
Amortizacioni fondovi	41	118	174	178	290
Poverioci	590	589	531	510	510
Ostala pasiva	60	48	67	80	35
Gotovina	40	52	42	59	44
Hartije od vrednosti	46	30	14	31	37
Sirovina i polufabrikati	40	37	55	55	55
Gotova roba	68	74	59	59	63
Potraživanja	138	151	169	190	212
Investicije	621	645	653	648	659
Ostala aktiva	176	151	144	120	124
Ukupno	1.129	1.140	1.136	1.162	1.194

Od 52 preduzeća sa ukupnom glavnicom u iznosu od 247,697.831 dinara ove zbirne grane „zemljana industrija“, deset društva, sa glavnicom u iznosu od 136,554.831 dinara*) ili 55.12%, sačinjavaju uticajnu sferu inostranog kapitala, — dok stvarno učešće inostranog kapitala dostiže 91,621.431 dinara, tj. na inostrani kapital pada 67.72% od ukupne glavnice preduzeća inostranog sektora.

*) Treba imati u vidu da Trbovljansko ugljenokopno društvo pored vadenja uglja izrađuje i cement, — dok Francusko-srpska industrija cementa i uglja, kao što i samo društveno ime pokazuje, pored industrije cementa vadi i ugulj. Obzirom da i jedno i drugo od pomenutih preduzeća ima zajedničke bilanse za celu svoju poslovnu delatnost, — jedan deo poslovanja Trbovljanskog ugljenokopnog društva nedostaje na ovome mestu, dok se jedan deo poslovanja Francusko-srpske industrije cementa i uglja ne odnosi na cementnu industriju.

Glavnica se sastoji od sledećih glavnih paketa akcija:

Udeli	Iznos	%
Država	625.000	0.45
Domaći novčani zavodi	18,012.020	13.21
Domaća akcionarska društva	4,614.000	3.38
Inostrani kapital	91,621.431	67.72
Ostali akcionari	21,457.605	15.24

Inostrani deo u iznosu od 91,621.431 dinara deli se prema nacionalnosti na sledeći način:

	Iznos	%	% prema celokupn. inost. delu
Nemački i biv. češ.-slov.	20,579.600	22.46	15.64
Francuski	44,688.000	48.77	32.77
Belgijski	2,420.000	2.64	1.77
Švajcarski	21,589.000	23.56	15.83
Mađarski	1,600.000	1.77	1.17
Italijanski	594.831	0.64	0.43
Engleski	150.000	0.16	0.11
Ukupno	91,621.431	100.00	67.72

Od ukupnog kredita u iznosu od 510.3 miliona dinara 213.9 miliona pada na kredite iz inostranstva, što čini prema ukupnoj svoti kredita 41.94%.

Razne grane zemljane industrije

Ova zbirna zemljana industrija obuhvata nekoliko grana na koje ih delimo, uzimajući za kriterijum prirodu njihove sirovine. Pošto su to u suštini razne grane proizvodnje, to iz ove zbirne grupe treba izdvojiti krupne grane, karakteristične za interese naše nacionalne privrede. To su tri grupe preduzeća: prvu grupu sačinjava cementna industrija, koja je inače kod nas prilično razvijena, te može pod sticajem povoljnih prilika lepo da napreduje; drugu grupu čini industrija stakla, — a treću vadenje bauksita, koje je vezano za proizvodnju aluminijuma.

Podaci za ove grupe preduzeća, koji se odnose na glavne pozicije aktive i pasive, izdvojeni su na osnovu bilansa iz 1937 godine. Oni pružaju sledeću sliku:

	Cementna industrija	Industrija stakla	Vadenje bauksita	Ostale struke (ciglane, kam. majdani i dr.)
	u milionima dinara			
Uplaćena glavnica	141	38	22	46
Rezerve	91	8	1	12
Amortizacioni fondovi	194	16	13	67
Poverioci	309	97	55	49
Gotovina	24	10	3	7
Hartije od vrednosti	31	5	—	1
Sirovina i polufabrikati	38	8	1	8
Gotova roba	18	28	6	11

Potraživanja	114	52	8	38
Investicije	485	60	34	80
Zbir bilansa	798	165	94	137

Industrija cementa

Jugoslavija je bogata tupinom. Velike naslage nalaze se u neposrednoj blizini morske obale, naročito između Splita i Makarske; zatim u Dravskoj banovini oko Zidanog Mosta; u Savskoj banovini nedaleko od Zagreba; u Dunavskoj banovini na području opštine Beočina i u Moravskoj banovini u Popovcu oko Paraćina. Rezerve tupine u Primorskoj banovini procenjuju se na 1½—2 milijarde tona.

Obzirom na mesta nalazišta tupine izvršeno je i podizanje fabrike cementa, od kojih se većina nalazi u Primorju, a njihova proizvodnja namenjena je uglavnom zemljama sredozemnog bazena. Druga grupa se nalazi na severu (Beočin), — a treća na zapadu (Zagreb i Trbovlje).

Produkcija cementa kreće se između količina od 60 do 90 hiljada vagona, čime se još kapacitet naših preduzeća ne iskorišćava potpuno, — jer čak i najveća proizvodnja od oko 90.000 vagona pretstavlja približno tek 60% od kapaciteta proizvodnje u punoj meri. Izvoz cementa za poslednje tri godine opada (1936 godine — 32.000 vagona u vrednosti od 57.6 miliona dinara; 1937 godine — 20.000 vagona u vrednosti od 50.2 miliona dinara; 1938 godine — 19.750 vagona u vrednosti od 49.4 miliona dinara), — što stoji u vezi sa političkim događajima u zemljama sredozemnog bazena (nemiri u Palestini; građanski rat u Španiji). Ipak je izvoz u 1938 godini obuhvatao 38 raznih zemalja, od kojih su najkrupniji kupci: Alžir, Argentina, Egipat, Irak i Turska, — dok se na severu izvoz vrši rekama u Nemačku. Izvoz sirove tupine se vrši u Italiji u količini od 17—18 hiljada vagona, a u vrednosti od 4,5 miliona dinara.

Od deset akcionarskih društava koja se bave industrijom cementa kod sedam od njih zapaža se direktno učešće inostranog kapitala u glavnici. Od ovih sedam preduzeća dva su filijale inostranih preduzeća — francuskog i italijanskog porekla. Dakle samo tri društva ili tačnije rečeno dva, jer treće pretstavlja organizaciju zajedničke prodaje cementa, pripadaju sektoru preduzeća domaćeg kapitala. Od ova dva društva, jedno se nalazi u uticajnoj sferi novčanog zavoda koji drži većinu njegovih akcija, dok je sam taj zavod ekspoziura italijanskog kapitala.

Akcionarska glavnica ovih deset preduzeća sastoji se iz sledećih komponenata:

Udeli	Iznos	%
Inostrani kapital	64.801.431	69.28
Domaći novčani zavodi	10.940.000	11.69
Domaća akcionarska društva	3.069.000	3.28
Ostali akcionari	14.716.000	15.75
Ukupno	93.526.431*)	100.00

*) Deo glavnice zastupljen na zborovima u 1937 godini. Ukupna glavnica iznosi 141.622.831 dinara.

Inostrani deo deli se po nacionalnosti ovako:

	Iznos	%
Francuski	33.188.000	35.48
Švajcarski	20.339.000	21.74
Nemački	9.079.600	9.70
Madjarski	1.600.000	1.71
Italijanski	594.831	0.65
Ukupno	64.801.431	69.28

Inostrani krediti cementnih preduzeća su sledeći (iz 1937 godine):

	Iznos u dinarima	%
Francuski	116.202.488	63.20
Italijanski	33.229.674	18.07
Švajcarski	31.923.441	17.38
Nepoznatog porekla	2.494.412	1.35
Ukupno	183.850.015	100.00

Od ovih kredita svota od 181.355.603 dinara pada na sedam društava sa učešćem inostranog kapitala.

Rekapitalirajući učešće inostranog kapitala, bilo u vidu akcija, bilo u vidu kredita u jugoslovenskoj cementnoj industriji, dolazimo do sledećeg rezultata:

	Akciski kapital	Kredit	Ukupno	%
	u milionima dinara			
Francuski	33.2	116.2	149.4	33.12
Švajcarski	20.3	31.9	52.2	11.57
Italijanski	0.6	33.2	33.8	7.51
Nemački	9.0	—	9.0	2.00
Madjarski	1.6	—	1.6	0.35
Nepoznatog porekla	—	2.4	2.4	0.42
Domaći	76.9	126.2	203.1	45.03
Ukupno	141.6	309.9*)	451.5	100.00

Naši novčani zavodi, i to: »Jugoslovenska udružena banka«, »Prva hrvatska štedionica«, »Hrvatska banka i Hrvatska trgovačka banka i štedionica«, — drže u svojim rukama oko 12% akcija. Kredit odobren od strane raznih novčanih zavoda cementnih preduzećima dostiže 40.7 miliona dinara, od kojih 40.1 miliona dinara padaju na privatne zavode.

Cementna su preduzeća tesno međusobno povezana. Centar predstavlja »Beočinska fabrika cementa« — predratno madjarsko preduzeće — koje sudeluje kod »Raljske fabrike cementa« u Beogradu i »Kroacije« u Zagrebu. U »Beočinskoj fabrici cementa« učestvuje inostrani cementni koncern »Cementia Holding« S. A., sa sedištem u Cirihu, koji patronira ciriška banka »Blancart et Compagnie«. Francuski kapital ispoljava se u vidu filijale preduzeća »Lavo-kat et Co Nesle«, iz Pas de Calais-a i »Francusko Srpske industrije cementa i uglja«, koje pripada koncernu »Francusko Srpske banke« i u kome Društvu sudeluju svi učesnici pomenutog koncerna (»Oto-

*) Obuhvata kredit u zemlji i iz inostranstva.

manska banka«, »Francusko društvo za proučavanje i javne radove u Jugoslaviji«, »Istočno finansijsko društvo« i druga). Sem toga francusko se učešće, pored italijanskog, zapaža i u jednom od dalmatinskih preduzeća i najzad u jednom slovenačkom preduzeću (»Trbovljansko ugljenokopno društvo«).

U dalmatinskoj industriji cementa ima prevagu italijanski kapital. Jedno italijansko preduzeće »Societa anonyma Cemento Portland Dell Adriatico« u Bergamu ima svoju filijalu u Splitu pod firmom »Jadransko anonimno društvo portland cementa«. Kod ostalih dalmatinskih cementnih preduzeća, pored neposrednog italijanskog učešća, zapaža se i posredno učešće preko banaka iz sfere italijanskog uticaja. Od italijanskih cementnih organizacija zainteresovane su u dalmatinskim preduzećima: S. A. »Comercio Cementi Portland« iz Trsta i »Soc. Cementi Istriana« iz Pola*).

1936 godine cementna preduzeća osnovala su svoju prodajnu organizaciju »Cement« A. D. u Beogradu, u kome Društvo učestvuje sve tri glavne struje: švajcarsko-madarska, francuska i italijanska.

Vadenje i prerada bauksita

Vadenje bauksita stoji u neposrednoj vezi sa cementnom industrijom, ali je značaj bauksita mnogo veći, jer on kao sirovina služi za proizvodnju aluminijuma. U vezi sa porastom naoružanja, a naročito sa razvitkom vazduhoplovstva upotreba aluminijuma se mnogo širi i njegova tražnja neprestano raste. U 1938 godini proizvedeno je 567.000 tona aluminijuma prema 490.000 tona u 1937 godini, 365.700 tona u 1936 godini i 258.400 tona u 1935 godini.

Sadašnja proizvodnja aluminijuma dostiže sledeće količine:

Nemačka	180.000 tona
Sjed. Amer. Drž.	110.000 „
Kanada	55.000 „
Francuska	43.000 „
Švajcarska	28.000 „
Norveška	26.000 „
Engleska	24.000 „
Italija	28.000 „

Treba napomenuti da potrošnja mnogih proizvođača premaša njihovu proizvodnju (na primer potrošnja u Engleskoj je 65.000 tona).

Ležišta bauksita nalaze se u Francuskoj, Sjedinjenim Američkim Državama, Jugoslaviji i Italiji. Naša ležišta bauksita nalaze se, glavnim delom, u biv. Primorskoj i Zetskoj banovini, — ali ih ima i na drugim mestima (na području Dravske i Moravske banovine). Rezerve poznatih jugoslovenskih ležišta bauksita procenjuju se na 80 do 100 miliona tona. Jugoslovenski bauksit sadrži najmanje 50% aluminijevog oksida (kadkad i do 60%), te kao takav pretstavlja izvrsnu sirovinu za proizvodnju aluminijuma.

*) Vidi: Slobodan Čurčin: *Pénétration économique et financière des capitaux étrangers en Yougoslavie* — 1935 str. 123—125; Kompas iz 1938 godine.

Proizvodnja i izvoz bauksita pruža sledeću sliku:

God.	Proizvodnja u tonama	Izvoz u tonama	% izvoza prema proizvodnji	Vrednost izvoza u milijonima dinara
1933	80.855	52.129	64.5	7.1
1934	84.828	91.820	108.2	10.0
1935	216.197	171.247	79.2	21.8
1936	292.174	253.085	86.6	35.1
1937	357.818	388.388	108.5	64.6
1938	410.000	379.742	93.8	60.6

Glavni kupac našeg bauksita je Nemačka (92.6%), a izvezena količina pokriva 32% potrebe Nemačke u bauksitu.

Sem sirovine proizvode se i izvoze i polufabrikati za aluminijum i to pretežnim delom u Švajcarsku (vrednost oko 10 miliona dinara).

Mada je podizanje tvornice aluminijuma u Lozovcu oko Šibenika veoma značajno za našu industriju, ipak se izvoz sirovine ne može da zameni izvozom definitivnog produkta, jer je fabrika u Lozovcu, prema svome kapacitetu, u stanju da preradi samo mali deo jugoslovenske proizvodnje bauksita. Prema tome bauksit ima i dalje da se izvozi kao sirovina za pravljenje aluminijuma.

Pet preduzeća koja kod nas rade na vadenju bauksita raspolazu glavnicom u iznosu od 22.600.000 dinara. Na zborovima akcionara u 1937 godini bilo je zastupljeno 67.95% od toga kapitala (15.258.250 dinara). Ako ovaj iznos uzmemo za 100%, — onda je podela portfelja akcija sledeća:

Udeo inostranog kapitala	71.36%	(10.960.000)
Naši novčani zavodi	9.70%	(1.491.500)
Akcionarska društva	12.30	(1.900.000)
Ostali akcionari	6.64%	(1.006.750)

Inostrani deo u ukupnom iznosu od 10.960.000 dinara sastoji se iz sledećih nacionalnih sektora:

Švajcarski kapital	52.08%	(8.000.000)
Engleski kapital	13.67%	(2.100.000)
Francuski kapital	5.61	(860.000)
	71.36%	

Kredit, koji ova društva uživaju, dostiže 55.6 miliona dinara, — a od toga je kredit iz inostranstva 36.3 miliona dinara. Kredit kod banaka iznosi 0.8 miliona dinara.

Jedno od ovih preduzeća (»Adrija bauksit«) ulazi u koncern »Beočinske fabrike cementa«; drugo finansira »Jugoslovenska štedna zadruga« u Splitu. Ostala dva su u neposrednoj vezi sa inostranim preduzećima, — i to sa američkim »Aluminium Limited« i švajcarskim »Bauxit Trustom« iz Ciriha, koji, kao i napred pomenuti »Cementia Holding« iz Ciriha, pretstavlja holding madjarskih interesa. Najzad peto preduzeće, u kome je doskora učestvovao francuski kapital, sada je potpuno nacionalizirano.

Industrija stakla

Treća vrsta industrije, koja može da se izdvoji iz zemljane industrije, je industrija stakla. Domaća proizvodnja stakla ne može da zadovolji sve domaće potrebe, ne samo zato što ne izrađuje sve vrste stakla, već i zbog toga što i u vrstama koje proizvodi ne izrađuje robu boljeg kvaliteta. Iz tih razloga uvoz stakla premaša izvoz istoga, — a prema izračunavanju Odeljenja za ekonomska izučavanja Narodne banke za period od 1928 do 1935 godine, spoljna trgovina stakla izgledala je ovako: izveženo je 4.494 tona; uveženo je 78.707 tona; višak uvoza nad izvozom je 74.213 tona. Prema vrednosti izvoz čini 23.2 miliona dinara; uvoz 503.9 miliona dinara; razlika (pasivni saldo) je 480.7 miliona dinara.

Proizvodnja stakla je koncentrisana na tri fabrike, od kojih se jedna nalazi u Paraćinu; druga u Pančevu; dok treće preduzeće ima nekoliko tvornica: u Hrasniku, Straži kod Rogatca u Zagorju i Sv. Križu.

Ukupan kapital ovih preduzeća je 38.000.000 dinara, a inostrani deo, koji čini 66.89% (25.420.000), deli se ovako:

Francuski kapital	30.27%	(11,500.000)
Bivši češko-slovački	30.27%	(11,500.000)
Belgijski	6.36%	(2,420.000)

Krediti, koje uživaju ova preduzeća, dostižu iznos od 96.9 miliona dinara. Od toga iznosa krediti iz inostranstva čine 2.5 miliona dinara. Od domaćih kredita u iznosu od 94.4 miliona dinara — 54.6 miliona dinara padaju na kredite od strane banaka. Krediti od strane novčanih zavoda dele se ovako: od strane javnih kreditnih ustanova odobreno je 9.6 miliona dinara, — a od strane privatnih novčanih zavoda odobren je iznos od 45 miliona dinara.

Centralno preduzeće naše staklarske industrije su »Sjedinjene tvornice stakla« u Zagrebu, koje je, kao inokosna firma Vilima Abela osnovana još 1886 godine, — i koje je, nakon fuzije sa raznim preduzećima, prešlo u ruke napred pomenutih tvornica. Ovo preduzeće drži 3/4 akcija »Srpske fabrike stakla« u Paraćinu.

1930 godine osnovana je u Pančevu »Prva mehanička fabrika stakla za prozore« sa glavnicom u iznosu od 27.000.000 dinara. Ova glavnica se deli na tri dela: na francuski (30.27%); češki (30.27%) i belgiski (6.36%). Učesnici ovog jugoslovenskog preduzeća su: francusko preduzeće »Manufactures des Glaces et produits chimiques de Saint Gobain Chayny et Cireu« S. A. — Pariz; »Verkaufsgemeinschaft Bohmischer Tafelglasfabriken« iz Praga i belgisko društvo »Union des Verreries mechaniques Belges« — Charleroi. Dakle patroni »Prve mehaničke fabrike stakla za prozore« iz Pančeva su velika inostrana preduzeća iste grane industrije, koja su, obzirom na prilike uvoza raznih vrsti stakla, prenela jedan deo svoje proizvodnje u Jugoslaviju.

PROIZVODNJA ELEKTRIČNE STRUJE

Elektrifikacija zemlje

Proizvodnja, prenos i raspodela električne energije jedna je od osnovnih industrija, jer njen razvitak predstavlja predušlov za industrijsku, pa čak i zanatsku, delatnost u svima granama. Jugoslovenska proizvodnja električne energije i suviše je mala, jer iznosi samo 59,26 kwh na stanovnika. Ovaj je iznos utvrđen u 1937 godini, dok je u 1935 godini bio još manji — 45 kwh. Međutim, prirodni uslovi kod nas veoma su povoljni za jaku elektrifikaciju zemlje. Zalihe fosilnih ugljena, pogodnih za kalorične centrale, procenjuju se na 6.370 miliona tona, zemnog plina za 500 miliona M3, a vodene snage dostižu preko 9 miliona K. S. pri srednjoj vodi. Od toga je iskorišćeno samo oko 202902 KS ili 5.9%. Nalazišta fosilnog uglja ima skoro po celoj zemlji, a raspodela vodenih snaga manje više obuhvata gotovo celu državnu teritoriju.

Postojeće električne centrale — njih 790 — sa iznosom iznad 15 KW (sa manjim centralama broj njihov iznosi 821) sa ukupno 616500 kva izgrađene snage generatora, — dele se po vrstama pogona na sledeći način:

Vrsta pogona	Broj centrala	U % prema ukupnoj snazi	Snaga u kva
Hydrocentrale	168	30.1	200.000
Sa parnim pogonom	306	39.8	260.000
Sa Dizel motorima	140	4.5	30.400
Na upojnom plinu	56	7.2	4.850
Mešovitog pogona	120	18.4	121.250
	790	100.00	616.500

Dužina dalekovoda visokog napona iznosila je u 1937 godini približno 3.300 kilometara vazdušnog i 62 kilometara kablovskog voda.

Celokupna proizvodnja električne energije u 1937 godini dostiže 912.574.761 kwh, dok se potrošnja deli ovako:

Vrsta namene	Količina potrošnje u kwh	Udeo prema celokupnoj potrošnji u %
Javno osvetljenje	19.787.185	2.44
Privatno osvetljenje	74.372.544	8.20
Za motorne svrhe iz javnih centrala	289.762.753	32.00
Za motorne svrhe iz mešovitih centrala	193.183.396	21.00
Za industrijske svrhe iz vlastitih centrala	248.802.664	26.5

Razlika između količine proizvodnje i napred navedene potrošnje iznosi 96.666.259 kwh i pada na gubitke centrala.

Prema vlasnicima dele se centrale na sledeći način:

Javne centrale (državne, opštinske i druge koje su vlasnice koncesija opšte korisnog značaja)	276
Industrijske centrale	110
Privatne centrale	400
Državne centrale	40
Ukupno	<hr/> 826

Priključenih mesta ima 306. Čisto industrijske centrale imaju kapacitet 221400 kva snage generatora.

Od 4645 opština snabdeveno je električnom energijom 713 opština, — ili 20%. Broj stanovnika opština koje su snabdevene električnom energijom iznosi 4.173.900,— ili oko 30% od ukupnog broja stanovnika*).

Kao jedna od glavnih smetnji šire elektrifikacije kod nas smatra se skupoća električne energije. I, zaista, u izvesnim krajevima cene dostižu 12 dinara za kwh, — dok se inače srednja cena kreće od 4 do 7 dinara za kwh. Cena industrijske struje za pogon malih motora je oko 2 dinara, a velikih 0.70 dinarskih para, — ali su u mnogim slučajevima cene i ispod navedenog prosečnog nivoa.

Jedno od naših domaćih društava: »Elektro Makiš« a. d. Beograd, u svom izveštaju za 1938 godinu, daje interesantno objašnjenje skupoće električne energije, koja donekle zavisi od kulturnog stanja našeg stanovništva: »kod nas se često diskutuje o elektrifikaciji sela, sa jednog skroz pogrešnog stanovišta. Naime, smatra se da privatna električna preduzeća izbegavaju elektrificiranje sela sa razloga što im ti poslovi nisu dovoljno lukrativni, »jer im osim amortizacija i solidnog ukamačenja kapitala ne mogu pružiti i super-profite«. Ništa netačnije od toga tvrdenja. Nigde u svetu elektrifikaciju seoskih naselja, ni tamo gde su ona privredno daleko jača a kulturno znatno naprednija od naših, nisu izvodili privatni kapitali bez pomoći države i samoupravnih tela. Kod nas, u zemlji ograničenih kapitala i prema tome skupih kamatnjaka, gde su konsumne prilike čak i manjih i srednjih varoši više nego očajne, ne može se ni misliti na elektrifikaciju sela bez izdašnije potpore javnih ustanova. »Prelazeći na svoje sopstveno poslovanje Upravni odbor kaže: »Podvlačimo odmah da naš seoski električni posao obuhvata naselja koja u građevinskom pogledu imaju poluvaroški karakter, i koja su uz to ekonomski napredna, jer su u sremskoj ravnici ili u neposrednom susedstvu prestonice. U tim za elektrifikaciju »sposobnim i vrlo rentabilnim mestima«, po mišljenju onih koji se razmeću da sve znaju i sve umeju, naći ćete da na dužni kilometar ulične linije ima svega 10 pretplatnika; da tih 10 pretplatnika troše godišnje 250 kvčasova; da opštinske uprave smatraju javnu-

*) Navedeni podaci uzeti su iz referata inž. Drag. Katušića, načel. Min. grad.: »Razvoj opšte elektrifikacije zemlje« — Časopis Saveza električnih preduzeća — SEP—juni 1938 god. str. 15—26.

uličnu rasvetu kao štetnu po ličnu i imovnu bezbednost; da godišnja totalna potrošnja po jednoj glavi stanovnika iznosi negde ciglo 0.3 kvč., dok se srednja kreće između 5 i 10 kvčasova. Međutim »lukrativnim« naseljima ima ih i takvih, čiji bruto prihodi ne mogu da pokriju ni trošak električara za održavanje ulične mreže.

Pregled industrijske proizvodnje struje

Od privatnih električnih centrala 38 su akcionarska društva, čiji bilans za petogodišnji period — 1933/1937 god. — pruža sledeću sliku:

	1933	1934	1935	1936	1937
	u milionima dinara				
Glavnica	663	679	687	705	670
Rezerve	52	84	43	92	108
Amortizacioni fondovi	81	111	189	167	163
Poverioci	334	342	394	531	485
Ostala pasiva	448	335	264	115	157
Gotovina	48	27	37	118	120
Hartije od vrednosti	82	86	115	81	92
Sirovina	12	40	27	30	35
Roba	9	15	13	19	16
Investicije	1.107	1.068	1.052	1.101	1.062
Potraživanja	99	92	92	74	73
Ostala aktiva	221	223	241	187	185
Zbir bilansa	1.578	1.551	1.577	1.610	1.583

Obzirom na to da su za izvesna preduzeća, na primer za hidraulične centrale, potrebna veoma mala obrtna sretstva, gro kapitala kako vlastitog, tako i onog u vidu zajmova, namenjen je investicijama za trajnu upotrebu preduzeća. Zbog ovakve strukture bilansa ove vrste preduzeća, od interesa je utvrditi odnos sopstvenih, pozajmljenih sretstava i mobilizovanog dela kapitala (investicija) prema zbiru bilansa. To pokazuje navedena tabela u procentima od zbira bilansa:

God.	Vlastita sretstva	Pozajmljena sretstva	Investicije za trajnu upotrebu	Iznos zbira bilansa koji je uzet kao 100% u hiljadama dinara
1933	45.35	21.15	70.14	1.578.725
1934	49.16	22.21	68.87	1.551.081
1935	41.07	25.00	66.70	1.577.494
1936	49.48	33.08	68.41	1.610.157
1937	49.16	30.64	67.43	1.583.337

Vrednost investicija igra pretežnu ulogu u bilansu i dostiže iznos preko jedne milijarde dinara. Pada u oči veliki udeo vlastitih sretstava, koja sačinjavaju iznos od skoro polovine zbira bilansa. Iz ovoga se može zaključiti da je većina preduzeća dobro fundirana sopstvenim kapitalom, za čiji je račun nabavljen veći deo investicija. Pozajmljena sretstva, koja su gotovo dva puta manja od iznosa

vlastitih, služila su u manjem iznosu za nabavku objekata trajne upotrebe. Uzevši sve ovo u obzir, može se izvesti zaključak da preduzeća koja proizvode električnu energiju zahtevaju krupne sopstvene kapitalne.

Iz ovoga razloga u ovoj grani preovladuje inostrani kapital, koji okruglo sačinjava 9/10 ukupnog kapitala unetog u električne centrale u vidu akcionarskih društava. Prema izračunavanju inž. Katušića, broj krupnih centrala, kod kojih je u glavnom zainteresovan inostrani kapital jedva je 3% od ukupnog broja centrala, ali »ove centrale raspolažu sa oko 260.000 kva ili oko 41% od ukupne snage sa dobrim vremenskim iskorišćavanjem, što kod manjih centrala nije slučaj«*).

Kapital preduzeća i njegov sastav

Od ukupnog akcijskog kapitala u iznosu od 669.620.185 dinara, zastupljeno je bilo na zborovima u 1937 godini 89.75%. Uzimajući u obzir ovaj veliki procenat, u daljem izlaganju nećemo praviti procenu učešća pojedinih grupa akcionara, već ćemo ga navesti na osnovu stvarnih iznosa sudelovanja na zborovima.

Grupacija akcijskog kapitala kod preduzeća električne industrije pruža sledeću sliku:

Inostrani kapital	555.911.689	92.49%
Udeo novčanih zavoda	26.833.750	4.46%
Udeo akcionarskih društava	800.000	0.13%
Ostali akcionari	17.487.750	2.92%
Ukupno	601.033.189	100.00%

Svota od 601.033.189 čini 89.75% od ukupne glavnice.

U sektoru sa učešćem inostranog kapitala čini prosečno 94.47%.

— a prema svome nacionalnom poreklu deli se na sledeći način:

Francuska	371.942.689	61.88%
Amerika	98.090.000	16.32%
Švajcarska	70.390.000	11.71%
Švedska	12.835.000	2.13%
Madjarska	2.380.000	0.41%
Nemačka	274.000	0.04%
	555.911.689	92.49%

Stepen zasićenosti kapitalom inostranog porekla vidi se iz sledeće tabele:

Kategorija	Broj preduzeća	Udeo prema celokupnom kapitalu	Prosečno učešće u %
do 25%	1	0.33	23.73
od 25% do 50%	3	1.15	29.03
od 50% do 75%	3	0.84	61.47
preko 75%	4	7.66	92.97
100%	3	90.02	100.00
	14	100.00	

*) Op. cit. str. 24.

Krediti

Niže navedena tabela pokazuje kako su se kretali krediti za poslednje tri godine (u hiljadama dinara):

God.	Domaći			Inostrani		
	Ovozemni	Inozemni	Ukupno	Ovozemni	Inozemni	Ukupno
1935	36.190	19.590	55.780	42.502	296.225	338.727
1936	30.558	29.238	59.796	44.219	428.628	472.847
1937	43.862	9.859	53.721	32.917	398.597	431.514
Ukupno za tri godine	110.610	58.687	169.297	119.638	1,123.450	1,243.088

God.	Ukupno		
	Ovozemni	Inozemni	Ukupno
1935	78.692	315.815	394.507
1936	74.777	457.867	532.644
1937	76.779	408.456	485.235
Ukupno za tri godine	230.248	1,182.138	1,412.386

Uzevši za osnovu podatke za tri godine može se konstatovati da krediti odobreni iz inostranstva padaju sa 95.03% celokupnog svoga iznosa na grupu preduzeća sa inostranim učešćem. U ovom sektoru inostrani krediti čine 90.37% prema iznosu svih kredita, — dok u sektoru domaćeg kapitala udeo inostranog kredita čini samo 34.66%

Celokupno učešće inostranog kapitala, u vidu akcija ili u vidu kredita, dostiže oko jednu milijardu dinara, — a prema svome nacionalnom poreklu može se kategorisati ovako:

	Kapital	Kredit	Ukupno	%
Francuska	371.942.689	124.628.407	496.571.096	52.02
Švajcarska	70.390.000	196.194.574	266.584.574	27.92
Amerika	98.090.000	3.218.659	101.308.659	10.61
Švedska	12.835.000	69.392.754	82.227.754	8.61
Nemačka	274.000	5.163.543	5.437.543	0.56
Mađarska	2.380.000	—	2.380.000	0.28
Ukupno	555.911.689	398.597.937	954.509.626	100.00

Učešće novčanih zavoda

Čitav niz naših banaka drži u svojim rukama akcije preduzeća za proizvodnju električne energije. — I to sudelovanje naših banaka u glavnici ili ima kontrolni karakter ili, sa druge strane, ono predstavlja samo uzgredno učestvovanje u glavnici ovih preduzeća pored inostranog kapitala. U ovoj grani industrije zainteresovani su sledeći novčani zavodi: »Domaća banka« — Beograd (u jednom preduzeću); »Trgovačka industrijska banka« — Beograd (u jednom preduzeću); »Prva hrvatska štedionica« d. d. — Zagreb (u dva preduzeća); »Jugoslovenska banka« d. d. — Zagreb (u jednom preduzeću).

Kreditni odobreni od strane novčanih zavoda pružaju sledeću sliku (u hiljadama dinara):

God.	Ukupan iznos kredita	Bankarski krediti	%	Od toga na javne kreditne ustanove	pada na privatne novčane zavode
1935	394.507	44.305	11.23	—	44.305
1936	532.644	31.056	5.83	6.858	24.198
1937	485.235	34.728	7.15	10.460	24.268

Rezultat poslovanja

Rezultat rada preduzeća za proizvodnju električne energije pokazuje niže navedena tabela (u milionima dinara):

	1933	1934	1935	1936	1937
Bruto prihod	179.2	185.6	182.5	184.0	212.7
Gubitak	3.4	3.2	6.6	3.2	0.5
Gubitak iz ranijih godina	25.5	26.7	27.1	29.1	22.1
Ukupno gubitak	28.9	29.9	33.7	32.3	22.6
Dobitak	10.7	8.6	3.9	11.8	20.4
Dobitak iz ranijih godina	0.3	0.9	4.3	2.8	0.5
Ukupno dobitak	11.0	9.5	8.2	14.6	20.9
Prenos dobitka na sledeću godinu	—	0.3	0.2	0.2	0.1
Dividenda	6.1	3.5	2.3	6.2	6.2

Smanjenje gubitaka i povećanje dobitka služi kao znak da se poslovanje preduzeća razvija uspešno.

Poređenje iznosa dobitka sa iznosom gubitka, za svaku godinu ponaosob, pokazuje višak gubitka nad dobitkom:

God.	Dobitak	Gubitak u hiljadama dinara	Razlika	% na glav-
1933	10.727	28.904	—18.177	2.73
1934	9.493	29.851	—20.358	3.00
1935	8.220	33.681	—25.461	3.70
1936	14.637	32.251	—17.614	2.49
1937	20.405	22.608	— 2.203	0.32

Podela društava na dve kategorije: na ona koja su radila sa dobitkom i na ona koja su pretrpela gubitak pokazuje sledeće stanje:

Društva sa dobitkom:

God.	Broj društava	Glavnica u milionima din.	Dobitak % na glavnici	% na glav-
1935	20	137.4	3.8	2.7
1936	21	638.7	11.8	1.7
1937	30	635.8	20.4	3.21

Društva sa gubitkom:

God.	Broj društava	Glavnica	Dobitak % na glavnici	
1935	18	549.6	6.6	1.2
1936	17	66.4	3.2	4.8
1937	6	33.8	0.5	1.51

Poslovanje preduzeća iz uticajne sfere inostranog kapitala dovelo je u 1937 godini do sledećeg rezultata (u milionima dinara):

Nacionalnost kontrolnog paketa	Dobitak	Gubitak	Razlika (poslovni rezultat)	Ukupna glavnica društava iz uticajne sfere	Poslovni rezultat prema glavnici u postocima
Švedski	4.3	2.3	+ 2.0	55.0	+ 3.63
Amerikanski	7.0	—	+ 7.0	100.5	+ 6.97
Švajcarski	1.4	0.02	+ 1.4	71.0	+ 5.07
Nemački	—	0.2	+ 0.2	29.0	— 0.68
Ukupno	12.7	2.5	+ 10.2	255.5	+ 4.00

U ovoj tabeli izostavljeni su podaci za Društvo »La Dalmatienne«, koje se pored prodaje električne struje bavi i elektrohemijском proizvodnjom.

Pregled pojedinih preduzeća

Skoro sva preduzeća, koja proizvode električnu energiju a spadaju u uticajnu sferu inostranog kapitala, grupisana su oko izvesnog finansijskog centra, — tako da takozvana »divlja preduzeća« i ne postoje. Grupe koje dolaze u obzir su: švedska, američka, švajcarska i nemačka — biv. austrijska.

Švedski kapital

Najmnogobrojnija je švedska grupa koja, pod direktnom i posrednom kontrolom, drži osam akcionarskih društava. U neposrednoj vezi sa našim preduzećima nalazi se »A. B. Elektro Invest« iz Štokholma — akcionarsko društvo sa glavnicom od 12 miliona švedskih kruna i bilansom koji dostiže 26.6 miliona švedskih kruna.

Portfelj akcija, koje pripadaju »A. B. Elektro Investu« iskazan je po bilansu sa 6 mil. šved. kr., dok njegova potraživanja od zavisnih električnih preduzeća iznose 18.4 miliona šved. kruna.

»Elektro Invest« pripada jednom od najvećih koncerna za proizvodnju struje jakog napona, i to koncernu »Asea«, skraćeno ime »Allman Svenska Elektriska Aktienbolaget« (»Opšte švedsko električno akcionarsko društvo«) osnovano u 1883 godini sa glavnicom od 75 miliona švedskih kruna.

Jugoslovenski ogranak sastoji se, kao što je već napred spomenuto, od osam preduzeća, koja se grupišu na sledeći način:

neposredno učešće »Elektro Investa« zapaža se kod sledećih društava (u hronološkom redu njihovog osnivanja):

1901 god. »Leskovačko električno društvo« sa glavnicom od 4.000.000 dinara;

1920 god. »D. d. za električna, prometna i industrijska preduzeća« — Zemun, sa glavnicom od 7.500.000 dinara;

1922 god. »Senčansko industrijsko preduzeće« sa glavnicom od 2.500.000 dinara;

1926 god. »Braničevo« u Požarevcu, sa glavnicom od 6.000.000 dinara;

1926 god. »Banatsko električno d. d.« sa glavnicom od 14.000.000 dinara, sa sedištem i centralom u Pančevu;

1930 god. »Subotička električna željeznica i osvetljenje sa glavnicom od 8.080.000 dinara.

Kod »Senčanskog industrijskog preduzeća« zapaža se, pored učešća švedskog finansijera, i sudelovanje A. D. »Subotičke električne željeznice i osvetljenje«.

Sem napred pomenutih društava »Elektro Invest« sudeluje, preko društava svoje grupe, još kod dva preduzeća, i to: kod »Vranjskog električnog društva« (1920 god.) sa glavnicom od 3.000.000 dinara, čije su akcije u rukama »Leskovačkog električnog društva« i kod »Tetovskog industrijskog« A. D. (1922 god.) sa glavnicom od 10.000.000 dinara, — u kome učestvuje »D. d. za električna, prometna i industrijska preduzeća« u Zemunu. Osim toga »Leskovačko električno društvo« ima filijalu i električnu centralu u Prištini.

Sem delatnosti koju ova Društva razvijaju u Leskovcu, Zemunu, Senti, Požarevcu, Pančevu i Subotici, — ona još rade u Novom Bečeju, Svilajncu i Vladimirovcu.

Amerikanski kapital

Srž američanske grupe sačinjava holding društvo u vidu beogradske filijale »Amerikansko Jugoslovenskog električnog društva« u Vilmingtonu — Sjed. Drž. Amer. Dotacija filijali iznosi 62.500.000 dinara. Ovoj grupi pripada »Novosadsko električno društvo« (osnovano 1912 god.) sa glavnicom od 30.000.000 dinara i »Električno društvo Vojvodina« (osnovano 1931 godine), sa glavnicom od 8.000.000 dinara. Ovo Društvo ima centralu u Petrogradu.

Sve akcije »Amerikan Jugoslav Electric Company« u Vilmingtonu drži »International Public Service Corporation« iz Njujorka, čije su akcije opet podeljene na pola između »Federal Water Service Corporation« i »J. G. White Companies«, New York i London.

Paket je akcija u vrednosti od 1,150.440 dolara »International Public Service Corporation« iskazan u spisku investicija »Federal Water Service Corporation«, koji obuhvata akcije raznih američanskih preduzeća, — u ukupnoj svoti od 35.3 miliona dolara. Samo Društvo »Federal Water Service Corporation« raspolaže glavnicom od 31.3 mil. dolara, a njegov se bilans izravňuje na svotu od 193.3 miliona dolara. Drugo Društvo »J. G. White Companies«, već 40 godina, radi u 44 država Sjedinjene Amerike i 37 ostalih država. U tom broju nalazi se i Jugoslavija preko »International Public Service Corporation« i njegove veze sa »American Jugoslav Elektrik Compani«. Ovo Društvo spada u rang »engineering and investment banking organization«. Sada ova organizacija obuhvata:

I. G. White et Compagni Inc-Njujork, London, Pariz, The I. G. White engineering corporation-Njujork i I. G. White et Compagni — London.*)

Švajcarski kapital

Švajcarski je kapital zastupljen u Jugoslaviji preko dva preduzeća: »Električne centrale Fala« a. d. i beogradske filijale švajcarskog društva iz Bazela »Snaga i Svetlost«.

»Električna centrala Fala« a. d. jedna je od najvećih hidrauličnih centrala u našoj zemlji i nalazi se kod Maribora. Pored toga što daje struju čitavom nizu gradova, kao što su: Maribor, Celje, Ptuj, Ljutomer, Murska Sobota, Ormož, — ona je daje i velikim industrijskim preduzećima, i to u prvom redu »Tvornici za dušik« — Ruše i »Trbovljanskom ugljenokopnom društvu.

Ova je centrala ranije pripadala preduzeću »Steiermarkische Elektrizitätsgesellschaft« u Gracu, koje je dugovalo »Schweizerische Bankverein«, kao zastupniku konzorcijuma švajcarskih banaka, svotu od 18.7 miliona švajcarskih franaka. Pomenuta švajcarska banka, u zajednici sa našim bankama i nekim većim preduzećima, osnovala je 1923 godine jugoslovensko akcionarsko društvo »Električna centrala Fala«, sa glavnicom od 5 miliona dinara, — dok je dug švajcarskih banaka prenet na novoosnovano društvo. Sa švajcarskim Udruženjem banaka kao osnivač, javila se i »Švajcarska železnička banka« iz Bazela. Polovina kapitala »Električne centrale Fala« a. d. morala je da bude upisana od strane domaćih novčanih zavoda, a država sa svoje strane imenuje u upravnom odboru jednoga člana.

1929 godine Opština grada Beograda napravila je sa Udruženjem švajcarskih banaka ugovor o zaključenju jednoga zajma u sumi od 26 miliona švajcarskih franaka. Zajam je dat uz žiro države na menice izdate od strane opštine, na rok od tri godine, sa prolongacijom na još godinu dana, uz 7% godišnjeg interesa sa 1% provizije po kursu od 98%. Kao sastavni deo ovoga ugovora uključena je sledeća klauzula: »Opština daje koncesiju isključivo jednoj švajcarskoj grupi, koju čine Društvo švajcarskih banaka koje pretstavlja švajcarsko Društvo za elektricitet i pogon (ranije Švajcarska železnička banka) za izgradnju i eksploataciju električne centrale koja se ima izgraditi u njenom ataru, a za vreme od 25 godina računajući od dana početka eksploatacije centrale**).

Na osnovu ovoga ugovora sa beogradskom opštinom bilo je osnovano u Bazelu akcionarsko društvo »Kraft und Licht« A. G. (»Force et Lumière« S. A.) sa glavnicom od 6 miliona švajcarskih franaka, — u kome su se kao osnivači pojavili: »Švajcarsko društvo za elektricitet i vuču«, »Generalna banka za električnu industriju«, »Schweizerischer Bank-Verein«, »Električno Štajersko društvo«. Ovo Društvo je 1932 godine otvorilo filijalu u Beogradu sa dotacijom od 66.000.000 dinara, koja i vodi eksploataciju nove

*) Vidi: »Forty years at work around the world«.

***) Brošura: »Ugovori opštine grada Beograda zaključeni sa privatnim finansijskim i tehničkim preduzećima« 1929 god. Beograd str. 35 i 36.

centrale na koju je, prema tvrđenju G. Dr. Čurčina, utrošeno 1.3 miliona švajcarskih franaka*).

Opština plaća Društvu »Snaga i Svetlost« a. d. 1.75 dinara po kilovatu, a taj teret raspodeljuje među razne vrste potrošača struje prema vlastitoj tarifi**).

Kapital bivše Austrije

Bivša austrijska grupa držala je pre u svojim rukama dva preduzeća, i to: »Jugoslovensko d. d. za plin i munjinu« u Osijeku i »Jelicu« a. d. u Čačku.

»Niederösterreichische Escompt Gesellschaft« odavno je zainteresovano u raznim preduzećima na teritoriji Jugoslavije. Po želji austrijske Narodne banke došlo je 1934 godine do fuzije sa »Oesterreichische Credit Anstaltom«, te je, tom prilikom, jedan deo poslovanja bio odvojen i prenet na naročito za tu svrhu stvorenu banku, »Oesterreichische Industrie — Credit«. Pored ostalog »Niederösterreichische Escompt Gezellehaft« imalo je naročito odeljenje za osnivanje, finansiranje i kontrolu preduzeća za proizvodnju električne energije, koje je prešlo na »Oesterreichische Industrie Credit (Abteilung für Energiwirtschaft)«. Ovo odeljenje drži u svojim rukama 17 preduzeća na teritoriji bivše Austrije i bivše Češko-Slovačke, — pa i u Mađarskoj i u Jugoslaviji.

U »Jugoslovenskom d. d. za plin i munjinu«, osnovanom 1921 godine, pomenuta austrijska banka sudeluje u saradnji sa »Central Gaz und Elektricitäts« A. G. iz Budimpešte, koje preduzeće spada u broj pomenutih 17 društava koncerna »Industrie Credit«, dok je »Jelicu« a. d. (koja je takođe bila osnovana 1921 godine) preuzela tek u 1929 godini i držala je u svojim rukama sve do 1937 godine, kada je došlo do otkupa ovoga preduzeća od strane domaćeg kapitala***).

Kapital domaćih novčanih zavoda

Pored grupisanja preduzeća prema inostranim koncernima, stvara se postepeno i jedna prava domaća grupa, koju vodi »Trgovačko industrijska banka« a. d. iz Beograda. Ovaj domaći zavod drži u svome portfelju akcije »Elektro-Makiša« a. d. (osnovanog 1930 godine) i »Jelice« a. d. iz Čačka. Ukupna glavica ovih preduzeća iznosi 25 miliona dinara. U svome izveštaju za 1938 godinu »Trgovačko industrijska banka« a. d. piše o svojim afiliranim električnim preduzećima sledeće:

»Bančino afilirano preduzeće Elektro Makiš a. d. Beograd završavalo je svoj investicioni program započet još u 1936 godini. Sve

*) Dr. Čurčin, op. cit. str. 129.

**) Oštru kritiku ove tarife donelo je „Narodno blagostanje“ u broju 51 — god. 1932 — str. 808.

***) Na ovome mestu ne pominjemo preduzeća mešovitog karaktera, koja pored proizvodnje struje istu i sama koriste za izvesne branše hemijske industrije (elektrohemijska). To su: filijala francuskog društva »La Dalmatienne« i »Bosansko d. d. za elektrinu« sa učešćem biv. austrijsko-češkog, sada nemačkog kapitala. O ovim preduzećima detaljnije vidi u glavi o hemijskoj industriji.

projektovane gradnje privedene su kraju i celokupna teritorija od Kraljeva do Šapca povezana neprekidnom linijom napaja se električitetom iz centrale u Vreovcima. U toku prošle godine povećali smo kredite Elektro Makišu za daljih 5 miliona dinara, ali se nadamo da ćemo u tekućoj godini znatan deo našeg potraživanja moći realizovati, uprkos novim daljim investicijama koje predstoje u ovom preduzeću za proširenje kapaciteta centrale.

Druga bančina afilacija »Jelica« a. d. Čačak nalazila se u punoj reorganizaciji svoga poslovanja. Njene centrale u Jagodini, Kragujevcu i Čačku ugasile su svoja ognjišta i celo područje crpi sada energiju iz izvora u Vreovcima. Povećanje konsuma kod ove naše afilacije bilo je u prošloj godini preko 32%. Ali pri svem tom krajnji rezultat ovog preduzeća nije pružio mogućnost snažne i pune dotacije amortizacionim fondovima, sa razloga što je preduzeće kroz osam meseci rada u svojim centralama pokazalo znatne deficite, koje je trebalo do kraja godine eliminisati. U cilju sanacije ovog preduzeća, reduciran je u prošloj godini akcionarski kapital od 25 na 10 miliona dinara i celokupna razlika uneta je u amortizacione fondove investicija, koje su postale bezvredne, a tokom vremena nisu uopšte otpisivane. Bančin udeo u akcionarskom kapitalu ovog društva iznosi preko 98% i prema tome Banci mora osobito na srcu ležati prosperitet ove ustanove.«

Pri kraju ovoga pregleda treba spomenuti Društvo »Zeleni Vir« d. d. za iskorišćavanje vodenih snaga Gorskog Kotara — Zagreb, — osnovano 1921 godine, koje ulazi u koncern »Jugoslovenske Banke«, to jest posredno u sferu uticaja »Živnostenske banke« iz Praga.

U svojim izveštajima »Jugoslovenska banka« ovo preduzeće pominje sa ostalim svojim afilacijama.

ŠUMSKA INDUSTRIJA

Opšti pogled na šumsku industriju

Jugoslavija je bogata, kao i ostale balkanske zemlje, pored rudnoga blaga i šumama. Pošumljena površina dostiže 30,50% čitave državne teritorije, te prema obilju šuma Jugoslavija zauzima treće mesto u Evropi — iza Finske koja je, sa 65% pošumljenog terena, na prvom mestu i Švedske, koja je sa 51,7%, na drugom mestu. Sa malim izuzecima šume se nalaze skoro u svim delovima Jugoslavije, kao što se to vidi iz dole navedene tabele, koja pokazuje podelu pošumljene površine po banovinama. Uporedo je naveden broj preduzeća koja se bave eksploatacijom šuma i obradom drveta.

Banovine	Pošumljena površina u hektarima	% odnos prema celokupnoj površini	Broj preduzeća	Broj a. d.
Vardarska	1,148.985	29	7	1
Vrbaska	985.525	48	17	4
Dravska	688.385	43	82	4
Drinska	1,088.137	36	79	7
Dunavska	156.415	5	21	10
Zetska	1,130.076	35	18	1
Moravska	620.977	23	—	—
Primorska	620.659	32	7	—
Savska	1,281.716	34	166	72
Beograd	—	—	46	6
Ukupno	7,720.015	—	443	105

Industrija drveta ima nekoliko osobina: sirovina se nalazi potpuno u zemlji — dakle za ovu industriju nije potreban nikakav uvoz, sem mašinerija i tehničkih instalacija; dalje, ova industrija više radi za izvoz nego za domaće tržište. Što se tiče prodaje ona zavisi od situacije spoljnih tržišta, a prodajne cene su povezane za svetske cene, dok sama proizvodnja ima sezonski karakter. Najzad, treba imati u vidu i to, da proizvodni ciklus, počev od sečenja šuma pa sve do izrade definitivnih produkata, traje prilično dugo vremena, te usled toga zahteva dugoročne kredite. Jedan deo ovih kredita, odnosno vlastitih sredstava, troši se na podvozne instalacije, koje se moraju amortizovati na račun eksploatacije izvesne površine. Uzevši sve to u obzir može se izvesti zaključak da šumska in-

dustrija, isto tako kao i rudarstvo, više konvenira krupnom nego srednjem ili sitnom kapitalu.

Prema svojim vlasnicima jugoslovenske šume se dele ovako: 47% čine državne šume, 19% pripadaju opštinama, a 34% privatnim licima. Poslednjih godina eksploatacija državnih šuma znatno je napredovala, jer se proizvodnja od 300.000 kubnih metara povećala na količinu od preko jednog miliona kubnih metara*).

Osnovu šumske industrije sačinjavaju pilane. Napred pomenuta 443 preduzeća raspolažu sa 2.150 pilana. Godišnji kapacitet računava se na 10 do 12 miliona kubika. Statistika proizvodnje ne postoji. Prema stručnom izračunavanju, kad bi cela domaća potreba bila pokrivena, onda bi izvozni višak iznosio 20%. To bi od prilike iznosilo oko 12.000.000 tona.

O izvozu drveta postoje tačni podaci, a oni pokazuju da procenat učešća drveta u celokupnom izvozu oscilira po vrednosti od 15% do 23%, a po količini od 25% do 42%. Niže navedena tabela (u obradi Odeljenja za ekonomska izučavanja Narodne banke) pruža pojedinosti o izvozu drveta za deset godina:

God.	Izvoz drveta u mil. din.	% prema uk. izv.	Izvoz drv. u mil. tona	% prema uk. izv.	Učešće drveta za gradnju u ukupnom izvozu drveta u %		
					po količ.	po vred.	od toga testisanog drveta po količini
1929	1.830,2	23,0	2,3	42,6	61,3	76,3	73,8
1930	1.453,7	21,4	1,7	37,3	63,0	79,5	78,0
1931	898,4	18,3	1,2	36,6	47,6	74,4	87,5
1932	501,4	16,4	0,8	34,3	69,0	83,7	80,1
1933	650,9	19,3	0,9	32,6	65,3	87,2	79,1
1934	807,6	20,8	1,1	30,8	74,5	83,2	78,2
1935	784,2	19,4	1,0	29,9	83,1	89,6	74,0
1936	546,3	12,5	0,6	20,9	86,8	86,3	70,4
1937	1.002,9	16,0	1,1	24,7	86,2	88,0	69,7
1938	770,9	15,2	0,9	25,3	85,8	87,6	64,9

Ova tabela pokazuje odnos pojedinih vrsti drveta u izvozu. Ogrevno drvo je najjeftinija roba, jer je skoro bez ikakve prerade. Drvo za gradnju je sortirano, pa prema tome i od veće vrednosti; dok testerisano drvo za gradnju spada već u kategoriju polufabrikata, te je, usled toga, i njegov izvoz mnogo rentabilniji od izvoza neobrađenog drveta za gradnju. Na osnovu navedenih podataka može se zaključiti, da od 3/4 do 9/10 izvoza po vrednosti pada na drvo za gradnju, što čini po količini od 60 do 80%. Od te količine 65 do 80% pada na testerisano drvo za gradnju.

Puna slika našeg izvoza drveta za poslednje tri godine vidi se iz navedene tabele: (u milionima dinara)

*) Za poslednjih šest godina čisti doprinos od državnih šuma iznosio je 313,2 miliona dinara .

	Ogrevno drvo	Drvo za građu	Izrade od drveta	Železnički pragovi	Ukupno*)
1936	4,0	427.7	34.5	29.6	546.3
1937	13.9	887.7	46.4	45.0	1.002.9
1938	16.8	676.2	31.3	36.7	770.8

Izrada od drveta i željeznički pragovi predstavljaju najfinije vrste izvoza. Njihov udeo, prosečno za tri godine, iznosi: izradevina 4,83%, a pragova 4,79%.

Akcionarski sektor šumske industrije

Po svome broju akcionarska preduzeća, koja se bave eksploatacijom šuma i obradom drveta, predstavljaju deo od oko jedne četvrtine od celokupnog broja preduzeća ove grane (105 prema 443), — ali po svome značaju ovaj sektor igra mnogo veću ulogu. Kapital investiran u ovu industriju, po stručnoj proceni, ocenjuje se na oko tri i po milijarde dinara, dok vlastita i pozajmljena sredstva pomenutih akcionarskih društava dostižu jednu i po milijardu dinara, što čini oko 40%.

Bilans ovih društava za pet godina u glavnim pozicijama, izražen u milionima dinara, pruža sledeću sliku:

	1933	1934	1935	1936	1937
Uplaćena glavnica	434	372	370	328	327
Rezerve	159	49	103	97	47
Amortizacioni fond	93	161	144	146	323
Poverioci	1.484	1.116	1.166	1.074	1.207
Ostala pasiva	117	62	73	55	122
Gotovina	31	17	46	26	63
Hartije od vrednosti	60	50	34	44	31
Sirovina	76	93	90	80	107
Roba	257	225	263	252	378
Investicije	882	713	821	783	834
Potraživanja	712	398	388	376	429
Ostala aktiva	269	264	214	139	184
Zbir	2.287	1.760	1.856	1.700	2.026

Posmatranje ovog pregleda bilansa za nekoliko godina pokazuje da vrednost investicija dostiže priličan iznos. Pošto kupovina šuma, ustrojstvo šumskih željeznica, instalacija pilana i tome slično, zahtevaju trošenje gotovine iz vlastitih sredstava ili pribavljanje novca putem dugoročnih zajmova, interesantno je utvrditi relaciju ovih triju pozicija prema zbiru bilansa (u%):

*) Razlika između zbira četiri pozicije i ukupnog izvoza drva pada na drveni ugalj i ostalo.

	Vlastita sredstva	Pozajmljena sredstva	Kapital imobilizovan u trajne investicije	Zbir bilansa
1933	25.93	64.33	38.55	100
1934	23.89	63.42	40.48	100
1935	25.50	62.84	44.26	100
1936	25.04	63.19	46.09	100
1937	18.46	59.58	41.28	100

Iz ove se tabele utvrđuje da vrednost investicija premaša vlastita sredstva, pa da se, sledstveno, izvesni deo kredita mora imobilizovati.

Kapital preduzeća

Na zborovima akcionara u 1937 god. bilo je zastupljeno 185.646.725 din. ili 56,68% prema ukupnoj glavnicu svih akcionarskih društava ove vrste (327.481.641). Na osnovu zastupljenih akcija sastav akcionara određuje se na sledeći način: inostrani kapital sudeluje sa 29,00%; domaći novčani zavodi sa 25,00%; država sa 12,92%; akcionarska društva koja se bave industrijom drva sa 8,92%; dok ostali akcionari sa 24,16%.

Ovi su odnosi utvrđeni uzimajući u obzir deo kapitala zastupljenog na zborovima, koji čini 57% od celokupne glavnice ovih društava. Ako izračunamo, prema ovom količniku, učešće u celom kapitalu ovih društava t. j. ako podelimo iznose zastupljene na zborovima sa 57 i pomnožimo sa 100 onda dolazimo do ove procene pojedinih delova:

Inostrani kapital	94.456.900
Učešće domaćih novčanih zavoda	81.439.500
Učešće države	42.105.200
Domaća akcionarska društva	29.078.900
Ostali akcionari	80.401.141
Ukupno	327.481.641

Inostrani kapital prema celokupnoj glavnicu svih preduzeća sa učešćem inostranog kapitala čini 32,38%, a deli se prema svome nacionalnom poreklu ovako: engleski 13,34%, nemački 6,49%, italijanski 4,53%, švajcarski 3,78%, francuski 3,47%, holandski 0,77% (ukupno 32,38%).

Procenjajući ovo učešće na osnovu napred iznete metode dolazimo do sledećih iznosa učešća inostranog kapitala kategorisanog prema nacionalnom poreklu:

Engleski	38.909.400
Nemački	18.932.100
Italijanski	13.222.200
Švajcarski	11.052.600
Francuski	10.147.300
Holandski	966.490
Nepoznatog porekla	1.226.810
Ukupno	94.456.900

Grupisanje ovoga kapitala prema stepenu učešća pruža sledeću sliku:

Kategorije	Prosečno učešće	Udeo prema celom inostranom kapitalu
do 25%	15.90	11.12
od 25% do 50%	47.05	13.24
od 50% do 75%	59.71	24.48
preko 75%	78.18	51.16

Ovo grupisanje pokazuje da oko $\frac{3}{4}$ inostranog kapitala plasiranog u industriji drveta, predstavlja kontrolni paket preduzeća u kojima ovaj kapital sudeluje.

Kreditni u šumskoj industriji

Kretanje kredita u preduzećima šumske industrije vidi se iz sledeće tabele:

	Domaći sektor			Inostrani sektor			Ukupno		
	ovo-zemni	ino-zemni	ukupno	ovo-zemni	ino-zemni	ukupno	ovo-zemni	ino-zemni	ukupno
1935	579.0	85.4	664.4	224.0	277.8	501.8	803.0	363.2	1.166.2
1936	506.1	155.2	661.3	233.6	179.2	412.8	739.7	334.4	1.074.1
1937	406.4	259.1	665.5	272.3	239.4	511.7	678.7	528.5	1.207.2
Ukupno	1.491.5	499.7	1.991.2	729.9	726.4	1.456.3	1.221.4	1.226.1	3.447.5

Uzimajući u obzir svote za tri godine, radi utvrđivanja prosečnog odnosa, možemo konstatovati da se inostrani kredit deli između dva sektora na sledeći način: 59.24% pada na kredite kod preduzeća sektora sa učešćem inostranog kapitala, a 40.76% na inostrane kredite sektora domaćeg kapitala. U sektoru inostranog kapitala kredit iz inostranstva čini 49.89% prema celokupnom iznosu kredita, dok inostrani kredit sektora domaćeg kapitala čini 25.09%. Razlika između ova dva postotka iznosi 24.80%. Ova razlika se može smatrati kao količnik kredita namenjenih za finansiranje.

Podela inostranih kredita sektora sa učešćem inostranog kapitala prema nacionalnom poreklu kredita je sledeća:

Francuski	76,406.335	28.35
Švajcarski	69,144.867	25.65
Engleski	61,056.696	22.65
Italijanski	42,686.692	15.84
Holandski	19,994.842	7.41
Nemački	195.030	00.10
Ukupno	269,484.462	100%

Uzimajući u obzir učešće inostranog kapitala u glavnici i inostranog kredita za finansiranje, tj. 25% od napred navedenih iznosa kredita, dobijamo sledeću procenu celokupnog učešća kapitala svake nacionalnosti:

	Učešće u glavnici	Finansijski krediti	Ukupno	%
Engleski	38,909.400	15,264.175	54,173.575	33.73
Francuski	10,147.300	19,101.584	29,248.884	18.21
Švajcarski	11,052.600	17,286.217	28,338.817	17.65
Italijanski	13,222.200	10,671.674	23,893.874	14.87
Nemački	18,932.100	48.757	18,980.857	11.81
Holandski	966.490	4,998.710	5,965.200	3.71
Ukupno	93,230.090	67,371.117	160,601.207	99.98
	58.05%	41.95%	100	

Inostrani kapital učestvuje prosečno više u vidu akcija nego u vidu finansijskih kredita, ali po pojedinim nacionalnim sektorima zapaža se i sasvim drugi odnos između ovih vrsta učešća.

Potraživanja

Imajući u vidu da se u potraživanjima iz inostranstva ogleda slika učešća akcionarskih preduzeća šumske industrije u izvozu drva, navodimo kretanje svih potraživanja za tri godine sa podelom na sektore inostranog i domaćeg kapitala:

	Sektor domaćeg kapitala			Sektor inostranog kapitala			Ukupno oba sektora kapitala		
	ovo-zemni	ino-zemni	ukupno	ovo-zemni	ino-zemni	ukupno	ovo-zemni	ino-zemni	ukupno
1935	170.8	—	170.8	115.7	101.7	217.4	286.5	101.7	388.2
1936	170.3	—	170.3	113.6	92.3	205.9	283.9	92.3	376.2
1937	95.7	124.2	219.9	116.7	92.0	208.7	212.4	216.2	428.6
Ukupno za tri godine	436.8	124.2	561.0	346.0	286.0	632.0	782.8	410.2	1.193.0

Od ukupnog iznosa inostranih potraživanja uzetih u globalnoj sumi za tri godine, udeo od 69.75% pada na sektor preduzeća sa učešćem inostranog kapitala, dok 30.25% predstavlja udeo sa učešćem domaćeg kapitala. Odnos inostranih potraživanja prema celokupnom iznosu potraživanja iznosi: za sektor preduzeća sa učešćem inostranog kapitala 45.25%, a za sektor preduzeća domaćeg kapitala 22.13%. Iz toga se može zaključiti da je učešće sektora preduzeća inostranog kapitala u izvozu drva dva puta veće od učešća sektora preduzeća domaćeg kapitala.

Učešće novčanih zavoda u industriji drveta

Iz napred navedenih podataka vidi se da domaći novčani zavodi sudeluju kod akcionarskih industrijskih preduzeća drva sa 25% od ukupnog iznosa glavnice ovih preduzeća.

Učešće banaka zapaža se od strane 12 novčanih zavoda, koji sudeluju u glavnici 21 preduzeća. Zavodi, koji su zainteresovani u šumskoj industriji jesu: »Prva Hrvatska štedionica«, »Jugoslovenska udružena banka«, »Opšte jugoslovensko bankarsko društvo«, »Hrvatska sveopća kreditna banka«, »Jugoslovenska banka«, »Srpska banka«, »Jadransko-podunavska banka«, »Hrvatska poljodomska ban-

ka«, »Čehoslovačka banka«, »Valjevska štedionica«, Našička građanska štedionica«, »Građanska štedionica« — Daruvar. Najkrupnije je učešće sledećih novčanih zavoda: »Jugoslovenske udružene banke« sa 30.6% od ukupnog učešća banaka (81,439.500), — i to kod 5 preduzeća; »Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva« sa 28.94%, — kod jednog preduzeća; »Prve Hrvatske štedionice« sa 13.81%, — kod 5 preduzeća; »Jadransko-podunavske banke« sa 9.40%, — kod jednog preduzeća; »Jugoslovenske banke« sa 2.75%, — kod 2 preduzeća; — ukupno 85.51%. Ostatak od 14.50% deli se među ostalih pomenutih sedam banaka.

Bankarski krediti kod preduzeća industrije drva pružaju sledeću sliku:

	Krediti odobreni od strane javnih novčanih zavoda	Krediti odobreni od strane privatnih novčanih zavoda	Ukupno	% prema ukupnom iznosu ovozemnih kredita
1935	110.7	579.5	690.2	63.64
1936	70.3	325.5	395.8	40.96
1937	80.9	335.1	416.0	34.46

Rezultati rada industrije drveta

Rezultati delatnosti akcionarskih preduzeća industrije drva su sledeći (u milionima dinara):

	1935	1936	1937
Bruto prihod	148.9	213.8	307.0
Gubitci iz ranijih godina	75.6	69.6	42.7
Gubitci poslednje godine	21.9	14.8	29.9
Ukupan iznos gubitaka	97.5	84.3	72.6
Dobitci preneti iz ranijih godina	2.5	1.3	2.1
Dobitak iz poslednje godine	7.8	10.5	10.5
Ukupan iznos dobitaka	10.3	11.8	12.6

Od toga:

Preneto na 1938 god.	5.9	2.7	2.5
Dividende	0.8	1.3	3.1

Upoređenje dobitaka i gubitaka pokazuje višak gubitka nad dobitkom:

	Dobitak	Gubitak	Višak gubitka	U % na glavnici
1935	10.274	97.527	—87.253	23.57
1936	11.785	84.267	—72.482	22.06
1937	12.601	72.684	—60.083	18.37

Podela preduzeća na dve grupe: na ona koja su završila poslovanje sa dobitkom i na ona koja su pretrpela gubitak pokazuje sledeće:

Društva sa dobitkom	Broj preduzeća	Iznos glavnice	Dobitak, odnosno gubitak	% prema glavnici
1935	35	180.4	7.8	6.60
1936	43	238.5	10.5	4.56
1937	51	224.7	10.5	4.77
Društva sa gubitkom				
1935	90	189.7	21.9	11.58
1936	62	89.9	14.7	16.51
1937	31	102.2	30.0	29.41

Navedeni podaci pokazuju izvesno poboljšanje u poslovanju šumske industrije, koja mnogo trpi od jake konkurencije i demping cena, kao i od mnogo veće ponude robe nad tražnjom.

Nepovoljno poslovanje industrije drva ogleda se i u sektoru sa učešćem inostranog kapitala: Analiza rezultata rada 10 od 15 preduzeća ovoga sektora sa ukupnom glavnicom od 149 miliona dinara prema 166 miliona, koliko iznosi glavnica svih preduzeća ove vrste, pokazuje sledeće stanje:

Pet društava sa glavnicom od 65 miliona dinara imala su gubitak u iznosu od 18,156.695 din.; deo glavnice inostranog kapitala dostiže 52.75%. Gubitak koji pada na ovaj deo kapitala iznosi 9,622.680 din. i čini 28.06% od kapitala koji je u rukama stranaca. Drugih pet preduzeća, sa ukupnom glavnicom u iznosu od 84.2 miliona dinara, imala su dobitak od 3,276.620 dinara. Inostrani kapital sudeluje u ovim preduzećima sa 27,021.350 dinara ili sa 32.07%. Od ukupnog dobitka 1,048.512 pada na deo kapitala koji je u rukama stranaca i čini 3.88%.

Finansijska struktura pojedinih društava

»Šumsko-industrijsko preduzeće Dobrljin—Drvar«, skraćeno »Šipad«, prestavlja postepenu koncentraciju državnog komercijalizovanog kapitala u šumskoj industriji. »Šipad« se sastoji od nekoliko preduzeća, ranije samostalnih, koja su postepeno ulazila u »Šipad«. Osnovu ovoga preduzeća sačinjava najkrupnija šumska latifundija Austro-ugarskog carstva Štajnbahovo, koje je prešlo u državnu svojinu na osnovu Sanžermenskog ugovora.

Druga krupna komponenta sadašnjeg »Šipada« je bivše akcionarsko društvo »Krivaja«. Ovo preduzeće je bilo osnovano 1900 godine od strane dvojice bečlija Ejslera i Ortliba, te se koristilo koncesijom za eksploataciju erarnih šuma u Bosni. Posle stvaranja Jugoslavije preduzeće je promenilo svoju firmu na »Krivaja«, a pri reviziji dugoročnih ugovora za sečenje šuma, država je u 1925 god. dobila 26% akcija kao protivvrednost za produženje koncesije. U 1929 god. engleska grupa Viktor Freeman preuzela je 37% akcija, a na taj način grupa Ortlib—Regenštajt zadržala je samo 37% kapitala. U 1934 god. akcionarsko društvo „Krivaja“ bilo je raspušteno naredbom vlasti, a njegova imovina prešla je u ruke »Šipada«.

Oto Štajnbah zajedno sa Mahteršejmerom imao je u Bosni jedno šumsko preduzeće, koje je kasnije dobilo naziv »Varda«. Ovo

je preduzeće bilo sekvestrirano, a posle toga otkupljeno od strane »Šipada« i banke Gajret u Sarajevu. U ovom preduzeću »Šipade« je imao paket od 37.5% akcija, dok su kod aofiliranog preduzeća »Durmitor« Šipad i Gajret imali pakete od po 50% akcija. Posle izvesnog vremena »Šipad« postaje jedini vlasnik društva »Durmitor«.

Fabrika celuloze u Drvaru, koja je bila u uticajnoj sferi Švajcarskog kapitala, prešla je takode »Šipadu«. U 1937 godini izvršena je potpuna fuzija »Šipada«, »Durmitora« i »Fabrike celuloze« u Drvaru pod firmom »Šipad«. Sem toga »Šipad« je kupio imovinu i akcionarskog društva »Ustiprača«, koje je promenilo svoju struku, jer se iz šumskog pretvorilo u rudarsko preduzeće.

U svom sadašnjem sastavu »Šipad« predstavlja ogromno preduzeće, čija godišnja proizvodnja dostiže 400.000 m³. Za obradu drva »Šipad« ima tri paropile sa 29 gatera. Željeznička mreža »Šipada« otvorena za javni promet ima dužinu od 338 kilometara, dok je šumska željeznička pruga za upotrebu samog preduzeća dugačka 600 kilometara.

Zbir poslednjeg bilansa »Šipada« dostiže iznos od 160.6 miliona dinara. Glavnica iznosi 20 miliona, kredit 133 miliona dinara, a vrednost investicija 48.8 miliona dinara. Do poslednjeg vremena poslovanje »Šipada« zaključivano je sa gubitkom*) Uzrok je taj, što je »Šipad« i u vremenu krize produžio sa intenzivnom proizvodnjom, da bi stanovništvu pasivnih krajeva, u kojima je radilo, omogućio zaradu i obezbedio hleb, — »Šipad« je u stvari vodio jedan deo državne, socijalne i konjunkturane politike. Medutim, ako je to bio politički interes, on se ne može istovremeno pravdati i sa stanovišta upravljača jednim privrednim preduzećem.***) Iz tih razloga došlo je do Uredbe o reorganizaciji »Šipada«, koja ima za cilj da precizira odnose »Šipada« sa Ministarstvom šuma i rudnika i da postavi rad preduzeća na bazu čisto privrednih interesa***).

Naša je šumska industrija istorijski povezana za preduzeća austrougarskih veleposednika, koji su posle rata reorganizovali poslovanja svojih vlastitih preduzeća u čitav niz akcionarskih društava u raznim zemljama jugoistočne Evrope, — a ta nova organizacija dobila je svoj završetak u vidu holdinga u Švajcarskoj. Baš ovakav karakter nose dva koncerna Ofa i Našička u kojima sudeluju jugoslovenska šumska preduzeća.

Temelj našičkog koncerna sačinjava preduzeće Neuschlosz, koje je igralo pretežnu ulogu u Austrougarskoj i koje do sada postoji u Budimpešti. Ovo je preduzeće do 1926 postojalo pod firmom »Neuschlosche Naschicer Taninfabrik«, a posle 1926 godine kao Naschicer Taninfabrik. Glavnica ovog društva iznosi 150.000 penga, zbir kredita 4,5 miliona penga, a zbir bilansa 6,3 miliona penga. Ovo preduzeće imalo je učešća u čitavom nizu preduzeća koja se nalaze na teritoriji Jugoslavije, Rumunije, bivše Čehoslovačke i Madarske.

*) Gubitak je iznosio: 1934 god. 2,728.000; 1935 god. 2,698.000, a 1936 god. 1,413.000 dinara. No već 1937 god. bilans je zaključen sa dobitkom koji je iznosio 2,990.000 dinara. Dobitak 1938 godine iznosi 992.000 dinara.

**) „Narodno blagostanje“ 1939, br. 21, strana 326.

***) Službene novine od 19 maja 1939 godine.

U 1921 godini osnovano je u Ženevi društvo »Union des Usines et des exploitations forestière des Nasic« S. A. sa glavnicom u iznosu od 17 miliona švajcarskih franaka, koja je kasnije povećana na 22,280.000 švajcarskih franaka. Osnivači su bili »Banque de Paris et des Pays Bas« i firma »Ignaz Deutsch und Sohn« iz Budimpešte. Društvo je izdalo svoje akcije uzevši od akcionara »Naschicer Tanninfabrik« u Budimpešti kao protivvrednost akcije pomenutog preduzeća. Prema poslednjem bilansu hartije od vrednosti u portfelju »Union-a« iskazane su u bilansu u vrednosti od 14,2 miliona švajcarskih franaka, a dužnici sa 13,8 miliona. Od jugoslovenskih preduzeća 6 pripadaju našičkom koncernu, i to: »Našička tvornica tanina i paropila«, »Krndija gospodarska i šumska industrija«, »Kutjevo industrija drva«, »Dugoselo industrija drva«, »Impregnacija drva«, »Električna pilana i mlin«, »Podravina A. D. za kolonizaciju i parcelaciju«.

Akcionarsko društvo »Ofa«, sa sedištem u Ženevi i glavnicom u iznosu od 8 miliona švajcarskih franaka, osnovano je u 1922 godini od strane banke »Blankart« Zürich, »Oestereische Kreditanstalt« i »Sveopće kreditne banke« iz Budimpešte. Zbir bilansa ovog društva iznosi 14 miliona švajcarskih franaka. »Ofa« kontroliše 17 preduzeća sa sedištem u Parizu, Bukureštu, Bratislavi i u drugim gradovima. Ova preduzeća obrađuju na teritoriji Jugoslavije, Rumunije i bivše Čehoslovačke više od milion m³ drva. Od jugoslovenskih društava ovome koncernu pripadaju: »Slavija« društvo za industriju drva, »Dom za drvene gradnje«, »Narodna šumska industrija« i »Varda«.

Obim i značaj ovih koncerna vidi se iz niže navedene tabele, koja iskazuje po glavnim stavovima zbirni bilans jugoslovenskih preduzeća, koja pripadaju i jednom i drugom od ovih koncerna (u hiljadama dinara):

	Našički koncern šest preduzeća	»Ofa« četiri preduzeća
Glavnica	26.650	33.500
Rezerve	13.225	874
Kredit	307.384	78.638
Investicije	121.580	62.760
Roba	197.684	17.623
Potraživanja	159.523	16.323
Rezultat +	- 43	+ 55
-	+ 701	- 10.109
Bilans	534.646	117.123

Pored »Našičkog« i »Ofa« koncerna treba spomenuti i društvo »Drah« industrija drva d. d. — Zagreb. Ova firma postoji kao akcionarsko društvo od 1921 godine, dok je ranije postojala kao krupna inokosna firma u Austro-Ugarskoj. Sve do 1930 godine centar svih Drah-ovih preduzeća bio je u Jugoslaviji. Sada je, međutim, »Drah« stupio u veze sa Švajcarskom i Engleskom.

Treba zabeležiti grupu »Slaveksa« D. D. za šumsku industriju — Zagreb, koja se sastoji iz tri preduzeća (»Slaveks«, »Turčića Sinovi« d. d. za šumsku industriju — Zagreb i »Zvečevo Novo« šum-

sko industrijsko d. d. — Zagreb, — čiji zbirni bilans u hiljadama dinara iskazuje glavnica od 19.000 dinara, a krediti 48.363 dinara. Investicije dostižu 32.697 dinara, potraživanja 17.264, dobitak 735, gubitak 139, dok zbir bilansa iznosi 78.169. »Slaveks« se ranije nalazio u sferi »Oest. Creditanstalt — Wiener Bankverein«, koji do sada drži izvesni paket akcije ovog preduzeća, dok se kontrolni paket akcija nalazi kod »Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva«, tj. u rukama iste grupe.

»S. H. Gutman« d. d. u Belišću je jedno od najkrupnijih naših šumskih preduzeća sa glavnicom od 40 miliona dinara i bilansom od oko 160 miliona dinara. Preduzeće raspolaže velikim vlastitim šumama koje su ranije bile svojina porodice barona Gutmana. Ova porodica drži kontrolni paket akcija, ali pored toga ima dovoljno i privatnih akcionara, pošto su ove akcije uvedene na berzi i imaju izvesan promet. Skoro jedna petina akcija nalazi se u rukama jedne banke u Zagrebu, dok inostrani akcionari zastupaju oko $\frac{1}{3}$ kapitala.

Italijanski kapital sudeluje u industriji drva kod »Ugara« šumsko industrijsko d. d. — Zagreb, koji je vezan sa »Primorskom industrijom drva« d. d. — Zagreb. Ova grupa karakteriše se sledećim podacima (u hiljadama dinara): glavnica 32.000, rezerve 5.952, kredit 57.985, investicije 65.110, roba 22.462, potraživanja 16.227, zbir bilansa 122.826, gubitak 420.

Engleska grupa Freeman*), koja je već spomenuta prilikom pregleda strukture društva »Krivaja«, dobila je većinu akcija »D. D. za eksploataciju drva«, koje je ranije pripadalo uticajnoj sferi »Oest. Credit Anstalt«-a. Ovo društvo je postalo skoro jedini akcionar drugog velikog preduzeća »Bosanskog D. D. za iskorišćavanje drveta i pogon parnih pilana«. Ukupni stavovi bilansa ove grupe dostižu ove iznose (u hiljadama dinara):

Glavnica	14.000
Rezerve	1.019
Krediti	164.492
Investicije	27.800
Roba	7.776
Potraživanja	79.679
Gubitak	1.826
Zbir bilansa	235.689

Francuski kapital u šumskoj industriji zastupljen je firmom »Karel i Fuše«, koja drži akcije preduzeća: »Šumskog D. D. Moslavina Popovača« i »Društva za industriju i trgovinu drvetom« (»Ditad«), sa ukupnom glavnicom od 4 miliona dinara.

Holandski kapital zapaža se kod društva »Ukod« a tvornica ukočenog drva i furnira d. d. — Zagreb i »Sijere«, a švajcarski kod »Tonet—Mundus«-a, Jug. tvornice nameštaja iz savijenog drveta d. d. — Varaždin i »Zete« — drvarsko-industrijskog a. d. — Beograd.

*) O drugom učešću engleskog kapitala u jugoslovenskoj destilaciji drva vidi u hemijskoj industriji.

METALURGIJSKA INDUSTRIJA (Metalno-mašinska)

Pojam metalurgije

Pojam metalurgijske industrije je prilično širok, jer metalurgija obuhvata ceo niz industrijske delatnosti: od topljenja ruda do izrade ne samo definitivnih produkata iz metala, već i najkomplicovanijih konstrukcija, kao što su na primer, mostovi ili mašine. Mada Jugoslavija spada u grupu zemalja prilično bogatih u pogledu na željeznu i druge metalne rude, ipak sama prerada sirovine toliko je zaostala, da naš trgovinski bilans pokazuje pasivan saldo, ne samo u odnosu na fabrikate, nego i na poluizradevine. Višak uvoza metalnih sirovina u vremenu od 1921—1937 godine dostiže 1.757 miliona dinara, dok višak uvoza metalurgijskih proizvoda, za isto vreme, dostiže 3.320 miliona dinara; ukupno 5 milijarde dinara. Uvoz željeza i željeznih proizvoda čini 10—11% od celog našeg uvoza. Od strane stručnjaka je međutim izračunato da od vrednosti konačnih metalnih proizvoda otpada na sirovine jedva osmi deo troškova, dok sve ostalo ide na troškove prerade i izrade^{*)}. Iz toga se vidi koliko je neophodno potrebno raditi na podizanju i razvitku naše topioničke i metalne industrije i u kolikoj su meri opravdani veliki naponi učinjeni od strane države za stvaranje jugoslovenske teške industrije.

Prema proceni Centrale industrijskih korporacija vrednost proizvodnje metalne industrije dostiže 1½ milijardu dinara. Podrobniji podaci o napredovanju proizvodnje naše metalne industrije ne postoje. Samo doktor Crnić navodi veličinu produkcije 5 glavnih visokih peći i valjaka. Iz ovih podataka vidi se da su visoke peći povećale svoju produkciju od 35.011 tona u 1930 godini na 44.995 tona u 1936 godini, dok su valjci, za isto vreme, povećali proizvodnju od 40.527 na 45.587^{**)}.

Akcionarski sektor metalurgije

Od 199 preduzeća koja se bave preradom metala, 60 su akcionarska društva. Ni ukupnim brojem preduzeća, ni napred navedenim brojem akcionarskih društava nisu obuhvaćena preduzeća koja

^{*)} Dr. M. Vitez: „Savremeno shvatanje rudarstva i metalurgije“, Glasnik zavoda za unapređenje spoljne trgovine, — avgust 1938 godine.

^{**)} Dr. Crnić: „Die Jugoslavische Eisenindustrie im Rahmen des Jugoslawischen Volkswirtschaft“.

se, pored rudarstva, bave i topljenjem ruda. Broj ovih preduzeća u akcionarskom obliku, to jest onih koja se pored ruda bave i topioničkom industrijom je 19. U daljem izlaganju ona nisu uzeta u obzir, jer su obuhvaćena u onom delu koji se odnosi na rudarsku delatnost*).

Stanje bilansa metalno-mašinske industrije za poslednjih 5 godina, izraženo u glavnim stavovima u milionima dinara, pokazuje tabela koja sleduje:

	1933	1934	1935	1936	1937
Glavnica	308	339	344	391	417
Rezerve	60	85	99	103	112
Fondovi za amortizaciju	69	105	86	101	123
Poverioci	544	548	552	543	918
Ostala pasiva	59	108	100	346	173
Gotovina	27	61	77	59	51
Hartije od vrednosti	13	22	12	15	25
Sirovina	82	105	87	126	194
Roba	115	127	135	150	179
Potraživanja	195	210	228	274	301
Investicije	535	580	558	623	874
Ostala aktiva	73	80	84	237	119
Zbir bilansa	1.040	1.185	1.181	1.484	1.743

Napred navedena tabela pokazuje da je struktura bilansa ove grane industrije sledeća (u % prema svoti zbira bilansa):

	Vlastita sredstva	Pozajmljena sredstva	Investicije za trajne potrebe preduzeća	Zbir bilansa kao 100%
1933	34.42	52.30	51.45	1.040
1934	35.86	46.44	49.00	1.185
1935	37.55	46.77	47.26	1.181
1936	33.34	37.29	42.01	1.484
1937	30.17	52.75	50.22	1.743

Iz navedenih procentnih odnosa vidi se da bi se objekti za trajnu upotrebu preduzeća mogli nabaviti iz vlastitih sredstava najviše za polovinu, dok druga polovina njihove vrednosti pada na sredstva koja su preduzeća dobila na ime zajmova.

Kapital uposlen u metalurzijskim akcionarskim društvima

Glavnica zastupljena na zborovima u 1937 godini u iznosu od 294,886.800 dinara pretstavlja deo akcionarskog kapitala od 70.64%. Glavnica ovih preduzeća sastoji se iz sledećih delova:

*) Zajedničko posmatranje ovih dveju kategorija sadrži članak pisaca „Finansijsko stanje jugoslovenske metalurgije“, — „Metalurgija“ 1939 god. april—maj.

Akcije koje pripadaju državi	8.70%
> > > domaćim novčanim zavodima	7.40%
> > > drugim akcionarskim društvima	7.24%
> > > inostranom kapitalu	22.99%
> > > ostalim akcionarima	53.67%
	<hr/> 100%

S obzirom da se apsolutne cifre odnose na 70.64% akcijskog kapitala dolazimo do ovakve procene pojedinih gore nabrojanih udela:

Država učestvuje sa kapitalom u iznosu od	51,902.000
Novčani zavodi	44,167.210
Akcionarska društva	43,229.710
Inostrani kapital	136,653.880
Ostali akcionari	141,467.300
	<hr/> Ukupno: 417,420.100

Ovaj inostrani kapital deli se prema nacionalnom poreklu ovako:

Monako	76,286.420	12.88%
Francuska	30,599.850	5.13%
Nemačka	21,058.350	3.53%
Švajcarska	4,285.710	0.71%
Engleska	1,860.710	0.31%
Bivša Čehoslovačka	1,903.000	0.31%
Sjedinjene Američke Države	522.850	
Rumunija	65.570	0.12%
Madarska	71.420	
	<hr/> Ukupno: 136,653.880	22.99%

Preduzeća u čijoj glavnici sudeluje inostrani kapital (18 od ukupnog broja 60) čine prema iznosu ukupne glavnice 42.46%. U ovom sektoru inostrani kapital dostiže 54.23% prema svoti ukupne glavnice ovih 18 društava.

Prema stepenu učešća inostranog kapitala ova preduzeća mogu se podeliti ovako:

	Broj preduzeća	Udeo u ukupnom iznosu glavnice	Prosečno učešće u glavnici
do 25%	5	3.78	17.52
od 25 do 50%	2	1.90	36.57
od 50 do 75%	4	30.15	53.52
preko 75%	5	60.82	78.01
100%	2	3.35	100.00
	<hr/> Ukupno: 18	100.00	

Kredit

Opšti pregled kredita kojima se koristi naša metalurgijska industrija, izražen u hiljadama dinara, pruža sledeću sliku:

God.	Domaći sektor		
	Ovozemni	Inozemni	Ukupno
1935	264.247	101.332	365.579
1936	257.652	97.208	354.860
1937	613.086	178.852	791.938
Ukupno	1,134.985	377.392	1,512.377

	Inostrani sektor		
	Ovozemni	Inozemni	Ukupno
1935	86.290	100.474	186.764
1936	116.216	72.111	188.327
1937	48.982	77.160	126.142
Ukupno	251.488	249.745	501.233

	Ukupno		
	Ovozemni	Inozemni	Ukupno
1935	350.537	201.806	552.343
1936	373.868	169.319	543.187
1937	662.068	256.012	918.080
Ukupno	1,386.473	627.137	2,013.610

Pada u oči veliko povećanje kredita u 1937 godini, što je izazvano velikim poletom metalurgijske delatnosti u vezi sa naoružanjem u celom svetu, pa i kod nas. Druga osobina koju ističe napred navedena tabela sastoji se u tome, što veći deo inostranih kredita pada na sektor preduzeća domaćeg kapitala, a manji na grupu preduzeća sa učešćem inostranog kapitala. Prvi od ovih delova sačinjava 60.18% prema ukupnom iznosu inostranih kredita, dok drugi iznosi svega 39.89%. Odnos inostranog kredita prema ukupnom iznosu kredita čini za sektor domaćeg kapitala 24.95%, dok za sektor inostranog čini 49.83%. Razlika između ovih procentnih odnosa je 24.88%, ili okruglo 25%, to jest može se pretpostaviti da $\frac{1}{3}$ dodeljenih kredita metalurgiji pada na finansiranje samih preduzeća. Podela kredita prema nacionalnom poreklu pretstavlja veliku teškoću, jer kod izvesnog broja preduzeća sudeluju kapitali raznih nacionalnosti. Približno i »grosso modo« može se utvrditi da engleski deo iznosi 30,235.135 dinara, dok francuski 46,925.265 dinara.

Oko $\frac{1}{3}$ kredita pada na dugovanja preduzeća metalurgijske industrije novčanim zavodima. Bankarski krediti pružaju sledeću sliku (u hiljadama dinara):

	Kreditni javnih kreditnih ustanova	Kreditni privatnih novčanih zavoda	Ukupno bankarski kredit	Ukupan iznos kredita uzet kao 100	Bank. krediti prema ukup. iznosu u %
1935	26.171	64.502	90.673	552.343	16.41
1936	74.734	119.750	194.484	543.187	35.80
1937	161.929	131.647	293.576	918.080	31.97

Kreditni preduzeća metalurgijske industrije koji su im otvoreni od strane javnih kreditnih ustanova pokazuju veliki porast, koji stoji u vezi sa državnim porudžbinama za naoružanje. S obzirom na to da u grupu velikih fabrika, koje najviše sudeluju u izvršenju

porudžbina ove vrste, spadaju skoro sva preduzeća inostranog sektora, zapaža se smanjenje iznosa inostranih kredita, — na mesto kojih su delimično došli krediti odobreni od strane javnih kreditnih ustanova.

Od pojedinih novčanih zavoda sledeće banke imaju razgrnate interese u metalurgijskoj industriji: Prva Hrvatska štedionica, Opšte jugoslovensko bankarsko društvo, Jadransko-podunavska banka, Opšta trgovinska banka, Izvozna banka, Prometna banka, Jugoslovenska udružena banka, Srpska banka, Jugoslovenska banka, Ljubljanska kreditna banka, Prometni zavod za premog i Kreditni zavod za trgovinu i industriju.

Rezultati poslovanja

Rezultati poslovanja metalurgijskih preduzeća su izkazani u tabeli koja sleduje (u hiljadama dinara):

	Dobitak	Gubitak	Razlika + ili —	U % prema iznosu glavnice
1933	9.125	28.747	—19.622	—4.49
1934	17.967	27.515	— 9.548	—2.81
1935	19.993	34.089	—14.096	—4.09
1936	23.386	25.336	— 1.950	—0.49
1937	32.087	18.495	+13.592	+3.25

Uporedno povećanje dobitka i smanjenje gubitka za 1935—1937 godinu jasno pokazuju jako podizanje konjunktura u ovoj grani industrije:

	1935	1936	1937
Smanjenje gubitka prema prethodnoj godini	34	— 9	— 7
Povećanje dobitka prema prethodnoj godini	20	+ 3	+ 9

Za poslednjih 5 godina konačni rezultat poslovanja metalurgijske industrije je sledeći (u hiljadama dinara):

	1933	1934	1935	1936	1937
Bruto prihod	224.990	283.392	289.233	335.988	424.377
Gubitak iz ranijih godina	—	6.725	15.202	20.524	17.858
Gubitak	—	20.791	18.887	4.812	637
Ukupni gubitak	28.747	27.516	34.089	25.336	18.495
Prenos dobitka	—	2.020	3.739	3.569	4.054
Dobitak	—	15.947	16.254	19.817	28.033
Ukupan dobitak	9.125	17.967	19.993	23.386	32.087
Prenos dobitka na iduću godinu	—	933	5.312	5.592	3.090
Dividenda	8.125	2.962	4.155	8.983	10.551

Podela preduzeća na dve grupe — na ona koja su završila svoja poslovanja sa dobitkom i na ona koja su pretrpela gubitak — pruža sledeću sliku:

Preduzeća sa dobitkom

	Broj pre- duzeća	Glavnica	Dobitak od- nosno gubitak u mil. din.	% prema glavnici
1935	28	261.8	6.6	2.52
1936	35	323.9	19.7	6.10
1937	44	379.1	28.0	7.38
Preduzeća sa gubitkom				
1935	25	72.6	18.8	25.89
1936	19	67.6	4.7	6.90
1937	9	37.9	0.6	1.58

Pojedina preduzeća

Prelazeći na pregled pojedinih metalurgijskih preduzeća, pre svega treba izdvojiti grupu onih koja izrađuju polufabrikate (čelik, kovano i fazonirano gvožđe, crni lim i ostale artikle slične vrste).

U ovu grupu ulazi Vareš—Zenice—Ljubija, sada »Jugoslovenski čelik«, Kranjska industrijska družba, Rudnik i željezara Štore, Jeklarna grofa Turnskog u Guštani-Ravne i Udruženi rudnici Petrova Gora.

Preduzeća koja ulaze u »Jugoslovenski čelik« bila su ranije ili državna ili poludržavna. Sadanje preduzeće Rudnik željeza i topionica u Varešu osnovano je 1895 godine od strane Wienerbankverein i Mesnog Bosansko Hercegovačkog erara, koji je sudelovao u glavnici sa 56%. Posle rata je ovaj deo erara prešao na jugoslovensku vladu. Na osnovu Uredbe od 24 jula 1938 godine Željezara Vareš, državno preduzeće Ljubija i rudnik uglja u Brezi vezani su za akcionarsko društvo »Industrija gvožđa« u Zenici, dok je prava fuzija Vareša sa Zenicom predviđena za 1945 godinu, kada će, zbog toga, Jugoslovenski čelik emitovati novo kolo akcija u iznosu od 100 miliona dinara.

Drugo od ovih preduzeća Industrija željeza Zenica osnovano je 1892 godine, a pretvoreno je u akcionarsko društvo 1899 godine sa glavnicom u iznosu od 3.5 miliona kruna, od kojih su 15% pripadali Austro-Ugarskoj državi, a 85% novčanom zavodu Niederösterreichische Eskomptgesellschaft. Preduzeće se nalazilo posle rata pod sekvestrom, a posle skidanja sekvestra 54% akcija Zenice postale su svojina industrijsko-šumskog preduzeća Šipada. Na taj je način, neposredno i preko Šipada, država dobila 69% glavnice Zenice. U 1935 godini glavnica je bila povećana od 1.250.000 na 15.000.000 dinara, kojom je prilikom učešće države dostiglo 95%. Sem toga Društvo je dobilo kod Državne Hipotekarne Banke zajam u iznosu od 150 miliona dinara.

Kod Industrije željeza — Zenica bile su izvršene velike instalacije radi podizanja naše teške metalurgijske industrije.

Ostala preduzeća ove vrste: rudnici Zrinjske gore u Bešlincu, Združeni rudnici i topionice Petrova Gora, rudnici Štore nisu akcionarska društva.

Jurija grofa Turnskog Jeklarna D. D. na Ravnah u Dravskoj banovini jedno je od najstarijih naših industrijskih preduzeća, osno-

vano 1774 godine. Od 1926 godine funkcioniše kao akcionarsko društvo. Prvobitna glavnicu od 14 miliona dinara snižena je na 12 miliona dinara. Oko polovina glavnice pripada bivšem vlasniku inokosnog preduzeća, dok je ostali deo podeljen između Vereinigte Böhler Stahlwerke u Cirihi i Kreditnog zavoda za trgovinu i obrt u Ljubljani.

Kranjska industrijska družba, Westen A.D. u Celju i Željezni majdan in topilnica u Topuskom su međusobno povezana preduzeća.

Tvornice Kranjske industrijske družbe nalaze se u reonu koji je posle rata spadao u područje triju država — Jugoslavije, Italije i Austrije. Kontrolni paket akcija bio je prvobitno u austrijskim rukama, zatim je prešao italijanima, da bi, na kraju krajeva, pripao porodici Westen, koja je imala ranije inokosno preduzeće za izradu limenog i metalnog posuda. Tada je tvornica pretvorena u akcionarsko društvo.

Tvornice na italijanskoj teritoriji u Servoli, oko Trsta, prodane su za 2 miliona lira društvu „Alti forni ed Acziaierie della Venezia Sinlia“, koje je od 1920 godine imalo ove tvornice u zakupu, dok su austrijske tvornice, u Feistritz oko Rozentala, radile do 1932 godine, kada je, zbog jake konkurencije, bilo doneto rešenje o obustavi njihovog rada. Sadašnja glavnicu Kranjske industrijske družbe iznosi 90 miliona dinara. Od toga oko $\frac{1}{2}$ pripada preduzeću Westen A.D.. Krediti kojima se koristi Kranjska družba dostižu iznos od 100 do 115 miliona dinara. Od toga oko $\frac{1}{6}$ sačinjavaju krediti inostranog porekla.

U oblasti metalnih konstrukcija treba istaći na prvo mesto dva preduzeća, koja su međusobno povezana, i to: „Srpsko akcionarsko rudarsko topioničko industrijsko društvo“ („Sartid“) i „Prvu Jugoslovensku tvornicu vagona, strojeva i mostova“ u Slavanskom Brodu, od kojih je prvo osnovano u Srbiji uoči svetskog rata 1913 godine, dok je drugo osnovano posle rata, 1921 godine. „Sartid“ je osnovan od strane svetski poznatog engleskog preduzeća Vickers iz Londona u saradnji sa Allgemeine Bodenkreditanstalt iz Beča, koje se kasnije fuzioniralo sa Kreditanstalt-om. Preko pomenute banke sudelovale su u „Sartidu“ i tako zvani „Steg“ (Povlašćeno Austro-Ugarsko društvo državnih željeznica) i Režička fabrika čelika u Rumuniji, koja pripada koncernu Vickersa. Slom Kreditanstalta doveo je na njegovo mesto Jugoslovensku Udruženu banku i delom Srpsku banku iz Zagreba i njenu beogradsku kreaciju Jadransko-podunavsku banku, kao i domaći kapital grupe Vajfert-Gramberg*) — ali je Vickers-Armstrong održao prvo mesto u tom sklopu raznih kapitala.

„Prva Jugoslovenska tvornica vagona, strojeva i mostova“ osnovana je sa 90% od strane domaćeg kapitala. Njeni osnivači bili su: Prva Hrvatska štedionica, Slavonija za šumsku industriju (preduzeće iz koncerna Prve Hrvatske štedionice), Slavansko trgovačko društvo ugljena i Kaufman i drugovi iz Slavanskog Broda. Radi tehničke saradnje pozvana je bila i tvornica vagona u Kistareci u Madarskoj. Početna glavnicu iznosila je 12.5 miliona dinara. U 1925 godini došla

*) Čurčin, op. cit. str. 166.

je firma Fridrih Krup iz Esena, da bi se 1926 godine povukla i ustupila svoje akcije osnivačkoj grupi.

U 1927 godini napred pomenuto društvo „Steg“ u Beču otkupilo je sve akcije fabrike mašina i vagona Kistareca u Budimpešti, te je, na taj način, postalo učesnik i kod „Sartida“ i kod tvornice u Brodu*).

Posle sloma Kreditanstalta osnovano je u Monaku holding društvo za njegove industrijske angažmane pod imenom „Compagnie Européenne de participations industrielles“ — C.E.P.I., u koje je ušlo rumunsko društvo Režička fabrika čelika i Steg. Preko ovih društava akcije „Sartida“ prešle su kod C.E.P.I. Prva Hrvatska štedionica zadržala je svoj paket akcija tvornice u Brodu.

Prvobitna glavnica „Sartida“ iznosila je 4 miliona predratnih dinara. Pošto je, posle nekoliko povećanja, dostigla iznos od 50 miliona dinara, glavnica je najzad smanjena na 45 miliona dinara. Glavnica preduzeća u Brodu bila je povećana sa 12.5 na 27.5 miliona dinara, a kasnije na 111 miliona dinara, ali je ista, usled velikih gubitaka, smanjena na 55 miliona.

Zbog svojih jakih veza sa inostranstvom oba preduzeća, i „Sartid“ i „Prva jugoslovenska fabrika vagona“, pribegli su obligacionim zajmovima u inostranstvu obezbeđenim hipotekom na društvenim nekretninama. Obligacioni dug „Sartida“ iznosi 6 mil. dinara (emisija Tietze Ltd. u Londonu), a „Prve jugoslovenske tvornice“ 28 miliona dinara. Kretanje drugih kredita ovih društava pruža sledeću sliku (u milionima dinara):

	Ovozemni krediti	Inozemni krediti	Ukupno
1935	14.7	2.5	17.2
1936	48.3	14.7	63.0
1937	23.6	21.7	45.3

Zavisno preduzeće fabrike u Brodu je „Jugo-metal“, prvo jugoslovensko društvo metalnih proizvoda i aparata.

U pogledu delokruga rada tehnički program oba preduzeća doveden je u sklad (na primer „Sartid“ je odustao od građenja vagona, koje spada u delokrug tvornice u Brodu). Sem toga, postoji sporazum o zajedničkom radu i sa drugim preduzećima, na primer sa Splošnom stavbenom družbom u Mariboru.

Pored „Sartida“ i „Prve jugoslovenske tvornice vagona“ treba spomenuti društvo „Jasenica“ A. D., koje ima svoje radionice u Smederevskoj Palanci nedaleko od „Sartida“ i koje se bavi građenjem i opravkom vagona i podizanjem mostova. „Jasenica“ je osnovana 1923 godine sa glavnicom od 6 miliona dinara, koja je u nekoliko mahova povećavana do 17 miliona dinara. Sada je smanjena na 8 miliona dinara. „Jasenica“ se koristi i krupnim inostranim kreditima (15—20 miliona dinara), a pripada društvu Société Lorraine des anciens établissements des Dietrich & C. Luneville. Prema novinarskim vestima ovo preduzeće prešlo je u sferu nacionalnog kapitala. Tako „Vreme“ donosi da je francusko društvo „Société Lorraine“

*) „Istorija Brodske fabrike“, — vidi Jugoslovenski Lojd — 1939 godina — br. 154 posvećen Slavoniji.

prodalo svoje akcije jednoj grupi naših industrijalaca, kojoj stoji na čelu g. Jovan Petrović, a kojoj pripada i fabrika aeroplana „Zmaj“ i fabrika cikorije „Favorit“.

„Jasenica“ a. d., koja je u posljednje vreme bila gotovo potpuno obustavila rad, sada opet uposluje preko 220 radnika, a direkcija se nada da će u roku od mesec dana moći da uposli i 500 radnika.”

„Osiječka levaonica željeza i tvornica strojeva“, posmatrana sa gledišta svoga delokruga, predstavlja donekle prelaz od preduzeća koja izrađuju krupne metalne konstrukcije ka onim preduzećima koja rade sitnije predmete. Osiječko preduzeće je, uglavnom, tvornica poljoprivrednog alata, sprava i mašina. Na drugo mesto u njenoj proizvodnji dolazi sivi liv i temper liv, koja je proizvodnja koncentrisana u njenoj afilijaciji u Kamniku kod „Titana“. Liveni predmeti u Osijeku i bravarska roba u Kamniku dopunjuju program rada ovoga preduzeća.

„Osiječka levaonica željeza“ osnovana je 1912 godine od strane inženjera Vjekoslava Pilnela sa grupom ekonomista pod vodstvom g. Šmita, sa osnovnom glavnicom od 400.000 dinara. Tu je došlo i do saradnje mestne „Hrvatske zemaljske banke“, koja se kasnije pretvorila u Jugoslovensku banku kada je prešla iz Osijeka u Zagreb i ušla u uticajnu sferu Živnostenske banke u Pragu. Počev od 1925 godine Osiječka levaonica željeza je preuzela sukcesivno od Jugoslovenske banke akcije tvornice „Titan“ u Kamniku, koje su se nalazile u bančinom portfelju, — i na taj način je „Titan“ postao afilijacija Osiječke levaonice željeza.

Osiječka levaonica raspolaže sada glavnicom od 5 miliona dinara. Oko polovinu akcija drži Jugoslovenska banka, dok se izvesni deo, od prilike oko 12%, nalazi u čehoslovačkim rukama, odnosno ili neposredno kod Živnostenske banke ili kod preduzeća njenog koncerna. Krediti kojima se koristi Osiječka levaonica dostižu 8—9 miliona dinara.

„Grejniz industrija željeza“ (železarna Muta), društvo sa glavnicom u iznosu od 700.000 dinara, postalo je kupovinom 1928 godine tehničkih instalacija društva Grejniz (u Gracu), koje su se nalazile u Muri na Dravi (livnica željeza). Protivvrednost livnice je bila u akcijama jugoslovenskog društva. Austrijski Grejniz je osnovan od strane Steirmärkische Escompte Bank, Niederösterreichische Escompte Gesellschaft i inokosne firme Karl Greinitz sa fabrikama u Trstu i Gracu. Društvo drži pakete sličnih preduzeća u Austriji. U 1930 godini sindikat sastavljen od Alpinen Montangesellschaft, Felten & Guillaume und Karl St. Gallen i nekih drugih učesnika kupio je kontrolni paket austrijskog Grejnitza.

Jugoslovenski Grejniz ne koristi se kreditima iz inostranstva.

Od drugih preduzeća iste vrste treba navesti „D. D. za promet kovinama Zugmayer i Gruber“ sa kapitalom od 7,500.000 dinara. Ovo preduzeće koje radi metalne fabrikate naročito od bakra, postalo je na taj način što je bečka firma Georg Zugmeier und Söhne kupila 1924 godine radionice braće Šternberger u Slavonskoj Bistrici. Jugoslovensko preduzeće je monopolni prodavac produkata bečkog preduzeća. Inozemni krediti su veoma mali.

Proizvodnja šrafova zastupljena je od strane dva veća preduzeća: „Novosadske fabrike šrafova i gvozdene robe“ i odeljenja za šrafove „Splošne Stavnbe družbe“.

Novosadska fabrika sa glavnicom od 7.5 miliona dinara nalazi se u uticajnoj sferi bečkog društva Brevillier Urban A. G., koje drži majoritetni paket akcija. Pomenuta bečka firma, koja postoji od 1900 godine sa glavnicom od 14 miliona austrijskih šilinga, otkupila je postepeno pakete akcija čitavog niza preduzeća za izradu šrafova u Austriji i Ugarskoj i pripada međunarodnoj grupi koju vodi engleska firma Kaen Nettlefolds u Birmingamu i Japy Frères u Parizu. Društvo se koristi velikim kreditima iz inostranstva, koji su 1934—35 godine iznosili do 80 miliona dinara, dok su se poslednjih godina skoro prepolovili. U svakom slučaju inostrani krediti su dva puta veći od ovozemnih kredita.

„Splošna stavbna družba“ u Mariboru nalazi se u sferi Ljubljanske kreditne banke i Zadrुžne gospodarske banke iz Ljubljane. Glavnica je 5 miliona dinara. Iznos kredita je oko 10 miliona dinara. Pored odeljenja za šrafove preduzeće izrađuje velike metalne konstrukcije — mostove.

„Novosadska fabrika kabela“ osnovana je 1928 godine od strane Bosanske industrijalne i trgovačke banke, kojoj se pridružilo i Felten und Guillaume Fabrik elektrischer kabel koja je poreklom iz Kelna, ali ima afilirano društvo pod istom firmom u Beču. Bečko društvo drži majoritetni paket mađarskog Felten i Guillaume, poljskog Kabel Poljski A. G., Industrie A. G. Greinitz u Gracu i Novosadske fabrike. Glavnica Novosadskog društva je 3 miliona dinara. Inostrani krediti su mali.

Zasebnu branšu metalno-mašinske grane čini izrada aeroplana i motora za aeroplane. To je jedna od najnovijih industrijskih branši koja skoro potpuno zavisi od porudžbina vojne avijacije.

Pored državne fabrike aviona u Kraljevu (bivšeg francuskog preduzeća Brege), i Industrije aeroplanskih motora u Rakovici, koje je osnovano 1928 godine (sa učešćem francuske firme Société des Moteurs Gnome & Rhone u Parizu), čiji je ceo paket akcija otkupljen od strane države, postoji i francusko afilirano društvo pod imenom „Jugoslovensko društvo avionskih motora Hispano Suisa“ (osnovano 1931 godine) i tri manja domaća preduzeća, koja su se postepeno iz inokosnih firmi pretvorila u akcionarska društva. To su: „Ikarus“ A. D. u Zemunu, osnovano 1923 godine; „Prva srpska fabrika aeroplana Živojin Rogožarski“ (osnovana 1934 godine) i „Fabrika aeroplana i hidroaviona Zmaj Petrović i Sterić“.

Sa glavnicom od 25.5 miliona dinara (40.5 miliona dinara posle povećanja kapitala „Industrije motora“ u Rakovici) ova preduzeća pokazuju zbir bilansa koji dostiže 170.4 miliona dinara. Od ove glavnice 3.5 miliona dinara padaju na „Jugoslovensko društvo avionskih motora Hispano Suisa“, kod koga preduzeća je pretežni deo francuskog porekla, naime društva Hispano Suisa iz Bois Colombes, — dok je ostali kapital domaćeg porekla (znatnim delom državni).

Krediti, kojima se koriste ova preduzeća dostižu iznos od 96,353.079 dinara. Ovi krediti mogu se podeliti na sledeće kategorije:

Državni krediti u vidu avansa za porudžbine	65,512.340 ili 67.99%
Privatni novčani zavodi	15,233.655 ili 15.81%
Inostrani krediti	9,499.396 ili 9.85%
Kreditni od strane javnih kreditnih ustanova	1,920.000 ili 1.99%
Ostali krediti	4,187.688 ili 4.36%
	<hr/>
Ukupno:	96,353.079 ili 100 %

1938 godine ova preduzeća osnovala su akcionarsko društvo „Nestor“ A. D. sa glavnicom od 1,200.000 dinara za izradu instrumenata za vazduhoplovstvo. Pomenuta preduzeća („Ikarus“, „Zmaj“ i „Prva srp. fabrika aeroplana“) drže po 15% akcija „Nestora“ A. D.

ELEKTROTEHNIČKA INDUSTRIJA

Raznovrsni elektrotehnički materijal, razni aparati, sijalice i tome slični artikli izrađuju se u glavnom u inostranstvu i uvoze se u Jugoslaviju, — tako da se kod nas vrše samo instalacije, montaže i opravke. Uvoz ove robe je u stalnom i naglom porastu: za pet godina od 1933 do 1937 uvoz je skočio od 78,5 na 183 miliona dinara. Zapaža se povećanje uvoza artikala, kao što su: dinamomašine, električni motori, transformatori, radio aparati i t. sl., a samo uvoz sijalica stagnira na 6,5—6,8 miliona dinara. To se objašnjava proizvodnjom sijalica u zemlji, — ali akcionarski sektor ne pruža mogućnost da se taj razvitak prati, jer jedino preduzeće ove vrste u akcionarskom obliku „Tesla“ A. D. u Pančevu, koje je ranije radilo kao inokosna firma, nije sklopilo još nijedan bilans od kako je postalo akcionarsko društvo.

Glavni inostrani producenti organizovali su svoja zastupništva u vidu afiliranih jugoslovenskih akcionarskih društava, koja se koriste obično veoma poznatim firmama svojih matičnih preduzeća. Zato su sva ova društva više trgovačka nego industrijska preduzeća. Od 12 preduzeća ove vrste samo jedno iskazuje u aktivni vrednost mašinerija u iznosu od 500.000 dinara, dok sva ostala društva nemaju nikakva tehnička postrojenja.

Bilans ovih društava, na osnovu podataka iz 1937 godine, koji se izravňuje na iznos od 198,280.190 dinara, karakteriše se sledećim stavovima:

Glavnica				25,000.000
Krediti	ovozemni	42,043.396	}	184,461.008
	inozemni	142,417.612		
Roba				49,467.386
Potraživanja:	ovozemna	130,684.430	}	137,719.570
	inozemna	7,035.140		

Rezultat poslovanja ogleda se u sledećim iznosima: dva društva pretrpela su u 1937 godini gubitak u iznosu od 1,195.325 dinara, što čini prema njihovoj glavnici od 3,000.000 dinara, 39,84%; dok su ostalih 10 društava pokazala dobitak u iznosu od 240.211, što prema glavnici od 23,000.000 dinara iznosi 1,04%. Gubitak iz prošlih go-

dina u iznosu od 4,882.528 dinara tereti 5 društava sa ukupnom glavnicom u iznosu od 14,750.000, tj. 3,31%. Dobitak u prošlim godinama prenet na 1937 godinu dostiže 540.946 dinara. Ovaj dobitak pokazala su pet društava sa ukupnom glavnicom od 9,750.000, što čini prema ovom iznosu 5,54%.

U konačnom rezultatu 1936 godine ova društva pokazuju višak gubitka nad dobitkom od 4,341.582 dinara, dok je 1937 godine neto gubitak (tj. višak gubitka nad dobitkom) 955.114 dinara.

U znatnim iznosima inostranih kredita sa jedne strane i ovozemnih potraživanja sa druge strane ogleda se robni kredit centralnih preduzeća i prodaja na otplatu u zemlji (npr. radio aparati).

Među ovim afilijacijama nalaze se ogranci svetskih koncerna, kao što su: nemački A. E. G. (Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft) i Siemens & Halske; švajcarski Brown Boveri, koji stoji u vezi sa A. E. G. Dalje treba spomenuti švedski koncern Telefon Aktiebolaget L. M. Eriksson. Pored ovih koncerna radi u našoj zemlji i „Elin“ (Elin Aktiegesellschaft für Elektrische Industrie) iz Beča. „Elin“ pripada koncernu Oest. Kredit Anstalt-Wienerbankverein, a posluje u bivšoj Austriji, bivšoj Čehoslovačkoj, Holandiji, Poljskoj, Rumuniji, Bugarskoj, Grčkoj, Nemačkoj i Engleskoj. Dok u nekim zemljama „Elin“ sudeluje kod industrijskih preduzeća svoje grane a sem toga drži i prodajnu organizaciju, dotle kod nas postoji afilirano preduzeće „Jugoslovenski Elin“ D. D., u Zagrebu, koje se bavi trgovinom elektrotehničkog materijala. Sa glavnicom od 8,750.000 šilinga centralno preduzeće je imalo bilans koji se izravnjava na 23,3 miliona šilinga.

Najzad veliku trgovinu radio-aparata vrši holandsko preduzeće Philips (N. V. Philips Eindhoven), koje postoji u Jugoslaviji kao afilijacija pod firmom „Filips jugoslovensko trgovačko društvo“, i koje namerava da podigne tvornicu u Pančevu.

HEMIJSKA INDUSTRIJA

Osobine hemijske industrije

Hemijska proizvodnja je najkompliciranija i najraznovrsnija grana industrijske delatnosti, — i to kako po broju sirovina koje ona preraduje i načinu kojim se služi za tu preradu, tako i prema definitivnim produktima koje dobija nakon ove prerade.

Kao drugu osobinu hemijske industrije treba istaći njen elastičnost, tj. sposobnost prilagodavanja prilikama zemlje u kojoj se razvija. To se izražava na taj način, što ova grana industrije obim i vrstu svoje proizvodnje podešava prema domaćim sirovinama i glavnim potrebama unutrašnjeg tržišta. No, pojmljivo je, da ovo prilagodavanje hemijske industrije domaćim prilikama ima relativan karakter, jer je izvestan broj hemijskih proizvoda potreban i industriji i neposredno potrošačima, bez obzira na to da li se dotični hemijski proizvodi mogu proizvoditi u zemlji ili se moraju uvoziti iz inostranstva.

Naša hemijska industrija u pogledu na sirovine ima obimnu bazu za svoj razvitak. Rudno bogatstvo naše zemlje, obilje drva, razgranata poljoprivredna proizvodnja i stočarstvo, stavljaju na raspolaganje hemijskoj industriji čitav niz prirodnih sirovina.

Ne upuštajući se u ovo čisto tehničko pitanje, možemo istaći kao primer da naša poljoprivreda broji među svojim proizvodima: šećernu repu, ječam, hmelj, mak, buhač seme i plodove uljanih biljaka (suncokret, ricinus, soja, olajna repica, sezam, bundeva i maslina) i najzad opium, — koji služe kao sirovine za pojedine grane hemijske industrije*).

Sa druge strane poljoprivreda traži izvesne hemijske proizvode a u prvom redu umetna gnojiva (veštačka dubriva). Hemijska industrija u agrarnim zemljama ima za svoj prvi zadatak da zadovolji potrebe poljoprivrede i to ne samo u njenom sadašnjem stanju, već obzirom i na njeno napredovanje. Zatim potrebe za hemijskim proizvodima rastu sa postepenom industrijalizacijom zemlje, jer se veliki broj istih upotrebljava u raznim granama industrije. Najzad, valja napomenuti i to da kod povećanja potrošnje ovih proizvoda jednu dosta važnu ulogu igra podizanje kulturnog nivoa stanovništva, što se naročito izražava u povećanoj tražnji farmaceutskih

*) Vidi detaljnije: Dr. inž. D. Delić: „Poljoprivredne sirovine kao polazni materijal za pojedine grane hemijske industrije“ — Industr. pregled — juni—juli 1937 god.

proizvoda, sapuna, parfimerijskih, kosmetičkih preparata itd., koji u poslednje vreme predstavljaju vrlo unosan artikal u hemijskoj industriji. Na taj se način razvija unutrašnje tržište za hemijsku industriju.

Imajući u vidu obilje jeftinih prirodnih sirovina može se pretpostaviti da jugoslovenska hemijska proizvodnja ima dovoljnu osnovu da se razvija i za potrebe izvoza. Tabela koja sleduje obuhvata uvoz i izvoz svih hemijskih i apotekarskih proizvoda i boja, a pokazuje u kojoj meri naša hemijska industrija zadovoljava domaće potrebe, a u kojoj meri radi za izvoz:

	Količina tona		Vrednost miliona dinara		Razlika
	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	
1934	65.467	68.351	123.4	230.3	—106.9
1935	57.085	67.596	114.7	246.0	—131.3
1936	82.390	71.545	166.4	268.2	—101.8
1937	81.351	60.013	170.0	318.0	—148.0
1938	95.512	101.722	207.2	305.5	— 98.3

Dakle, naš bilans spoljne trgovine u hemijskoj grani ostaje pasivan, ali se u 1938 godini zapaža smanjenje ovoga salda. Za deset godina, tj. od 1929 do 1938 godine, višak izvoza nad uvozom dostiže 847.1 miliona dinara.

Opšti pregled naše hemijske industrije

Naša hemijska industrija sastoji se od 170 preduzeća, čija se produkcija procenjuje od strane stručnjaka na 958,5 miliona dinara. Akcionarski sektor zastupljen je sa 55 društava koja se bave raznim granama hemijske fabrikacije. U ovaj broj ne ulaze ni preduzeća za destilaciju nafte (4), ni fabrike žigica (4). Sem toga, treba imati u vidu da izvesna velika šumska preduzeća, pored svoje glavne struke eksploatišu i tvornice tanina, da se bave suvom destilacijom, impregnacijom drva i drugim hemijskim proizvodima, — ali pošto su ove tvornice, u finansijskom pogledu, obuhvaćene skupnim bilansom dotičnih šumskih preduzeća, ne postoji mogućnost da ih napose izvedemo.

Zbir bilansa hemijskih preduzeća u obliku akcionarskih društava, uključivo onih koja se bave destilacijom nafte i fabrikacijom žigica, predstavlja 10% od svote ukupnog bilansa preduzeća svih industrijskih grana.

Razvoj akcionarskih društava hemijske industrije u toku poslednjih pet godina vidi se iz sledeće tabele izrađene u milionima dinara. Podaci za 1933 godinu sadrže i preduzeća za destilaciju nafte, dok za ostale godine ne obuhvataju bilanse preduzeća iz ove struke. Za 1935, 1936 i 1937 godinu je ukupan bilans ovih preduzeća naveden napose, pored bilansa ostalih hemijskih akcionarskih društava. Isto je to učinjeno za 1934, 1935, 1936 i 1937 godinu za bilans društava koja se bave proizvodnjom i prodajom žigica.

	1933		1934		1935		1936		1937			
	hem.	žig.	hem.	žig.	hem.	nafta	žig.	hem.	nafta	žig.		
Uplaćena glavnica	508	269	14*)	258	329	17	255	281	17	272	285	17
Rezerve	268	85	7	86	4	6	89	5	7	99	2	10
Amortizacioni fondovi	85	82	14	92	86	17	88	76	16	92	92	15
Poverioci	355	322	50	269	264	59	271	257	74	284	236	46
Ostala pasiva	—	39	3	35	29	8	63	44	6	58	29	4
Gotovina	58	67	34	75	29	50	62	14	60	95	9	26
Hartije od vrednosti	21	37	3	10	6	4	23	4	3	18	1	3
Sirovina	58	50	3	49	11	3	58	10	3	92	51	3
Roba	201	97	6	95	130	9	90	159	7	75	158	5
Investicije	401	254	18	255	330	26	238	299	31	247	294	32
Potraživanja	340	266	23	232	162	15	278	150	16	245	115	23
Ostala aktiva	137	26	1	24	44	—	21	17	—	33	16	—
Zbir	1.216	797	88	740	712	107	770	663	120	805	644	92

*) Odnosi se na 3 društva, dok se podaci za ostale godine odnose na 4 društva.

Ovi podaci ne obuhvataju bilans francuskog društva hidroelektričnih snaga Dalmacije „La Dalmatienne”, filijala u Splitu, koje se pored hemijske fabrikacije bavi i prodajom električne struje dobijene od hidrocentrala, — a ne obuhvataju ni bilans Bosanskog d. d. za elektrinu — Jajce, koje ima isti karakter kao i Društvo „La Dalmatienne.”

Vlastiti kapital preduzeća hemijske industrije

Glavnica 60 preduzeća (hemijiska u užem smislu, destilacija nafte i fabrikacija žigica) dostiže iznos od 571.607.882 dinara. Od toga je bilo zastupljeno na zborovima akcionara u 1937 godini 78,86%, ili okruglo 4/5. Prema ovome iznosu od 4/5 (449.464.632 miliona dinara) glavnica se deli ovako:

Udeo	Iznos	%
Država	748.750	0.16
Domaći novčani zavodi	11.738.200	2.61
Domaća akcionarska društva	10.103.500	2.24
Inostrani držaoci akcija	399.326.982	88.84
Ostali akcionari	27.547.200	6.15
Ukupno	449.464.632	100.00

Kao što pokazuje navedena podela glavnice oko 9/10 akcijskog kapitala ovih preduzeća pada na inostrani kapital. Sektor sa učešćem inostranog kapitala sastoji se od 24 preduzeća sa ukupnom glavnicom od 501.936.382 dinara. Dakle glavnica ovoga sektora prema celokupnoj glavnici 60 preduzeća (glavnica 571.607.882 dinara) čini 87.81%. Efektivno pak učešće inostranog kapitala u glavnici ovih 24 preduzeća dostiže 79.55%. Glavnica zastupljena na zborovima akcionara ovih 24 društava (477.482.882) sačinjava 95.12% od ukupne glavnice, te je s toga dole navedeno učešće pojedinih nacionalnosti u preduzećima hemijske industrije skoro apsolutno:

	Iznos	%
Sjed. Amer. Drž.	175.000.000	43.82
Engleska	92.558.400	23.17
Belgija	76.164.200	19.07
Nemačka	21.319.350	5.33
Holandija	12.101.800	3.03
Švedska	11.080.350	2.77
Francuska	9.102.882	2.28
Švajcarska	1.900.000	0.47
Mađarska	100.000	0.06
	399.326.982	100.00

Jačina učešća inostranog kapitala vidi se iz niže navedene tabele, u kojoj su sva društva sa učešćem inostranog kapitala podeljena na pet kategorija, i to: na kategoriju sa učešćem do 25%; od 25% do 50%; od 50% do 75%; preko 75% i 100%. Ova poslednja kategorija sastoji se od dve filijale i jedne afilijacije, od kojih je

jedna poreklom francuska*), jedna nemačka (biv.austrijska) i jedna belgijska:

	Broj društava	Udeo u celokupnom učešću inostranog kapitala	Odnos efektivnog učešća inostranog kapitala prema celokupnoj glavnici
do 25%	6	1.10	15.11
od 25% do 50%	2	0.66	30.95
od 50% do 75%	5	1.92	57.16
Preko 75%	6	14.66	89.89
100%	—	81.66	—

23**)

Navedena tabela pokazuje da se, ukoliko inostrani kapital sudeluje u glavnici, njegovo učešće ispoljava u vidu kontrolnog paketa akcija, jer kada se to učešće javlja ispod majoriteta (15.11% ili 30.95%) ono se odnosi na mali deo učešća inostranog kapitala koji je ispod 2%.

Krediti kojima se koriste preduzeća hemijske grane

Prevaga inostranog sektora nad nacionalnim u pogledu na glavnicu, zapaža se takode i kod kredita. Dole navedena tabela pruža sliku, za tri godine, kredita podeljenih na ovozemne i one iz inostranstva. Tabela obuhvata kredite svih preduzeća: hemijskih, za destilaciju nafte i za fabrikanju žigica.

Godina	Domaći sektor			Inostrani sektor			Ukupno		
	ovoz.	inoz.	ukup.	ovoz.	inoz.	ukup.	ovoz.	inoz.	ukup.
U milionima dinara									
1935	68.5	59.2	127.7	149.5	318.5	468.0	218.0	377.7	595.7
1936	117.3	15.8	133.1	138.4	347.3	485.7	255.7	363.1	618.8
1937	115.5	19.3	134.8	164.3	288.9	453.2	279.8	308.2	588.0
Svota za 3 god.	301.3	94.3	395.6	452.2	954.7	1406.9	753.5	1049.0	1802.5

Podaci navedeni u tabeli u proseku za tri godine i izraženi u postocima, pokazuju sledeći rezultat: od ukupnog iznosa inostranih kredita 91.01% padaju na sektor sa učešćem inostranog kapitala. Kod kredita dobijenih od jugoslovenskih poverioca sektor sa učešćem inostranog kapitala apsorbuje 60.37%; dok se sektor preduzeća domaćeg kapitala koristi sa 39.63%. Prema celokupnom iznosu kredita inostrani krediti čine prosečno 58.34%. Ali je učešće inostranog kredita napose u sektoru inostranog i domaćeg kapitala različito. Tako odnos inostranih kredita prema ukupnom iznosu čini u sektoru sa učešćem inostranog kapitala 67.90%, dok u sektoru domaćeg kapitala 24.11%. Upoređenje ovih odnosa opravdava pretpostavku da se finansijski krediti mogu proceniti za 43.79% od

*) Računajući tu i filijalu društva »La Dalmatiennne«.

***) Jedna inostrana filijala nema dotacije. Računajući i ovu filijalu imamo 24 preduzeća, t. j. onoliko koliko ih ima sa učešćem inostranog kapitala.

ukupnog iznosa kredita, jer krediti sektora domaćeg kapitala predstavljaju obične poslovne, t. j. trgovačko-liferantske kredite. Mada, prema ovom načinu izračunavanja, deo finansiskih kredita predstavlja u ovom slučaju okruglo 44% od celokupne svote zaduženja, treba imati u vidu da ova metoda za hemijsku industriju nije dovoljno tačna, jer veliki krediti preduzeća za destilaciju nafte imaju više karakter robnih nego finansiskih kredita. S toga se može pretpostaviti da je stvarni iznos finansiskih kredita nešto ispod 44%.

Druga opaska koju treba navesti odnosi se na visinu engleskog kredita. Pretežni deo toga kredita predstavlja skup dva izvora: engleskog i holandskog, koji se ne mogu razdvojiti. Na taj način iznos koji je iskazan kao engleski kredit, stvarno u sebi uključuje i holandski kredit.

Inostrani krediti dele se po nacionalnosti na sledeći način (prema podacima iz 1937 godine):

	Iznos inostranog kredita	%	Deo finansiskih kredita
Engleski	175.050.952	60.57	77.022.396
Švedski	43.382.054	15.01	19.088.080
Nemački	31.811.063	11.00	13.996.867
Sjed. Amer. Drž.	17.660.386	6.12	7.770.569
Švajcarski	12.929.415	4.47	5.688.942
Francuski	7.701.047	2.66	3.388.460
Belgijski	428.872	0.17	188.703
Ukupno	288.963.789	100.00	127.144.017

Uzevši u obzir učešće svake pojedine zemlje i u glavnici i u finansiskim kreditima, dolazimo do sledeće procene ukupnog učešća inostranog kapitala u hemijskoj industriji:

	Glavnica	Finansiski kredit	Ukupno	%
Sjed. Amer. Drž.	175.0	7.7	182.7	34.73
Engleska	92.6	77.0	169.6	32.24
Belgija	76.1	0.2	76.3	14.49
Nemačka	21.3	14.0	35.3	6.78
Holandija	12.1	—	12.1	2.32
Švedska	11.0	19.0	30.0	5.76
Francuska	9.1	3.5	12.6	2.42
Švajcarska	1.9	5.7	7.6	1.26
Madarska	0.2	—	0.2	—
Ukupno	399.3	127.1	526.4	100.00

Kreditni odobreni od strane novčanih zavoda hemijskim preduzećima, društvima za destilaciju nafte i društvima za proizvodnju žigica pružaju sledeću sliku:

God.	Dugovanja javnim kreditnim ustanovama	Dugovanja privatnim novčanim zavodima	Ukupno	Ukupan iznos kredita	Odnos bankarskih kredita prema ukupnom iznosu kredita u %
	U milionima dinara				
1935	14.6	67.6	82.2	595.7	13.76
1936	16.8	46.8	63.6	618.8	10.29
1937	17.2	67.9	85.1	584.0	14.60

Dakle, privatni novčani zavodi kreditiraju ovu granu industrije sa okruglo 68 miliona dinara, — dok njihovo učešće u glavnici (Jugoslovenska udružena banka; Prva Hrvatska štedionica; Srpska banka; Opšte jugoslovensko bankarsko društvo; Kreditni zavod za trgovinu i industriju) dostiže, kao što je već navedeno, 11.7 miliona dinara.

Najzad, treba baciti jedan letimičan pogled na potraživanja hemijskih preduzeća. Podela koja je učinjena ista je kao i ona koja je uzeta u obzir pri izlaganju dugovanja hemijskih preduzeća:

Godina	Domaći sektor			Inostrani sektor			Ukupno		
	ovoz.	inoz.	ukup.	ovoz.	inoz.	ukup.	ovoz.	inoz.	ukup.
1935	110.2	56.0	166.2	273.2	14.5	287.7	383.4	70.5	453.9
1936	41.0	37.5	78.5	295.6	54.3	349.9	336.6	91.8	428.4
1937	68.6	37.6	106.2	242.2	32.4	274.6	310.8	70.0	380.8
Svota za 3 god.	219.8	131.1	350.9	811.0	101.2	912.2	1.030.8	232.3	1.263.1

Iz ove tabele se vidi da sektor domaćeg kapitala proizvodi za izvoz ne samo manje, već neki put i više od sektora sa učešćem inostranog kapitala. Potraživanja iz inostranstva prema ukupnom iznosu potraživanja čine u sektoru inostranog kapitala 11.09%, — dok u sektoru domaćeg dostižu 37.45%.

Rezultati poslovanja

Rezultat rada pokazuje sledeća tabela (u mil. din.):

God.	Gubitak			Dobitak		
	Iz ranijih godina	Iz izveštajne godine	Ukupno	Iz ranijih godina	Iz izveštajne godine	Ukupno
1935	36.6	36.5	73.1	5.5	38.4	43.9
1936	27.1	2.0	29.1	6.6	57.4	64.0
1937	21.8	0.4	22.2	10.2	49.4	59.6

Konačni rezultati: kao višak dobitka nad gubitkom (+), ili višak gubitka nad dobitkom (—), kao i iznos dividende sledeći su:

God.	Poslovni rezultat	Iznos za isplatu dividende u mil. dinara
1935	— 29.2	16.1
1936	+ 34.9	34.3
1937	+ 37.4	29.9

Iznos dividende prema iznosu dobitka čini u 1935 godini 37.44%; u 1936 godini 53.50%; u 1937 godini 50.67%.

U 1937 godini dobitak su zabeležila 45 preduzeća (od 60), sa glavnicom od 547.6 miliona dinara i zbirom bilansa u iznosu od 1.491 miliona dinara. Prema ukupnom iznosu glavnice akcijski kapital ovih 45 preduzeća čini 96%, — a zbir bilansa, prema zbiru bilansa svih preduzeća, 98%.

U 1936 godini broj društava, koja su završila poslovanje sa dobitkom, bio je manji. Te su godine 33 preduzeća završila poslovanje sa dobitkom. Njihova je glavnica iznosila 492.1 miliona dinara, a zbir bilansa 1.385.7 miliona dinara. Dakle, prema ukupnom iznosu glavnice, odnosno bilansa, sektor društava koja su završila rad sa pozitivnim rezultatom, čini 87% (prema glavnici) a 90% (prema zbiru bilansa).

Finansiske veze jugoslovenskih hemijskih preduzeća

Raznovrsnost hemijske industrije i okolnost da se skoro svako pojedino preduzeće bavi čitavim nizom raznih grana proizvodnje, otežava u mnogome sistematsko grupisanje preduzeća, neophodno potrebnu za pregled finansijskog stanja pojedinih preduzeća. U daljem našem izlaganju imaćemo u vidu sledeće grupe:

1) hemijska proizvodnja u užem smislu ove reči; 2) elektro-hemijska industrija; 3) farmaceutska proizvodnja; 4) fabrikacija tanina; destilacija i impregnacija drva; 5) proizvodnja žigica; 6) proizvodnja boja, lakova i firnajsja; 7) fabrikacija sapuna, parfimeriskih i kosmetičkih sretstava i 8) destilacija nafte.

Sektor hemijske industrije u užem smislu ove reči u jakim je vezama sa inostranstvom. Ta se veza najbolje vidi u činjenici da su izvesni inostrani trustovi i koncerni proširili svoju uticajnu sferu i na našu zemlju.

Na prvom mestu treba spomenuti svetski trust Dinamita i eksplozivnih materijala u koji, kao zasebna jedinica, ulazi grupa barutana. Ova organizacija mnogobrojnih preduzeća u raznim zemljama, zasniva svoju delatnost na tome da u svojoj proizvodnji koristi patente Braće Nobel. Pošto se, pored proizvodnje dinamita, ovo preduzeće bavi i drugim granama hemijske industrije koje stoje u vezi sa fabrikacijom dinamita, to je i delokrug proizvodnje, koji trust kontroliše, mnogo veći od same fabrikacije eksploziva. Na čelu organizacije stajalo je englesko društvo The Nobel Dynamit Trust Compani LTD, koje neposredno ne upražnjava nikakvu proizvodnju i ima karakter čisto kontrolne organizacije. Ovo društvo u svojim rukama drži akcije mnogobrojnih preduzeća (15), koja se nalaze na svim kontinentima i koja kao protiv-vrednost dobijaju sertifikate trusta. Glavni je cilj ove organizacije podela rizika od eksplozija.

Naporedo sa navedenom engleskom organizacijom The Nobel Dynamit Trust Compani LTD, postoji i francusko »Société Générale de la Dynamite«, koje vrši slične funkcije samo u drugom reonu. Ono je, raznim ugovorima, vezano sa The Nobel Dynamit Trust Compani LTD. — Sem toga ima izvesnih društava koja ulaze i u jednu i u drugu organizaciju.

Početkom svetskog rata nemačka društva napustila su centar u Londonu i stvorila su svoju organizaciju: Die Dynamit A. G. vormals Alfred Nobel et Co, sa sedištem u Hamburgu.

U istočnom delu Evrope pomenuta organizacija ispoljava svoju delatnost preko Fabrike eksploziva u Bratislavi, osnovane 1875 godine. Fabrika je pripadala bečkom društvu Dynamit Nobel, koje je postojalo od 1886 godine. Posle rata, težište poslovanja koncerna u ovom delu Evrope prešlo je iz Beča na A. G. Dynamit Nobel, sa sedištem u Bratislavi, — sa glavnicom od 26 miliona kr. č. i svotom bilansa od oko 200 miliona kr. č. Ovo društvo predstavlja vezu između naših preduzeća i pomenutog Nobel Trusta. A. G. Dynamit Nobel učestvuje u glavnici tri jugoslovenska preduzeća, i to: u »Tvornici za dušik« — Ruše (osnovana 1916 god.); u »Titanitu« — Zagreb, tvornica u Kamniku, (osnovana 1919 godine)

i u »Bosanskom d. d. za elektrinu« — Jajce. Ova tri jugoslovenska preduzeća raspolažu akcijskim kapitalom u iznosu od 41 milion dinara.

Tvornica za dušik d. d. — Ruše, kod Maribora, sagrađena od strane austro-ugarskog Ministarstva vojske 1916—1918 godine, prešla je posle rata u privatne ruke, te je postala na taj način samostalno preduzeće pod firmom Oesterreichische Stickstoffwerke. U osnivanju su sudelovali: A. G. Dynamit Nobel iz Bratislave, koje je dodelilo izvestan broj akcija i Bosanskom d. d. za elektrinu — Jajce, iz svoga koncerna i Carbid Werk Deutsch Matrei iz Beča, koje pripada bečkom Dynamit Nobel.

U zajednici sa Dynamit Nobel sudelovalo je u osnivanju Tvornice za dušik — Ruše i Neederösterreichische Escomptgesellschaft, — koje je 1934 godine, u vezi sa promenama koje je izazvao pad bečkog Credit-Anstalta, predalo svoj paket akcija novoj banci Oesterreichische Industrie Kredit.

Domaći deo kapitala kod Tvornice za dušik — Ruše zastupa Kreditni zavod za trgovinu i industriju iz Ljubljane. Pomenuta je banka, zajedno sa Tvornicom za dušik — Ruše, osnovala 1929 godine preduzeće »Jugoslovenske združene tvornice acetilena i oksigena«, — u čijem je osnivanju, obzirom na cilj proizvodnje, sudelovala i Svenska Aktienbolaget Gasacumulatoren, ili skraćeno »Aga«, koje je sa svoje strane osnovalo, pored preduzeća u Jugoslaviji, još dva slična društva (Aga-Werke) u Austriji i Češko-Slovačkoj. S toga su i »Jugoslovenske tvornice acetilena i oksigena« poznate u poslovnom svetu pod skraćenim imenom »Aga-Ruše«.

Drugi ogranak naše hemijske industrije ima za svoj centar dva koncerna, koji stoje u tesnoj uzajamnoj vezi. To su: »Verein für Chemische und Metallurgische Production«-Aussig i »Maison Solvay et Cie« iz Brisla.

Koncern »Maison Solvay et Cie« iz Brisla ima za cilj iskorišćavanje proizvodnje sode. Uticajna sfera ovoga koncerna je ogromna i obuhvata nekoliko desetina preduzeća u raznim zemljama.

Kod nas oba ova koncerna sudeluju preko dva preduzeća: »Prvog jugoslovenskog društva za hemijsku industriju Zorka« i »Jugoslovenske tvornice Solvaj« u Lukovcu. U prvom od pomenutih preduzeća neposredno sudeluje samo Verein für Chemische und Metallurgische Produktion iz Ausiga, —dok u drugom sudeluju: sa dve trećine Maison Solvay et Cie iz Brisla, a sa jednom trećinom Verein für Chemische und Metallurgische Produktion iz Ausiga.^{*)}

Godine 1920 osnovano je »Prvo jugoslovensko društvo za hemijsku industriju »Zorka« d. d. koje je, tom prilikom, preuzelo fabriku »Klotilda« u Subotici, čiji je sopstvenik dotle bilo »Prvo madarsko društvo za hemijsku industriju«. Fabrika u Subotici, koja je postojala od 1906 godine, izradivala je sumpornu kiselinu i su-

*) vidi: Lamer: »Die Wandlungen der ausländischen Kapitalanlagen auf

*) vidi: Lamer: »Die Wandlungen der ausländischen Kapitalanlagen auf

per-fosfat — umetno gnojivo. 1924 godine »Zorka« d. d. je ušla u koncern iz Ausiga. Pored proizvodnje sumporne kiseline i superfosfata »Zorka« d. d. razvila je i proizvodnju modre galice, — a 1937 godine podigla je u Šapcu novu fabriku za umetna gnojiva, sa kapacitetom koji je u stanju ne samo da pokrije domaće potrebe, već i da veći deo proizvodnje izvozi. Nedavno je »Zorka« d. d. povećala svoju glavnicu od 15 na 25 miliona dinara. Pošto je nova tranša kapitala domaćeg porekla, to je inostrani paket akcija smanjen.

Jugoslovenska tvornica Solvaj u Lukovcu osnovana je 1893 godine. Društvo je u početku bilo liferant sode za veći deo tadanje Austro-Ugarske. Sada Društvo svoje produkte izvozi u Madarsku. Jugoslovenska tvornica Solvaj iz Lukovca učestvuje u jednom inostranom preduzeću iste — Solvaj grupe — i to u »Erste Galizische Amoniak Soda Fabrik«.

Pored ovih veza sa inostranstvom, treba spomenuti još i dve filijale, koje se bave hemijskom proizvodnjom:

A. G. fur chemische industrie, osnovano 1903 godine u Beču, imalo je tri tvornice, od kojih je jedna bila u Ljubljani. Posle raspada Austro-Ugarske Monarhije ova se tvornica pretvorila u filijalu. Pomenuto bečko preduzeće raspolaže glavnicom u iznosu od 3.1 miliona austrijskih šilinga, a zbir bilansa dostiže 6.1 miliona austr. šilinga.

Druga filijala francuskog »Société orientale d'oxygène et d'accetylene dissous« — Pariz, nalazi se u Zagrebu. Pomenuto francusko društvo, čija glavnica iznosi 5 miliona francuskih franaka, pripada grupi preduzeća koja iskorišćavaju način Kloda (procédés Georges Claude). Centar se produkcije nalazi u Chocques (Pas de Calais), — ali preduzeće radi u celome svetu preko čitavog niza društava koja se koriste ovim patentom (u Belgiji, Kanadi, Portugaliji, Španiji, Egiptu, Argentini i drugim zemljama).*)

Elektrohemijska industrija

Najbitniji uslov za razvitak elektrohemijske industrije je mogućnost produkcije dovoljne količine jeftine električne energije, koja čini najvažniju stavku u kalkulaciji elektrohemijskog produkta.

Naša zemlja pretstavlja kolevku mlade elektro-hemijske industrije u Evropi, jer je prvi put u Evropi, i to u Jajcu 1937 godine, sagrađena velika električna centrala na reci Plivi, te su istovremeno pravljeni prvi veliki pokušaji sa elektrolizom sonog rastvora i elektrotermičnom produkcijom kalcijeva karbida**).

Drugu krupnu jedinicu za cianamid i karbid pretstavlja društvo »La Dalmatienne« sa tvornicama u Dugomrotu kod Omiša i u Šibeniku. Treće preduzeće je već spomenuta »Tvornica za dušik« Ruše kod Maribora. Dalji razvitak elektrohemijske industrije pretstavljaju nova postrojenja u Boru za elektrolizu bakra, Fabrika alu-

*) La Journée Industrielle — Paris.

***) vidi: Inž. Stajmer — Jajce: »Krupna elektrohemijska industrija u Jugoslavije« — Industrijski pregled — juli — 1937 god.

miniuma u Lozovcu kraj Šibenika i Topionice cinka i olova, koje je podigla Trepča Mines LTD. Iz ovoga se nabranja jasno vidi da su skoro sva preduzeća, koja se bave elektrohemijom, ili filijale inostranih preduzeća ili u njima sudeluje inostrani kapital.

„Bosansko d. d. za elektrinu” — Jajce, sa kapitalom u iznosu od 13.5 miliona dinara, pripada koncernu Dynamit Nobel, pored kojeg sudeluje Niederoesterreichische Escomptgesellschaft, naročita organizacija bečkog Kredit-Anštalta za finansiranje preduzeća iz elektrotehničke struke.

Još 1908 godine italijansko društvo »Sufid«, koje je imalo hidrocentrale u Kraljevcu na reci Cetini i u Manojlovcu na reci Krki, otpočelo je sa produkcijom krečnog azota. Ovo društvo, koje je pripadalo velikom italijanskom koncernu »Tarni«, htelo je da dobije, sem koncesije za iskorišćavanje vodopada na rekama Krki i Cetini, i pravo iskorišćavanja vodenih snaga na drugim dalmatinskim rekama. Čim je postalo očigledno da jugoslovenska vlada nije raspoložena za proširenje ove koncesije, »Sufid« je izgubilo volju da produži svoju delatnost, — te je ustupio svoju koncesiju, 1929 godine, francuskoj grupi, koja je otkupila i imovinu Sufida. Ova je grupa, u kojoj glavna uloga pripada „Société Française des phosphates tunisiens des angrais et des produits chimiques” uz sudelovanje Banque Nationale de Credit*), osnovala francusko društvo »La Dalmatienne — Société Française des forces hydroélectriques de la Dalmatie (Seffhyed)« u Parizu, — te je zaključila novi ugovor sa jugoslovenskom državom na rok od 50 godina. Na osnovu ovoga ugovora Društvo se obavezalo da postepeno povećava proizvodnju električne energije do 900 miliona kw godišnje**).

Društvo »La Dalmatienne« raspolaže kapitalom od 156 miliona franaka, dok su njegove investicije iskazane po bilansu sa 193 miliona franaka. Međutim, na osnovu ugovora sa državom, investicije treba postepeno da dostignu vrednost od 450 miliona franaka. Pitanje o povećanju investicija Društva La Dalmatienne dalo je povoda izvesnim sukobima sa ovim društvom, o čemu se mnogo pisalo u našoj javnosti. U poslednje vreme šire se glasovi o prodaji koncesije i imovine Društva La Dalmatienne nekoj američkoj grupi, i o otkupu ove imovine od strane države (pojednosti o tome mogu se videti u Jugoslovenskom Lojdu Br. 76 — 1939 god. — članak: Jugo-čelik i La Dalmatienne).

Ako zaista dode do otkupa ovoga francuskoga Društva od strane naše Države, to bi bio najkrupniji slučaj nacionalizacije u istoriji poslovanja inostranog kapitala u Jugoslaviji.

Farmaceutska grana

Jugoslovenska farmaceutska industrija pretstavlja jednu posleratnu pojavu, jer sve do rata na čitavom području sadanje jugo-

*) Sem ovih osnivača sudeluju u Društvu „La Dalmatienne” sledeća preduzeća: Société des Acieries et Forges de Firmini et Bozel Malettra, Société Industrielle de Produits chimiques.

**) Vidi: Inž. Šlamer — pomenuti članak — Revue économique de Belgrade 1929 god. str. 151.

slovenske države nije bilo ne samo tvornica za izradu farmaceutskih proizvoda, nego ni veledrogerija.

Prvi pokušaj snabdevanja apoteka robom, koja se ne bi uvozila iz inostranstva već bi se izrađivala u samoj zemlji, bilo je osnivanje u 1918 godini, inicijativom prof. Janečeka a uz potporu grupe zagrebačkih apotekara, preduzeća „Izis“, koje je imalo za prvobitni cilj, pored trgovine na veliko, i proizvodnju lekova i preparata. — Ali kako u stvari nije došlo nidokakve proizvodnje, to se preduzeće pretvorilo u veledrogeriju. Sledećih godina došlo je do osnivanja dve prave tvornice za farmaceutsku industriju, i to: 1919 godine do osnivanja „Kemike“ u Zagrebu, sa učešćem „Izisa“ a 1928 godine „Kaštel“ je prešao iz Karlovca u Zagreb, te je likvidirao svoje veze sa „Izison“. I jedno i drugo od ovih vodećih preduzeća imala su u početku oslonac na inostrane firme, ali su, posle izvesnog vremena, uspela da se potpuno oslobode od inostranog uticaja. Pored ovih preduzeća treba spomenuti i preduzeće „Rave“ u Zagrebu. Od 1926 godine postoji akcionarsko društvo Dr. A. Vander, sa glavnicom od 4 miliona dinara, koje pretstavlja afiliaciju švajcarske firme istog imena u Bernu. U drugom zagrebačkom preduzeću „Jugoslovenski serum“ zapaža se sudelovanje, skoro sa polovinom glavnice, nemačke firme „Bernigwerke“ iz Marburga.

U sadanjem svom stanju naša farmaceutska proizvodnja godišnje izrađuje robu za oko 35—40 miliona dinara, dok godišnja potreba Jugoslavije dostiže vrednost od 180—200 miliona dinara, t.j. današnja proizvodnja pokriva oko 1/5 domaće potrebe, — no ipak proizvodi nešto i za izvoz. To se tiče naročito proizvoda stočnog porekla, kao što su serumi i vakcine i opijati.*)

Proizvodnja tanina, destilacija i impregnacija drva

Pored ostalih grana hemijske proizvodnje treba spomenuti i proizvodnju tanina. Pod taniom podrazumeva se upravo ekstrakt za štavljenje, koji se dobija iz raznih vrsti drva, kora i lišća (hrastov, kestenov, smrekov i celulozni ekstrakt). Proizvodnja raznih ekstrakta dostiže godišnje od prilike 10.000 tona, — a od ove količine se izvozi oko 88%; dok 12% apsorbuje domaće tržište**).

Teška konkurentna borba sa inostranstvom, koje proizvodi ekstrakte kao nuzprodukat fabrikacije papira, dovela je izvesne naše tvornice do obustave ove proizvodnje, — tako da, na kraju krajeva, sada rade samo pet fabrika, i to: tvornica u Đurdenovcu, koja je ranije pripadala firmi Neuschlosz u Budimpešti, a koje je vlasništvo društva „Našička tvornica tanina i paropila“; Tvornica tanina u Sisku (akcionarsko društvo sa glavnicom od 10 miliona dinara); Tovarna strojil u Majšpreku (Dravska banovina); Fabrika tanina firme Gutman-Belišće i „Jugo-tanin“ sa tvornicom u Sevnici.

Dve od ovih tvornica, ona u Đurdenovcu i ona u Belišću, ulaze u krupne komplekse preduzeća koja pripadaju Našičkom društvu i

*) Vidi: Inž. chem. Mr. Ph. Vlad. Brajković: „Farmaceutska industrija u Jugoslaviji“ — Industrijski pregled — juni, juli 1937 godine.

**) Vidi: E. Kapoši: „Jugoslovenski tanin“ — Industrijski pregled juni—juli 1937 godine.

firmi Gutman, od kojih prva pretstavlja mađarski kapital preko holding društva u Zenevi. Tvornica u Sisku ima izvesne veze sa Bečom; dok je „Jugo-tanin“ (tvornica u Sevnici) sa kapitalom od 7 miliona dinara osnovan od strane francuskog Tannis Rey iz Pariza, Nihag-a, Zagrebačke tvornice koža i Jugoslovenske udružene banke. Sva ova preduzeća su u sferi interesa pomenute Jugoslovenske udružene banke, koja se javlja zajedno sa Tannis Rey kao učesnik u „Jugo-taninu“. Najzad, treba spomenuti i prodajnu organizaciju ovih fabrika koja postoji u Zagrebu pod imenom „Tanin d. d. za promet proizvoda za strojenje koža“, u vidu zasebnog akcionarskog društva i sa glavnicom od 250.000 dinara. U ovom društvu sudeluju tri struje: Našičko preduzeće, Tvornica tanina u Sisku i Jugo-tanin. Treba napomenuti da „Tanin d. d. za promet proizvoda za strojenje koža“ prodaje proizvode i drugih tvornica, kao na primer proizvode fabrike Gutmana.

Suva destilacija drva je način za dobijanje mnogobrojnih proizvoda, koji su važni ne samo sa industrijske tačke gledišta, već i za zemaljsku odbranu. Ovi su proizvodi: katran, ulje za impregnaciju, čisti kreozot, sirovo sirće, sastavni elementi za lakove, kalcijev acetat, metil alkohol, špiritus za denaturisanje, čisti aceton i mnogi drugi, sve uključeno do drvenog uglja.

Industrija suve destilacije drva spada u kategoriju velike teške industrije. Kod nas postoje dva velika preduzeća ove vrste, i to: „Jugoslovenska destilacija drva“ u Tesliću i „S. H. Gutman“ u Belišću.

»Jugoslovenska destilacija drva« prerađuje godišnje oko 150.000 metara bukovih cepanica, ali njen kapacitet dopušta i preradu do 250.000 metara sirovine u vidu 26 raznih hemijskih proizvoda, — što stavlja ovu tvornicu u red najvećih fabrika ove vrste u Evropi. Osnovano 1921 godine pod firmom »Destilacija drva« d. d. ovo je preduzeće 1929 godine promenilo svoju firmu u »Englesko-Jugoslovenska destilacija drva«, zbog toga što je u njemu preuzelo učešće »Chemical Wood Industries« iz Londona. 1933 godine došlo je opet do promene firme, koja i sada glasi: »Jugoslovenska destilacija drva d. d.«, sa sedištem u Zagrebu i glavnicom u iznosu od 20 miliona dinara.

Pomenuta engleska firma, koja spada u rang najvećih hemijskih preduzeća, drži u svojim rukama 77% akcijskog kapitala, 20% pripada državi a u ostatku sudeluje i Prva Hrvatska štedionica. Druga veza »Jugoslovenske destilacije drva« d. d. sa državom ispoljava se u tome, što ovo preduzeće eksploatiše državne šume, na osnovu naročitog dugogodišnjeg ugovora.

Pored pomenutog preduzeća suvom destilacijom drva se bavi naročita tvornica koja ulazi u kompleks velikog šumskog preduzeća S. H. Gutman—Belišće. U finansiskom pogledu nije moguće izdvojiti ovu granu delatnosti S. H. Gutmana od ostalih, već se samo može primetiti da kod S. H. Gutmana učestvuje takode Prva Hrvatska štedionica i da se u tome Društvu zapažaju tragovi engleskog kapitala.

U tesnoj vezi sa suvom destilacijom drva stoji njegova impregnacija, kojom se bave sledeće firme: »Fuše i Karel« koje se nedavno pretvorilo u »Ditad« a. d. — Beograd; »Jugoslovenska tvornica za

impregnaciju lesa Gvido Ridgers d. d. — Hoće pri Mariboru; »Impregnacija drva« u Karlovcu i državni zavod u Kruševcu. Prvo od ovih preduzeća, sa glavnicom od 2.000.000.— dinara, je tvorevina francuskog kapitala, u drugom se zapažaju tragovi švajcarskog kapitala, — dok treće spada u grupu Našičkog koncerna.

Proizvodnja žigica

Švedski koncern Kreuger & Toll A. B. organizacija je ne samo za upravljanje preduzećima, već i za njihovo finansiranje. Osnovu koncerna sačinjavaju dve velike švedske fabrike žigica, koje su združene, u obliku kontrolnog društva, pod firmom »Svenska Tandstiks Aktienbolaget«, skraćeno »Stab«. Ovaj koncern proširio je proizvodnju žigica i u drugim zemljama, pa je i kod nas dobio učešće u fabrikama koje se bave tom proizvodnjom. Način, kojim se koncern poslužio da dobije u svoje ruke fabrikaciju žigica u Jugoslaviji pretstavlja metodu koju on obično primenjuje u čitavom nizu drugih država. Pomenuto Društvo »Stab« ponudilo je Jugoslaviji zajam tražeći, pored ostalog, kao protivvrednost pravo monopolne proizvodnje i prodaje žigica. Ugovor o zajmu je bio potpisan 9/XI 1928 godine od strane autonomne uprave državnih monopola. Iznos zajma dostiže 22 miliona dolara sa 6¹/₂% interesa godišnje i sa amortizacijom za vreme od 30 godina. Na isti je rok od 30 godina »Stab« dobio traženi monopol žigica. Emisioni kurs predviđa se u visini od 90%. Pri zaključenju zajma »Stab« nije pustio obligacije u promet, već je primio od Uprave monopola jednu opštu obavezu na čitav iznos zajma. Ova obaveza bila je prodana od strane »Stab-a« američanskoj bankarskoj radnji »Lee Higgins and Co« iz Njujorka, koja je i emitovala obligacije u tri tranše: dve od po sedam miliona dinara i jednu od osam miliona dinara. Prema ugovoru sa švedskim Trustom, isti ima monopolno pravo proizvodnje žigica i njihove prodaje preko Uprave monopola. Prodajna cena žigica potrošačima ne menja se i ostaje kao i ranije: jedan dinar od kutije. Isto tako ne menja se ni monopolska taksa u korist države, koja iznosi 55—56 para dinarskih. Dakle Trust ima bruto prihod od kutije 35—45 para dinarskih. Troškovi proizvodnje iznose oko 21 para dinarskih. Cela zarada švedskog Trusta, koja se ima smatrati kao dopunska kamata za zajam iznad stvarne stope 7.61% (računajući emisioni kurs)*), zasniva se na racionalizaciji proizvodnje i prodaje, t. j. na smanjenju troškova fabrikacije.

Trust ostvaruje monopol putem zakupa proizvodnje triju fabrika i putem delatnosti svoje naročite organizacije za prodaju na veliko. Tri fabrike žigica: »Drava« d. d. u Osijeku; »Drvorezbarska tvornica« d. d. u Vrbovskom i »Prva bosansko-hercegovačka tvornica šibica« d. d. u Dolcu — raspoložu sa 16.350.000 dinara akcionog kapitala. Sem toga, postoji prodajna organizacija: »Jugoslovensko društvo žigica« u Beogradu, sa glavnicom od 1.000.000 dinara, što, dakle, ukupno čini 17.350.000 dinara. U tome kapitalu učešće

*) O zajmu vidi članak: Prof. Ivo Belin: »Les emprunts de la Direction des Monopoles« — Revue Econom. de Belgrade — 1928 — str. 255—257.

švedskog kapitala dostiže 87.24%, dok učešće Uprave monopola 6.03%. Ostali deo pripada našim novčanim zavodima.

Inostrani krediti odobreni, verovatno, od strane švedskog koncerna dostižu u 1935 godini 30,3 mil. din.; u 1936 godini 60,2 mil. din.; u 1937 godini 43,4 miliona dinara.

Dividenda preduzeća u uticajnoj sferi švedskog Trusta iznosi u % na nominalnu vrednost akcija:

	1935	1936	1937
»Drava« d. d. — Osijek	26	26	26
»Drvorezbarska tvornica« d. d. — Vrbovsko	—	—	—
»Prva bosansko-hercegovačka tvornica šibica« d. d. — Dolac	23	21	18
»Jugoslovensko društvo žigica« — Beograd	10	10	10

Ove dividende predstavljaju sasvim neznatan deo od ukupnog dobitka švedskog Trusta, koji je iznosio u 1937 godini 14.8 a u 1938 godini 14.3 miliona švedskih kruna.

Proizvodnja laka i boja

Proizvodnja laka, boja i firnajza predstavlja važnu granu hemijske industrije. Mada se broj tvornica i njihov kapacitet povećava, ipak potreba za produktima njihove proizvodnje ne samo što nikako ne opada, već neprestano raste. To se najbolje vidi iz podataka koji se odnose na poslednjih pet godina:

God.	Količina u tonama	Vrednost u milionima dinara
1934	1224	60.6
1935	1418	67.4
1936	1166	82.9
1937	2143	106.3
1938	2175	81.0

U ovom uvozu na prvo mesto dolazi organska boja, a zatim štamparska i prirodna boja. Izvoz boja i lakova je sasvim neznatan. Prema izračunavanju Odeljenja za ekonomska izučavanja Narodne banke u toku deset godina (1929—1938 godine) izvezli smo 4.877 tona u vrednosti od 5.5 miliona dinara, dok smo uvezli 16.821 tona u vrednosti od 642.9 miliona dinara.

Proizvodni kapacitet naših tvornica iskorišćen je u 1938 godini za 4% više nego u 1936 godini, a za 3% više nego u 1937 godini.

Jedna od najstarijih fabrika laka i boja jeste „Moster tvornica laka i boja“ d. d. — Zagreb, koja postoji od 1920 godine a nalazi se u uticajnoj sferi velebanaka. Inostrani kapital učestvuje u ovom preduzeću posredno preko već pomenutog Društva »Bosansko d. d. za elektrinu« — Jajce. Akcijski kapital dostiže 4.5 miliona dinara, a zbir bilansa 21.4 miliona dinara. »Moster tvornica laka i boja d. d.« radi sa patentima preduzeća I. G. Farbenindustrie.

Godine 1924 osnovana su bila preduzeća Ljudevita Marksa (glavnica 4 miliona dinara) i »Hromos« — jugoslovenska tvornica hemijskih proizvoda (glavnica 5 miliona dinara). Prva od ovih tvornica, koja se nalazi u Domžali (Dravska banovina) proizvodi lakove, boje i firnajse, — dok druga, sa sedištem u Samoboru oko Zagreba, poglavito proizvodi boje za grafičku industriju i mastilo. Oko $\frac{3}{4}$ kapitala preduzeća Ljudevita Marksa pripada firmi Ludwig Marx koja se nalazi u Nemačkoj u Gaaden-u kod Modling-a. U kapitalu Hromosa sudeluju nekoliko firmi iz Lajpciga, ali je njihovo učešće tako neznatno da ne mogu da osiguraju kontrolu nad ovim preduzećem. To su više poslovne nego finansijske veze, jer Hromos zastupa čitav niz nemačkih preduzeća. U 1930 godini osnovana je u Kneževcu oko Beograda fabrika laka »Rajnhold, Fliger i Beking«, sa glavnicom od 1.2 miliona dinara, koja je afilijacija firme istoga imena Reinhold-Flüger et Boecking — Beč—Hamburg. Pored ove firme u preduzeću sudeluje i jedna od naših velebanaka skoro sa polovinom glavnice.

Dakle, ukoliko u našoj industriji laka i boja učestvuje inostrani kapital on je nemačkog porekla, a pojavljuje se naporedo sa kapitalom velebanaka. Učešće inostranog kapitala u ukupnoj glavnici pomenutih preduzeća dostiže 41%, — dok velebanaka 14%.

Proizvodnja sapuna

Industrija sapuna pretstavlja posleratnu granu proizvodnje koja se naglo razvija. Ona se sastoji od 33 fabrika sapuna, od kojih su 10 velika preduzeća. Sem toga, postoji još i ogroman broj zanatskih sapundinica.

Godišnja potrošnja sapuna u Jugoslaviji dostiže približno 20.000 tona, ali bi se mogla mnogo povećati, jer čini prosečno 1,25 kilograma na stanovnika, — tako da Jugoslavija, u pogledu na potrošnju sapuna, dolazi na jedno od poslednjih mesta među ostalim evropskim državama. S obzirom na to da industrija sapuna iskorišćava oko 58% svoga kapaciteta (1938 i 1937 god.) mogla bi lako, sa porastom tražnje, povećati svoju proizvodnju. Uvoz i izvoz sapuna za 10 godina pruža jasnu sliku uspeha domaće industrije:*)

God.	Količina u tonama			Vrednost u hiljadama dinara		
	Izvoz	Uvoz	Razlika	Izvoz	Uvoz	Razlika
1929	15	232	—217	208	4.746	—4.538
1930	9	201	—192	110	4.518	—4.408
1931	15	138	—123	262	3.091	—2.829
1932	3	91	— 88	32	1.712	—1.680
1933	2	45	— 43	12	675	— 663
1934	—	40	— 40	5	691	— 686
1935	9	55	— 46	74	881	— 807

*) Ova je tabela navedena u obradi podataka od strane Odeljenja za ekonomska izučavanja Narodne banke.

1936	4	41	— 37	47	748	— 701
1937	8	66	— 58	99	1.022	— 923
1938	10	37	— 27	111	766	— 655
1929—1938	75	946	—871	960	18.850	—17.890

Opadanje uvoza od 232 tone na 37 tona na najubedljiviji način svedoči o napretku naše domaće industrije sapuna.

Od velikih tvornica sapuna samo jedno preduzeće pripada sektoru uticaja inostranog kapitala, naime: »Jugoslovensko Šiht-Lever« d. d., sa tvornicama u Osijeku. „Narodno blagostanje“ iznosi, u svojim analizama bilansa, postanak ovoga preduzeća sledećim rečima: »Proizvodi Šihtove fabrike bili su kod nas poznati još od pre rata, naročito na onom delu naše teritorije koji je ranije bio sastavni deo Austro-Ugarske. Posle rata austrijska firma je odlučila da podigne svoju fabriku i u našoj državi. Umesto da osnuje sasvim novo preduzeće, ona je preuzela Osiječku tvornicu sapuna koja je znatno proširena i usavršena, tako da je postala najveće preduzeće te vrste u Jugoslaviji, — pogotovu posle fuzije sa Jugoslovenskim Sinlajt, koje je pripadalo grupi Lever, neobično poznatoj u zapadnoevropskoj industriji sapuna i margarina. Fuzija je izvršena 1931 godine na taj način što je Jugoslovensko Georg Šiht preuzelo Jugoslovensko Sinlajt i pretvorilo se u Jugoslovensko d. d. Šiht—Lever«.

Ova fuzija je izvršena ne samo kod nas, već i u bivšoj Austriji, u kojoj je pored firme Georg Schnicht postalo društvo sa ograničenom odgovornošću Oesterreichische Schicht—Lever GmbH.

„Jugoslovensko d. d. Šiht—Lever“ vodi čitav niz maraka poznatih širim slojevima potrošača, a to su one iste marke koje ova grupa iskorišćava i u drugim zemljama. Nedavno je „Jugoslovensko d. d. Šiht—Lever“ povećalo svoju glavnicu od 20 na 30 miliona dinara, naročito radi otkupa prava sledećih maraka: Jelen, Apollo, Elida, Kalodont i drugih. Ove marke su svojina Lever Brothers Port Sunlight, koja za ustup ovih maraka dobija akcije Jugoslovenskog d. d. Šiht—Lever. U osnovnoj glavnici ovoga preduzeća, t. j. u glavnici do njenog povećanja, već je sudelovalo, pored pomenutog Lever Brothers i holandsko preduzeće „Anton Juergens Fereenigde Fabriken“ iz Roterdama sa glavnicom od 48 miliona florinata, koje preduzeće R. Liefman*) smatra kao jedno od najvećih koncern preduzeća za fabrikaciju margarina. Domaći kapital sudeluje kod „Jugoslovenskog Šiht—Lever“ d. d. sa oko 1/4, a njegov pretežni deo zastupljen je od strane jedne zagrebačke velebanke. 1939 godine Jugoslovensko Šiht—Lever d. d. osnovalo je novo preduzeće »Saponia« d. d. (glavnica 0.5 miliona dinara).

Destilacija nafte

Istraživanje nafte na jugoslovenskom tlu, o kome je ranije već bilo govora, nije dovelo do rezultata koji bi mogao da, bar u skorjoj budućnosti, osigura snabdevanje zemlje sopstvenim tečnim

*) Vidi R. Liefman: Beteiligungs und Finanzierungs Gesellschaften str. 305.

gorivom. Sve dok sama ne bude u mogućnosti da se snabdeva sopstvenim tečnim gorivom Jugoslavija mora da uvozi naftu, — pa prema tome i da sleduje opštim načelima politike zemlje uvoznice tečnog goriva. Glavna linija ove politike, koja je usvojena od svih zemalja uvoznica, sastoji se u tome da se firme uvoznice primoravaju da što više uvoze sirovu naftu a što manje derivata, i da vrše destilaciju nafte i njenu preradu u razne petroleumske proizvode u samoj zemlji. Drugo načelo ove politike je sve jača kontrola nad uvoznicima preradaivačima i to s obzirom na sve veći značaj koji tečno gorivo dobija za zemaljsku odbranu.

Uvoz sirove nafte koji je 1931 godine iznosio 54.079 tona povećao se sada više od dva puta, i iznosi u 1938 godini 128.755 tona, — dok se uvoz preradenih destiliranih produkata smanjio, mada je potrošnja postala mnogo veća. Tako je, na primer, uvoz petroleuma sa 13.953 tona u 1931 godini pao na 9.410 tona u 1938 godini.

Oba dva osnovna načela politike zemlja uvoznica tečnog goriva, koja smo napred spomenuli, ostvarena su u Jugoslaviji, jer su naša sva četiri preduzeća koja uvoze sirovu naftu stvorila rafinerije u zemlji (Jugoslovensko Šel u Capragu oko Siska; Standard Oil u Bos. Brodu — postrojenja biv. Danice; Astra u Vrapču i Novom Sadu; Ipoil u Osijeku), — dok je Uredbom o tečnom gorivu od 24 juna 1938 godine (Služb. nov. br. 145 — XLVII) ustanovljena izvesna kontrola, koja se u glavnim potezima svodi na sledeće: lice koje traži dozvolu za preradivanje bitumena i fosilnog uglja u tečno gorivo ili dozvolu za rafinaciju mineralnog ulja mora naznačiti koje će vrste sirovina preradivati, kolikim kapitalom raspolaže, zatim mora da naznači da će zaštićeni rezervoari preduzeća biti sposobni da prime $\frac{1}{2}$ predviđenog godišnjeg kapaciteta postrojenja i da će preduzeće, na zahtev samostalne uprave državnih monopola, punim kapacitetom raditi kada potrošnja tečnog goriva ili interesi zemaljske odbrane budu to zahtevali. Prema § 27 Uredbe ako bi prodajna cena tečnog goriva u zemlji bila nesrazmerno velika prema cenama na stranim tržištima, Ministar finansija može da maksimira prodajnu cenu tečnog goriva na veliko. Prema istom paragrafu, samostalna uprava državnih monopola može da zadrži i organizuje isključivu prodaju tečnog goriva u zemlji celoj ili samo na izvesnim područjima, ako uvoznici ne osiguravaju u dovoljnoj meri snabdevanje zemlje tečnim gorivom ili se ne upravljaju prema njenim naredenjima.

Kao što je poznato petroleumska industrija pretstavlja domen nekoliko svetskih koncerna, u kojima sudeluju stotine preduzeća u raznim zemljama sa veoma različitim delokrugom. Jedna preduzeća dobijaju sirovu naftu, druga se bave preradom, treća prevozom, četvrta prodajom. Među ovim preduzećima ima mnogo holdinga, kontrolnih i finansiskih preduzeća. Sav taj splet ima izvestan hijerarhijski red koji obuhvata nekoliko stepeni. Između pojedinih koncerna postoje veze koje su zasnovane na sudelovanju nekoliko trustova u pojedinim preduzećima.

Kod nas postoje ogranci dva velika koncerna — americkanskog i holandsko-engleskog.

Posle raspuštanja američanskog petroleumskog trusta 1911 godine, američanska preduzeća grupisala su se u četiri koncerna pod imenom Standard Oil (Jersey, Njujork, Indiana, Kalifornija), od kojih je drugi, t. j. Standard Oil-Njujork, skraćeno »Socony« (glavnica 450 miliona dolara), patron Jugoslovenskog Vakum Oil kompani u Zagrebu. Ranije su postojala dva preduzeća Standard Vakum Oil (glavnica 48 miliona dinara) i Standard Oil, ali je 1933 godine, zbog fuzije ovih društava u Americi, došlo i do fuzije kod nas. Spajanjem društava troškovi su se smanjili, te se, zbog uštede u organizaciji, glavnica koja je prvobitno iznosila 223 miliona dinara smanjila na 175 mil. dinara, a u 1938 godini na 150 miliona dinara.

Drugo naše petroleumsko društvo »Jugoslovenski Šel« d. d. u Zagrebu, sa glavnicom od 100 miliona dinara, pripada glavnom konkurentu Standard Oil-a i to holandsko-engleskom koncernu Koninklijske Schell. U Jugoslovenskom Šel-u sudeluju, pored drugih preduzeća koncerna, i dva glavna društva: Batafsche Petroleum Maatschappij (kapital 300 miliona holandskih forinata) i Asiatik Petroleum (kapital 4 miliona funti). Prvi od ovih preduzeća je glavni akcionar društva »Astra Romana« u Rumuniji, otkuda i dobijamo glavnim delom sirovu naftu.

Treće preduzeće »Astra« a. d. u Beogradu (glavnica 10 miliona dinara) nalazi se u sferi engleskih interesa. Pored ostalih učesnika, kao na primer »Phoenix Oil Products«, zapaža se i sudelovanje »General Mining and Finance Corporation«, preduzeća južno-afričkog porekla, u kome su u svoje vreme sudelovale izvesne nemačke banke.

Najzad, treba napomenuti da se 1939 godine rafinerija mineralnog ulja u Osijeku Dr. Ivanovića pretvorila u akcionarsko društvo pod imenom »Ipoil« d. d. sa glavnicom u iznosu od 2 miliona dinara.

Preduzeća za uvoz i destilaciju nafte koriste se kreditom iz inostranstva u iznosu preko 200 miliona dinara, koji ima karakter trgovačkog kredita za uvezenu robu.

PREHRANBENA INDUSTRIJA

Opšti pregled

Prema podacima prikupljenim od strane Centrale industrijskih korporacija, prehranbena industrija prema broju preduzeća i po iznosu vrednosti proizvodnje stoji, u redu ostalih grana, na prvom mestu. Od 3455 preduzeća njih 935 bave se ovom granom industrije, — a njihova se proizvodnja procenjuje na 4.211 miliona dinara. Ova je proizvodnja, dakle, skoro dva puta veća od šumske i rudarsko-metalurgijske proizvodnje. Doista, razgranata poljoprivreda, stočarstvo i ribolov pružaju toliko raznovrsnih i obilnih sirovina ovoj industriji, da njen razvitak pretstavlja prirodnu pojavu. I drugi razlog postoji za taj razvitak, — naime okolnost što uređaj ove vrste proizvodnje zahteva samo u retkim slučajevima krupne investicije, dok se većina preduzeća zadovoljava malim kapitalima. Tako se objašnjava činjenica da akcionarski sektor ove industrije obuhvata samo 94 preduzeća, t. j. oko 1/9 prema njenom brojnom stanju, mada je prosečna visina akcionarske glavnice ovih preduzeća manja od glavnice drugih industrijskih grana.

Proizvodnja predmeta za ishranu i proizvodnja raznih pića toliko je raznovrsna, da se mora podeliti na izvesne podgrupe. Glavne su branše: mlinska industrija; proizvodnja kekisa i drugih izrada od testa; prerada mesa; industrija šećera; proizvodnja čokolade, bonbona i slatkiša; industrija konzervi; industrija piva, špiritusa i alkoholnih pića.

Ova grana industrije skoro isključivo radi za domaće tržište; mada bi mogla da radi i za izvoz. Na žalost, mnogi predmeti za ishranu koji bi se, preradeni, mogli izvoziti prodaju se u inostranstvu kao sirovina.

Ukupan bilans akcionarskih preduzeća svih gore nabrojanih podgrupa, za poslednjih pet godina, pruža sledeću sliku (u milionima dinara):

	1933	1934	1935	1936	1937
Glavnica	517	488	480	480	462
Rezerve	346	289	266	263	264
Amortizacioni fondovi	133	51	265	284	280
Poverioci	671	619	595	626	645
Ostala pasiva	263	396	260	286	289
Gotovina	30	49	44	43	94

Hartije od vrednosti	99	86	101	103	108
Sirovina	82	78	85	80	92
Roba	258	235	224	272	185
Investicije	609	867	840	768	887
Potraživanja	279	319	315	311	306
Ostala aktiva	573	209	257	362	268
Zbir bilansa	1.930	1.843	1.866	1.939	1.940

U daljem izlaganju podelićemo prehranbenu industriju na četiri podgrupe, i to na: šećernu, mlinsku, pivarsku i ostalu prehranbenu industriju.

Industrija šećera

Od ukupne svetske godišnje proizvodnje repnog šećera, koja iznosi okruglo 10 milijarda (tačni iznosi su: 9675 mil. tona u 1937) 1938 god. i 9517 tona u 1938-1939 god.), prosečni udeo Jugoslavije dostiže 37.000 (za 1937-1938 god.) i 95.000 tona (za 1938-1939 god.). Površina zasejana šećernom repom smanjuje se (prosečno u periodu 1927—1932 — 52.104 ha, dok u periodu 1932—1937 — 25.909, u 1938 god. 30.000 ha), — a procenat iskorišćavanja kapaciteta šećerana iznosio je u periodu 1927—1932 godine 79.7%, — dok je u periodu 1932—1937 god. opao na 57.8%. Postotak se ovaj popeo 1938 godine na 75.3%. Smatra se da se naša industrija šećera nalazi u gorem položaju od iste industrije u drugim zemljama. Po jednom stručnom mišljenju*) ova je situacija nastala iz sledećih razloga: prvi je razlog u samom kvalitetu repe, na koju nepovoljno utiču vremenske prilike kod nas, — jer ili vlada dugi period kiša ili dugi period suše; drugi je razlog taj što cene repe kod nas nisu u skladu sa malom sadržinom šećera koju sadrži repa (1936 god. — 12.1%; 1937 god. 10.1%; 1938 god. 12% prosečno), — dok, najzad, treći razlog relativno visoka cena šećera, zbog opterećenja trošarinom, ima za posledicu nazadovanje potrošnje, — a u vezi sa tim i kratke i nerentabilne kampanje, sa nesrazmerno velikim režijskim troškovima.

Potrošnja šećera po osobi u toku jedne godine dostiže u V. Britaniji 54.6 kilograma; u Danskoj 48.3 kgr.; u Nemačkoj 25 kgr.; u Jugoslaviji i u Rumuniji po 5.4 kgr. Manja potrošnja od naše zapaža se šamo u Turskoj, Bugarskoj i u Albaniji.

Sa druge strane kod nas postoji veća trošarina i manja carinska zaštita, što nije slučaj u ostalim zemljama koje imaju sopstvenu industriju šećera.

*) Vidi: **Vokrot Elek**, gen. Dir. Petrovgradske fabrike šećera: »Šećer problem nacionalne ekonomije« — Industrijski pregled — 1938 — februar—mart.

	Trošarina po kilogr. u dinarima	Carina po 100 kgr. u dinarima
Engleska	—	—
Danska	—	—
Nemačka	2.84	432.63
Rumunija	3.42	513.29
Jugoslavija	7.77	303.25

Naša šećerna industrija isključivo radi za unutrašnje tržište. Jugoslavija ne uvozi obično šećer iz inostranstva, ali ga i ne izvozi, jer se izvoz od oko dve tone šećera u vrednosti od 28.419 dinara, učinjen 1938 godine u Albaniju, ne može smatrati izvozom.

Kod nas postoje osam šećerana, od kojih su šest akcionarska društva, dok su dve državne tvornice. Oko tri četvrtine proizvodnje pada na privatne šećerane. Pošto je jedna šećerana van pogona, jer se nalazi u likvidaciji, rade u stvari samo sedam tvornica.

Šećerane

Finansisko stanje šećerana u akcionarskom obliku izgleda u svojim glavnim pozicijama ovako (prema podacima iz 1937 god.):

Glavnica	162.800.000 din.
Poverioci ovozemni	116.385.736 „
Poverioci inozemni	45.170.999 „
Potraživanja ovozemna	125.497.684 „
Potraživanja inozemna	3.288.423 „
Investicije	359.123.836 „
Dobitak	21.936.405 „
Gubitak	4.029.886 „
Zbir bilansa	763.111.695 „

Kapital jedne državne tvornice, i to fabrike na Čukarici iznosi 43.301.000 din., što čini ukupno sa glavnicom akcionarskih preduzeća 206.101.000 dinara. Deo glavnice zastupljen na zborovima akcionara u 1937 godini čini 74%. Procenjujući prema ovom količniku učešće pojedinih grupa akcionara dolazimo do sledećeg rezultata:

	Dinara	%
Državni deo	43.301.000	21.00
Domaći novčani zavodi	23.577.954	11.44
Švajcarski kapital	18.940.682	9.19
Biv. Češ.-Slov. kapital	19.167.393	9.30
Mađarski kapital	1.327.290	6.44
Ostali akcionari	99.786.681	42.63
Ukupno	206.101.000	100.00

Inostrani kapital, koji ukupno iznosi 39.435.365 dinara, po stepenu zasićenosti može se precizirati na sledeći način:

	% prema ukupnom kapitalu	prosečno učešće
do 25%	—	—
od 25% do 50%	62.98	37.11
od 50% do 75%	21.71	59.15
preko 75%	15.30	65.47

Kretanje kredita kod šećerne industrije pruža sledeću sliku (u hiljadama dinara):

God.	Ovozemni poverioci	Poverioci fabrike na Čukarici	Inozemni poverioci
1935	132.972	6.003	29.787
1936	153.000	7.926	47.508
1937	116.385	7.490	45.170

Inostrani krediti dele se po svome nacionalnom poreklu ovako (u hiljadama dinara):

biv. Češko-Slovački	31.255
Švajcarski	13.659
Mađarski	256

Dakle ukupno učešće inostranog kapitala iznosi (u hiljadama dinara):

	Glavnica	Kredit	Ukupno
Biv. Češko-Slovački	19.167	31.255	50.422
Švajcarski	18.940	13.659	32.599
Mađarski	1.327	256	1.583
Ukupno	39.434	45.170	84.604

Švajcarski kapital nije samostalnog porekla, već je to u stvari mađarski kapital koji je samo prenet u Švajcarsku.

Novčani zavodi ne sudeluju samo u glavnici šećerana, već im odobravaju i kredite koji su se, u hiljadama dinara, ovako kretali:

God.	Ukupan iznos kredita	Bankarski krediti	%	Od bankarskih kredita:	
				deo privatnih novačnih zavo- da	deo javnih kreditnih ustanova
1935	162.759	128.252	78.80	126.752	1.500
1936	200.508	172.256	85.91	170.756	1.500
1937	161.556	149.881	92.77	148.381	1.500

Od interesa je primetiti da iznos bankarskih kredita u 1937 godini premaša iznos ovozemnih kredita. Višak iznosa bankarskih kredita nad iznosom ovozemnih kredita dostiže 11.866.446 dinara, i pretstavlja kredite inostranih novčanih zavoda odobrenih našim šećeranama.

Šećerane imaju velika potraživanja. Stav »dužnici« kreće se ovako (u hiljadama dinara):

God.	Potraživanja			Ukupno
	Ovozemna potraživanja	Državne fab- rike na Čukarici	Inozemna potraživanja	
1935	97.662	6.865	5.032	109.559
1936	119.968	7.343	3.553	130.864
1937	125.497	15.846	3.288	144.631

Visina ovih potraživanja objašnjava se time što šećerane daju avanse proizvođačima šećerne repe.

Pregled pojedinih preduzeća

Cela jugoslovenska šećerna industrija je predratna, sem jedne male šećerane osnovane 1926 godine. Na teritoriji Srbije, pre rata, ova je industrija bila zastupljena dvema fabrikama, od kojih je jedna bila tvorevina češkog, odnosno tada austrijskog, a druga nemačkog kapitala. Ova druga šećerana bila je podignuta na Čukarici, pored Beograda, — a njen vlasnik »Nemačko industrijsko društvo« imalo je veze sa kapitalom nemačkog kneza od Turna i Taksisa. Posle rata ovo je preduzeće prešlo u državne ruke.

Na nekoliko godina pre svetskog rata Praška kreditna banka se zainteresovala za srbijansko tržište, koje je tada osiguravalo visoku kamatnu stopu kako za plasman novčanih sredstava tako i u pogledu prinosa koji su donosila domaća preduzeća, od kojih je veći broj, zbog slabo razvijene industrije, radio bez konkurencije. Pomenuta je Banka 1910 godine otvorila filijalu u Beogradu, a već iduće godine (1911) podigla je šećeranu (»Srpsko-Češka fabrika šećera i rafinerija« u Čupriji). Do osnivanja ove šećerane došlo je posle borbe između već pomenutog »Nemačkog industriskog društva« i Praške kreditne banke.

Posle rata Praška kreditna banka postala je vlasnik i druge šećerane (»Crvenka-industrija šećera« A. D.), koja je 1911 godine podignuta u Crvenki (tadašnja Madarska) od strane Anglo-Madarskog društva za šećernu industriju. Posle rata fabrika je radila veoma slabo, te je engleska grupa 1927 godine prodala, po povoljnoj ceni, svoje akcije Praškoj kreditnoj banci.

Iste, 1911 godine, kada su osnovane šećerane u Čupriji i Crvenki, podignuta je i šećerana »Bačka« u Novom Vrbasu. Do osnivanja ove šećerane, kao i ostalih vojvodanskih šećerana u Velikom Bečkereku i na Belju, došlo je zbog nastojanja Madarske da po svaku cenu podigne vlastitu industriju šećera koja bi se oslanjala na veleposede. Tako su veliko-bečkerečka i beljska fabrika alimentirane od latifundije grofa Čekonjića, dok su se »Crvenka« i »Bačka« oslanjale na veleposed iz Bačke*).

Medu osnivačima ove fabrike, pored veleposednika grofa Čekonjića, nalazile su se i dve banke, i to: »Madarska kreditna banka« i Madarska komercijalna banka«. Sada se ova fabrika nalazi u sferi »Hrvatske Sveopće kreditne banke« u Zagrebu.

*) Vidi: Narodno Blagostanje — 1930 god. br. 9 — str. 43.

Veliko-bečkerečka fabrika šećera u Petrovgradu je, kako po svom tehničkom kapacitetu tako i po svojoj finansijskoj osnovi, najjače preduzeće ove vrste u našoj zemlji. O proslavi dvadesetogodišnjice ove šećerane Narodno Blagostanje je okarakterisalo ovu fabriku ovako: »ona je jedno neverovatno jako fundirano industrijsko preduzeće kakvih kod nas slabo poznajemo. Ono je prezašićeno kapitalom«.

Ova je šećerana osnovana 1910 godine pod firmom »Južno-madarska industrija šećera« od strane »Eskontne i menjačke banke« u Budimpešti i »Central Europeische Länder-Bank« Pariz—Beč. U njoj učestvuje i veleposednik grof Čekonjić, koji je sve do sada predsednik upravnog odbora. Pored njega u šećerani učestvuje i švajcarska banka iz Ciriha »Schweizerische Kreditanstalt«).

Vojvodanske šećerane imaju veliki kapacitet, i to: Fabrika šećera u Petrovgradu do 3000 vagona šećera, »Bačka« u Novom Vrbasu do 2000 vagona, a »Crvenka« oko 24 vagona dnevno.

Dve šećerane »Prvo Hrvatsko Slavonsko d. d. za industriju šećera« u Osijeku i »Bosanska industrija šećera i žeste« u Usori pripadaju »Jugoslovenskoj banci«, dok se izvestan deo akcija nalazi direktno u rukama »Živnostenske banke« u Pragu. Šećerana u Usori nalazi se u likvidaciji i već je davno van pogona. U svojim izveštajima »Jugoslovenska banka« nabraja ove šećerane u redu svojih afilicija.

Pivarska industrija

Pivarska industrija vezana je za poljoprivredu što kao sirovinu troši ječam i hmelj. Na žalost kvaliteta našeg ječma i hmelja ne zadovoljava u svim slučajevima naše pivare. One su, na taj način, primorane da ječam i hmelj uvoze iz biv. Češko-Slovačke, Madarske, pa čak i iz Nemačke. Tako smo, prema podacima iz 1938 godine, uvezli 836 tona ječma u vrednosti od 2 miliona dinara i 6 tona hmelja u vrednosti od 234.700 dinara.

Dok je proizvodnja piva pre krize dostigla skoro 675.000 hektolitara, ona je za vreme krize opala preko 2/3. Za poslednjih pet godina kreće se ovako:

God.	Proizvodnja u hektolitrima	% prema količini iz 1929god. koji iznosi 674.763, i koji je uzet kao 100%
1933	214.647	31.81
1934	210.132	31.14
1935	219.176	32.48
1936	211.921	31.40
1937	270.914	40.14
1938 (8 meseci)	315.410	46.74

Oko trošarine na pivo vodi se velika borba. Pretstavnici pivarske industrije tvrde da je skupo pivo rezultat preopterećenja

*) Reproducirano iz knjige V. V. Rozenberga: »Inostrani kapital u Jugoslovenskoj privredi« — 1937 god. str. 56—58.

piva dažbinama. Državna trošarina iznosi 110 dinara po hektolitr. Banovinske i opštinske trošarine često premašuju državni namet. Na primer u Ljubljani opterećenje dostiže 320 dinara po hektolitr.

Medutim, smanjenje potrošnje povećava troškove proizvodnje. Sem toga, visina trošarine na pivo i trošarine na vino predstavlja glavni razlog konkurencije između ovih vrsti pića. Pored potrošnje domaćeg piva zapaža se uvoz inostranog piva boljeg kvaliteta, ali se povećanje uvoza vrši u neznatnim količinama (1935 god. 66 tona u vrednosti 174 hiljada; 1936 god. 98 tona u vrednosti od 235 hiljada; 1937 god. 187 tona u vrednosti od 367 hiljada; 1938 god. 206 tona u vrednosti od 461 hiljada dinara). Ovi neznatni viškovi ne konkurišu domaćoj proizvodnji.

Kod nas postoje 34 pivare od kojih su 10 van pogona. Akcionarskih društava u ovoj grani industrije ima 11. Njima pripadaju 15 pivara. U toku 1938 godine jedna inokosna firma pretvorila se u akcionarsko društvo. To je tako zvana Krenova pivara u Čačku, osnovana 1864 godine, koju su do sada vodili naslednici Krena i njegov zet inž. Stanković. Novo Društvo, pod imenom »Parna pivara Kren i Stanković«, raspolaže glavnicom od 6.000.000 dinara (od toga je apor 5.996.000 dinara). Iste, 1938 godine, došlo je do pretvaranja u akcionarsko društvo još jedne pivare, i to »Pivovarne i fabrike testa« u Delibašinom Selu, čija glavnica iznosi 1.000.000 dinara. Na taj način sada postoje 13 akcionarskih društava koja se bave proizvodnjom piva.

Prosečno iskorišćavanje kapaciteta pivara bilo je u 1936 godini 15%, u 1937 godini 18% a u 1938 godini 22%.

Finansisko stanje akcionarskih preduzeća za proizvodnju piva karakteriše se sledećim podacima iz 1937 godine:

Glavnica	120.500.000
Kredit	92.086.823
Potraživanja	54.467.652
Dobitak (9 preduzeća)	5.256.950
Gubitak (1 preduzeće)	4335.499
Zbir bilansa	370.802.058

Glavnica pivarskih akcionarskih preduzeća sastoji se iz sledećih elemenata:

Domaći novčani zavodi	14.03%
Kapital biv. Češko-Slovačke	1.51%
Akcionarska društva iste	
— pivarske — struke	1.62%
Ostali akcionari	82.84%

Od ukupne sume kredita u iznosu od 92.1 miliona dinara 89.3 miliona dinara su ovozemni krediti, dok su samo 2.8 miliona dinara krediti iz inostranstva, — tako da inostrani krediti čine 3.04%. Od ukupne svote kredita u iznosu od 92.1% miliona dinara 74.5 mil. din. ili 81% padaju na kredite odobrene od strane novčanih zavoda, a oni su opet podeljeni na sledeći način: 38.3 miliona dinara predstavljaju udeo javnih kreditnih ustanova, dok 36.2 miliona dinara predstavljaju udeo privatnih novčanih zavoda. Pada u oči da

javne kreditne ustanove kreditiraju pivare u većoj meri od privatnih novčanih zavoda, što kod drugih grana industrije nije slučaj.

Pivarska industrija nalazi se odavno u domaćim rukama. Pre rata, na teritoriji predratne Srbije, ova je industrija bila već prilično razvijena. Interesantne podatke sadrži o tome članak g. Dragutina Rankovića u Industrijskom pregledu (Jan. 1939 god. str. 8—10). Postoje nekoliko imućnih porodica koje, sticajem raznih prilika, drže u svojim rukama po nekoliko pivarskih preduzeća (Vajfert, Bajloni). S toga je potpuno opravdano tvrđenje da je pivarska industrija domen domaćeg kapitala*). Inostrani kapital pojavljuje se posredno preko filijale jedne inostrane banke koja je zainteresovana u dva preduzeća.

Mlinska industrija

Kapacitet mlinske industrije mnogo premaša njenu stvarnu zaposlenost. Ne uzimajući u obzir primitivne seljačke mlinove, broj motornih industrijsko-trgovačkih mlinova dostiže 8900. Dnevni kapacitet ovih mlinova je 12.200, a godišnji 3.660.000 tona pšenice. Od ukupnog broja mlinova u pogonu su 1.153 sa dnevnim kapacitetom od 6.000 tona.

Većina mlinova, i to njih 450, nalazi se na području Dunavske banovine, sa dnevnim kapacitetom od 4.200 tona. Na drugom mestu je Savska banovina sa 375 mlinova i dnevnim kapacitetom od 675 tona. Ostali mlinovi (njih 228), koji su u pogonu, nalaze se na drugim područjima naše države, a njihov kapacitet čini oko 20% od ukupnog kapaciteta.

Kapacitet mlinova iskorišćava se prosečno najviše sa 55%, dok je kapacitet motornih mlinova iskorišćen još slabije, naime sa 45—46%. Opadanje mlinske industrije u vezi je sa smanjenjem izvoza pšenice, a naročito sa smanjenjem izvoza pšeničnog brašna, jer svaki uvoznik traži da dobije pšenicu u najjeftinijem obliku — u zrnju.

Od mnogobrojnih mlinskih preduzeća samo 36 postoje u obliku akcionarskih društava. Kretanje glavnih pozicija bilansa ovih društava pruža sledeću sliku (u milionima dinara):

	1933	1934	1935	1936	1937
Glavnica	91	89	85	86	61
Rezerve	42	30	29	25	29
Amort. fondovi	21	34	26	26	23
Poverioci	167	165	159	149	151
Ostala pasiva	20	26	38	46	36
Gotovina	8	6	5	4	3
Hart. od vred.	30	30	30	30	30
Sirovina	14	8	13	14	17
Roba	29	34	33	32	32
Investicije	45	58	54	52	47
Potraživanja	179	184	155	147	149
Ostala aktiva	36	24	47	53	22
Zbir bilansa	341	344	337	332	300

*) Dr. Cvetko Gregorić: »Udeo domaćeg i stranog kapitala u jugoslov. industr. — poseban članak — Metalurgija 1939 — str. 5.

Akcije zastupljene na zborovima akcionara u 1937 godini čine 27% od ukupne glavnice ovih preduzeća. Uzimajući u obzir ovaj količnik, dolazimo do sledeće procene učešća pojedinih elemenata u ovoj glavnici:

Novčani zavodi	14.767.700	24.12%
Akcionarska društva	26.047.900	42.55%
Inostrani kapital	11.849.370	19.35%
Ostali akcionari	8.542.530	13.98%
	<hr/>	
	61.207.500	100.00%

Stepen zasićenosti inostranim kapitalom vidi se iz sledećih odnosa, izraženih u procentima:

	Broj preduzeća	Udeo prema celokupnom kapitalu	Prosečno učešće inostranog kapitala
Do 25%	2	34.45	18.32
Od 25% do 50%	1	15.60	34.20
Od 50% do 75%	1	49.95	69.79

Inostrani kapital prema svome poreklu deli se ovako: švajcarski 9.657.070 dinara ili 15.77% i mađarski 2.192.300 dinara ili 3.58 od ukupne svote kapitala svih preduzeća.

Kretanje kredita za tri godine je sledeće (u hiljadama dinara):

Godine	Domaći sektor		
	ovozemni	inozemni	ukupno
1935	86.045	19.941	105.986
1936	81.765	16.230	97.995
1937	97.227	5.478	102.705
Ukupno za tri godine	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	265.037	41.649	306.686
Godine	Inostrani sektor		
	ovozemni	inozemni	ukupno
1935	7.406	45.915	53.321
1936	7.339	44.755	52.094
1937	10.156	37.285	47.441
Ukupno za tri godine	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	24.901	127.955	152.865
Godine	U k u p n o		
	ovozemni	inozemni	ukupno
1935	93.451	65.856	159.307
1936	89.104	60.985	150.089
1937	107.383	42.763	150.146
Ukupno za tri godine	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	289.938	169.604	459.542

Navedena tabela pokazuje da od ukupnog iznosa inostranog kredita 75,44% pada na kredite preduzeća sa učešćem inostranog kapitala u glavnici. Inostrani krediti čine udeo od 13,58% za preduzeća sa domaćim kapitalom i 83,71% za preduzeća inostranog sektora. Iz toga sleduje da 70,13% kredita kod ovih preduzeća ima

karakter čisto finansiskih kredita. Izgleda da su ovi krediti švajcarskog porekla.

Bankarski krediti u mlinskoj industriji pružaju sledeću sliku (u hiljadama dinara):

	Javne kreditne ustanove	Privatni novčani zavod	Ukupno	Prema ukupnom iznosu kr. u %
1935	24.195	37.939	62.134	39,05
1936	17.775	27.824	45.599	30,38
1937	20.016	20.611	40.627	27,05

Kao vlasnici paketa akcija mlinskih preduzeća pojavljuju se: Jugoslovenska udružena banka, Prva Hrvatska štedionica, Hrvatski opći vjeresijski zavod u Zagrebu, Izvozna banka i Vračarska zadruha iz Beograda i Čakovačka međumurska štedionica.

U mlinskoj industriji može se zapaziti grupisanje nekoliko preduzeća, koja međusobno drže svoje akcije. Takva veza postoji između Banatskog mlina u Velikoj Kikindi, Senčanskog mlina na valjke i Pančevačkog parnog mlina, koji spadaju u uticajnu sferu Allgemeine Depositen A. G. u Zürich-u. Isto tako Sarajevski paromlin stoji u vezi sa Gornjobačkim udruženjem paromlina u Subotici, dok Narodni mlin i Gospodarska industrija u Zagrebu drže akcije Zagrebačkog parnog mlina i Prvog osiječkog mlina na valjke.

Ostale neizdvojene grane prehranbene industrije

Ostali ogranci prehranbene industrije obuhvataju tvornice žesta, čokolade, bonbona, raznovrsnih konzerva, klanice i t. sl. Akcionarski sektor je zastupljen sa 41 preduzećem. Ukupna glavnica ovih preduzeća dostiže 120,492.500 dinara.

Ova glavnica se sastoji iz sledećih elemenata:

Novčani zavodi	17,52%
Druga akcionarska društva	0,74%
Inostrani kapital	7,67%
Ostali akcionari	74,07%

Inostrani kapital, koji iznosi 9,250.750 dinara, je sledećeg porekla:

Nemačko-češki	1,931.250	20,87%
Francuski	2,230.000	24,10%
Italijanski	2,899.500	31,34%
Sjedinj. Države Amer.	2,110.000	22,80%
Švajcarski	60.000	0,59%
Engleski	10.000	0,10%
Holandski	10.000	0,10%
	<hr/>	
	9,250.750	100,00%

Ova preduzeća se koriste kreditom u zemlji u iznosu od 134,350.251 din., a u inostranstvu u iznosu od 29,768.583 din., t. j. inostrani krediti čine 18,13% od ukupnog iznosa kredita.

Od pojedinih preduzeća koja ulaze u ovu grupu treba spomenuti sledeća: „Julius Mejn“ d. d. u Zagrebu, veletrgovina kolonijalnom robom, slatkišima, vinom — sa vlastitim tvornicama kekša, bonbona, čokolade, kompota, likera i konzerva. Preduzeće ulazi u koncern Julius Mejn u Beču. Ovo društvo postoji u Beču od 1862 g., a postalo je na taj način što se inokosna firma istog naziva, koja se bavila uvozom kafe, čaja i kakao pretvorila u akcionarsko društvo. Preduzeće je osnovalo čitav niz afiliranih akcionarskih društava u raznim zemljama: u Mađarskoj, bivšoj Čehoslovačkoj, Italiji, Rumuniji, Poljskoj i Nemačkoj (u Berlinu). Sem afiliranih društava ovom koncernu pripadaju Dänisch Oesterreichische Margarinewerke, Coloniale Likörfabrik, Wiener Olwerke Bänder Kunz A. G. — U 1937 g. ovaj koncern postaje vlasnik akcija Continentale Bank u Beču sa glavnicom od 1,000.000 šil., koja se pretvorila u centralu za obračune između pojedinih preduzeća ovoga koncerna. Matično preduzeće u Beču raspolaže glavnicom u iznosu od 8,000.000 austriskih šilinga, a zbir bilansa dostiže 29,000.000 šilinga. — Jugoslovenski Mejn radi sa glavnicom od 4,000.000 dinara, a njegov bilans izravjava se na 16,000.000 din.

»Etablissements Dan. Pechmajou & Cie« u Zemunu je filijala društva koje, pod istim imenom, postoji u Bordo-u, sa glavnicom u iznosu od 1,000.000 fr. Ranije je to bila inokosna firma, koju je osnovao g. Pešmažu u Zemunu radi zastupanja raznih firmi prehranbene i parfimerijske branše. Kasnije je g. Pešmažu osnovao u svom rodnom mestu Bordo-u akcionarsko komanditno društvo, dok je svoje zemunsko preduzeće pretvorio u filijalu toga društva. U Zemunu je podigao fabriku čokolade pod markom »Sigonj«.

»Akcionarsko društvo za preradu kukuruza« u Pančevu osnovano je u 1930 g., a preuzelo je u vidu apora od Pančevačke kreditne banke njenu fabriku štirka i sirupa u Jabuci. Društvo je bilo osnovano sa glavnicom od 12,000.000 din. Pored pomenute Banke u preduzeću sudeluje, sa majoritetom, američka firma »Corn Products Refining Co«, New York. Preduzeće radi poglavito za izvoz. Bilans se izravjava na svotu od 24,500.000 din.

»Suhomesnata i mlinska industrija« u Šidu, sa kapitalom od 4,200.000 d. pripadala je sferi italijanskog kapitala. Preduzeće je obustavilo svoj rad, da bi, tek posle 13 godina, ponovo uspostavilo svoju delatnost, pošto je izvršilo opravke na mašinerijama i zgradama. Sadašnji kapital iznosi 3,000.000 din. Odeljenje za izradu suhomesnate robe radi sa kapacitetom prerade do 500 komada svinja dnevno, dok mlinsko odeljenje nije još otpočelo sa radom.

»Kava Hag« D. D. u Zagrebu je afilijacija švajcarskog »Kaffee Hag Feldmeilen« a stoji u vezi sa engleskim ogrankom ovih preduzeća koja izraduju kafu bez kofeina.

TEKSTILNA INDUSTRIJA

Opšti pregled tekstilne industrije

Jugoslovenska tekstilna industrija se može smatrati kao takva grana industrije čiji se glavni razvitak odnosi na posleratno vreme. Ona nema gotovo nikakvih veza sa prošlašću, t. j. sa srbijanskom češkom, austrijskom i mađarskom tekstilnom industrijom ukoliko su se ove tri poslednje nalazile u predelima sadašnje Jugoslavije. Postala je i razvila se baš kao jugoslovenska industrija, dakle za potrebe stanovništva koje živi na teritoriji Jugoslovenske države.

Na teritoriji predratne Srbije tekstilna industrija je bila prilično razvijena, — a njeni centri nalazili su se u Leskovcu i Paraćinu. Za vreme rata skoro sve tvornice bile su delom porušene, delom opustošene. U svakom slučaju dovedene su bile u stanje koje im je onemogućavalo svaki dalji rad. Kako su to bile, pretežnim delom, male tvornice sa zastarelim tehničkim uređajem i mašinama, — njihovo ponovno puštanje u pogon zahtevalo je potpuno renoviranje fabrika. Zato se može tvrditi da tekstilna industrija u srbijanskim krajevima, koja je podignuta iz ratnih ruševina, predstavlja u tehničkom pogledu skoro sasvim novu industriju. Jedinu, no vrlo važnu, vezu sa starom industrijom predstavlja kadar preduzetnika nekoliko leskovačkih i paraćinskih porodica, koje već generacijama vode tekstilna preduzeća*).

Što se tiče novih jugoslovenskih područja pre rata ista nisu imala sopstvenu lokalnu tekstilnu industriju, tako je preduzeće u Dugaresi, oko Karlovca, predstavljalo skoro jedini izuzetak. Ova činjenica objašnjava se time što je tadašnja industrijska politika ove provincije rezervisala kao potrošačko područje za prođu tekstilnih proizvoda onih fabrika koje su se nalazile u okolini Beča i Praga.

Znatni i nagli razvitak tekstilne industrije zapaža se ne samo u Jugoslaviji, nego i u svima ostalim agrarnim zemljama jugoistočne Evrope. Industrijalizacija počinje od onih grana industrije čiji su produkti namenjeni neposrednoj upotrebi potrošača. Ovome uslovu najviše odgovara tekstilna industrija, jer njene proizvode kupuju svi slojevi stanovništva i to preko cele godine, tako da ova industrija radi ne sezonski, kao mnoge druge grane, već neprekidno.

*) Izvesne pojedinosti o tom razvitku sadrži članak Čedomira Joksimovića »Pedesetogodišnjica 1884—1934 Srpskog Mančestra« sa podnaslovom »Leskovčanin jede papriku, a pravi fabrike« — Privredni pregled 1937 god. N 28 str. 4.

Uvoz sirovine, polufabrikata i tkanina

Tekstilna industrija radi za unutrašnje tržište, ali dobija svoje sirovine i polufabrikate većim delom iz inostranstva. Ogromna raznovrsnost tekstilnih proizvoda ima za posledicu da tekstilna industrija ne može da računa na potpuno osvajanje domaćeg tržišta, već mora da trpi i konkurenciju inostranog uvoza, kome ne smeta čak ni visoka carinska zaštita. Ipak napredovanjem domaće industrije pokazuje se postepeno smanjenje uvoza gotovih artikala i povećanje uvoza tekstilnih sirovina i polufabrikata.

Tabela, koja sleduje, pruža sliku ukupnog uvoza po količini i po vrednosti sirovina i polufabrikata sa jedne strane i konačnih proizvoda sa druge strane za vreme postojanja carinske zaštite t. j. od 1925 do 1937 godine.

	Po količini u milionima kgr.				Po vrednosti u mil. dinara			
	Sirovina i polufabrikati		Tekstilna roba		Sirovina i polufabrikati		Gotova roba	
	milioni kgr.	%	milioni kgr.	%	milioni din.	%	milioni din.	%
1925	18.5	38	29.6	62	736	82	2.614	78
1926	21.1	47	23.5	53	758	27	2.120	73
1927	24.6	49	25.3	51	907	33	1.885	67
1928	23.8	51	22.9	49	928	37	1.587	63
1929	26.1	54	22.5	46	957	40	1.449	60
1930	31.4	63	18.6	37	988	44	1.280	56
1931	30.9	74	10.6	26	710	47	799	53
1932	24.5	81	5.9	19	488	53	437	47
1933	32.4	87	4.8	13	725	66	386	34
1934	44.7	87	6.6	13	916	67	456	33
1935	43.1	91	4.6	9	921	68	435	32
1936	57.8	92	5.3	8	1.027	66	536	34
1937	58.6	88	6.7	1	1.265	67	635	33

Navedena tabela izrazito pokazuje smanjenje uvoza tekstilne robe i po količini i po vrednosti, kao i porast uvoza sirovina i polufabrikata (preda). Ova strukturna promena našeg tekstilnog uvoza vidi se još upadljivije kada se uporedi njeno kretanje prema celokupnom našem uvozu:

	Sirovine	Preda	Tekstilna roba	Ukupno	U postotcima prema uvozu iz 1925. god.
1925	2.01	4.56	17.55	24.12	100.00
1929	3.67	8.86	18.88	31.41	86.78
1934	8.40	15.21	8.40	32.01	29.40
1937	6.34	9.44	4.92	20.70	59.87

Napredovanje domaće tekstilne industrije

Razvitak naše domaće tekstilne industrije vidi se ne samo iz indicija koje pruža kretanje uvoza tekstilnih sirovina, polufabrikata i tkanina, već i iz povećanja mašinskog uređaja i uvoza mašina po-

trebnih ovoj industriji. Tako je, na primer, broj pamučnih predilica, koji je 1921 godine iznosio 84.500 skočio u 1935 godini na 147.556; u 1936 godina na 170.000, — dok se broj razboja popeo od 3190 u 1921 godina na 12.000 u 1936 godini. Uvoz mašina, pre krize u 1930 godini, iznosio je: razboja za 11.3 miliona dinara, predilica za 3.2 i ostalih tekstilnih mašina za 25.0 miliona dinara, — dok u 1937 godini uvoz razboja iznosi 17.3 miliona dinara, predilica 19.4 a ostalih mašina 32.9, tj. ukupan porast vrednosti uvoza iz 1937 prema uvozu iz 1930 godine dostiže 30 miliona dinara (sa 39.5 skočio je do iznosa od 69.6 miliona dinara). Broj radenika zaposlenih u tekstilnoj industriji popeo se od 39.111 u 1932 godini na 60.191 u 1937 godini. Prema ukupnom broju industrijskih radenika udeo tekstilne industrije povećao se od 6.59% na 8.85%, ali apsolutni porast radništva u ovoj branši čini 87.44% (tj. 1932 godine 100%, 1937 godine — 187.44%).

Centrala industrijskih korporacija procenjuje vrednost produkcije domaće tekstilne industrije sa 2.230 miliona dinara. Računa se da pamučna i vunena tekstilna proizvodnja zadovoljavaju sa 80% do 90% domaće potrebe. Iskorišćeni kapacitet proizvodnje je mnogo veći nego kod drugih grana industrije i iznosi prema proceni Narodne banke (u postocima):

	1936	1937	1938
Za pamučnu industriju	100	96	90
Za vunenu industriju	70	76	64
Za industriju svile	57	62	57
Za industriju lana i kudelj	75	75	75

Industrijska politika koja ima za cilj snabdevanje industrije domaćim sirovinama

Činjenica što Narodna banka izračunava ne prosečni procenat iskorišćavanja kapaciteta cele tekstilne industrije već napose po pojedinim granama, čija podela je zasnovana na vrsti upotrebljene sirovine, predstavlja karakterističnu crtu tekstilne proizvodnje. Uslovi nabavke sirovine i proizvodnje toliko su raznovrsni da njihov pregled treba vršiti ponaosob za svaku pomenutu struku tekstilne industrije.

Po pojedinim vrstama uvoz sirovina, pređe i tkanina u ukupnom iznosu za celi period carinske zaštite, tj. od 1925 do 1937 godine, je sledeći:*)

Sirovine	Količina u milionima kgr.	Vrednost u milionima dinara	Količina u %	Vrednost u %
Pamuk	142.4	2.185.0	72.28	65.00
Vuna	37.2	1.054.6	18.88	31.37
Svila	0.1	18.6	—	0.56
Kudelja i lan	1.4	33.3	0.73	1.00
Juta	15.7	69.7	8.11	2.07
Ukupno	196.8	3.351.8	100.00	100.00

*) Ove tri tabele zasnovane su na tabeli izrađenoj od strane g. Dr. Cv. Gregorića, prerađenoj od strane jednog od pisaca i obnovljenoj u br. 32 Service économique yougoslave na francuskom jeziku.

Predja	Količine u milionima kgr.	Vrednost u milionima dinara	Količina u %	Vrednost u %
Pamuk	153.7	5.324.9	34.48	67.08
Vuna	13.0	1.178.8	2.78	14.53
Svila	160.8	836.8	36.06	10.53
Kudelja i lan	90.4	394.5	20.26	4.40
Juta	28.6	250.9	6.42	3.15
Ukupno	446.5	7.940.9	100.00	100.00

Tkanine	Količine u milionima kgr.	Vrednost u milionima dinara	Količina u %	Vrednost u %
Pamuk	106.8	7.654.8	73.63	53.98
Vuna	28.5	4.387.1	19.68	30.94
Svila	2.7	1.347.1	1.92	9.50
Kudelja i lan	2.8	198.9	1.92	1.41
Juta	4.0	590.1	2.85	4.17
Ukupno	144.8	14.177.8	100.00	100.00

Posmatranje ovih tabela pokazuje da pamučna industrija, u pogledu zavisnosti od inostranstva, zauzima prvo mesto u redu tekstilnih struka. Vuna sleduje sa skoro prepolovljenim obimom; svila igra izvesnu ulogu kod uvoza prede i tkanine, — dok je industrija lana i kudelje pretežnim delom domaća kako s obzirom na sirovinu, polufabrikate, tako i obzirom na konačne proizvode.

Pamuk zauzima prvo mesto među svima tekstilnim sirovinama. Domaći pamuk zadovoljava neznatni deo potreba. U 1925 godini kada je uvoz inostranog pamuka bio oko 6000 tona, domaća proizvodnja dostizala je 419 tona. U 1937 godini uvoz se povećao na 21.5 hiljada tona; domaća proizvodnja na 688 tona. Udeo domaće proizvodnje u snabdevanju tekstilne industrije pamukom iznosio je u 1925 godini 6.98%, dok je u 1937 godine pao na 2.59%. Odnos povećanja uvoza i povećanja proizvodnje je veoma različit. Uvoz iz 1937 godine prema uvozu iz 1925 godine čini 358%, dok domaća proizvodnja iz 1937 godine prema proizvodnji iz 1925 predstavlja veličinu od 164%.

Politika povećanja domaće proizvodnje pamuka ogleda se u Uredbi od 17-X-1936 godine (Službene novine 240 — LIX iz 1936 godine). Ova Uredba predviđa obavezni otkup domaćeg pamuka po utvrđenim cenama od strane industrijskih potrošača, koji dobijaju dozvole za uvoz inostranog pamuka tek po otkupu domaćeg i u srazmeri sa količinom otkupljenog domaćeg pamuka. Jedan deo fonda za otkup pamuka služi za izravnjanje marži između otkupne cene i cene inostranog uvezenog pamuka.

Od drugih biljnih sirovina dolazi u obzir kudelja, lan i juta. Jugoslovenska proizvodnja kudelje i lana dozvoljava pored domaće potrošnje i izvoz ovih produkata u količinama koje iz godine u godinu rastu. Ovo se naročito odnosi na kudelju. Tako je u 1930 godini, izvoz kudelje iznosio 83.718 u vrednosti od 85.2 miliona dinara, — dok je u 1937 godini iznosio 243.248 u vrednosti od 205.6 miliona dinara. Ako se pored izvoza kudelje i lana zapaža i uvoz istih, to se objašnjava nedostatkom izvesnih vrsti i kvaliteta potreb-

nih industriji. Sem toga, prilične količine kudelje i lana troše se na domaće potrebe seljaka u kućevnom tkanju. Raspodela proizvodnje kudelje i lana pruža sledeću sliku (u tonama):

	Kudelja	Lan
Proizvodnja	49.916	11.068
Izvoz	37.613	366
Industrijska potrošnja	6.000	1.500
Potrošnja poljoprivrednih proizvođača	6.303	9.202

Juta je potpuno uvozna sirovina.

Od tekstilnih sirovina stočnog porekla vuna ima mnogo veći značaj od svile.

Vuna se i izvozi i uvozi, jer kvalitet domaće vune ne zadovoljava industrijske potrebe. Godine 1936 osnovan je Institut za vunu u Topčideru, koji se brine o povećanju kvaliteta domaće vune. Odnos između uvoza i izvoza vune u % pruža sledeću sliku:

	Količina		Vrednost	
	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz
1936	100	450	100	464
1937	100	332	100	443

Svilarstvo se nalazi pod državnom kontrolom. U Vojvodini proizvođači dobijaju od Direkcije državnih svilara svilene bube, te su obavezni da prodaju Direkciji svilene čaure po određenoj ceni, — dok u južnoj Srbiji, mada i tu utvrđuje cene, Direkcija interveniše u otkupu samo ukoliko je to potrebno. Odmotavanje kokona vrši se u državnim fabrikama u Novoj Kanjiži, Pančevu i Novom Sadu. Poslednja od pomenutih fabrika, sem toga, izrađuje i svilene štofove. Ustrojstvo našeg svilarstva nalazi se na prelomu, jer je, na osnovu finansijskog zakona uz budžet za 1939/40 god., Ministarstvo poljoprivrede ovlašćeno da donese Uredbu o svilarstvu, kojom će se propisati osnivanje Privilegovanog akcionarskog društva državnih fabrika svila sa početnim akcijskim kapitalom od najmanje 30 miliona dinara, kome će se predati u sopstvenost i eksploataciju državne fabrike svile u Novom Sadu, Novoj Kanjiži i Pančevu. Od ovoga akcijskog kapitala upisaće država 15 miliona dinara na ime vrednosti predatih nepokretnosti, postrojenja i inventara, a drugih 15 miliona dinara upisaće državne novčane ustanove. Ovaj se kapital može povećati prema statutima (§ 89 Zakona tač. 9 stav a). Ovo je preduzeće osnovano 25 avgusta 1939 god. (Uredba o svilarstvu — Službene novine br. 199 LXX od 2 septembra 1939 god.).

Prirodno svilarstvo dobilo je sada sporedan značaj, jer je potisnuto proizvodnjom veštačke svile (tako zvane Rayonné), koja je u poslednje vreme uzela velikog maha. Dok je svetska proizvodnja veštačke svile 1913 godine iznosila samo 16.000 tona, u 1928 godini je već iznosila 166.000 tona. Najveći su proizvođači veštačke svile Sjedinjene Države Amerike i Japan. Kod nas postoji sirovina za pravljenje veštačke svile u dovoljnoj količini (celuloza), ali je proizvodnja još uvek slaba. Naša carinska tarifa ne predviđa naročite stavove za veštačku svilu, već na nju primenjuje stavove

predviđene za prirodnu svilu. S obzirom da u zemlji ne postoji predionica veštačke svile, već samo tkaonice, ova tarifa se primenjuje ili na predivo, uvezeno za tkaonice ili na tkanine, ukoliko se uvoze konačni proizvodi.

Opšti pregled delatnosti tekstilnih preduzeća

Broj preduzeća tekstilne struke premaša četiri stotine. Prema podacima industrijskih komora podela ovih preduzeća prema komorskim područjima pruža sledeću sliku:

	1936	1937	1938	1939
Beograd	51	57	59	67
Zagreb	89	92	98	110*)
Ljubljana	80	82	85	85
Sarajevo	24	16	16	17
Novi Sad	67	98	118	123
Split	5	3	3	4
Skoplje	12	13	18	15
Banja Luka	2	2	2	3
Dubrovnik	1	—	—	—
Ukupno	331	363	399	424

Od 424 preduzeća 52 su akcionarska društva. Porast tekstilne industrije ogleda se s jedne strane u osnivanju novih akcionarskih društava, a s druge strane u povećanju glavnice postojećih preduzeća. Za vreme od 1936 do 1938 godine osnovano je 12 društava, dok su 11 povećala svoju glavicu. Ukupno povećanje akcijskog kapitala iznosi 79 miliona dinara, ne računajući tu vrednost apora, koji dostiže 43,4 miliona dinara. Razvoj delatnosti postojećih društava pokazuje tabela koja sleduje. Ova tabela obuhvata period od pet godina, a podaci su izraženi u milionima dinara:

	1933	1934	1935	1936	1937
Glavnica	248	238	259	282	297
Rezerve	188	113	108	132	172
Amortizacioni fondovi	33	114	121	123	142
Poverioci	647	702	698	566	731
Ostala pasiva	71	47	49	204	115
Gotovina	25	16	21	22	19
Hartije od vrednosti	47	50	50	64	53
Sirovina	131	135	125	120	178
Roba	187	228	242	255	242
Potraživanja	209	191	194	195	217
Investicije	529	543	555	607	668
Ostala aktiva	59	51	48	44	80
Zbir bilansa	1.187	1.214	1.235	1.307	1.457

Struktura bilansa akcionarskih preduzeća tekstilne industrije pokazuje da oko jedna trećina njihovih sredstava otpada na vlastite kapitale i rezerve, dok dve trećine otpadaju na zajmove:

*) Ukupno sa Osijekom, u kome ima 15 preduzeća.

	Vlastita sredstva u %	Pozajmljena sredstva u %	Iznos svih sredstava koji je uzet kao 100
1933	40.20	59.80	1,083.550
1934	42.39	57.61	1,054.002
1935	34.46	65.54	1,065.583
1936	38.68	61.32	1,070.621
1937	39.07	60.93	1,199.708

Odnos sopstvenih sredstava i investicija prema zbiru bilansa u % je sledeći:

	Vlastita sredstva	Iznos investicija	Svota bilansa kao 100 %
1933	36.74	44.61	1,186.821
1934	28.95	44.77	1,214.129
1935	29.71	44.93	1,235.487
1936	31.66	46.42	1,307.394
1937	32.15	45.83	1,457.537

Ovo poređenje pokazuje da vrednost raznih objekata za trajnu upotrebu preduzeća relativno nije velika (oko 44—46%), dok vlastita sredstva malo izostaju od svote sredstava namenjene na trajne investicije (32—28%). Prema tome, preduzeća tekstilne grane pribegavaju kreditu za investicione nabavke u maloj meri. Trgovački krediti, to jest krediti liferanata sirovine, polufabrikata i drugi igraju mnogo veću ulogu od finansijskih kredita.

Akcijski kapital

Glavnica pomenutih 52 društava iznosi 296,887.000 dinara; od toga je na zborovima akcionara u 1937 godini bilo zastupljeno prosečno 43.53%. Kapital tekstilnih društava deli se na ovakav način: banke zastupaju 23,62%, druga akcionarska društva 3,82%, inostrani akcionari — 22,68% a ostali akcionari 49,88%. Procena učešća izračunata na osnovu navedenih količnika izražena u apsolutnim ciframa iznosi:

Domaći novčani zavodi	70,133.500
Akcionarska društva	11,363.600
Inostrani akcionari	67,355.900
Ostali akcionari	148,034.000
Ukupno	<hr/> 296,887.000

Stvarno učešće inostranog kapitala u društvima u kojima on sudeluje čini 19.09%, a prema stepenu učešća deli se ovako:

	Broj preduzeća	Glavnica u % odnosu na celokupnu glavnicu	Prosečno učešće inostranog kapitala
do 25%	3	22.46	13.34
od 25 do 50%	5	30.33	38.66
od 50 do 75%	3	36.12	55.93
preko 75%	1	11.09	99.75

Inostrani kapital čini prema ukupnoj glavnici deo od 22,68%. Ovaj se deo sastoji, po svome poreklu, od kapitala sedam raznih nacija, i to: češki kapital zastupa 9,50%, holandski 3,77%, švajcarski 3,04%, luksemburški 2,60%, nemački 1,53%, francuski

Kredit

Kretanje kredita za tri godine pruža sledeću sliku (u hiljadama dinara):

	Ukupno sva preduzeća		
	ovozemni	inostrani	ukupno
1935	340.235	358.205	698.440
1936	333.887	322.703	656.590
1937	474.057	257.038	731.095
Ukupno	1,148.180	937.947	2,086.127

	Sektor domaćeg kapitala		
	ovozemni	inostrani	ukupno
1935	252.101	137.551	389.652
1936	242.187	113.280	355.467
1937	381.603	32.967	414.570
Ukupno	875.891	283.798	1,159.689

	Sektor inostranog kapitala		
	ovozemni	inostrani	ukupno
1935	88.134	220.654	308.788
1936	91.700	209.423	301.124
1937	92.454	224.071	316.525
Ukupno	272.288	654.148	926.438

Sektor domaćeg kapitala apsorbuje 30,46% od ukupnog iznosa inostranog kredita, dok inostrani sektor obuhvata 69,54%. Inostrani kredit čini u sektoru inostranog kapitala 70,00% od ukupnog iznosa kredita dok u sektoru domaćeg 24,47%. Razlika od 46,13% pada na finansijske kredite.

Navedena svota inostranog kredita, u iznosu od 224,071.153 dinara, deli se prema nacionalnom poreklu na sledeći način:

češki kapital	171,139.679	—	76,37%
holandski kapital	28,403.582	—	12,67%
luksemburški kapital	14,888.307	—	6,64%
francuski kapital	8,150.925	—	3,63%
švajcarski kapital	1,565.660	—	0,69%
Ukupno	224,071.153	—	100,00%

Uzevši u obzir koeficijent finansijskih kredita (ukupno 46% od ukupnog iznosa) kao i procent učesća u glavnici dolazimo do sledećih podataka o ukupnom iznosu sudelovanja inostranog kapitala podeljenom po nacionalnom poreklu:

	Kapital	Kredit	Ukupno	%
češki	28,314.037	78,724.216	107,038.253	62.79
holandski	11,272.061	13,067.026	24,339.087	14.29
luksemburški	7,501.313	6,848.618	14,349.931	8.42
švajcarski	9,104.786	720.176	9,824.962	5.76
francuski	4,532.726	3,749.414	8,282.140	4.85
nemački	4,295.216	—	4,295.216	2.51
engleski	2,335.761	—	2,335.761	1.38
Ukupno:	67,355.900	103,109.450	170,465.350	100.00%

Sudelovanje bankarstva u tekstilnoj industriji

Učešće domaćih zavoda u glavnici akcionarskih preduzeća, koja se bave tekstilnom industrijom, iznosi okruglo 70 miliona dinara. Učešće se odnosi na devet preduzeća. Novčani zavodi koji drže akcije tekstilnih preduzeća su: Jugoslovenska banka, Ljubljanska banka, Zavod za trgovinu i industriju u Ljubljani i Hrvatska Sveopća kreditna banka.

Bankarski krediti tekstilnih preduzeća pružaju sledeću sliku (u hiljadama dinara):

	Javne kreditne ustanove	Privatni novčani zavodi	Ukupno bankarski krediti	Ukupan iznos kredita prema kreditu	% bankarskih ukup. iznosu
1935	103.133	166.968	270.101	698.440	38.67
1936	69.581	222.892	292.473	656.590	44.54
1937	57.011	238.195	295.206	731.096	40.30

Od interesa je istaći da ovaj odnos u sektoru preduzeća, u čijem kapitalu sudeluju novčani zavodi, čini 11.87% prema ukupnom iznosu kredita kojim se koriste pomenuta preduzeća.

Rezultat poslovanja tekstilne industrije

Rezultat poslovanja tekstilnih preduzeća vidi se iz sledeće tabele (u hiljadama dinara):

	1933	1934	1935	1936	1937
Bruto prihod	275.782	356.581	388.043	429.345	526.917
Gubitak ranijih godina	1.384	552	7.324	8.242	9.488
Gubitak izveštajne godine	12.531	4.679	3.247	3.553	2.176
Ukupan iznos gubitaka	13.915	5.231	10.571	11.795	11.664
Prenos dobitka	83	3.361	3.229	5.621	4.868
Dobitak	12.970	12.977	18.054	23.047	30.229
Ukupan iznos dobitka	13.053	16.338	21.283	28.668	35.097
Prenos dobitka na sledeću godinu	—	3.866	4.136	7.350	852
Dividenda	2.715	5.737	10.385	14.025	8.057
	Dobitak	Gubitak	Višak dobitka nad gubitkom	U % prema glavnici	
1935	21.283	10.571	+ 10.712	4.13	
1936	28.668	11.795	+ 16.873	5.98	
1937	35.097	11.664	+ 23.433	8.03	

Podela preduzeća na dve kategorije, na ona koja su završila poslovnu godinu sa dobitkom i na ona koja su pretrpela gubitak je sledeća:

Godina	Broj preduzeća	Glavnica	Dobitak + odnosno gubitak —	U % prema glavnici
1935	39	211.4	+ 18.0	8.57
1936	41	238.2	+ 23.0	10.00
1937	42	289.7	+ 30.2	10.44
1935	16	47.7	— 3.2	6.80
1936	14	43.9	— 3.5	8.15
1937	9	26.0	— 2.1	8.05

Ova tabela izrazito pokazuje poboljšanje stanja tekstilne industrije. Broj preduzeća koja rade sa dobitkom povećava se, dok se broj onih koja zaključuju rad gubitkom smanjuje. Ukupan se iznos dobitka povećava, dok se ukupan iznos gubitka smanjuje.

Industrija tekstilne konfekcije

Pored tekstilne industrije, u užem smislu ove reči, treba spomenuti industriju raznovrsne tekstilne konfekcije, koja je za tekstilnu industriju tesno vezana, kao na primer: industrija pletene robe, pantljika, šešira, mreža, tepiha, gotove odeće i tome slično. Tabele koje sleduju ističu glavne pozicije bilansa i računa gubitka i dobitka akcionarskih preduzeća, koja se bave ovom vrstom industrije, na osnovu podataka od 1937 godine (u hiljadama dinara):

Pasiva	Hiljade dinara	Aktiva	Hiljade dinara
Glavnica	46.050	Gotovina	3.664
Rezerve	8.435	Menice	750
Amortizacioni fondovi	30.680	Hartije od vrednosti	103
Menice	7.502	Sirovina	22.117
Poverioci ovozemni	61.863	Roba	37.118
Poverioci inozemni	11.162	Dužnici ovozemni	34.104
Ostala pasiva	8.909	Dužnici inozemni	—
		Investicije	77.740
		Ostala aktiva	5
Ukupno	175.601	Ukupno	175.601

Rezultat poslovanja

Bruto prihod	57.924
Gubitak iz ranijih godina	717
Gubitak 1937	328
Ukupni gubitci	1.045
Prenos dobitka	496
Dobitak 1937	2.879
Ukupan dobitak	3.375
Prenos dobitka na 1938. g.	856
Dividenda	2.640

Pregled pojedinih preduzeća

Iz gornjeg opšteg pregleda tekstilne industrije vidi se da, ukoliko je ova industrija vezana za inostrani kapital, na prvo mesto dolazi veza sa čehoslovačkim finansijerima.

Prva struja češkog uticaja zapaža se kod dva preduzeća, koja su među sobom tesno vezana. To su »Jugoslovensko-češka tekstilna industrija« u Kranju i »Beogradska tekstilna industrija« u Beogradu.

»Jugočeška« je osnovana 1923 godine, a radi tkanine od vunenog prediva i veštačke svile. Radi proširenja svoje proizvodnje na pamučne izrade dobila je u 1930 godini kontrolni paket akcija »Beogradske tekstilne industrije«. Ovo je preduzeće osnovano 1871 godine pod firmom Milan Ječmenica, a pretvoreno je u akcionarsko društvo 1911 godine. Posle rata preduzeće se nalazi u rukama grupe beogradskih kapitalista, koji su se obratili na građanstvo s apelom da kupi akcije »Beogradske tekstilne industrije«, da bi se na taj način pomoglo stvaranju čisto domaće tekstilne industrije. Pored svega je Društvo ipak na kraju došlo pod kontrolu Mautnerovog koncerna, od koga je »Jugočeška« i otkupila kontrolni paket akcija .

Ova dva društva raspoložu kapitalom od 30 miliona dinara, koji se, 1938 godine, povećao na 50 miliona (povećanje kod »Jugočeške« od 20 na 40 miliona dinara). Krediti dostižu 172,4 miliona dinara, od kojih 146 padaju na dugovanje jugoslovenskih i inostranih banaka. Domaći kredit čini oko 10% od ukupnog iznosa svih kredita kojim se koriste ova dva preduzeća. Zbir bilansa dostiže 210.0 miliona din.

»Jugoslovenske Riko — tvornice« u Zagrebu predstavljaju afilijaciju praškog akcionarskog društva »Rico Zavodi«, koje je postalo iz inokosne firme Richter & Co.. Društvo ima dve vlastite fabrike u Beču i Brnu i izrađuje tekstilne artikle za zavojni materijal. Glavnica mu je 6 miliona austrijskih šilinga, a bilans se izravňuje na 22 miliona. U osnivanju praškog matičnog preduzeća sudelovala je Anglo-Austrijska banka, usled čega se i jugoslovenska afilijacija nalazi pod patronatom Anglo-Češke Praške kreditne banke.

»Varaždinska tekstilna industrija« stoji, po tvrđenju Ćurčina, pod kontrolom čehoslovačkog koncerna Stiasni iz Brna. Ovo preduzeće je donekle vertikalni koncern jer, pored izrade tkanina, proizvodi gotovu odeću u velikim serijama i po jeftinim cenama, koja je poznata pod markom »Tivar«. Prodajna organizacija obuhvata 300 vlastitih prodavnica. Glavnica ovoga preduzeća iznosi 24 miliona dinara, krediti 92 miliona, a bilans se izravňuje na iznos od 133 miliona dinara.

»Jugoslovenske tekstilne tvornice Mautner« prešle su iz sfere austrijskog u sferu čehoslovačkog kapitala.

Pre rata postojala je u Beču velika grupa tekstilnih preduzeća Oesterrischische Textilwerke Isak Mautner und Sohn., koja su se 1918 godine pretvorila u akcionarsko preduzeće »Textilwerke Mautner A. G. a bila su finansirana od strane Boden-Credit Anstalt. U 1821

godini veći deo ove grupe bio je koncentrisan u grupu pod vodstvom Textilwerke Mautner, Prag sa glavnicom u iznosu od 35 miliona kč. koje se nalazilo pod patronatom Živnostenske Banke. Koncern obuhvata ne samo tekstilne tvornice, već i tvornice za izradu tekstilnih mašina i strojeva. Godine 1930 bila je izvršena potpuna reorganizacija i racionalizacija proizvodnje, a posledica toga bilo je zatvaranje izvesnih tvornica koje su pripadale koncernu.

»Jugoslovenske tekstilne tvornice Mautner« imaju dve tvornice u Slovenačkoj — u Litiji i u Sv. Pavlu oko Prebolda, dok se skladište nalazi u Zagrebu. U 1934 godini Jugoslovenski Mautner zaključio je sporazum sa češkom firmom Kosmos, koja je podigla u Sv. Pavlu radionicu za izradu dezena i za njihovo štampanje na pamučnim tkaninama. Kosmos je stavio na raspoloženje mašine i svoje patente i vodi ovo odeljenje Mautnerovih tvornica. Jedan paket akcija jugoslovenskog Mautnera se nalazi u rukama holandskog »Vereinighe Textiel Maatschappijen H. V.« u Rotterdamu. Bilans Jugoslovenskog Mautnera dostiže 65.6 miliona dinara, glavnica 20 miliona, a krediti 28 miliona dinara.

Austrijski kapital je zainteresovan u »Mariborskoj industriji svile«, koja je do 1933 godine imala veze sa Seidenkonzern Bujatte. Ovaj se paket akcija nalazi sada u rukama »Seidenweberei Karl Thoma« u Landskron-u. Austrijsko - švajcarski kapital sudeluje u »Prvoj jugoslovenskoj tvornici svile« u Osijeku, koja ima podružnicu u Beču. Do 1933 godine majoritet akcija bio je u rukama firme Schille u Beču, ali je, 1933 godine, došlo do podele ovoga paketa akcija među poverioce, koji su: »Vereingte Seiden-Farbeverein G. M. B. H. Beč«, »Vincingnerra & C. Beč«, Baseler Schtickgarn Farberei, Basel i »Farberei Weidmann, Thawil«.

Krajem 1938 godine dotadašnja inokosna firma »Doktor i Drug« u Mariboru pretvorila se u akcionarsko društvo, sa glavnicom u iznosu od 20 miliona dinara a pod firmom »Predionica i tkalonica A. D.«. Vlasnik firme »Doktor i Drug«. Dr. Ernest Cuker iz Ciriha, inače poreklom čeh, uneo je kao apor fabriku, koja je procenjena sa 40.5 miliona dinara. Sem posedovanja kontrolnog paketa akcija biv. vlasnik je poverilac novog društva u iznosu od 18.7 miliona dinara. Dakle novo Društvo se može smatrati kao preduzeće iz uticajne sfere češko-švajcarskog kapitala.

Afilijacija »Mec-Jugoslovensko D. D.« za proizvodnju konca je vezano za svoje matično preduzeće u Švajcarskoj.

Kao što je već bilo napred pomenuto najmarkantnija crta tekstilne industrije, u čemu se ona kod nas razlikuje od drugih industrijskih grana, sastoji se u tome što nekoliko imućnih porodica drže akcije jednog ili više tekstilnih preduzeća. To je, na primer: Iličev koncern koji obuhvata sedam tekstilnih preduzeća u Beogradu, Karlovcu i Petrogradu sa ukupnom glavnicom od 33.6 miliona dinara, dok zbir bilansa iznosi 207 miliona; preduzeće Teokarevića u Paraćinu (inokosna firma); »Domaća tvornica prediva i tkanja pamuka u Dugoj Resi« i »Herman Pollak« u Zagrebu. Kapital tvornice pamuka u Dugaresi od 56 miliona dinara pripada dvema porodicama iz Beča (zbir bilansa 193 miliona dinara). Izvesni, dakle, tekstilni industri-

jalci nisu stranci, (braća Ilići, Teokarević i drugi), što u drugim granama industrije nije slučaj.

Ova grupa preduzeća: »Domaća tvornica u Dugaresi«, koncern Ilića, »Jugo-Češka«, zajedno sa »Beogradskom Tekstilnom Industrijom«, »Tivar« i »Mautner« predstavljaju jednu grupu, čija ukupna glavnica iznosi 163.7 miliona dinara, te čini 56,25% od ukupne glavnice svih tekstilnih akcionarskih društava. Zbir bilansa nabrojanih preduzeća dostiže 808.0 miliona dinara, ili 58.61% od zbira bilansa svih tekstilnih akcionarskih preduzeća.

INDUSTRIJA I KONFEKCIJA KOŽE

Opšti pregled

U zemlji sa razvijanim stočarstvom, kao što je na primer Jugoslavija, — koja sem toga raspolaže i sretstvima za štavljenje koža, — industrija za obradu sirovih koža morala bi ne samo da pokriva sve domaće potrebe već i da znatne viškove izvozi. Međutim, situacija naše kožne industrije izgleda sasvim drukčija. Ne samo promet činjenih koža, već i promet sirovih koža pokazuje višak uvoza nad izvozom. Tako je u 1938 godini izvezeno 4.081 tona sirovih koža domaćih životinja u vrednosti od 98.948.533 dinara, dok je iste godine uvezeno 8.629 tona u vrednosti od 112.143.885 dinara. Još izrazitiju sliku pruža spoljni promet činjenih koža raznih vrsti i izrada od koža. Navodimo podatke u obradi Odeljenja za ekonomska izučavanja Narodne Banke, koji se odnose na desetogodišnji period (1929—1938):

	činjene kože		izrada od koža	
	tona	hiljada dinara	tona	hiljada dinara
Izvoz	3.499	101.980	59	4.905
Uvoz	2.557	360.730	2.204	310.337
Razlika	+ 942	—258.750	— 2.145	— 305.432

Jugoslavija ne raspolaže sirovim kožama dobrog kvaliteta koje bi mogle da zadovolje potrebe domaće industrije, te je domaća industrija u tome pogledu upućena na uvoz. Uzrok lošeg kvaliteta sirovih koža ne leži samo u rdavom odgajanju stoke, već i u neorganizovanom radu. Sve ovo utiče da se pri dranju kože javljaju nedostaci i mane koje naročito nanose štetu dobrom kvalitetu sirovine.

Mada Jugoslavija ima razvijenu industriju tanina, ipak se »Quebrachsekstrakt«, koji se upotrebljava kao neophodni komponent pri pravljenju tanina, uvozi iz inostranstva. Tako je njegova cena računajući tu i carinu i porez na poslovni promet, prilično velika. Sve to otežava rad naše industrije koža.

Kod nas se industrija koža razvila iz strojbarskog zanata. Samo, dok u krajevima predratne Srbije taj zanat nije napredovao iz razloga što stanovništvo tih krajeva nosi opanke od slabo štavljene kože, — dotle je u zapadnim krajevima Jugoslavije, naročito u Slovenačkoj, taj zanat toliko napredovao da je postao temelj fa-

brika koža. Najizrazitiji primer ovakve evolucije pruža najveće naše preduzeće za obradu koža »Fr. Woschnagg i Sinovi« d. d. u Soštanju*).

Akcionarski sektor industrije koža zastupaju 15 preduzeća, što prema svome broju pretstavlja nešto manje od jedne šestine od 96 fabrika koža koliko ih ima u zemlji.

Zbirni bilans ovih 15 preduzeća u glavnim pozicijama, izražen u hiljadama dinara za vreme od pet godina, naveden je u sledećoj tabeli (u hiljadama dinara):

	1933	1934	1935	1936	1937
Glavnica	44.925	39.375	35.875	41.875	42.375
Rezerve	31.746	23.948	24.355	36.829	41.613
Amortizacioni fond.	6.288	19.611	21.752	13.761	15.472
Poverioci	54.996	45.859	26.371	56.944	55.359
Ostala pasiva	6.343	81.154	10.987	21.071	4.586
Gotovina	7.240	7.820	12.293	4.295	5.550
Hartije od vrednosti	4.715	6.041	3.257	4.725	4.774
Sirovina	18.627	20.409	16.893	33.796	17.721
Roba	20.173	17.001	14.879	30.011	46.246
Potraživanja	48.195	58.172	48.012	48.157	53.373
Investicije	33.735	29.599	23.593	28.614	29.358
Ostala aktiva	11.612	70.905	413	20.882	2.383
Zbir bilansa	144.297	209.947	119.340	170.480	159.405

Industrija kože potpuno se zasniva na domaćem kapitalu. Sastav glavnice akcionarskih preduzeća pruža sledeću sliku:

Učešće domaćih novčanikih zavoda	3.428.570 ili 8.09%
Učešće ostalih akcionara	38.946.430 ili 91.91%
Ukupno	42.375.000 100.000%

Kretanje kredita ove industrije pokazuje, za vreme od tri godine, da inostrani krediti u proseku za ovu periodu, dostižu 28.15%, — ali imajući u vidu da inostrani kapital uopšte ne učestvuje u industriji kože, treba pretpostaviti da su inostrani krediti, ukoliko ih uopšte ima, komercijalnog karaktera.

Bankarski krediti ne igraju skoro nikakvu ulogu u ovoj industrijskoj grani, jer su iznosili u 1935 godini 334.000; u 1936 godini 11.987.000 din., od čega je 2.000.000 padalo na javne kreditne ustanove, dok za 1937 godinu bankarski krediti nisu iskazani.

God.	K r e d i t i:		Ukupno
	Ovozemni	Inozemni	
	(u hiljadama dinara)		
1935	11.625	14.745	26.370
1936	43.166	13.788	56.954
1937	44.900	10.459	55.359
Ukupno	99.691	38.992	138.783

*) Vidi: članak »Prilike naše industrije kože« — Industrijski pregled — 1937 god. — Okt.—Nov.

Kretanje potraživanja vidi se iz niže tabele. — Od ukupnog iznosa potraživanja inostrana potraživanja čine samo 3.60%.

God.	P o t r a ž i v a n j a:		
	Ovozemna	Inozemna	Ukupno
1935	44.353	3.659	48.012
1936	47.541	615	48.156
1937	52.439	934	53.373
Ukupno	144.333	5.208	149.541

Rezultat rada akcionarskih preduzeća ove grane vidi se iz sledeće tabele:

	1933	1934	1935	1936	1937
Bruto prihod	24.239	28.652	20.184	37.127	84.502
Gubitak iz prošlih godina	4.095	978	12	166	286
Gubitak iz izveštajne godine		1.511	154	142	1
Ukupno	4.095	2.489	166	308	287
Dobitak iz prošlih godina	2.398	25	104	121	37
Dobitak iz izveštajne godine		1.205	1.962	3.417	3.908
Ukupno	2.398	1.230	2.066	3.538	3.945
Prenos		41	1.414	75	384
Dividenda	240	320	360	1.260	1.405

Najkrupniju granu konfekcije koža predstavlja izrada obuća, koja je pretežnim delom zanatska a manjim delom industrijska radinost. U zemljama centralne i jugoistočne Evrope zapaža se drugi odnos između ove dve radinosti, jer je tu mehanička izrada obuća uzela tako ogroman mah, da je mnogo potisnula zanatsku radinost. Ova je pojava došla u korist samih potrošača, jer je imala za efekat obaranje cena, ne samo kod svih proizvođača-zanatlija, već i kod industrijalaca.

Cela naša industrija mehaničke izrade obuća ne obuhvata samo preduzeća u akcionarskom obliku, mada ova grupa od pet preduzeća sačinjava znatan deo ove grane industrije.

Van akcionarskog sektora je Fabrika obuća Peko u Slovenačkoj. Što se tiče »Amerikanskog skladišta cipela« u Zagrebu, sa glavnicom od 250.000 dinara, (afilijacija preduzeća »Del-ka« iz Beča), ono je iz kategorije čisto trgovačkih preduzeća, prešlo u rang industriskih. U tome cilju preduzeće je marta meseca 1939 godine promenilo svoja pravila, tako da će se ubuduće baviti pored trgovine i fabrikacijom cipela svih vrsti. Pomenuto preduzeće u Beču, sa glavnicom u iznosu od 960 hiljada austr. šilinga, drži u svojim rukama dve fabrike: »Aeterna« i »A. Fridman«, kao i afilirana preduzeća u Madarskoj i u Rumuniji.

Glavne pozicije bilansa akcionarskih društava, koji se izrav-
njava na svotu od 247.829 hiljada dinara, prema podacima iz 1937
godine, jesu sledeće (u hiljadama dinara):

AKTIVA:		PASIVA:	
Gotovina	1.851	Glavnica	58.000
Sirovina	41.295	Rezerve	39.339
Roba	79.090	Amortizacioni fondovi	14.883
Investicije	117.813	Poverioci:	80.924
Potraživanja:		inozemni	32.605
ovozemna	7.778	ovozemni	48.319
inozemna	—	Dobitak iz prošlih	
Gubitak	—	godina 854	
		Dobitak iz	
		1937 god. 5.346	6.200
		Ostala pasiva	48.483

Batino preduzeće

Obaranje cena, o kome smo već govorili, izvršilo je preduzeće
Tomaša Bate. U svojoj otadбини u Češko-Slovačkoj, u Zlinu fabrika
obuće T. i A. Bata pretvorila se u akcionarsko preduzeće 1894 go-
dine. To je sada najveća fabrika obuća u Evropi. Glavnica iznosi 526.2
miliona kč, a podeljena je na 175.000 komada akcija od po 3000 kč.
Preduzeće predstavlja vertikalni koncern u kome su najviše zastup-
ljene tri etape: izrada koža, izrada obuće, njena opravka i prodajna
organizacija, koja se sastoji od ogromnog broja vlastitih prodavnica
(na primer u bivšoj Češko-Slovačkoj broj prodavnica iznosio je oko
2000). Preduzeće razvija i posebne grane. Osnovna ideja je po mo-
gućnosti autarhija preduzeća. Iz toga razloga u delokrug rada Bati-
nog koncerna spada: izrada mašina i strojeva za tvornice obuća, ra-
finerija nafte, električne centrale i rudnici uglja. Organizacija kon-
cerna obuhvata čitav niz zemalja u kojima posluju njegova pojedina
preduzeća. To su: Nemačka, Jugoslavija, Francuska, Švajcarska, En-
gleska, Holandija, Danska, Švedska, Luksenburg, Madarska, Severna
Afrika, Egipat, Palestina, Britanska Indija, Južno Afrička Unija, Sje-
dinjene države Amerike.

Sem strogo poslovne organizacije koncern posvećuje naročitu
pažnju i specijalnim pitanjima, a naročito blagostanju i podizanju
kulturnog nivo-a svojih radenika i službenika, — te u tome pravcu i
ostvaruje veoma široki program. Ovaj koncern otpočeo je rad u Ju-
goslaviji pod firmom »Cipela i koža«, kao prodajna organizacija če-
hoslovačke robe, a nastavilo ga je pod nazivom »Jugoslovenske tvor-
nice guma i obuće« kao industrijsko preduzeće. Batino preduzeće,
njegov sistem, njegov način rada i njegova ekspanzija po zemljama
istočne Evrope izlaze iz okvira istorije delatnosti jednog preduzeća i
spadaju u privredno-socijalnu istoriju ovoga kraja evropskog konti-
nenta. Razvitak Batinog preduzeća predstavlja primer razvoja izves-
nog socijalnog fenomena. »Najmarkantnije je za delo Bate, primećuje
prof. Bajkić, da je on tukao svetski rekord u jednom od najstarijih
proizvoda ljudskih ruku, čija se tehnika razvijala tri hiljade godina.«

Zbog toga Batino prodiranje izaziva protiv sebe borbu ne samo obučara, već i preduzeća mašinske izrade obuča.

U početku rada u Jugoslaviji »Bata« je svoju delatnost ograničio na uvoz svojih proizvoda iz Čehoslovačke. Godine 1929 preduzeće je platilo na ime carine 18.1 miliona dinara, a u 1930 godini 25.5 miliona dinara. Kada je »Bata« podigao vlastite tvornice na jugoslovenskom tlu kod Borova oko Vukovara, težište naplaćenih dažbina prenelo se sa carina na poreze. Oko plaćanja ovih dažbina izbila je velika prepirka između »Batinih« pristalica i protivnika. Dok su prvi tvrdili da je »Bata« položio na ime poreza samo 163.000 dinara, sam »Bata« i njegove pristalice ukazuju na to da njegov sav porez, naplaćen od strane države, iznosi nešto iznad 12 miliona dinara. Koliko plaća »Batino« preduzeće državi na ime poreza stvar je njegova i merodavnih fiskalnih organa, — ali je sigurno da porez plaća manje nego što bi plaćao carine, — jer se u stvari njegov sistem i sastoji uvek u tome da izbegava plaćanje carina podizanjem tvornica u zemlji u kojoj želi da razvije svoju delatnost.

Jugoslovenska afilijacija Batinog preduzeća lepo se razvija. Glavnica je povećana sa 5 na 20, pa na 40 miliona dinara. U jugoslovenskom Batinom preduzeću zastupljeni su u podjednako meri česki, holandski i luksenburški kapital. Inostrani kredit, koji dostiže 31.5 miliona dinara, čini 58% od celokupnog iznosa kredita kojim se koristi preduzeće.

Broj radenika i prodajnog osoblja koji je bio 1931 godine 510, sa nadnicama i platom u visini od 12.3 miliona dinara, dostiže sada 4830 lica sa nadnicama i platom u iznosu od 90.4 miliona dinara. Od naročitog je interesa upoređenje porasta prometa, investicija, poreza i čistog dobitka, jer se u ovom poređenju na najizrazitiji način ističe privredno-nacionalna suština Batinih ideja o organizaciji poslovanja. Poslednji izveštaj Bate za 1938 godinu kaže: »kada govorimo o volumenu našeg posla, time podrazumevamo dve paralelne stvari: proizvodnju dobara za mušteriju i investiciju kapitala. To leži u našem sistemu. Bez toga ne bismo bili što smo«. Koliko daleko ide proširenje investicija vidi se iz sledećeg primera. Batino preduzeće osposobljeno je za proizvodnju svih potrebnih delova za sva postrojenja pa čak, delimično, i obučarskih mašina.

Pomenuto upoređenje prometa, investicija, poreza i rezultata pruža sledeću sliku:

Godina	Bruto prihodi u hiljadama dinara	Ukupna vred- nost provede- nih investici- ja u hilj. din.	Porezi i dažbine		Čista dobit u hiljadama dinara
			u hiljadama dinara	u % od bruto prih.	
1931	78.336	24.800	3.481	4.44	150
1932	57.320	25.315	3.928	5.45	654
1933	95.445	56.544	12.210	12.79	2.187
1934	121.006	84.990	13.552	11.19	3.109
1935	137.449	112.591	19.208	13.90	3.891
1936	153.086	154.500	25.923	16.93	6.738
1937	198.241	183.714	42.921	21.65	4.593
1938	237.065	215.362	49.426	20.84	6.291

U poslednje vreme »Bata«, Jugoslovenske tvornice guma i obuće D. D.« pristupilo je stvaranju čitavog niza zavisnih preduzeća. Tako su nedavno od njegove strane osnovana sledeća akcionarska društva:

1) »Nebojša« sa sedištem u Beogradu i glavnicom u iznosu od 5 miliona dinara. Cilj je proizvodnja guma za točkove na kolima svih vrsti;

2) »Celofan« — Beograd, sa glavnicom od 2 miliona dinara i ciljem: iskorišćavanje šuma radi prerade drveta u tanin, celofan, veštačku svilu, pamuk i vunu;

3) »Majstor« a. d. — Beograd, sa glavnicom od 5 miliona dinara. Cilj je: iskorišćavanje ruda i kopova i eksploatacija svojih i tuđih rudarskih objekata.

Prema saopštenjima iz novina Bata namerava da podigne novu fabriku koža i cipela u Kotoru Visokom, u okolini sela Moštra, Mokronoge i Dobrinje u Bosni.

TRANSPORT, HOTELIJERSTVO, TRGOVINA I OSIGURANJE

Van industrijskog domašaja ostale krupne grane privredne delatnosti su: bankarstvo, osiguranje, trgovina, hotelijerstvo, prevoz robe i putnika i posebni poslovi koji stoje u vezi sa transportom, kao što su skladišta, otpremnička preduzeća i tome slično. S obzirom na to da smo ranije već izneli sve ono što se odnosi na finansiranje bankarstva, na ovom mestu treba da se pozabavimo ostalim pobrojanim granama.

Saobraćajna preduzeća

Najkrupniju od ovih grana sačinjavaju preduzeća koja obavljaju poslove oko prevoza. Ova preduzeća su veoma raznovrsna. Akcionarska statistika ih vodi kao jednu zasebnu grupu. Da bi se videlo iz kojih se branši sastoji grupa preduzeća obuhvaćenih pod naslovom „saobraćajna preduzeća“, ističemo dalje sastav ove grupe sa naznačenjem broja akcionarskih društava, njihove glavnice i zbira bilansa, prema podacima iz 1937 godine:

	Broj društava	Iznos glavnice u hiljadama dinara	Zbir bilansa u hiljadama dinara	% na osnovu zbira bilansa
Pomorska parobrodarska društva	13	237.250	709.807	52.01
Parobrodarska društva rečne plovidbe	2	27.500	51.500	3.84
A. D. Kanala Kralja Petra I	1	27.100	33.200	2.40
Vicinalne željeznice	3	156.318	313.419	23.40
Autobuska preduzeća	3	3.000	8.700	0.65
Vazdušni saobraćaj	2	10.000	20.600	1.54
Društva za prodaju saobraćajnih karata	2	31.200	57.000	4.25
Otpremnička preduzeća	6	9.750	47.987	3.58
Skladišta za robu	8	9.425	37.221	2.78
Ostala preduzeća	5	9.216	59.453	4.55
Ukupno	45	520.759	1.338.887	100.00

Cela ova kategorija saobraćajnih preduzeća pokazuje sledeće kretanje za poslednjih pet godina (u hiljadama dinara):

	1933 g.	1934 g.	1935 g.	1936 g.	1937 g.
Uplaćena glavnica	650.959	500.093	495.561	508.850	520.759
Rezerve	162.226	75.608	77.254	69.207	138.150
Amort. fondovi	101.924	80.668	110.171	132.073	161.876
Poverioci	401.033	403.096	382.998	399.359	361.844
Ostala pasiva	45.955	26.678	62.446	82.272	156.258
Gotovina	19.071	6.946	7.082	6.565	19.961
Hartije od vred.	26.639	53.838	13.354	25.417	42.358
Sirovina	2.767	210	4.191	6.485	4.062
Roba	5.462	3.289	4.742	4.350	4.754
Investicije	903.226	711.566	750.748	779.001	861.782
Potraživanja	199.635	295.471	280.409	323.729	349.584
Ostala aktiva	205.297	14.823	67.904	46.214	56.386
Zbir bilansa	1,362.097	1,086.143	1,128.430	1,191.761	1,338.887

Sredstva kojima raspolažu ova društva su sledeća:

	Vlastita	Pozajmljena	Ukupno	% prema zbiru bilansa
1933	813.185	401.033	1,214.218	89.14
1934	575.701	403.096	978.797	90.11
1935	572.815	382.999	955.814	84.70
1936	578.057	62.446	640.502	53.74
1937	658.909	361.876	1,020.785	76.24

Na aktivnoj strani bilansa ističemo odnos vrednosti investicija prema svoti bilansa:

	Iznos investicija	Zbir bilansa	Odnos u %
1933	903.226	1,362.097	66.31
1934	711.566	1,086.143	65.51
1935	750.748	1,128.430	66.53
1936	779.001	1,191.761	65.36
1937	861.782	1,338.887	64.36

Vrednost trajnih investicija dostiže 2/3 od zbira bilansa. Veći deo ovih iznosa može se pokriti vlastitim sredstvima, tako da deo vrednosti investicija koji pada na teret pozajmljenih sredstava nije veliki. Ovo je sasvim razumljivo obzirom da prethodni deo investicija čini vrednost parobroda (oko 500 miliona dinara).

Rezultat poslovanja vidi se iz sledeće tabele:

	1933	1934	1935	1936	1937
Bruto prihod	258.219	231.450	303.549	360.400	484.139
Gubitak prijavne godine	—	7.165	6.641	8.837	1.352
Gubitak iz ranijih godina	—	8.937	8.250	3.508	6.778
Ukupan gubitak	69.228	16.102	14.891	12.345	8.130
Dobitak prijavne godine	—	20.210	29.362	38.496	87.790
Dobitak iz ranijih godina	—	285	7.219	9.093	8.709
Ukupna dobit	2.159	20.496	36.581	47.589	96.499
Prenos dobitka na sledeću godinu	—	893	5.481	7.973	22.943
Dividenda	86.5	1.308	9.527	29.091	55.981

Od 520,7 miliona dinara glavnice prijavljen je na zborovima akcionara deo kapitala koji dostiže 393,4 miliona dinara.

Ovaj se kapital deli ovako:

	Iznos učešća	%
Državni kapital	19,773.000	5.04
Domaći novčani zavodi	67,896.025	17.25
Akcionarska društva	18,413.050	4.68
Inostrani kapital	209,687.211	53.29
Ostali akcionari	77,664.725	19.74
Ukupno	393,434.011	100.00

Inostrani se kapital deli po svome nacionalnom poreklu na sledeći način:

Italijanski	152,318.075	38.71
Nemački	6,982.000	1.77
Francuski	1,000.000	0.25
Engleski	18,768.000	4.77
Belgijski	30,615.636	7.78
Švajcarski	3.500	0.01
Ukupno	209,687.211	53.29

Višak dobitka nad gubitkom, odnosno gubitka nad dobitkom je sledeći:

	Dobitak	Gubitak	Razlika	% na iznos glavnice
1933	2.159	69.228	— 67.069	650.959 — 10.30
1934	20.496	16.102	+ 4.394	500.098 + 0.87
1935	36.581	14.891	+ 21.690	495.561 + 4.37
1936	47.589	12.345	+ 35.244	508.850 + 6.92
1937	96.499	8.130	+ 88.369	520.759 + 16.96

Prelazeći od ovih sumarnih podataka na proučavanje pojedinih delova treba se najpre zadržati na pomorskoj plovidbi.

Pomorska plovidba

Prema podacima statistike spoljne trgovine kretanje spoljne trgovine pomorskim putevima pruža sledeću sliku:

	Izvoz u tonama	%	Uvoz u tonama	%
1936	1.517.938	52.92	384.153	39.54
1937	1.897.164	41.62	410.274	37.13
1938	1.791.106	48.38	422.401	33.26

Dakle u izvozu pomorski transport sudeluje sa oko 40—52%, u uvozu sa 33—39% uzimajući u obzir sve prevoze: vodenim, suvim i vazдушnim putem.

Prema podacima pomorske statistike robni promet u zemlji i promet sa inostranstvom dostiže sledeći obim (u tonama).

	Unutrašnji	Sa inostranstvom	Ukupno
1936	2.242.473	1.710.354	3.952.827
1937	2.698.410	2.216.119	4.914.529
1938	2.604.617	2.083.379	4.687.996

Iz ovih podataka vidi se da je unutrašnji promet veći od prometa sa inostranstvom, jer čini u 1936 godini — 56,74%, u 1937 go-

dini — 54.90% a u 1938 godini — 55.55% prema iznosu ukupnog prometa.

Učestvovanje jugoslovenske zastave pod kojom je vršen izvoz i uvoz, to jest promet sa inostranstvom, je sledeći:

	Promet robe pod jugoslovenskom zastavom	Promet robe pod inostranom zastavom	Ukupno pod svima zastavama	Učešće jugoslovenske zastave u %
1936	935.407	895.312	1.830.719	51.09
1937	1.011.925	1.204.193	2.216.118	45.66
1938	878.637	1.084.360	1.962.997	44.76

Pored transporta robe lade su prevozile i putnike. Kretanje broja putnika pokazuje tabela koja sleduje:

	Broj putnika prevezenih pod jugoslovenskom zastavom u tuzemnom prometu	Broj putn. prev. pod jug. zast. u prom. sa inostran.	Ukupan broj putn. prevezenih pod jugoslovenskom zastavom	Broj putnika prevezenih pod inostranim zastavama	Učešće jugoslovenske zastave u prevozu putnika	
					ukupno	u %
1936	2.734.091	16.437	2.750.528	2.759.643	5.510.171	49,91
1937	3.038.694	22.210	3.060.904	3.063.892	6.124.796	49,97
1938	2.924.908	28.594	2.953.502	2.951.935	5.905.437	50,01

Broj putnika računa se po broju odlazaka i dolazaka. U konačnom rezultatu, sudelovanje naše zastave u putničkom saobraćaju pretstavlja skoro polovinu delatnosti lada pod svima zastavama.

Navedeni prevoz robe i putnika po moru vrši naša trgovačka mornarica u sledećem sastavu:

	Broj brodova	Bruto tonaža	Normalan broj momčadi	H. P.
1936	12.685	387.866	32.055	216.953
1937	12.893	412.490	32.760	223.461
1938	12.950	442.719	33.322	247.480

Parobrodarska preduzeća

Plovni park parobrodarskih preduzeća pretstavlja samo jedan deo naše trgovačke mornarice, — ali baš ovaj deo vrši glavne funkcije pomorske plovidbe. Utoliko je pre od interesa njegovo izdvanje iz globalnih podataka o našoj trgovačkoj mornarici.

	1935	1936	1937
Broj preduzeća	32	32	32
Broj parobroda	173	174	172
Bruto tonaža	354.257	349.308	373.866
Nosivost:			
Broj putnika	27.726	28.418	28.576
Tona robe	537.059	526.254	574.555
Količina H. P.	205.316	203.289	92.693

Podaci za parobrodarska preduzeća navedeni su iz poslednjeg pomorskog godišnjaka za 1937/38 godinu, — dok su podaci o sastavu ukupne mornarice navedeni iz pomorske statistike za 1938

godinu (koju objavljuje Splitska Trgovinska Industrijska Komora). Zbog toga se poredenje jedne i druge tabele može izvršiti samo na osnovu podataka iz 1937 godine.

Parobrodarska društva prema celokupnom pomorskom plovidbenom parku zastupaju sledeći deo:

	Sav plovni park		o d t o g a		
		%	parobrodarska društva	akcionar. par. dr.	ostala par. dr.
Broj plovnih jedinica	12.893	100	1.33	1.13	0.20
Bruto tonaža	412.490	100	90.63	80.25	10.38
H. P.	223.461	100	41.48	27.35	14.13

Ova tabela pokazuje da sa relativno malim brojem plovnih jedinica parobrodarska društva zastupaju 9/10 celokupne tonaže, 4/10 H. P., što služi kao dokaz da se van plovnog parka ovih društava nalaze sitne jedinice. Druga je konstatacija da plovni park akcionarskog sektora predstavlja pretežni deo parka parobrodarskih društava. To se vidi iz podataka iz poslednje kolone navedene tabele.

Akcionarska parobrodarska društva

Za ovaj akcionarski sektor parobrodarskih društava raspolažemo i izvesnim podacima finansijskog karaktera (po bilansima iz 1937 godine).

Niže navedena tabela pruža pregled glavnih računa 13 akcionarskih parobrodarskih društava izraženih u hiljadama dinara:

Uplaćena glavnica	237.250	
Rezerve	107.810	
Amortizacioni fond	135.775	
Poverioci ovozemni	47.548	
Poverioci inozemni	45.804	
Dobitak iz ranijih godina	8.168	
Dobitak iz 1937 godine	83.268	
Ostala pasiva	44.184	
Zbir bilansa		709.807
Cotovina	15.118	
Hartije od vrednosti	36.901	
Materijali (namirnice i ostalo)	4.114	
Investicije	505.373	
Potraživanje od ovozemnih dužnika	96.240	
Potraživanje od inozemnih dužnika	29.912	
Gubitak iz ranijih godina	5	
Gubitak iz 1937 godine	571	
Ostala aktiva	21.573	
Zbir bilansa		709.807

Ovaj bilans pokazuje da vrednost parobroda, u iznosu od 505.4 miliona dinara, predstavlja najkrupniju poziciju bilansa (71.19%) i da fondovi za osiguranje i amortizaciju vrednosti plovnog parka dostižu 26.87% njegovog iznosa.

Bruto prihod 13 parobrodarskih društava iznosio je u 1936 godini 187.0 mil. din., u 1937 god. 343.4 mil. din. Dobitak u 1936 godini iskazala su 10 društva u iznosu od 40.6 mil. din., u 1937 god. 12 društava u iznosu od 91.2 mil. din. U 1936 god. dva društva radila su sa gubitkom u iznosu od 0.6 mil. din. dok je u 1937 god. samo jedno preduzeće imalo gubitak u iznosu od 0.5 mil. din.

Rezultat poslovanja je izvanredno povoljan: višak dobitka nad gubitkom iznosi 90.860.000 dinara. Prema bruto prihodu od 343.393.000 dinara taj dobitak čini 26.45%, a prema glavnici 38.29%. Od čistog dobitka u iznosu 90.8 miliona dinara namenjeno je za dividendu 52.857.000 dinara, to jest visina dividende prema iznosu glavnice dostiže 22.27%.

Pri svem tom ne treba stvarati, obzirom na navedene podatke, definitivni zaključak o stanju naše pomorske plovidbe. Podaci se odnose na najbolju poslovnu godinu. Sve do ovoga vremena pomorska plovidba se borila, čitav niz godina, sa velikim teškoćama. Smanjenje vozarine, koje je otpočelo krajem 1937 godine, i povećanje eksploatacionih troškova snizilo je u 1938 godini dobitak parobrodarskih društava koji se, pored svega toga, može smatrati kao zadovoljavajuć rezultat poslovanja.

Od 237.250.000 dinara glavnice parobrodarskih društava 98.297.625 nalazi se u rukama banaka (41.43%), dok 15.274.800 dinara ili 6,43% predstavlja deo uzajamne zainteresovanosti jednog društva u glavnici drugog. Inostrani kapital skoro se ne pojavljuje (u 1938 godini otvorena je filijala engleskog društva Ellerman & Wilson Ltd sa dotacijom od 100.000 dinara), dok se državno učešće ispoljava u jednom naročitim obliku, kao što su tako zvane subvencije za redovne linije.

No bilo bi pogrešno iz toga izvesti zaključak da je celo akcionarsko pomorsko parobrodarstvo tvorevina domaćeg kapitala. Ovaj je kapital učestvovao u osnivanju novih preduzeća posle ujedinjenja. Takvih društava ima 6 od 13 i njihova glavnica iznosi 23.600.000 dinara; vrednost parobroda 36.991.000 dinara; zbir bilansa 61.590.000 dinara, — što čini prema ukupnom iznosu za 13 društava: 9.94% od glavnice; 7.31% od vrednosti plovnog parka a 8.67% od zbira bilansa. To je udeo čisto domaćeg kapitala, dok ostali deo pada na bivša austrijska društva koja su se odomaćila putem raznih rekonstrukcija i mnogobrojnih fuzija*).

Parobrodarska društva imaju vrlo žive odnose sa inostranstvom u vezi sa izvršenjem transporta robe i putnika. Ona duguju inostranstvu 45.804.000 dinara, a potražuju od inostranih dužnika 29.912.000 dinara. Ovaj odnos služi kao najbolji dokaz da se tu radi o kreditima i potraživanjima za obrt i da finansijski krediti ne-

*) Na primer: Jadranska plovidba postala je nakon fuzije sledećih društava: Jadranske plovidbe Sušak, Dampfschiffarts A. G. Dalmatia Split, Dampfschiffarts A. G. Oceania Triest, Austro Hrvatsische Dampfschiffahrt, A. G. Aleksandrovo, Kistenschiffahrt, G. M. B. H. Dubrovnik, Hrvatsische Dampfschiffahrts A. G. Senj.

Dubrovačka plovidba postala je posle spajanja društava Ragusaer Schiffahrts Konsortien, Napried i Unione i t. sl.

maju skoro nikakvu ulogu. Ovozemna dugovanja su malo veća od inostranih, jer iznose 47.548.000 dinara. Potraživanja od ovozemnih dužnika u iznosu od 96.240.000 — premašuje dugovanje, što znači da su u ovom sektoru parobrodarska društva vrlo aktivna.

Od ukupnog dugovanja u iznosu 47.548.000 dinara parobrodarska društva duguju domaćim privatnim novčanim zavodima 34.497.000 dinara, a 2.453.000 javnim kreditnim ustanovama.

Pomorski kredit je doživio sada svoj značajni momenat, jer je Uredbom o stvarnim pravima na brodu i o pomorskim privilegijama (Službene Novine 1939 godine br. 126 pod XLII), uvedena hipoteka na brod a time se pruža mogućnost dugoročnog kredita i za građenje lada i za njihovu eksploataciju. Odavno se govori da će im država pružiti pomoć preko Državne Hipotekarne Banke, ali je nedostatak pravne osnove sprečavao Banku da se ovakvim kreditnim operacijama bavi.

Subvencionisanje pomorskog parobrodarstva praktikuje se u svima državama koje se nalaze pored mora, — pa čak i u najbogatijim zemljama kao što su Engleska i Francuska. Subvencije su razne: za građenje novih lada, za prevoz pošte, za održavanje izvesnih redovnih linija koje su štetne za parobrodarska društva, odnosno koja su nerentabilne.

Engleska država daje subvencije: za građenje lada (30.750.000 funti godišnje), kao i za građenje inostranih lada naručenih u engleskim brodogradilištima (6.120.000 funti), za garancije, za projektovanje konstrukcija (2.020.000). Najzad, dodeljuje i premije brodovima slobodne plovidbe za održavanje vozarine (2.000.000 funti).

Francuska daje subvencije za građenje brodova (1.300.000.000 franaka), odobrava zajmove društvima koja su u materijalnim teškoćama (1.000.000.000) i daje subvencije za održavanje izvesnih pruga (775.000.000 franaka).

Italija daje subvencije za nove konstrukcije (387.000.000 lira); daje zajmove za razvoj plovidbe (245.000.000 lira) i za održavanje pruga (2.529.000.000 lira).

Balkanske države takođe subvencionišu svoju pomorsku plovidbu. — Tako, na primer, Grčka daje 400.000.000 drahmi za održavanje prekookeanskog saobraćaja, 40.000.000 kao doprinos za osiguranje kasko. Bugarska daje 19.240.000 leva za održavanje mediteranske plovidbe.

Kod nas postoje subvencije za prevoz pošte (1922—1927 godine 170.000.000 dinara), za održavanje obalne plovidbe (veza sa ostrvima) — 46.000.000 i za inozemne pruge 13.000.000. Dakle subvencije u užem smislu iznose 59.000.000 dinara i dodeljene su: Jadranskoj plovidbi, Dubrovačkoj plovidbi, Zetskoj plovidbi, Društvu Oceanija i Jugoslovenskom Lojdu.

U 1938—1939 godini istekli su rokovi ugovora o doprinosu, koji se zaključuje obično na deset godina. Tako je pitanje subvencija ponovo došlo na red.

Gledište stručnih krugova o subvencijama precizira se u članku g. V. Cerića, direktora javnih skladišta u Sušaku, koji tim pov-

dom veli sledeće*): »Cjelokupni izdaci za subvencije iznose godišnje nekih 50 milijuna dinara, i od toga pretežni dio otpada na obalnu plovidbu kao naknada za prenašanje pošte, održavanje veza sa otocima i usluge koje se čine ili se imaju u danom času učiniti narodnoj odbrani. Na linijsku službu s inozemstvom otpada nekih 13 milijuna dinara, dakle jedna neznatna svota, koja nikako nemože dostajati da se pružna parobrodarska mreža proširi.

Nedostatno razgranjenje parobrodarskih veza mnogo dopri- naša neugodnom položaju u koji zapada naša privreda, tj. da često puta padamo u ovisnost jednog tržišta. Ta ovisnost odrazuje se onda na cijelom našem privrednom i deviznom sistemu.

Često puta se događa, da na neki inače podesan trg nemože naš izvoz da proдре samo zbog toga što nema redovite veze, odnosno što postoje sa tim trgovom prigodne veze sa stranim brodovi- ma, koji traže previsoke vozarine. Tako se gomilaju manjkavosti u našoj privrednoj delatnosti, koje se mogu bar djelomično a ponekad i potpuno ukloniti pomoću dobro upućene parobrodarske službe.

Nameće se s toga sama po sebi potreba, da se naše parobro- darstvo subvencionira u znatno većoj meri, da se tako pružna slu- žba što više razgrana.«

Brodogradilišta

U neposrednoj vezi sa pomorstvom stoji građenje lada.

I kod nas ima pomorskih brodogradilišta. To su: »Jadranska brodogradilišta« u Splitu — Kraljevica i društvo »Marijan« u Splitu. Prvo od ovih preduzeća je sposobno za građenje brodova, dok drugo— samo za opravke.

»Jadranska brodogradilišta« postala su fuzijom dva zasebna preduzeća, od kojih je jedno osnovano od engleskog društva »Yarrow and Co« Glasgow, a drugo od strane francuskog »Chantiers de la Loire« Paris.

Ova dva inostrana preduzeća drže kontrolni paket akcija (51.35%), koji je podeljen ovako: francuska grupa ima 35.25%, a en- gleska 16.10%. Ali oba finansijera snabdevaju društvo i kreditom. U izveštaju za 1938 godinu kaže se: da bi se pravilno ocenili rezultati ne treba uzeti u obzir samo društvenu glavnice od dinara 8 miliona već i ostala finansijska sredstva koja su nam naši osnivači stavili na raspoloženje još od osnivanja, a koja iznose:

od društva »Chantiers de la Loire« Paris —	23,830.340.—
od društva »Yarrow and Co« Glasgow	8,380.000.—
	<hr/>
ukupno	32.210.340.—

medutim su svi poverioci iskazani u svoti od 37.066.820 dinara. Po- red toga jedan znatniji izvor sredstava sačinjavaju akontacije za radove, koje su iznosile u 1937 godini 49.726.546.— dinara a u 1938 godini 81.359.445.— dinara.

Društvo »Marijan« raspolaže glavnicom od 5.040.000 dinara i koristi se kreditom u iznosu od 230.670 dinara, od čega skoro polo-

*) »Jugoslovenski Lloyd — Januar — 1939 god.

vina pada na javne kreditne ustanove. Društvo je, ranijih godina, pretrpelo znatan gubitak.

Rečna plovidba

Prema tabeli izrađenoj od strane Odeljenja za ekonomska izučavanja Narodne Banke, na osnovu podataka za 1931—1938 godinu, u ukupnom robnom prometu željeznice sudeluju sa 71.6%, rečna plovidba sa 15% a pomorska sa 13.4%.

Robni promet kod rečne plovidbe odnosi se sa 2/3 na unutrašnju trgovinu, a 1/3 je njegovo učešće u našem izvozu i uvozu.

S obzirom na to da glavni rečni put — Dunav — ima međunarodni karakter, važno je uporediti učešće naše i učešće inostranih zastava u rečnoj plovidbi.

Dole navedena tabela pruža ove podatke na osnovu stanja iz 1937 godine (u tonama):

	Uvoz	Izvoz	Ukupni saobraćaj	Tranzit		Ukupno
				Uzvod.	Nizvod.	
Jugoslovenska zastava	282.188	628.088	2.006.081	65.222	4.279	2.985.858
Ostale zastave	103.117	434.727	—	1.686.623	300.526	2.524.993
Ukupno	385.305	1.062.815	2.006.081	1.751.845	304.805	5.510.851
Učešće Jugoslavije u %	73,23	59,09	100,00	3,72	1,25	54,18

Rečni plovni park sastoji se od 110 remorkera, 37 putničkih brodova, 4 mešovita broda i 1980 šlepova i drugih manjih objekata. Najveći broj putnika dostiže 13.574, najveća nosivost 429.928 tona. Broj prevezenih putnika za godinu dana je 1—1.2 miliona osoba, poslednjih godina. Pre je taj broj bio dva, pa i tri puta veći.

Akcionarski sektor rečne plovidbe zastupljen je »Prvim Kraljevskim Srpskim povlašćenim brodarskim društvom«, »Brodarskim i bagerskim društvom« i »Društvom Kanala Kralja Petra«, koje ima remorkere za plovidbu kanalima Kralja Petra i Prestolonaslednika Aleksandra.

Sada je osnovano novo akcionarsko parobrodarsko društvo »Sava« u Beogradu sa glavnicom u iznosu od 5 miliona dinara. Osnivači su ruske izbeglice, bivši brodovlasnici na Volgi.

»Srpsko brodarsko društvo« ima glavniciu u iznosu od 20 miliona dinara, »Brodarsko i bagersko« u iznosu od 7.500.000. O učešću države u ovom društvu bilo je reči na drugom mestu. Kod Brodarsko-bagerskog društva može se pretpostaviti učešće Prve Hrvatske štedionice, Jadransko-Podunavske banke i Beogradske Zadruge, — obzirom da prestavnici pomenutih banaka zauzimaju mesta u Upravnom odboru ovoga preduzeća.

Kreditni kojim se koriste ova dva preduzeća iznose 9.274.050 (svi su ovozemni). Od toga iznosa krediti od strane javnih kreditnih ustanova dostižu svotu od 6.705.000 dinara, to jest 72,29%. Plovni park Srpskog brodarskog društva sastoji se od 8 parobroda i 49 šlepova, čija je vrednost iskazana po bilansu u iznosu od 22.391.944 dinara, — dok plovni park Brodarsko-bagerskog društva predstavlja vrednost od 6.951.227 dinara. Zbir bilansa prvog od ovih preduzeća je 39.6 miliona, a drugog 11.9 miliona dinara.

U pogledu poslovanja »Srpsko brodersko društvo« radi u zajednici sa Državnom rečnom plovidbom (Poslovna zajednica Rečne plovidbe i Srpskog broderskog društva) i taj zajednički rad, po priznanju Srpskog broderskog društva, dao je povoljne rezultate. »Brodersko-Bagersko društvo« posluje u kartelnoj zajednici sa »Brodersvom Prometne Banke« i preduzećem »Brodersstvo Zavadil i Brzaković« u Beogradu.

Načelo sporazuma u poslovanju nalazi široku primenu u rečnoj plovidbi — naročito u Državnoj rečnoj plovidbi. U svom izveštaju za 1937 godinu »Srpsko brodersko društvo« o tome kaže: »povoljna situacija u brodersstvu zavisi od homogenosti rada svih domaćih broderstava sa jedne strane i identičnosti interesa svih dunavskih broderstava sa drugim, što je imalo za posledicu utvrđenje stalnih stavova za vozarinu. Brodersstva su se udružila i u januaru 1937 godine postigla su sporazum o zajedničkoj saradnji na Dunavu.«

Autobuski saobraćaj.

U našoj zemlji postoje 500 autobuskih preduzeća koja održavaju redovan saobraćaj na 480 linija. Od toga su samo tri preduzeća akcionarska, dok je četvrto »Dunavsko automobilsko društvo« A. D., sa glavnicom od 5 miliona dinara, osnovano tek krajem 1938 godine. Ovo društvo stavlja sebi u zadatak racionalnu motorizaciju našeg saobraćaja u saradnji sa nadležnim državnim činionicima a postalo je uz sudelovanje »Putnika« A. D. Najveće od postojećih akcionarskih autobuskih preduzeća. »Tarped« osnovano je od strane Jugoslovenske Banke i Hrvatske sveopće kreditne banke u Zagrebu.

Vazdušni saobraćaj

Na novom saobraćajnom polju — vazdušnom imamo jedno nacionalno preduzeće koje radi od 1928/1929 godine, dok smo do toga vremena imali samo filijalu društva »Franko-Rumen«, koja se docnije pretvorila u podružnicu francuskog društva »Air France«.

Postepeni razvoj naše civilne avijacije, koja je sva koncentrisana u delatnosti Društva za vazdušni saobraćaj »Aeroput« A. D., izražava se u broju preletelih kilometara u toku svake godine. U prvoj godini ovaj broj dostigao je 148.840 kilometara; nakon petogodišnjeg rada — 230.521 a pri završetku prve desetogodišnjice rada »Aeroputa« 1938—1939 godine — 610.875. Broj se preletelih kilometara dakle učtverostručio. Uporedo modernizirao se i leteći park, koji se sada sastoji od 15 modernih aeroplana, čija je vrednost iskazana po bilansu za 1938 godinu u iznosu od 7.500.000 dinara. Od 12 redovnih saobraćajnih linija tri vezuju našu zemlju sa inostranstvom.

Saobraćaj stranih vazduhoplovnih kompanija preko naše zemlje povećava se iz godine u godinu, i dostiže u 1938 godini 869.004 kilometara. Te strane vazduhoplovne kompanije su: »Air France«; nemačka »D. L. H«; italijanska »Ala Littoria«; rumunska »Lares« i čehoslovačka »Č. S. A.«.

Društvena glavnica »Aeroputa« iznosi 9 miliona dinara. U njoj sudeluje u izvesnoj meri država i naši novčani zavodi, ali sem toga

Društvo se koristi i državnim doprinosom za svoje letove. Prvi ugovor na rok od 10 godina koji je istekao 27-I-1937 godine, produžen je do 27-I-1939 godine.

Glavna je odlika novog ugovora: 1) što su po njemu utvrđeni iznosi državne pomoći »Aeroputu« za narednih 5 godina i 2) što je ta pomoć osetno veća no što je do sada bila. U 1939 godini ona će omogućiti let od 600.000 kilometara, da bi se u 1943 godini ovaj broj popeo na 1.153.846 (izveštaj »Aeroputa« za 1938 godinu str. 14). Krediti kod »Aeroputa« nisu veliki. U 1937 godini iznose 1.3, u 1938 godini 2.4 miliona dinara.

Filijali »Air France« dotirano je 1.000.000 dinara, ali se ona koristi kreditima iz inostranstva u iznosu od 2,5 miliona dinara.

Biro-i za putovanja

Od saobraćajnih ustanova, koje rade kod nas, treba naročito istaći »Međunarodno društvo vagona za spavanje i velikih evropskih vozova«. Ovo svetsko preduzeće, koje posluje u svima evropskim zemljama, pa delom čak i u Aziji i Africi, počelo je svoj rad kod nas u vidu jednog zastupništva, koje se kasnije pretvorilo u podružnicu ovoga belgijskog društva. Kao saobraćajni biro ova podružnica radi pored »Putnika«*) i nemačkog biro-a (agencija), ali sem toga ima svoj vlastiti vozni park od vagona za ručavanje i kola za spavanje. Ovaj vozni park je iskazan po bilansu u vrednosti od 29.9 miliona dinara.

Filijala radi sa dotacijom u iznosu od 30.6 miliona dinara, a krediti iznose 2.7 miliona dinara.

Centrala društvena u Brislu raspolaze glavnicom u iznosu od 613.000.000 franaka, a zbir bilansa dostiže 2.408.000.00 franaka.

Skladišta i otpremnička preduzeća

Uskladištavanje robe i otpremnički poslovi sačinjavaju pomoćne grane u robnom transportu.

Akcionarski sektor skladišnih preduzeća sastoji se od 8 preduzeća sa ukupnom glavnicom od 9.425.000 dinara. Kod 4 preduzeća, sa glavnicom od 8.900.000 dinara, sudeluju novčani zavodi, akcionarska društva i inostrani kapital. Sastav glavnice ovih 4 većih preduzeća pruža sledeću sliku:

Inostrani kapital	4.100.000	46.06%
Novčani zavodi	3.562.500	40.02%
Akcionarska društva	250.000	2.80%
Ostali akcionari	987.500	11.12%
Ukupno	8.900.000	100.00%

U odnosu na celi akcionarski sektor ovo učešće pojedinih elemenata iznosi:

*) O društvu »Putnike vidi u glavi o državnom kapitalizmu.

Inostrani kapital	43.50%
Novčani zavodi	37.79%
Akcionarska društva	2.65%
Ostali akcionari	16.06%

Inostrani kapital je nemačkog porekla.

Otpremnička preduzeća koja postoje u akcionarskom obliku nisu mnogobrojna. Njih ima 6 sa ukupnom glavnicom u iznosu od 9.750.000 dinara. Od toga broja samo 3 preduzeća, sa glavnicom od 7.400.000 dinara, spadaju u uticajnu sferu bankarskog i inostranog kapitala.

Glavnica ovoga dela otpremničkih društava pruža sledeću sliku:

Inostrani kapital	3.250.000	43.91%
Novčani zavodi	2.355.000	31.82%
Ostali akcionari	1.795.000	24.27%
Ukupno	7.400.000	100.00%

Od 3,250.000 dinara inostranog kapitala 400.000 su engleskog porekla, dok je ostali deo nemačkog porekla.

Prema celokupnoj glavnici u iznosu od 9.750.000 dinara sudelovanje inostranog kapitala čini 33.33%, novčanih zavoda 24.15% ostalih akcionara 42,52%.

Kreditni ne igraju nikakvu ulogu u finansiranju poslovanja ovih preduzeća. To su obrtna sredstva — plaćanje transporta ili carinjenja istovarene robe, ukoliko se to vrši u vidu avansiranja komiteuata. Ovim kreditima odgovaraju potraživanja od klijenata otpremničkih preduzeća.

Hotelijerstvo

Tri su faktora važna za plansko razvijanje turizma. Prvi — privlačnost prirodnih lepota — zahteva smišljeno vođenu propagandu. Drugi faktor, koji se odnosi na puteve i saobraćajna sredstva, spada više u okvir neposredne državne delatnosti. Najzad, treći faktor — hotelijerstvo — spada skoro potpuno u domen privatne inicijative i ličnog rada pojedinca. Lična sprema, sposobnost, individualno shvatanje kako treba obavljati svoju profesionalnu dužnost igraju najvažniju ulogu u pogledu uspeha jedne ugostiteljske radnje.

Jugoslavija pripada grupi turističkih zemalja, te je prihod od turizma bio, do sada, jedna приметna aktivna stavka u bilansu plaćanja.

	1933	1934	1935	1936	1937	1938
	u milionima dinara					
Saldo trgovinskog bilansa	+ 495.3	+ 304.9	+ 330.6	+ 299.1	+ 1.038.6	+ 72.1
Saldo turističkog bilansa	+ 122.8	+ 167.3	+ 152.3	+ 150.3	+ 113.0	+ 101.6
Odnos tur. salda prema saldu trg. bilansa	24,8%	54,8%	49,7%	50,2%	10,9%	129,2%

U sklopu raznih faktora za razvitak turizma podizanje modernih hotela, moderno preuređenje postojećih i osiguranje eksploatacionih kredita za održavanje hotela su problemi od velikog značaja za našu narodnu ekonomiju.

Broj hotela u Jugoslaviji prelazi jednu hiljadu (oko 1.100), od kojih se 330 nalaze na primorju. Ovi hoteli raspolažu sa 25.200 soba i 32.100 kreveta, od čega 5.000 soba i 11.500 kreveta padaju na hotele u primorju. Računa se da investiran kapital dostiže visinu od 1.500.000.000 dinara, od koje svote oko 400 miliona dinara pada na hotele u primorju. Opterećenje ove vrednosti zajmovima iznosi 270 do 280 miliona dinara, to jest oko 1/5. Od toga ukupnog iznosa dug Državnoj hipotekarnoj banci dostiže 25 miliona dinara, novčanim zavodima 165 miliona dinara, privatnim poveriocima i liferantima 90 miliona dinara, a zaostali porez 4 miliona dinara.

Prema najnovijim podacima, koje se odnose na hotele u vlastitim zgradama, finansijsko stanje 199 hotela — koliko ih ima ove vrste — pruža sledeću sliku:

Vrednost hotela (nepokretnosti)	246,070.878
Vrednost hotelskog uređenja	50,678.975
Dugovanja:	
Javnim kreditnim ustanovama	35,816.978
Novčanim zavodima i privatnim licima	91,453.953
Za porez	1,291.552*)

Pitanje sanacije hotelijerstva još je uvek na dnevnom redu. Pod ovim treba razumeti dve stvari, i to: pomoć prezaduženim hotelijerima, odnosno održavanje hotelskih preduzeća i ustrojstvo naročitog kredita podesnog za građenje hotela i podizanje celog hotelijerstva kao izvesne grane privredne delatnosti. Na žalost ni jedan od ovih problema nije još rešen na zadovoljavajući način.

Akcionarski sektor hotelijerstva je neznatan. Investicije dostižu samo 90.7 miliona dinara, to jest čine manje od 1/15 od ukupne sume investicija svih hotela. To je razumljivo kada se ima u vidu da hotelijerski posao više konvenira privatnom licu nego akcionarskom društvu, koje radi preko najamnih upravitelja.

Bilans 14 hotela u akcionarskom obliku za poslednjih 5 godina pruža sledeću sliku (u hiljadama dinara):

	1933	1934	1935	1936	1937
Uplaćena glavnica	45.286	42.680	43.338	31.378	22.128
Rezerve	4.404	3.113	4.356	1.829	1.460
Amortizacioni fondovi	5.274	6.194	5.147	6.620	9.466
Poverioci	55.848	72.811	58.504	51.311	51.713
Ostala pasiva	19.226	724	18.308	18.200	21.992
Gotovina	922	441	891	907	378
Hartije od vrednosti	409	390	389	258	300
Sirovina	1.431	301	402	344	606
Roba	342	1.264	952	799	1.343
Investicije	105.102	101.841	106.075	89.748	90.748
Potraživanja	5.764	5.145	3.810	2.982	4.053
Ostala aktiva	16.068	16.140	17.134	14.298	9.331
Zbir bilansa	130.038	125.522	129.653	109.336	106.759

*) Jugoslovenski Lloyd br. 261 od 15 novembra 1939 god. Takode „Stanje našeg hotelijerstva“ — Privredni Pregled br. 49 iz 1939 god.

Bilans hotela ima mnogo sličnosti sa bilansom parobrodarskih društava u tome smislu što glavnu poziciju čine vrednost investicija — brodova u prvom, hotela u drugom slučaju (85% od zbira bilansa). S obzirom da je odnos vlastitih sredstava mnogo manji, vidi se da prilično veliki deo investicija pada na teret zajmova. Naročiti pravni oblici za hotelski kredit ne postoje. Prema tome ovde nalaze primenu ili hipotekarni zajmovi na nepokretnosti ili menični, kao i druga lična dugovanja hotelijera.

Rezultat poslovanja akcionarskog sektora hotelijerske industrije vidi se iz sledeće tabele:

	1933	1934	1935	1936	1937
Bruto prihod	9.441	12.727	13.624	18.243	25.366
Gubitak iz prijavne godine		610	1.015	1.194	850
Gubitak iz ranijih godina		11.288	13.251	11.756	3.424
Ukupni gubitak	12.198	11.898	14.266	12.950	4.274
Dobitak iz prijavne godine		333	402	345	377
Dobitak iz ranijih godina		19	16	37	84
Ukupan dobitak	1	352	418	382	461
Prenos dobitka na sledeću godinu		240	220	38	—
Dividende		218	220	50	120

Od glavnice u iznosu od 22,128.000 dinara na zborovima akcionara iz 1937 godine zastupljen je bio deo od 18,451.809 dinara (83.38%).

Ovaj kapital deli se na sledeći način:

Novčani zavodi	11,851.025	64.22%
Druga akcionarska društva	373.837	2.05%
Inostrani kapital	4,553.700	24.67%
Ostali akcionari	1,673.247	9.06%
Ukupno:	18,451.809	100.00%

Najveći paket akcija ove privredne grane je u rukama novčanih zavoda. Kao što se može videti iz podataka o preduzećima u sopstvenoj režiji banaka, među ovim preduzećima relativno je veliki broj hotelskih preduzeća. Inostrani kapital je češkog porekla.

Od kredita koje uživaju hoteli skoro ceo iznos pada na kredite odobrene od strane novčanih zavoda. Pretežni deo kredita odnosi se na privatne novčane zavode. Udeo javnih kreditnih ustanova ipak dostiže 7,4 miliona dinara. Verovatno su ovo hipotekarni zajmovi kod Državne hipotekarne banke*).

Trgovina.

Podaci o trgovačkim radnjama i preduzećima nisu obilni. Poznato nam je koliko ima trgovačkih preduzeća u zemlji. Ovaj broj raste: u 1934 godini bilo 126.042 trgovačkih radnja; u 1935 godini 129.515; u 1936 godini 136.894 i u 1937 godini 144.080. Broj akcionarskih društava koja se bave trgovinom je ispod 100 (u 1937 go-

*) V. Rozenberg: „Hotelski krediti“ — Privredni pregled, 1935 g. br. 24.

dini samo su 82 društva dala podatke). Zbir bilansa dostiže 863,590.000 dinara, dok glavnica iznosi 188,710.000 dinara, dakle prosečno jedno preduzeće raspolaže kapitalom od 2,301.342 dinara, a njegov bilans izravjava se na 10,531.580 dinara. Odnos ovih prosečnih iznosa pokazuje da je zbir bilansa $4\frac{1}{2}$ puta veći od sume glavnice. S obzirom na to da sitna trgovina sačinjava, po svome broju, pretežni deo trgovačkih radnja, pretpostavljamo da je prosečni kapital radnje 50.000 dinara. Za ovu procenu moglo bi se reći da je pre ispod nego iznad faktičnog osnovnog (prosečnog) kapitala jedne trgovačke radnje. Onda bi prosečni zbir bilansa dostigao 225.000 dinara (četiri i po puta od 50.000 dinara). Ako pomnožimo 50.000 odnosno 225.000 dinara sa brojem radnja 144.000 — po odbitku broja akcionarskih trgovačkih preduzeća — dobijamo naime rezultat da ukupan kapital dostiže iznos od 7.200.000.000 dinara, a zbir bilansa iznos od 32.400.000.000 dinara. Uzimajući ovu procenu za osnovu izračunavanja ukupnog kapitala zaposlenog u trgovini, dolazimo do zaključka da akcionarski sektor čini 2.55% prema ukupnom osnovnom kapitalu i 2.59% prema zbiru bilansa.

Sve to pokazuje koliko se u trgovini u akcionarskom obliku slabo ogleda finansijsko stanje trgovine uopšte.

Stanje akcionarskih društava koja se bave trgovinom za poslednjih pet godina navedeno je u tabeli koja sleduje (u hiljadama dinara):

	1933	1934	1935	1936	1937
Uplaćena glavnica	183.470	179.430	184.803	181.814	188.710
Rezerve	15.811	11.608	44.967	115.963	184.584
Amortizacioni fondovi	2.772	2.668	17.276	132.073	15.326
Poverioci	449.516	477.075	542.773	585.588	417.164
Ostala pasiva	53.305	62.331	90.763	80.346	57.806
Gotovina	20.835	13.070	19.755	46.149	164.305
Hartije od vrednosti	16.829	9.396	5.895	7.636	58.523
Sirovina	5.133	11.580	6.889	5.990	17.603
Roba	169.995	176.007	209.039	216.957	140.216
Investicije	58.859	50.676	83.293	88.108	87.325
Potraživanja	351.487	377.469	439.062	616.240	320.991
Ostala aktiva	81.736	94.914	116.649	114.704	74.627
Zbir bilansa	704.874	733.112	880.582	1,095.784	863.590

U ovom bilansu trgovačkih društava znatni iznosi padaju na »Privilegovano društvo za izvoz zemaljskih proizvoda« (Prizad), — te je od koristi odvojiti Prizad od ostalih preduzeća i to samo po bilansu iz 1937 godine. Onda bi ovaj zbirni bilans izgledao ovako:

Pasiva	u hiljadama dinara	Aktiva	u hiljadama dinara
Uplaćena glavnica	148.710	Gotovina	13.259
Rezerve	13.903	Hartije od vrednosti	6.523
Amortizacioni fondovi	6.923	Sirovina	17.603
Poverioci	402.312	Roba	132.407
Ostala pasiva	43.710	Investicije	82.194
Zbir bilansa	615.558	Potraživanja	297.593
		Ostala aktiva	65.979
		Zbir bilansa	615.558

Ovaj bilans pokazuje da su trgovačka preduzeća u akcionarskom obliku imala vlastitih sredstava u iznosu od 162.000.000 dinara a pozajmljenih sredstava u iznosu od 402.000.000 dinara, što ukupno čini 564.000.000 dinara. Na investicije odlazi samo 82.000.000 dinara, dakle sredstva koja se mogu upotrebiti na obrt (kupovanje i prodaja robe) iznose 482 miliona dinara. Vrednost robe i sirovine je 150 miliona dinara, potraživanja 297 miliona dinara, — ukupno 447 miliona dinara.

Rezultat poslovanja trgovačkih društava je sledeći:

	1933	1934	1935	1936	1937
Bruto prihod	127.332	193.457	142.758	194.031	149.184
Gubitak iz izveštajne godine		19.470	8.893	7.920	4.077
Gubitak iz ranijih godina		33.782	15.034	19.027	16.390
Ukupan gubitak	24.960	53.252	23.027	26.947	20.467
Dobitak iz izveštajne godine		4.862	5.619	7.779	6.785
Dobitak iz ranijih godina		1.670	2.220	1.976	4.893
Ukupan dobitak	5.416	6.532	7.839	9.755	11.678
Prenos dobitka na sledeću godinu		1.764	1.606	1.770	1.487
Dividende	424	1.789	2.112	1.198	1.505

Postoji nekoliko vrsti trgovine koja rado pribegava akcionarskom obliku. Na prvom mestu treba istaći afilijacije poznatih inostranih firmi koje hoće da sadrže, u nazivu jugoslovenskog akcionarskog društva, ime svoje firme*). Drugu vrstu trgovačkih preduzeća u akcionarskom obliku čine veća zastupništva, jer akcionarsko društvo više imponuje komitentima i uliva im više poverenja, nego jedno fizičko lice. Međutim, od kada je (30 oktobra 1937 godine) za poslovanje zastupništva potrebna dozvola, osnivanje akcionarskih društava ove vrste je smanjeno. Tako na primer u godišnjem izveštaju trgovačkih agenata i komisionara za Grad Beograd za 1938 godinu na strani 51 čitamo sledeće: »sporazumno sa nadležstvima, smatrajući da treba očuvati nacionalni karakter ovog agenturskog delikatnog i značajnog poslovanja koje treba da bude vezano za ličnost, davanje dozvola uskraćivalo se isto tako i akcionarskim društvima kao i zadrugama«.

Treću vrstu trgovačkih preduzeća u akcionarskom obliku čine trgovačka preduzeća koja osnivaju banke i koja se bave pretežno trgovinom sa inostranstvom. Treba napomenuti da se naše banke bave trgovinom i za sopstveni račun u sopstvenoj režiji, čemu je dokaz da se na aktivnoj strani bilansa nalazi pozicija »roba na stovarištu« (koja je iznosila na primer u 1937 godini 15.612.039 dinara). Ipak postojanje zasebnog preduzeća u akcionarskom obliku mnogo više konvenira banci od trgovine u sopstvenoj režiji.

*) Spisak afilijacija vidi u glavi o inostranom kapitalu.

Najzad, izvesan broj postojećih inokosnih trgovačkih firmi iz raznih razloga, među kojima fiskalni igraju jednu od glavnih uloga, vole više da se pretvore u akcionarska društva nego da nastave rad kao inokosna, odnosno ortačka preduzeća. Od velikog je značaja i veći elasticitet akcionarskog oblika u slučajevima kada, posle smrti sopstvenika, preduzeće prelazi u ruke naslednika.

Sa druge strane treba imati u vidu da velike trgovačke organizacije, koje su stvorene od izvesnih industrijskih preduzeća (Bata, Tivar, Soko, Standard, Šel, J. Majnl i t. slično) ne ulaze u kategoriju čisto trgovačkih preduzeća.

Na zborovima akcionara trgovačkih društava iz 1937 godine zastupljen je bio deo glavnice koji iznosi 119.783.700 dinara, što čini prema ukupnoj glavnici 63.14%.

Ovaj deo glavnice sastoji se iz sledećih elemenata:

Država	50.000.000	41.74%
Novčani zavodi	5.670.000	4.73%
Akcionarska društva	10.140.000	8.46%
Inostrani kapital	31.534.200	26.32%
Ostali akcionari	22.439.500	18.75%
Ukupno	119.783.700	100.00%

Sektor sa učešćem inostranog kapitala obuhvata 26 preduzeća sa ukupnom glavnicom od 57.490.000 dinara. Efektivno sudelovane inostranog kapitala dostiže 54,85%.

Ovaj kapital deli se po nacionalnom poreklu na sledeći način:

Sjedinjene države Amerike	18.625.000	59.06%
Holandija	4.420.000	14.01%
Nemačka	3.973.500	12.60%
Biv. Češko-Slovačka	1.190.000	3.77%
Rumunija	870.000	2.75%
Italija	665.700	2.11%
Francuska	515.000	1.63%
Švedska	480.000	1.56%
Engleska	360.000	1.14%
Belgija	300.000	0.95%
Mađarska	135.000	0.42%
Ukupno:	31.534.200	100.00%

Učešće inostranog kapitala u našoj trgovini nailazi na opštu kritiku u javnosti. Karakteristično je u tom pogledu mišljenje objavljeno u br. 2 iz 1937 godine časopisa »Metalurgija«. Iznoseći svu korist od uposlenja stranog kapitala u industriji, pisac tih redova kaže: »U trgovini strani kapital nije produktivan, jer je trgovina kod nas postojala od dana kada su naši pradedovi naselili ovu zemlju. Trgovac je samo posrednik između industrije i potrošača. Za trgovinu je potreban mnogo manji kapital nego za industriju, a jačina države i jeste u tome, ako ima dobro stojeće nacionalne ljude. Strani kapital u trgovini se kod nas najčešće pojavljuje u vidu akcionarskih društava. Očigledno je da sopstvenik radnje želi da sakrije svoju

ličnost bilo ma iz kog razloga i uvek se podmeću kupljeni domaći ljudi koji daju svoje ime da bi pred širokom potrošačkom publikom trgovina izgledala nacionalna«. U daljem svom izlaganju pisac se trudi da dokaže da ovakva preduzeća prolaze u poreskom pogledu mnogo bolje od ostalih sopstvenika trgovačkih radnji iste grane.

Krediti kojima se koriste akcionarska trgovačka preduzeća pružaju sledeću sliku:

	Ovozemni	Inozemni	Ukupno
1935	285.720	257.054	542.774
1936	343.254	242.334	585.588
1937	252.976	164.193	417.169
Ukupno	881.950	663.581	1.545.531

Iz ovoga se vidi da, u proseku za tri godine, inostrani krediti predstavljaju deo od 42.93%, a ovozemni 57.03%.

Bankarski krediti dostižu sledeće iznose:

	Javne kreditne ustanove	Privatni novčani zavodi	Ukupno	% odnos prema svoti svih kredita
1935	14.388	90.813	105.201	19.38
1936	10.393	68.175	78.568	13.41
1937	18.827	66.859	85.686	20.54

Dakle bankarski krediti trgovačkim preduzećima u akcionarskom obliku dostižu najviše 1/5 svih kredita. To je sasvim razumljivo obzirom na veliki značaj kredita od strane liferanata robe.

Osiguranje

Finansijski odnosi kod ustanova privatnog osiguranja naročite su vrste i malo imaju sličnosti sa odnosima drugih grana privredne delatnosti.

Osnovni kapital u osiguranju ima sporednu ulogu. On je samo fond za organizaciju posla u početku delatnosti. Mada su troškovi organizacije veliki — mnogo veći nego što je to slučaj kod organizacije preduzeća neke druge vrste — i mada glavnica služi glavnim delom za pokriće tih troškova, — ipak je ona relativno mala i predstavlja u zbiru bilansa jednog osiguravajućeg preduzeća, skoro, najmanju stavku. Prema tome, učešće u glavnici osiguravajućih ustanova onih faktora finansiranja čije delanje pratimo nema nikako značaj pravog finansiranja.

Slično glavnici i krediti su od sporednog značaja. Štete se pokrивaju na teret tehničkih rezervi. Ukoliko je pak posao u početku slabo razvijen i ukoliko prikupljanje rezervi još nije uzelo veliki mah osiguratelj mora da ograničava rizik prema svojoj sposobnosti plaćanja. Zato mu služi sa — i reosiguranje.

Podela rizika je osnova koja, u zemlji i van nje, vezuje sve osiguravajuće ustanove. Osiguranje je dobilo pravi međunarodni ka-

rakter, zbog čega je stepen rizika u raznim mestima skoro sveden na srednje-prosečni nivo.

Poverenje osiguranika u solidnost, kulantnost i spremnost za plaćanje osiguratelja osnova je osiguranja i ključ njegovog uspeha. Zato stare, velike i poznate osiguravajuće ustanove posluju bolje od mladih i onih koji su nedavno tek otpočele sa radom. Tako se objašnjava težnja svakog velikog društva da putem otvaranja filijala svoju delatnost proširi i na međunarodni teren. Drugu mogućnost međunarodne ekspanzije pruža reosiguranje.

Naš kadar privatnih osiguravajućih ustanova sačinjavaju 13*) jugoslovenskih preduzeća i 10 filijala inostranih ustanova. Od ovih 13 ustanova jedna je zadruga, a jedna uzajamno društvo, — dok su ostalih 11 akcionarska društva. Samo 10 društava imaju glavnicu, odnosno skup udela zadrugara. »Vzajamna zavarovalnica« vratila je početni kapital učesnicima, »Beogradska zadruga« ima zajedničku glavicu za osiguranje i za kreditno poslovanje, dok »Jugoslovenski Feniks« nema uopšte glavicu.

Glavnica 10 društava iznosi 47.000.000 dinara, što čini prema zbiru bilansa ovih društava (734.566.831 dinara) 6.39%.

Ova glavnica deli se ovako:

Domaći novčani zavodi	10.125.000	21.54%
Inostrana osiguravajuća društva	17.790.500	37.85%
Ostali akcionari	19.084.500	40.61%
Ukupno:	47.000.000	100.00%

Učešće inostranih osiguravajućih društava u glavnici jugoslovenskih može se precizirati, po nacionalnosti inostranih preduzeća, na sledeći način:

Italijanski kapital	7.000.000	14.89%
Biv. Čehoslovački kapital	3.400.000	7.23%
Biv. Austrijski kapital	2.450.000	5.23%
Madarski kapital	2.000.000	4.25%
Nemački kapital	2.940.500	6.25%
Ukupno	17.790.500	37.85%

Stepen intenzivnosti inostranog učešća vidi se iz sledeće tabele:

	Deo u ukupnom iznosu	Prosečno učešće
Do 25%	5.05%	22.50%
Do 50%	22.48%	40.00%
Do 75%	16.52%	49.00%
Preko 75%	55.95%	79.65%
	100.00%	

Relativno jako učešće novčanih zavoda objašnjava se time što osiguravajuće ustanove, prikupljajući velike svote novaca koje treba

*) Četrnajesto društvo tek je osnovano, dok su dva u likvidaciji i nisu ubrojana.

plasirati, jesu interesantni komiterni novčanih zavoda. Stoga se banke staraju da ih što više pridobiju u svoju uticajnu sferu. Ako naši novčani zavodi sudeluju samo sa 21^{1/2}% u glavnici osiguravajućih društava, to se donekle tumači time što »Beogradska zadruga« sama vodi posao osiguranja, te ima, dakle, osiguravajuću ustanovu u sopstvenoj režiji.

Od naših novčanih zavoda zainteresovani su u osiguravajućim preduzećima sledeći: »Beogradska trgovačka banka«, »Kreditni zavod za trgovinu i industriju« — Ljubljana, »Prometna banka« Beograd, »Jugoslovenska udružena banka« — Zagreb, »Jadransko-Podunavska banka«, — Beograd, »Prva Hrvatska štedionica« — Zagreb, »Srpska banka« — Zagreb, »Zemaljska banka za Bosnu i Hercegovinu« — Sarajevo.

Od 10 filijala inostranih osiguravajućih društava koje kod nas rade (jedanajesta filijala »Feniks-a« pretvorila se, sticajem prilika, u »Jugoslovenski Feniks« — društvo naročite vrste radi likvidacije portfelja Feniksa u našoj zemlji) samo su 8 dobila dotacije od svojih centrala. Ukupan iznos ovih dotacija dostiže 11.500.000 dinara, što čini 4.62% prema zbiru bilansa odnosnih filijala (248.461.307 dinara). Po nacionalnosti podela ovih dotacija je sledeća:

Austrijski kapital	4.000.000
Italijanski kapital	3.000.000
Engleski kapital	2.100.000
Francuski kapital	1.800.000
Švajcarski kapital	300.000
Čehoslovački kapital	300.000

Ukupno: 11.500.000

Uredbom o nadzoru nad osiguravajućim preduzećima pitanje glavnice i dotacije regulisano je na taj način što osiguravajuće društvo koje se bavi osiguranjem mora imati glavnicu najmanje u iznosu od 3.000.000 dinara. U istoj visini mora biti i dotacija od strane inostrane ustanove njenoj jugoslovenskoj filijali (Službene Novine br. 46 dod. XV — 1937 godine).

Radi bolje karakteristike značaja uticaja inostranog kapitala u osiguranju izradena je tabela, koja pokazuje koji se deo poslovanja naših osiguravajućih ustanova obavlja od strane grupe preduzeća koja se nalaze pod kontrolom inostranog kapitala.

Ova se karakteristika bazira na glavnim obeležjima poslovanja osiguravajućih ustanova. Podaci koji se odnose na 1937 godinu izraženi su u dinarima, a obuhvataju celo poslovanje — i vlastiti deo i reosiguranje. (Vidi str. 226).

Navedena tabela služi za dokaz da su tačno 60% od osiguravajućih poslova u našoj zemlji u rukama preduzeća inostranog kapitala. Učešće inostranog kapitala ogleda se još jače u reosiguranju, jer se pretežni deo portfelja nalazi u rukama inostranih reosiguratelja. Pošto ne raspoložemo podacima o učešću inostranih reosiguratelja, moramo da navedemo podatke o čitavom reosiguranju koji se skoro podudaraju sa inostranim reosiguranjem.

za reosiguranje

	1 Filijale inostranih društava	2 Domaća društva sa učešćem inostranog kapitala****)	3 Ukupno prva i druga vrsta	4 Sva osiguravajuća preduzeća	Odnos svote iz kolone 3. prema svoti iz kolone 4.
Osigurana svota po elementarnu	18.767.149,063	22.567.216,565	41.334.365,628	87.427.100,656	47,28
Osigurana svota po životu	1.169.003,278	1.066.093,927	2.235.097,205	3.204.131,282	69,75
Broj polica po elementarnu	67.194	233.927	301.121	583.024	51,64
Broj polica po životu	30.751	80.217	110.968	131.799	84,20
Tehničke rezerve života*)	339.380,253	220.858,719	560.248,972	868.214,873	64,52
Prenosne premije — elementar	15.763,629	32.523,335	48.286,964	83.649,017	57,72
Prichod premija**)	90.430,984	115.980,716	206.411,700	324.975,561	63,51
Isplaćene štete***)	38.045,024	50.881,240	88.926,284	138.146,010	64,37

Učešće reosiguratelja iznosi:

Po prihodu premija	40,13%
Po isplati šteta	43,30%
Po učešću u troškovima	21,52%
Deo rezervra koje im pripadaju	32,43%*****)

Podaci se odnose na 1937 godinu*****).

*) Matematičke rezerve i prenosne premije

**) Po životu i elementarnu ukupno

***) Dospjele glavnice, otkupnine, štete po elementarnu.

****) Pet društava.

*****) V. Rozenberg: „Opšti pregled osiguranja“ Privredni pregled br. 51 — 1938 godina.

*****) Opširnije o tome i sa opisom pojedinih osiguravajućih preduzeća vidi: V. Rozenberg „Inostrani kapital u Jugoslovenskoj privredi“ glava 4 str.

UKUPNI REZULTATI FINANSIRANJA OD STRANE SVIH FAKTORA

Karakter sintetičnog pregleda

Nakon ove prilično opsežne studije neophodno je potrebno izložiti jednu opštu i sintetičnu sliku podataka koji su, pri proučavanju pojedinih grana privredne delatnosti, morali biti rastureni.

Prosto sumiranje ovih podataka bilo bi samo mehaničko sabiranje elemenata koji, uostalom, nisu potpuno ni jednorodni.

Iz toga razloga donošenje zaključka iz napred iznetog materijala nije u svemu povezano sa podacima koji su izneti prilikom proučavanja kako se finansira privredna delatnost u različitim granama, te ima, donekle, samostalan karakter.

Pri donošenju zaključaka mogu se primeniti dve metode: analiza stvarnih sumarnih iznosa i pregled izračunatih iznosa, to jest njihova procena. Upoređenjem rezultata dobijenih prvom i drugom metodom najviše ćemo se približiti istini.

Na prvo mesto dolazi pregled finansiranja putem učešća u akcijskom kapitalu, na drugo mesto pregled finansiranja putem kredita.

Prva konstatacija koju treba učiniti je da 1522 akcionarska društva, koja su uzeta u obzir i koja prema svome delokrugu rada pripadaju svim granama privrede, raspoložu glavnicom u iznosu od 7.4 milijarde dinara, tačnije rečeno 7.441.068.255. Na zborovima akcionara bile su prijavljene akcije u iznosu od 4.6 milijarde dinara (4. 633.636.897), računajući ih po njihovoj imenitoj vrednosti.

Ovaj iznos od 4.6 milijarde dinara čini prema iznosu ukupne glavnice 62.27%. Ako uzmemo iznos od 4.6 milijarde dinara kao 100%, onda učešće pojedinih faktora finansiranja pruža sledeću sliku:

Državni kapital	448.315.350 dinara ili	9.67
Novčani zavodi	452.502.752 " "	9.76
Inostrani kapital	2.387.029.369 " "	51.52
Akcionarska društva	116.761.682 " "	2.51
Ostali akcionari	1.229.027.744 " "	26.54
Ukupno	4.633.636.897 " "	100.00

Napred navedeni ukupni iznosi učešća pojedinih faktora finansiranja u akcijskom kapitalu jugoslovenskih društava dele se, prema pojedinim granama privredne delatnosti, na sledeći način:

	U postotcima			
	Državni kapital	Kapital novčanih zavoda	Inostrani kapital	Kapital akcionarskih društava
Industrija drveta	5.35	10.25	2.23	14.19
Rudarska i topionička	0.95	3.34	25.42	4.22
Cementno-bauksitna	0.13	3.99	3.87	3.95
Metalurzijska industrija	8.25	6.83	4.18	25.91
Hemijska, destilacija nafte, proizvodnja žigica	—	2.59	16.69	8.65
Tekstilna industrija	—	6.81	1.21	4.32
Industrija kože	—	0.26	—	—
Konfekciona industrija	—	0.64	1.27	0.97
Prehranbena industrija	—	11.33	1.57	2.45
Mlinska industrija	—	0.84	0.08	5.80
Proizvodnja električne struje	—	5.92	23.25	0.68
Poljoprivredna i ostale grane	1.33	10.20	0.73	0.43
Ukupno industrija	16.01	63.00	80.50	71.55
Hotelijerstvo	—	2.61	0.16	0.32
Transport	4.43	15.00	8.75	15.85
Trgovina	11.15	1.25	1.29	8.61
Kreditne ustanove	68.41	15.91	8.04	3.67
Osiguravajuće ustanove	—	2.23	1.26	—
Ukupno	100.00¹⁾	100.00²⁾	100.00³⁾	100.00⁴⁾

Novčani zavodi sudeluju u svima granama privredne delatnosti. Na drugo mesto dolazi inostrani kapital koji se ne pojavljuje samo kod industrije za preradu kože. Uzajamna zainteresovanost domaćih akcionarskih društava ne zapaža se kod pomenute industrije koža i kod osiguravajućih ustanova. Državni kapital učestvuje u glavnici preduzeća samo izvesnih grana (svega 8 od 17).

Najveće učešće državnog kapitala pada na kreditnu delatnost i trgovinu, jer se tu ogledaju krupne glavnice privilegovanih banaka i »Prizada«. U oblasti industrije državni kapital sudeluje u većoj meri kod metalurzijskih i šumskih preduzeća.

Najkrupnije učešće novčanih zavoda zapaža se kod kreditnih i transportnih preduzeća, a od industrijskih kod onih koja pripadaju prehranbenoj grani.

Inostrani kapital koncentriše se, u nešto većem razmeru, kod rudarske industrije, kod proizvodnje električne struje i kod hemijske industrije, — a od krupnih industrijskih grana najmanje se interesuje za tekstilnu industriju.

Razmer učešća domaćih akcionarskih društava pokazuje stepen međusobne povezanosti u svakoj grani privredne delatnosti. Sa ove tačke gledišta najjača povezanost zapaža se kod metalurzijske industrije, dalje kod transportnih preduzeća i kod industrije drveta.

¹⁾ (448.315.350 dinara). — ²⁾ (452.502.752 dinara). — ³⁾ (2.387.029.369 dinara). — ⁴⁾ (116.761.682 dinara).

Pregled ukupnog inostranog kapitala

Prelazeći od ovog ukupnog pregleda učešća pojedinih faktora finansiranja na naročitu analizu inostranog kapitala treba, pre svega, istaći da stvarno sudelovanje ovoga kapitala (2.287.029.369) prema celokupnom iznosu glavnice 229 preduzeća, koja ulaze u uticajnu sferu inostranog kapitala (3.426.539.919), čini 69,67%. Napred pomenuti iznos od 2.387.029.369 dinara deli se po nacionalnosti ovako:

	Stvarni iznos u dinarima	% udeo prema celo- kupnom akcijskom kapitalu
Francuski	716.255.989	15,45
Engleski	467.121.848	10,08
Sjed. Države Amerike	294.281.000	6,35
Italijanski	196.368.496	4,23
Belgijski	169.925.136	3,66
Svajcarski	143.067.300	3,08
Nemački	115.808.510	2,49
Biv. Češko-Slovački	112.310.560	2,42
Monako	64.200.750	1,38
Holandski	43.667.760	0,94
Švedski	25.614.350	0,55
Madarski	25.593.770	0,55
Liksemburški	11.698.000	0,25
Rumunski	915.900	18
Danski	200.000	0,18
Ukupno	2.387.029.369	51,52

Prednja tabela pokazuje da 26% od celokupnog kapitala uloženog u vidu glavnica naših akcionarskih društava i dotacije jugoslovenskih podružnica inostranih društava sačinjavaju udeo anglo-francuskih investicija u našoj narodnoj privredi. Na drugo mesto dolazi američki kapital, a na treće italijanski, Nemački kapital, zajedno sa biv. češkim premašuje nešto malo italijanski, sa udelom od 5,08%. Udeo nemačkog kapitala brzo raste, dok se francuski, ako dođe do otkupa društva „La Dalmatienne“ od strane države, može znatno smanjiti.

Pri pregledu ovog poredenja sudelovanja raznih zemalja u glavnici naših akcionarskih preduzeća treba imati na umu da navedeni iznosi ne odgovaraju svotama stvarno unetog kapitala iz inostranstva u našu zemlju. Daleko je od toga da je, u svim slučajevima, imenita vrednost akcija ravna iznosu koji je za nju položen u gotovom novcu, — ali upuštanje u ispitivanje ovoga nalazi se van mogućnosti proučavanja.

U odnosu na svaku od različitih grana privredne delatnosti beležili smo stepen intenzivnosti učešća inostranog kapitala u glavnici jugoslovenskih preduzeća. Skala intenzivnosti učešća inostranog kapitala u glavnici jugoslovenskih preduzeća, s obzirom na sva preduzeća koja pripadaju sferi inostranog kapitala, pruža sledeću sliku:

Kategorije preduzeća	Broj preduzeća	u p o s t o t c i m a	
		Udeo inostranog kapitala	Stvarno prosečno sudelo vanje inostranog kapitala
Ispod 25%	24	1.80	14.66
Od 25 do 50%	18	3.14	36.29
Od 50 do 75%	15	6.82	60.24
Preko 75%	25	37.98	89.45
Totalitarno učešće 100 po 100	18	50.26	100.00
	100	100.00	—

Učešće inostranog kapitala sa kontrolnim paketom akcija, odnosno mogućnost neograničenog upravljanja preduzećem (u slučaju podružnica totalitarno učešće) obuhvata 58% od ukupnog broja preduzeća inostranog sektora i 93.06% od iznosa investiranog inostranog kapitala.

Dakle inostrani kapital, ne uzimajući u obzir preduzeća u kojima se on koristi majoritetom glasova, sudeluje kod preduzeća čiji broj sačinjava 42% od svih preduzeća uticajne sfere, — ali to sudelo vanje inostranog kapitala obuhvata samo mali deo od 4.97% od ukupnog njegovog iznosa*).

Procena investiranog kapitala

U prednjem izlaganju uzeli smo za polaznu tačku iznos od 4,633.6 mil. dinara, to jest akcijski kapital prijavljen na zborovima u 1937 godini. Ovaj se iznos smatra kao 100%, te su prema njemu određeni razni udeli izraženi u postotcima. Ako uzmemo celokupan kapital svih društava koji dostiže 7.441,068.255 dinara i ako ga upo-

* Nedavno objavljeno delo gosp. St. Kukoleče o kartelima („Karteli i njihov značaj“ — Beograd — 1939 god.) pruža mogućnost proučavanja učešća stranog kapitala u svima industrijskim preduzećima, bez obzira da li su ova preduzeća akcionarska ili postoje u kome drugom pravnom obliku.

Prema izračunavanju pomenutog pisca iznos vrednosti investiranog stalnog kapitala industrijskih preduzeća (fabrične zgrade, nepokretnosti, mašinerija, tehnički strojevi i instalacije) dostiže 13.0 milijardi dinara (str. 69). Od ukupnog broja ovih preduzeća koji je 3054, akcionarska društva čine 626 sa vrednošću investicija u iznosu od 7.3 milijardi dinara ili 56.51% prema iznosu od 13 milijardi dinara.

Na osnovu napred pomenutih podataka čitava industrija može se podeliti, u pogledu na učešće inostranog kapitala, na sledeći način:

Čisto jugoslovenski kapital	49.65%
Pretežno jugoslovenski kapital	15.74%
Čisto inostrani kapital	4.55%
Pretežno inostrani kapital	28.63%
Kapital podeljen po 50% između jugoslovenskog i inostranog dela	0.08%
Nepoznati deo kapitala	1.35%
Ukupno	100.00%

redimo sa iznosom glavnice svih akcionarskih društava prijavljenom na zborovima (4.633,636.897), onda se ovaj iznos izražava kao 60¹/₂. Dakle svi napred navedeni stvarni iznosi odnose se na šest desetina od ukupnog kapitala, dok je deo od četiri desetine van pregleda.

Ali prosto povećavanje stvarnih iznosa inostranog kapitala za ¹/₁₀, pod pretpostavkom da je odnos između domaćeg i inostranog kapitala u neprijavljenom delu isti kao i onaj u prijavljenom, ne bi odgovaralo stvarnosti, — jer su u ovom iznosu uključene i dotacije filijalama inostranih preduzeća kod kojih se inostrani kapital javlja kao 100 po 100. Dakle od stvarnih iznosa inostranog kapitala treba odbiti svotu dotacija, pa ostatak podeliti sa 6 i pomnožiti sa 10 i njemu ponovo dodati iznos dotacija. Na taj način može se doći do verovatne procene učešća kapitala pojedine nacionalnosti.

Na osnovu ove metode dolazimo do sledećeg rezultata.

Nacionalnost kapitala	Procena njegovog učešća	U postotcima prema ukupnom iznosu procenjene svote inostranog kapitala
Francuski	820,954.601	25.01
Engleski	570,762.646	17.38
Sjed. Drž. Amerike	490,468.300	14.95
Nemački uklj. češki	365,629.310	11.13
Italijanski	310,331.567	9.45
Belgijski	243,464.796	7.41
Švajcarski	194,245.500	5.91
Monako	107,001.250	3.25
Holandski	72,779.600	2.21
Švedski	42,690.590	1.30
Mađarski	42,656.290	1.30
Luksemburški	19,496.000	0.59
Rumunski	1,526.500	0.11
Danski	333.330	
Ukupno	3.282.340.280	100.00

Ukupna svota procene prema stvarnom (prijavljenom) učešću inostranog kapitala čini 137.51, uzimajući kao 100% iznos stvarnog učešća.

Inostrani krediti

Statistički pregled inostranih kredita pretstavlja veću teškoću od proučavanja ovoga kapitala u vidu sudelovanja u glavnici. U glavi o inostranom kapitalu istakli smo način koji služi za podelu inostranih kredita na finansijske i prometne. Ali sam taj način je toliko vezan za prilike u pojedinoj grani privredne delatnosti da primena ovoga načina na globalni iznos ne bi dala ni ukupan pregled ni sliku u proseku. Zato je bolje naći prosek raznih količnika koji služe za određivanje finansijskih kredita kod pojedinih grana, uzimajući pri tome u obzir one grane privrede u kojima finansijski krediti u većoj meri premašuju prometne kredite i uporediti ih sa onim granama u kojima se zapaža obrnuti odnos, to jest u kojima

prometni krediti imaju prevagu nad finansijskim. Koeficienti najkrupnijih grana industrije jesu sledeći:

Šumska industrija	24.80
Rudarska i topionička	27.65
Metalurzijska	24.88
Proizvodnja električne struje	35.71
Hemijska industrija	43.79
Tekstilna industrija	46.13

Prosek između krajnjih koeficienata čini 45.46%, okruglo 45.50%. S obzirom na ovaj prosečni koeficient možemo proceniti kredite na sledeći način:

Kategorije privredne delatnosti	Ukupan isnos inostranih kredita	Finansijski inostrani krediti	Prometni inostrani krediti
Industrija drveta	516,125.235	234,836.660	231,288.575
Rudarska i topionička industrija	364,071.969	165,652.714	198,419.255
Cementno-bauksitna industrija	213,975.874	97,358.890	116,616.984
Metalurzijska industrija	256,013.544	116,486.142	139,527.402
Hemijska ind., destil. nafte i proizvodnja žigica	285,345.895	129,832.339	155,513.556
Tekstilna industrija	257,038.412	116,952.477	140,085.935
Kožna industrija	10,134.063	4,610.063	5,524.000
Konfekcija	43,765.237	19,913.182	23,852.055
Prehranbena industrija	77,711.128	35,358.563	42,352.565
Mlinska industrija	42,763.193	19,457.252	23,305.941
Proizvodnja električne struje	408,456.800	185,847.844	222,608.956
Poljoprivredna ind. i ostale grane	122,984.516	55,957.954	67,026.562
Hotelijerstvo	2,212.674	1,006.733	1,205.941
Transport	68,097.319	30,984.280	37,113.039
Trgovina	164,193.295	74,707.949	89,485.346
Kreditne ustanove	—	—	—
Osiguravajuće ustanove	—	—	—
Ukupno:	2.832,889.154	1.288,963.042	1.543,926.112

Pojmljivo je da su podaci navedeni u glavama posvećenim proučavanju pojedinih grana privredne delatnosti mnogo tačniji nego procena na osnovu jednog opšteg kriterijuma. Međutim, prednost ove procene je baš u tome što se do nje dolazi jednoređnim izračunavanjem. Treba primetiti da krediti za novčane zavode i osiguravajuće ustanove nisu podeljeni na finansijske i prometne, jer to ne odgovara nameni kredita koji je svojstven ovim granama privredne delatnosti.

Ukupna svota kredita kod svih vrsti akcionarskih društava (1418 preduzeća) iznosila je, prema stanju na dan 31-XII-1937 god., 11,150.2 miliona dinara, dok je ukupan iznos svih inostranih kredita 2,832.8 miliona dinara + 413.7 (poslednji iznos odnosi se na kredite, kojim su se koristili novčani zavodi), dakle ukupno 3,246.7 mi-

liona dinara, odnosno 29.11%. Finansijski krediti u užem smislu ove reči, iznose 1,288.9, odnosno 11.55%.

Ako uzmemo u obzir procenjene iznose učešća inostranog kapitala u glavnici i učešće u vidu finansijskih kredita, dobijamo procenu celokupnog iznosa inostranih investicija u našoj privredi, i to u oba oblika i u akcijama i u kreditu. To pokazuje tabela koja sleduje:

	Inostrani kapital u glavnici prema oceni	Finansijski krediti prema oceni	Ukupan inostrani kapital u oba oblika	%
Industrija drveta	72,993.307	234,836.660	307,829.967	6.73
Rudarska i topionička industrija	826,649.204	165,652.714	992,301.918	21.70
Cementno-bauksitna ind.	124,392.761	97,358.890	221,751.651	4.85
Metalurzijska industrija	130,475.536	116,486.142	246,961.678	5.40
Hemijska industrija, destil. nafte i proizvodnja žigica	543,191.861	129,832.339	673,024.200	14.72
Tekstilna industrija	40,146.318	116,952.477	157,098.795	3.43
Kožna industrija		4,610.053	4,610.063	0.10
Konfekcija	42,275.290	19,913.182	62,188.472	1.33
Prehrambena industrija	52,007.731	35,358.563	87,366.294	1.91
Mlinska industrija	3,649.664	19,457.252	23,106.916	0.53
Proizvodnja elek. struje	756,393.145	185,847.844	942,240.989	20.61
Poljoprivredna industrija i ostale grane	18,552.529	55,957.954	74,510.483	1.62
Hotelijerstvo	6,082.774	1,006.733	7,089.507	0.16
Transport	318,811.953	30,984.280	349,796.233	7.65
Trgovina	42,883.567	74,707.949	117,591.516	2.57
Kreditne ustanove	262,167.628	—	262,167.628	5.73
Osiguravajuće ustanove	41,667.012	—	41,667.012	0.96
Ukupno:	3.282,340.280	1.288,963.042	4.571,303.322	100.00

Poslednja kolona navedene tabele ističe udeo svake grane privredne delatnosti prema ukupnoj svoti investicija inostranog kapitala. Rudarsko-topionička industrija i proizvodnja električne struje apsorbuju skoro 43% od ukupnog iznosa inostranog kapitala, to jest ovaj kapital traži najviše plasmana u tako zvane „osnovne“ grane proizvodnje. Na drugo mesto dolazi hemijska industrija sa 1/6 od ukupnog iznosa.

Poređenje sa podacima iz 1934/1935 god.

Poređenje ovih konačnih rezultata sa rezultatima iznetih u knjizi jednog od pisaca ovih redova,*) koji su zasnovani na podacima 1934/35 god. pokazuje sledeće:

	1934/5	1937
Inostrani kapital u glavnici	2.615,998.116	3.282,340.280
Inostrani kapital u vidu kredita	3.599,744.780	2.832,889.154
Ukupno:	6.215,742.896	6.115,229.434

*) Vidi V. Rosenberg: „Inostrani kapital u jugoslovenskoj privredi“ — Beograd 1937, str. 91. —

Učešće inostranog kapitala u glavnici uzeto prema oceni pokazuje njegov porast za 666.4 mil. din., dok je prema prijavljenom delu (2,387.0) manje od iznosa iz 1934/35 god. za 228.9 mil. dinara. Ukupan se iznos glavnice svih preduzeća u razmaku 1934—1937 god. nalazio skoro u stagnaciji*).

Pomenuta razlika može biti posledica ili stvarnog kretanja inostranog kapitala ili primene različitih načina izračunavanja. Metoda koja je primenjena u ovoj studiji tačnije i preciznije izdvaja deo inostranog kapitala iz iznosa ukupne glavnice, nego što je to bio slučaj prilikom obrade podataka za knjigu V. Rosenberga „Inostrani kapital u jugoslovenskoj privredi“.

Mada bi primena nove metode morala dovesti do manjeg iznosa od onoga koji bi se dobio primenom stare metode, — ipak se kao rezultat javlja veći iznos glavnice. To dokazuje da se inostrani kapital, u ovom razmaku vremena, stvarno povećao.

Iznos kredita smanjio se za 766.9 miliona dinara što je u skladu sa pravcem kretanja svih kredita (1934 god. — 11,412.0 mil. din., u 1935 god. smanjen za 526.2 mil. din., 1936 god. za 426.5 mil. din., 1937 god. za 261.8 mil. din.). Mnogobrojne smetnje koje stoje na putu međunarodnih kreditnih odnosa moraju više pritiskivati inostrane kredite od ovozemnih. Nije nikakvo čudo, da veće traženje kredita u vezi sa privrednim oživljenjem ne pada na sektor inostranih kredita već se ostvaruje pomoću ovozemnih poverilaca.

Na kraju krajeva ukupna svota inostranih investicija koja se zapaža u 1937 godini sačinjava 98.39% od iste svote izračunate na osnovu podataka iz 1934/35 godine.

Na završetku proučavanja inostranog kapitala nedostaje podela kredita prema nacionalnom poreklu i, obzirom na dobivene rezultate, ista takva podela celokupnog iznosa inostranih investicija (6,115.3 mil. din.). Ova je podela mogla biti učinjena na osnovu podataka iz 1934/35 god., jer su tada za izvesan broj preduzeća postojali naročiti podaci dobijeni putem specijalne ankete. Pošto nije toga bilo u ovom slučaju, to je podela kredita prema nacionalnom poreklu postala apsolutno neizvodljiva.

Cela ova studija o proučavanju finansiranja jugoslovenske privrede zasniva se, ukoliko se to tiče njenog izraza u brojkama, ne na apsolutnom tačnom već na približno i relativno tačnom materijalu. I pod pretpostavkom da postoje potpuno idealni uslovi za prikupljanje podataka i za njihovu obradu, ipak se i tada ne bi mogla da odstrani relativnost koja se javlja usled promena koje, sasvim prirodno, nastaju u toku vremena.

Koristeći se analogijom iz matematičkih pojmova može se tvrditi da slika mora biti tačna u smislu njenog algebarskog a ne aritmetičkog izraza.

*) U 1934 god. glavnica je iznosila 7,381.4 miliona dinara, u 1935 godini povećala je se za 25.4 miliona dinara, u 1936 godini za 54.8 miliona dinara prema iznosu 1934 god., a u 1937 godini smanjila se prema istom iznosu za 11.9 miliona dinara. — Vidi V. Rozenberg: „Jugoslovenski akcijski kapital“ „Jugoslovenski Ekonomist“ 1939 br. 6 str. 449.

Ova „relativna tačnost“ materijala niukoliko ne umanjuje naučni značaj zaključaka iznetih u ovoj studiji. Pisci su iskoristili ovaj materijal ukoliko je to bilo u njihovoj moći, — ali prikupljeni podaci, sami po sebi, predstavljaju osnovu i za njihovo dalje obrađivanje u pogledu rešavanja raznih nacionalno-privrednih, finansijskih i privredno-političkih problema. Može se tvrditi da ova „relativna tačnost“ materijala, u navedenom smislu, niukoliko ne smeta objektivnoj vrednosti onih zaključaka koje će, na osnovu iznetih podataka, doneti lica čije naučno ili publicističko interesovanje spada u krug pitanja razrađenih u ovom delu.

Registar firmi

[po originalnim imenima bez transkripcije]

A.

A. D. Kanala Kralja Petra I: 19, 206, 214.
Adria bauksit: 120.
A. E. G. Union, Beč: 86.
A. E. G. Union za elektriku, Zagreb: 86.
„Aeropot“, Društvo za vazd. saobraćaj: 19, 215, 216.
Aeterna: 202.
A. Fridman: 202.
Aga Ruše, jug. tvor. hem. izdelkov, Ruše: 85.
A. G. B. tkanine, Zagreb: 87.
A. G. Dynamit Nobel, Bratislava: 164, 165.
Agencija Avala A. D.: 20, 21.
A. G. für chemische Industrie, Beč: 166.
Air France: 83, 215, 216.
Aktienbolaget Alfa Separator, Stockholm: 87.
Aktiengesellschaft, vormals Skodawerke, Pilsen: 86.
Akcijska družba za hem. industriju: 83, 166.
Ala Littoria, italijanska vazd. kompanija: 215.
Alatini Mines Limited: 83, 99, 111.
Alfa Separatori, Zagreb: 87.
Allgemeine Bodenkreditanstalt, Beč: 150.
Allgemeine Depoziten A. G., Cirihi: 185.
Allgemeine Elektrizitäts Ges. — A. E. G. — Berlin: 86, 156.
Allman Svenska Electriska Aktienbolaget — Aseo —: 128.

Alpinen Montangesellschaft 152.
Alti forni ed Asziaierie della Venezia Sinlia: 150.
Aluminium Limited: 112, 120.
Amerikan.-Jugosl. električno društvo: 83, 129.
Amerikansko skladište cipela, Zagreb: 202.
Amstel Bank, Amsterdam: 52.
Anglo-Austrijska banka: 66, 197.
Anglo-čehoslov. i Praška Kred. Banka: 31, 38, 54, 197.
Anton Juergens Fereenigde Fabriken, Rotterdam: 173.
Asiatik Petroleum: 175.
Asiatic Petrol C-ny, London: 85.
Assicurazioni Generali: 32.
Astra A. D., Beograd: 174, 175.
Astra Romana: 175.
Austro Hrvatsische Dampfschiffahrt A. G., Aleksandrovo: 211.
Automatski mlin Balkan, Skoplje: 47.

B.

Banatski mlin, Velika Kikinda: 185.
Banatsko Električno D. D.: 129.
Banca Commerciale Italiana, Milano: 30.
Banca Gajret, Sarajevo: 141.
Banque de l'Union Parisienne: 30.
Banque de Paris et des Pays Bas, Paris: 30, 103, 110, 142.
Banque des Pays de l'Europe Centrale vidi Zentraleuropäische Länderbank.
Banque des pays du Nord, Paris: 30.
Banque Nationale de Crédit: 167.

Banque Parisienne: 103, 109.
 Baseler Schtickgarn Farberei, Basel: 198.
 Baseler Handels Bank: 29, 30, 31.
 Bata A. G., Zlin: 86.
 Bata, Jugosl. tvor. gume i obuće, Borovo: 59, 86, 203, 204, 205, 222.
 Batafsche Petroleum Maatschappij: 175.
 Bauxit Trust, Cirihi: 52, 112, 120.
 Beogradska Zadruga: 37, 47, 214, 224, 225.
 Beogradska tekstilna industrija: 59, 197, 199.
 Beogradska trgovačka banka: 25, 225.
 Beočinska fabrika cementa: 11, 49, 52, 59, 118, 120.
 Bernigwerke, Marburg: 168.
 Beschina Gold Mines Limited: 83, 100, 112.
 Bitumen D. D., Zagreb: 17, 51, 113.
 Blancart et Co. Cirihi: 118, 142.
 Borski rudnici vidi Francusko društvo.
 Bosanska ind. i trg. banka: 153.
 Bosanska industrija šećera i žeste D. D., Usora: 48, 181.
 Bosansko D. D. za elektrinu, Jajce: 131, 160, 165, 167, 171.
 Bosansko D. D. za iskorišćavanje drveta: 143.
 Braničevo, Požarevac: 129.
 Brevillier Urban A. G., Beč: 153.
 Brodarsko Bagersko A. D. 214, 215.
 Brodarstvo Zavadžil i Brzaković: 215.
 Erodarstvo Prometne banke: 215.
 Brown Boveri et Co. A. G., Baden: 86, 156.

C.

Carbid Werk Deutsch Matrei, Beč: 165.
 Celofan A. D., Beograd: 205.
 Cement A. D.: 59, 119.
 Cementia Holding, Cirihi: 52, 118, 120.
 Cementna fabrika Kroatija: 52, 59, 118.
 Centrala industrij. korporacija: 10, 75, 97, 144, 176, 189.

Central Gas und Elektrizitäts A. G. Budimpešta: 131.
 Central Mining Corporation, London: 111.
 Chantiers de la Loire, Paris: 213.
 Charbonnages d'Alexinatz S. A., Bruxelles vidi Rudnici uglja.
 Chemical Wood Industries, London: 169.
 Cigljana Karlovac: 47.
 Cigljana u Novom Sadu: 47.
 Cinkarna D. D., Gaberija: 17.
 Colonial Likörfabrik: 186.
 Compagnie Européenne de part. ind. — C. E. P. J. — Monako: 151.
 Compagnie Inter. vidi Medjunarodno društvo vagona za spavanje.
 Compagnie française des mines de Bor, Paris vidi Francusko dr. Borskih rudnika.
 Compagnie Française des Mines d'or du Pek vidi Francusko društvo rudnika zlata u Peku.
 Continentale Bank, Beč: 186.
 Corn Products Refining Co. New York: 186.
 Crédit Lyonnais: 103, 110.
 Crvenka, industrija šećera: 180, 181.

D.

Dampfschiffahrts A. G. Dalmatia, Split: 211.
 Dampfschiffahrts A. G. Oceania, Trst: 211.
 Dänisch -Oesterreichische Margarinerwerke: 186.
 Darier et Cie: 110.
 D. D. za eksploataciju drva: 52, 143.
 D. D. za elektr. prom. i ind. preduzeća, Zemun: 129.
 D. D. za preradu kukuruza, Pančevo: 186.
 D. D. za promet kovinama Cugmajer i Gruber, Zagreb: 86, 152.
 D. D. za promet S. K. F., Zagreb 87.
 Devizna Direkcija Narodne banke: 92, 93.
 Delka, Beč: 202.
 Deonička pivara, Sarajevo: 55.

Destilacija drva vidi Jugoslov. destil. drva.
Deutsche Bank: 30.
Deutsche Erdöl A. G., Vice: 114.
Direkcija državnih svilara: 191.
Direkcija rečne plovidbe: 19.
Diskontna banka, Graz: 66.
Diskontna banka, Zadar: 103, 113.
D. L. H., nemačka vazduhopl. kompanija: 215.
Domaća banka, Beograd: 126.
Domaća tvor. prediva i tkanja pamuka, Duga Resa: 198, 199.
Dom, za drvene gradnje: 142.
Donau Allgemeine Versicherungsgesellschaft, Beč: 85.
Drah, industrija drva D. D., Zagreb: 142.
Drava D. D. za proizvodnju žižica, Osijek: 18, 170, 171.
Dr. Vander, Zagreb: 85, 168.
Dr. Wander, Bern: 85, 168.
Dresdnerbank: 31.
Državna klasna lutrija: 13.
Državna fabrika aviona, Kraljevo: 14, 15, 16, 153.
Državna fabrika šećera, Šabac: 16.
Državna hipotekarna banka: 13, 16, 18, 19, 32, 37, 42, 149, 212, 219.
Državna štamparija, Beograd: 15.
Državna štamparija, Sarajevo: 15.
Državne željeznice: 13, 14.
Državni Grand Hotel, Jajce: 17.
Državni zavod za proizvodnju veter. cepiva i lekova: 17.
Državni hotel u Vranjskoj Banji: 47.
Državno imanje Belje: 14, 15.
Državno imanje, Topolovac: 14, 15.
Drina Mines Limited: 83, 100, 111.
Društvo za ind. i trg. drvetom, Ditad: 143, 169.
Društvo za ribogojstvo: 52.
Drvorezbarska tvornica D. D., Vrbovsko: 170, 171.
Dubrava A. D., Beograd: 109.
Dubrovačka plovidba: 211, 212
Dubrovačko kup. i hot., Kupari: 83.
Dugoselo, industr. drva: 142.
Dunav, Zagreb: 85.

Dunavsko automobilsko društvo A. D.: 215.
Dunavski kreditni zavod, Beograd: 102.
Durmitor D. D.: 141.
Dynamit A. G. vormals Alfred Nobel et Co, Hamburg: 164.

E

Eisen Handels und Industrie A. G. Greinitz, Grad: 87.
Eksportna zajednica nemačkih aut. fabrika: 83.
Elektrana na Krki: 15.
Električna pilana i mlin: 142.
Električna centrala Fala: 42, 130.
Električno društvo Vojvodina: 129.
Električno Stajersko društvo: 130.
Electro Invest, Stokholm: 31, 128, 129.
Elektro Makiš A. D., Beograd: 123, 131, 132.
Elin A. G. für elektrische Industrie, Beč: 86, 156.
Elin. jugosl. dr. za elektr. ind., Zagreb: 86, 156.
Ellerman et Wilson Lines: 83, 211.
Englesko-Jug. destil. drva vidi Jugoslovenska destilacija drva.
Erste Galizische Amoniak Soda Fabrik: 166.
Erste und Allgemeine Assecurance Ges., Budimpešta: 32.
Eskontna i menjačka banka, Budimpešta: 181.
Europäische Güter und Reisegepäck Versicherungs A. G., Prag: 85.
Evropsko A. D. za osiguranje robe: 85.
Evropsko rudarsko društvo A. D. vidi The Central European.

F

Fabrika aluminiuma A. D., Beograd: 120, 167.
Fabrika vagona A. D., Kruševac: 47.
Fabrika za predenje i tkanje, Niš: 47.
Fabrika eksploziva, Bratislava: 164.

Fabrika Klotilda, Subotica: 165.
 Fabrika leda i slada, Skoplje: 47.
 Fabrika obuće Peko: 202.
 Fabrika tanina firme Gutman: 168.
 Fabr. Aer. i hidroav. Zmaj: 152, 153, 154.
 Fabrika celuloze, Drvar: 18, 141.
 Fabrika šećera na Čukarici: 178, 180.
 Farberei Weidmann Thawil: 198.
 Favorit, fabrika cikoriije: 152.
 Federal Water Service Corporation, New York: 129.
 Felten und Guillaume, Beč: 152.
 Fiat, Zagreb: 86.
 Fiat, societa anonyma, Torino: 86.
 Filipš jugoslovensko A. D., Beograd: 86, 156.
 Fonsijer, Budimpešta: 85.
 Frances Canal Company: 19.
 Franco Rumen: 215.
 Francusko Društvo Borskih rudnika: 75, 83, 99, 108, 109, 112, 166.
 Francusko društvo rudnika zlata u Peku: 83, 100, 110.
 Francusko-Srpska banka: 30, 38, 118.
 Francusko-srpska ind. cementa i uglja: 115, 118.
 Franslavia, S. A. Luksemburg: 112.
 Fr. Vošnjak i sinovi D. D., Šoštanj: 201.
 Fridrich Krup, Essen: 151.
 Fuše i Karel vidi Društvo za ind. i trg. drvetom.

G

Ganc und Co, Budimpešta: 87.
 General Mining and Finance Corporation: 175.
 Generalna banka za električ. ind.: 130.
 Georg Zugmayer und Söhne, Beč: 86, 152.
 Geverkschaft Elverat, Hanover: 114.
 GmbH. Palma Kautschuk, Beč: 87.
 Gornjobačko Udruženje paromlina, Subotica: 185.
 Gospodarska industrija, Zagreb: 185.
 Građanska Steđionica, Duruvar: 139.

Građnic, industrija željeza, željezara Muta: 87, 152.

H

Hemikos, fabrika hem. proizvoda: 17.
 Herman i Polak, Zagreb: 198.
 Hotel Bristol: 47.
 Hotel Srpski Kralj: 47.
 Hrv. trg. banka i šted.: 118.
 Hrvatske Dampfschiffahrts A. G., Senj: 211.
 Hrvatska banka D. D.: 30, 37, 118.
 Hrvatska eskontna banka: 18, 66.
 Hrvatska poljodjelska banka: 25, 47, 53, 138.
 Hrvatski opći vjeresijski zavod, Zagreb: 185.
 Hrvatsko rudarsko, Zagreb: 113.
 Hrvatska sveopća kreditna banka D. D.: 25, 30, 37, 52, 85, 102, 138, 180, 195, 215.
 Hromaseo A. D., Skoplje: 113.
 Hromni rudnici Ljuboten: 17, 111.
 Hromni rudnici M. Aseo, Skoplje: 113.
 Hromos, jug. tvorn. hem. proizvoda: 172.

I

Ignaz Deutsch und Sohn, Budimpešta: 142.
 I. G. Farbenindustrie: 109, 171.
 i G. White Companies: 129, 130.
 Ikarus D. D., Zemun: 153, 154.
 Impregnacija drva, Karlovac: 142, 170.
 Industrija aeroplanskih motora A. D., Rakovica: 18, 153.
 Industrija gvožđa, Zenica: 42, 149.
 Industrie A. G. Greinitz, Grac: 153.
 Industrijska kreditna banka: 47.
 Institut za vunu u Topčideru: 191.
 Interkontinentale Karo i Jelinek, Zagreb: 88.
 Interkontinentale Oesterreichische A. G., Beč: 88.
 International Public Service Corporation, New York: 129.
 International Standard Electric Corporation New York: 86.

Ipoil D. D., Osijek: 174, 175.
Istočno društvo za proizvodnju acetilena: 83, 166.
Izis, Zagreb: 168.
Izvozna banka: 25, 37, 54, 148, 185.

J.

Jadranska plovdba: 211, 212.
Jadransko anonimno dr. Cement portland: 83, 119.
Jadransko brodogradilište, Split, Kraljevica: 213.
Jadransko-podunavska banka: 25, 38, 48, 49, 54, 66, 138, 139, 148, 150, 214, 225.
Jadransko-primorski bauksit D. D., Split: 112.
Japy Frères, Paris: 153.
Jasenica A. D.: 151, 152.
Jeklarna grofa Turnskog — Guštanj Ravne: 149, 150.
Jelica A. D., Čačak: 131, 132.
Jugo-češka, Kranj: 59, 197, 199.
Jugo-metal, prvo Jug. dr. met. proizvoda: 151.
Jugo-Petrol A. D., Beograd: 114.
Jugoslovenska banka: 26, 31, 38, 48, 126, 132, 138, 139, 148, 152, 181, 195, 215.
Jugoslovenska celuloza: 16.
Jugoslovenska destilacija drva, Teslić: 18, 169.
Jugoslovenska industrijska banka u likvidaciji, Split: 103.
Jugosl. tvorn. za impreg. lesa Guido Ridgers, Hoče: 170.
Jugoslovenska tvornica Solvaj, Lukovac: 85, 165, 166.
Jugoslovenska Udružena banka: 25, 28, 29, 38, 48, 49, 50, 51, 118, 138, 139, 148, 150, 163, 169, 185, 225.
Jugoslovenska Šted. zadruga, Split: 103, 120.
Jugoslovenske Riko tvornice, Zagreb: 87, 197.
Jugoslovenske tekstilne tvornice Mautner: 197, 198, 199.
Jugoslovenske združene tvornice acetilena i oksigena: 165.
Jugoslovenski Ganz, Beograd: 86.
Jugoslovenski Erikson, Beograd: 86.

Jugoslovenski Feniks: 224, 225.
Jugosl. film Warner Brothers First National, Zagreb: 88.
Jugoslovenski kreditni zavod: 37.
Jugoslovenski Lojd: 212.
Jugoslovenski serum: 168.
Jugoslovenski Čelik A. D.: 15, 18, 19, 20, 59, 149, 167.
Jugoslovenski Šel, Zagreb: 85, 174, 175, 222.
Jugoslovenski Šiht — Lever — Zagreb: 85, 173.
Jugoslovensko A. E. G. Električno, Beograd: 86.
Jugoslovensko Bates, Zagreb: 88.
Jugoslovensko D. D. za plin i munjinu, Osijek: 131.
Jugosl. dr. avion. mot. Hispano-Suica, Zemun: 86, 153.
Jugoslovensko društvo Englebert, Beograd: 87.
Jugoslovensko društvo žižica, Beograd: 170, 171.
Jugoslovensko električno Braun Boveri, Beograd: 86.
Jugoslovensko istraživačko A. D., Beograd: 113.
Jugoslovensko Schoeller Bleckman Phoenix — čelik, Zagreb: 87.
Jugoslovensko Simens, Zagreb: 86.
Jugoslovensko Standard Vakum Oil Komp., Zagreb: 85, 174, 175, 222.
Jugoslovensko Standard Elektrik A. D., Beograd: 86.
Jugo-tanin, Sevnica: 168, 169.
Jugoškoda, Beograd: 86.
Južno-madarska industrija šećera: 181.
Julio Majnl, Zagreb: 87, 186, 222.
Julius Mejnl, Beč: 87, 186.

K.

Kabel Poljski A. G.: 153.
Kaen Nettlefolds, Birmingham: 153.
Kafa Hag, Zagreb: 87, 186.
Kaffee Hag A. G., Feldmeilen: 87, 186.
Kalna A. D., Beograd: 112.
Kamenolom bazalta: 47.
Karel i Fuše: 143.

Karl Greinitz: 152.
 Karl Mez und Söhne, Freiburg: 87.
 Kaufman i dr., Slavonski Brod: 150.
 Kaštel, Zagreb: 168.
 Kemika, Zagreb: 168.
 Kistenschiffahrt, GmbH, Dubrovnik: 211.
 Klanica u Velikoj Plani: 47.
 Kohlenindustrie — Verein, Beč: 113.
 Kölnische Rückversicherung Gesellschaft: 32.
 Königl Ungarische Eisen, Stahl und Maschinenfabrik, Budimpešta: 32.
 Konink. Schell, holandsko-engleski koncern: 175.
 Kontinentalno bauksitno, Zagreb: 52, 112.
 Koncern Kreuger and Toll A. B.: 170.
 Koncern Ofa: 141, 142.
 Koncern ratne industrije Šnajder: 30.
 Koncern Stiasni, Brno: 197.
 Koncern Tarni: 167.
 Kopaonik Mines Limited: 83, 100, 111.
 Kostajnička štedionica: 47.
 Kožna industrija Petovija: 53.
 Kranjska ind. družba: 59, 149, 150.
 Kraft und Licht A. G., Bazel: 130.
 Kreditanstalt vidi Oesterreichische Kreditanstalt.
 Kreditni zavod za trg. i ind. Ljubljana: 37, 53, 54, 66, 148, 150, 163, 165, 195, 225.
 Kriegsmetallgesellschaft: 108.
 Kristal, tovarna oglekala, Maribor: 54.
 Krivaja D. D.: 76, 140, 143.
 Krndija, gospodarska i šum. ind. D. D., Zagreb: 142.
 Kroatija vidi Cementna.
 Kutjevo, industrija drva: 142.

L.

La Dalmatienne: 83, 128, 131, 160, 161, 166, 167, 229.
 Lavocat et Co Nesles, Pas de Calais: 83, 118.
 Lanena industrija D. D., Osijek: 48.

Lares, rumunska vazduhopl. kompanija: 215.
 Lee Higgins and Co, New-York: 170.
 Leskovačka privredna banka: 47.
 Leskovačka centralna banka: 47.
 Leskovačko električno društvo: 128, 129.
 Les tissus A. G. B., Société holding, Luksemburg: 87.
 Lever Brothers Port Sunlight: 173.
 Lisanski rudnici A. D., Beograd: 112.
 Ludwig Marx, Gaaden bei Müding: 172.

Lj.

Ljubljanska banka: 195.
 Ljubljanska kreditna banka: 26, 38, 47, 48, 53, 54, 148, 153.
 Ljudevit Marks, tvornice laka: 172.

M.

Madarska komercijalna banka: 180.
 Madarska kreditna banka: 180.
 Madarska sveopća kreditna banka, Budimpešta: 30, 52, 85, 142.
 Magyar Altalanos Hitelbank vidi Madarska sveopća kredit. banka.
 Magnezit Mining: 83, 100, 112.
 Magnezit Sumadija A. D.: 109.
 Maison Solvay et Cie, Bruxelles: 105, 166.
 Majstor A. D., Beograd: 205.
 Manufactures des glaces et produits chimiques de Saint Gobain, Chayny et Cireu, S. A., Paris: 121.
 Mariborska industrija svile: 198.
 Marijan, Split: 213, 214.
 Mautner, jug. tekstil. tvor., Zagreb: 87.
 Mec, jugoslovensko D. D., Zagreb: 87, 198.
 Medumursko petrolejsko D. D., Zagreb: 17, 113.
 Medunarodno društvo vagona za spavanje: 83, 216.
 Merkur banka: 31.
 Metan D. D., Zagreb: 51, 113.
 Mirna D. D., Zagreb: 110.

Mitteleuropäische Wirtschaftstag, Berlin 2 112.
Montania A. D., Beograd: 112.
Moravska zadruha za kred. i šted., Aleksandrovac: 47.
Moster, tvornica laka i boja D. D., Zagreb: 171.
Motvoz in platno, Grosuplje: 53.
Mundus Allegemeine Handels und Industrie A. G., Beč: 88.

N.

Narodna banka: 24, 34, 37, 42, 43, 65, 66, 69, 75, 77, 109, 189.
Narodna štedionica, Križevci: 47.
Narodna šumska industrija: 142.
Narodni mlin, Zagreb: 185.
Natron Papier Industrie A. G., Beč: 88.
Našička građanska štedionica: 139.
Našička tvornica tanina i paropila: 142, 168, 169, 170.
Našički koncern: 141.
Nebojša A. D., Beograd: 205.
Nemačko industrijsko društvo: 180.
Nestor A. D., Beograd: 154.
Neuschlosche Naschicer Taninfabrik: 141, 142, 168.
Niederösterreichische Escompt Gesellschaft: 113, 149, 152, 165, 167.
Nihag, Zagreb: 169.
Novo Brdo Mines Limited: 83, 99, 111.
Novosadska fabrika kabela: 153.
Novosadska fabrika šrafova i gvozdena roba: 153.
Novosadsko električno društvo: 129.
N. V. Algoma Mij. voor Handel en Industrie, Amsterdam: 113.
N. V. Philips, Eindhoven: 156.

O.

Oceania D. D.: 212.
Odeljenje za ekonom. izučavanja Narodne banke: 121, 134, 171, 172, 200, 214.
Oesterreichische Georg Schicht A. G.: 85, 173.
Oesterreichische Industrie Credit: 131, 165.

Oesterreichische Kreditanstalt: 28, 29, 30, 34, 55, 71, 72, 131, 142, 143, 150, 151, 156, 165, 167.
Oesterreichische Stickstoffwerke: 165.
Omnium Financier Immob. et Comm., Paris: 110.
Opšta trgovinska banka: 148.
Opšte Jugoslovensko bankarsko društvo A. D.: 29, 31, 32, 37, 54, 55, 85, 138, 139, 143, 148, 163.
Osiguravajuće društvo Sava: 55.
Osiječka lijevaonica železa: 48, 152.
Otomanska banka: 119.

P.

Palma Kaučuk, Zagreb: 87.
Panonija, petrolejsko A. D., Beograd: 114.
Pančevačka kreditna banka: 186.
Pančevački parni mlin: 185.
Papirles, trgovina drvom: 53.
Parna pivara Kren i Stanković, Čačak: 182.
Parna pivara, Leskovac: 47.
Parna pivara M. Kosovljanin, Jagodina: 55.
Pechmajou et Co, fran.-srp. stovarište: 83, 186.
Phoenix Oil Products: 175.
Penjarojsko rud. i met. društvo: 83, 100, 109, 111.
Pivovarna i fabrika testa, Delibašino Selo: 182.
Pionir: 51.
Pirson i Ko., holandska bank. radnja: 52.
Podravina D. D. za kol. i parc.: 142.
Podrinska Zemljorad. banka, Šabac: 47.
Podrinski udruženi rudnici: 83, 100, 111.
Poldihütte, Prag: 86.
Poldičelik, Beograd: 86.
Poštanska štedionica: 13, 32, 42.
Poštansko-telegrafske-telefonske ustanove: 13, 14.
Praštediona vidi Prva Hrvatska štedionica.
Prva bos.-here. tvornica šibica D. D., Dolac: 170, 171.

Prva jugosl. tvornica svile, Osijek: 198.

Prva Hrvatska obrtna banka: 31.

Prva Hrvatska štedionica: 24, 25, 38, 47, 48, 49, 51, 52, 66, 102, 113, 118, 126, 138, 139, 148, 150, 151, 163, 169, 185, 214, 225.

Prva Jug. fabrika vagona, strojeva i mostova: 42, 150, 151.

Prva meh. fabr. stakla za prozore, Pančevo: 121.

Prva srpska fabr. aeroplana Živ. Rogožarski: 153, 154.

Prvi osječki mlin na valjke: 185.

Prvo hrv. slav. D. D. za ind. šećera, Osijek: 48, 181.

Prvo Jug. društvo za hem. ind. Zorka: 165, 166.

Prvo povlašćeno Dunavsko parobrodsko društvo: 83.

Predionica i tkaonica D. D., Maribor: 198.

Preduzeća Teokarevića, Paraćin: 198, 199.

Preduzeća Vikers, London: 150.

Preduzeće Ljudevita Marksa vidi Ljudevit Marks.

Prekumrska banka, Murska Sobota: 47.

Prekumrska tiskara: 47.

Preussische Bergwerk und Hütten A. G., Hanover: 114.

Privilegovana Agrarna banka: 21, 22, 32.

Privilegovana industrijska banka: 43.

Privilegovana sveopća prometna banka, Beč: 66.

Privilegovano A. D. državnih fabrika svile: 21, 191.

Privilegovano A. D. za silose: 19, 20, 21.

Prizad A. D., Beograd: 10, 21, 220, 228.

Primorska industrija drva D. D., Zagreb: 143.

Prodajna centrala za šećer: 16.

Froizvodnja hem. izdelkov, Hrasnik: 59.

Prometna banka: 38, 47, 54, 102, 148, 225.

Prometni zavod za premog: 148.

Pruga, Zagreb: 48.

Putnik A. D., Beograd: 19, 21, 215, 216.

R.

Radio A. D., Beograd: 14.

Radio A. D., Zagreb: 14.

Rajnhold, Fliger i Beking, fabrika lakova, Beograd: 85, 172.

Ragusaer Schiffahrts Konsortien: 211.

Rajlska fabrika cementa: 59, 118.

Rave, Zagreb: 168.

Reinhold, Flügger und Boecking, Beč—Hamburg: 85, 172.

Režička fabrika čelika: 150, 151.

Āibarska banja: 47.

Rico Werke A. G., Prag: 87, 197.

Richter und Co vidi Rico Werke.

R. K. Turčiča sinovi D. D. za šum. ind., Zagreb: 142.

Robert Hankar Solvaj, Brisel: 85.

Rosija Fonsijer: 85.

Rudarska zajednica Bosna: 15.

Rudokop A. D. vidi Jugo-Petrol A. D.

Rud. Vargijevac i Makin: 47.

Rudnik željeza Ljubija: 15, 18, 149.

Rudnik i željezara Store: 149.

Rudnik Kostolac D. Vajfert: 110.

Rudnici uglja, bezimeno društvo: 83, 99, 112.

Rudnici uglja, Zenica, Breza: 18, 149.

Rudnici Zrinjske Gore u Bešincima: 149.

S.

S. A. Comercio Cementi Portland, Trst: 119.

Sana: 51.

Saponia D. D.: 173.

Sarajevski paromlin: 185.

Sartid, srp. akc. rud. top. ind. dr.: 42, 150, 151.

Sava A. D. parobrodarsko društvo, Beograd: 214.

Sevez novč. i osig. zavoda: 36.

Seidenkonzern Bujatte: 198.

Seidenweberei Karl Thoma, Landskron: 198.

Selection Trust, London: 111.

- Senčanski mlin na valjke: 185.
 Senčansko industr. preduzeće: 129.
 Siemens Halske, Berlin: 86, 156.
 Sijera D. D.: 143.
 S. H. Gutman D. D., Belišće: 143, 168, 169.
 Silos A. D. vidi Privilegovano A. D. za silose.
 Singer, šivaće mašine: 84.
 Sjedinjene tvornice stakla, Zagreb: 121.
 Slaveks, D. D., Zagreb: 55, 142, 143.
 Slavonska banka, Zagreb: 17.
 Slavija, društvo za industriju drva: 142.
 Slatkor, zadr. s. ogr. jem.: 53.
 Slavija osiguravajuća banka: 53.
 Slavonija, za šum. ind. 150.
 Slavonsko trg. društvo ugljena: 150.
 Slišane A. D.: 110.
 Smederevska Kred. banka: 47.
 Snaga i svetlost A. D.: 84, 130, 131.
 Socony Vacuum Oil Company, New-York: 85.
 Socony vidi Standard Oil.
 Societa Anonyma di part. ed affari fin., Lugano: 31.
 Societa Cementi Istriana iz Pola: 119.
 Societa an. cemento Portland Dell Adriatico, Bergamo: 119.
 Societa Commercio Carboni M. Promina: 113.
 Soliéte Anonyme des Minerais et Métaux: 109.
 Société Anonyme des Redevances Minières et de Participations: 109.
 Société An. de Hauts fourneaux, Mines et Forêts de Croatie, Bruxelles: 112.
 Société Générale de Belgique, Bruxelles: 29, 30, 31, 32.
 Société Générale de la Dynamite: 164.
 Société Générale de Mines et Cultures, Paris: 110.
 Société des Moteurs Gnome et Rhone, Paris: 153.
 Société Engelbert et Cie, Luttich: 87.
 Société Lyonnaise de Dépôt et de Crédit. Industriel: 103.
 Société Lorraine des anciens établis. des Dietrich et Co, Linevil: 151.
 Société Minière et Met. de Penarroya, Paris vidi Penjarojsko.
 Société Mirabaud, Puerari et Cie: 108.
 Société orientale d'oxygène et d'acetylène dissous, Paris: 166.
 Société Française des phosphates tunisiens: 167.
 Société Française des forces hydro-électriques de la Dalmatie (Sef-fhyed), Paris vidi La Dalmatienne.
 Société Française d'étude et d'entreprises: 108, 119.
 Société Française Hispano Suiza, Bois de Colombes: 86, 153.
 Soko: 222.
 Splošna stavbna družba, Maribor: 47, 53, 151, 153.
 Srpska banka D. D., Zagreb: 26, 38, 47, 48, 49, 54, 138, 148, 150, 163, 225.
 Srpska centr. priv. banka D. D., Sarajevo: 26.
 Srpska fabrika stakla, Paraćin: 121.
 Srpska trgovačka banka, Beograd: 17.
 Srpsko brogarsko društvo, Beograd: 19, 20, 214, 215.
 Srpsko-Češka ind. šećera, Čuprija: 55, 180.
 Standard Oil, Jersey, Njujork, Indiana, California: 175.
 Steg, povlašćeno Austro-Ugar. dr. držav. želj.: 150, 151.
 Stora, tovarna zavese, Ljubljana: 54.
 Strojna tovarna in livarna, Ljubljana: 48.
 Strugara Makiš: 47.
 Subotička elektr. želj. i osvet.: 129.
 Sufid, italijansko društvo: 167.
 Suhomesnata i mlinska ind., Sid: 186.
 Svenska Aktienbolaget Gasaccumulator, Štokholm: 85, 165.
 Svenska Kugellager Fabriken, Geteborg: 87.

Swenska Tandstiks Aktienbolaget
(Stab): 170, 171.

Š, Sch, St

Šećerana Bačka: 49, 52, 180, 181.
Šećerana Crvenka: 55.
Šenker i Ko., Beograd: 88.
Šešir, Škofija Loka vidi Tovarna.
Šibenička okružna banka: 47.
Šumadijska kreditna banka, Aran-
delovac: 47.
Šumsko D. D. Moslavina Popovača:
143.
Šumsko ind. pred. Dobričin — Dr-
var „Šipad“: 16, 18, 140, 141, 149.
Švajcarska željeznička banka, Bazel:
130.
Švajcarsko društvo za elektricitet i
vuču: 130.
Schenker-konzern Schenker Unter-
nehmung Holding A. G., Beč: 88.
Schoeller Bleckmann Stahlwerke A.
G., Beč: 87.
Schweizerische Bank Gesellschaft, Ba-
zel: 52.
Schweizerische Bankverein, Zürich:
52, 130.
Schweizerischer Kreditanstalt, Zürich:
31, 181.
Steiermarkische Elektrizitätsgesell-
schaft, Graz: 130.
Steiermärkische Escompte Bank: 152.

T.

Tanin D. D.: 52, 169.
Tannis Rey, Paris: 169.
Tarped, autobusko preduzeće: 215,
215.
Teksta, Maribor: 48, 53.
Telefonaktienbolaget L. M. Eriksson,
Stokholm: 86, 156.
Tekstilna ind. Teksta, Zagreb: 48.
Tekstilna tovarna sukna, Kočevje:
54.
Textilwerke Mautner, früher Oesterr.
Textilwerke J. Mautner A. G.: 87,
197.
Tesla A. D., Pančevo: 155.

Tetovsko industrijsko A. D.: 129.
The Central European Mines Limi-
ted: 84, 99, 109, 111.
The Nobel Dynamit Trust Compani
L. T. D.: 164, 167.
Thonet Mundus, Varaždin: 88, 143.
Tiller, za odevanje, nabavljanje i u-
niformisanje: 84.
Titan: 48, 152.
Titanit, Zagreb: 164.
Tivar vidi Varaždinska tekst. ind.
Topionica, Vareš: 149.
Topionice cinka i olova: 167.
Tovarna verig, Lesce: 48, 53, 54.
Tovarna klobukov Šešir, Škofija
Loka: 48, 53, 54.
Tovarna strojil, Majšprek: 168.
Trboveljsko premogokopno društvo:
42, 110, 115, 119, 130.
Trgovačka banka, Beograd: 47.
Trgovačka i obrtna banka D. D., No-
vi Sad: 26.
Trgovačko ind. banka, Beograd: 47,
126, 131.
Trepča Mines Limited: 84, 99, 111,
167.
Trošnik Mines Limited: 84, 100, 111.
Turističke kuće u Jezeru i Bočju:
17.
Tvornice aluminijuma vidi Fabriku
aluminijuma.
Tvornica kože Petovija, Breg: 48.
Tvornica lakova i boja Moster, Za-
greb: 48.
Tvornica tanina, Sisak: 168, 169.
Tvornica vagona, Kistareka: 150, 151.
Tvornica za dušik, Ruše: 130, 164,
165, 166.
Twentieth Century Corporation Fox
Film, Zagreb: 88.

U.

Udeonička zadruga, Beograd: 47.
Udruženi rudnici i talionice D. D.
Zagreb: 112.
Udruženi rudnici, Petrova Gora: 149.
Udruženje banaka: 34.
Udruženje industrijalaca: 37.
Udruženje trgovaca, Zagreb: 78.

Udruženje trgov. agenata, Beograd: 79.
 Ugar D. D., Turbe: 143.
 Ugarska sveopća kred. banka vidi
 Madjarska sveopća kred. banka.
 Ugljenično društvo Monte Promina,
 Siverić: 112.
 Ukod D. D., Sušak: 143
 Uljanik, petroleumsko D. D. Zagreb:
 17, 51, 113.
 Union des Usines et des expl. for. des
 Nasic. S. A. Genève: 142.
 Union des Verreries mechaniques
 Belge, Charleroi: 121.
 Union Européenne Ind. et fin. Pa-
 ris: 30.
 Union Corporation, London: 111.
 Uprava državnih monopola: 13, 15,
 18, 114, 170, 171, 174.
 Ustiprača A. D., Beograd: 110, 141.

V.

Valjevska okružna banka: 47.
 Valjevska štedionica: 139.
 Varaždinska tekstilna industrija: 52,
 197, 199, 222.
 Varda: 140, 142.
 Warner Bros First National, Hol-
 liwood — U. S. A.: 88.
 Watson Business Machines Corpo-
 ration, jug. A. D.: 87.
 Veliko-bečkerečka fabrika šećera,
 Petrovgrad: 181.
 Vereinigte Böehler Stahlwerke, Ci-
 rih: 150.
 Vereinigte Gummiwaren fabr. Wim-
 passing, Beč: 87.
 Vereinigte Seiden-Farbeverein, GubH
 Beč: 198.
 Verenigle Textiel Maatschappijen H.
 V., Rotterdam: 198.
 Verein für Chemische und Metallurg.
 Prod., Aussig: 165.
 Verkaufsgemeinschaft Bohmischer
 Tafelglasfabriken, Prag: 121.
 Vesten, Gaberija: 59, 150.
 Vimpasing kaučuk, Zagreb: 87.
 Vinguerra und Co, Beč: 198.
 Vintershal A. G., Kasel: 114.
 Vistad A. D., Višegrad: 18.

Vranjsko električno društvo: 129.
 Vračarska zadruga: 47, 185.
 Vračarska štedionica: 47.
 Vve Morin Pons et Cie, Lyon: 110.
 Vzajemna zavarovalnica: 224.

W.

Wienerbankverein, Beč: 28, 29, 31,
 32, 55, 85, 149.
 Wiener Oelwerke Bänder Kunz A. G.:
 186.

Z.

Zadružna Gospodarska banka, Ljub-
 ljana: 38, 47, 48, 53, 54, 153.
 Zagrebačka tvornica koža: 169.
 Zagrebački parni mlin: 185.
 Zanatska banka Kr. Jugoslavije: 21,
 22, 32.
 Zavod za kredit i trgovinu, Ljub-
 ljana: vidi Kreditni zavod.
 Združene papirnice Vevče, Goričane,
 Medvede: 53.
 Združeni rudnici i topionice, Pe-
 trova Gora: 149.
 Zeleni vir D. D., Skrad: 49, 132.
 Centraleuropäische Länderbank: 31,
 103, 110, 181.
 Zemaljska banka za Bosnu i Her-
 cegovinu, Sarajevo: 29, 38, 55, 225.
 Zeta, drvarsko-industrijsko A. D.
 Beograd: 143.
 Zetska plovdba: 212.
 Zletovo Mines Limited: 83, 100, 111.
 Zlot Mines Limited: 112.
 Zmaj, tovarna za galv. elem., Ljub-
 ljana: 54.
 Zorka D. D. vidi Prvo Jug. društvo.
 Zvečevo Novo, Šumsko ind. D. D.,
 Zagreb: 142, 143.

2.

Željezara, Vareš: 15, 149.
 Železni majdan i topionica, Topu-
 sko: 150.
 Živnostenska banka, Prag: 31, 132,
 152, 181, 198.

Č.

Čakovačka Međumurska štedionica:
185.

Čehoslovačka Banka: 139.

Češka Industrijalna banka, Ljubljana:
31.

Češka Union banka: 31.

Č. S. A. čehoslovačka vazd. kompanija:
215.

Y

Yarrow and Co, Glasgow: 213.

Štamparske greške

Štampano

Str. 17 Međunarodno.

Str. 113 Metal.

Treba da bude

Međumursko.

Metal.

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

Sadržaj

UVOD

Pojam finansiranja	Strana 1
------------------------------	-------------

SUBJEKTI FINANSIRANJA (4—93)

Finansiranje privrede od strane države (4—22)

Država kao privrednik	4
Kritika klasične škole narodne ekonomije mešanja države u privredu	5
Oblici i granice mešanja države u privredu	6
Pojam državnog kapitalizma	11
Naša državna privreda	13
Ustanove u državnoj režiji	13
Komercijalizovana državna preduzeća	15
Privilegovana društva	20
Učešće države u akcionarskim preduzećima	22

Novčani zavodi (23—55)

Naš kreditni sistem	23
Koncentracija banaka	24
Akcionarska društva kao akcionari banaka	26
Inostrani kapital u bankama	27
Državni kapital u bankarstvu	32
Tuda sredstva (ulozi i krediti)	32
Tuda sredstva za vreme krize	34
Finansiranje od strane banaka — Izvori sredstava za finansiranje	35
Depozitne i poslovne banke	37
Pregled kredita odobrenih preduzećima od strane banaka	39
Javni krediti	42
Načini finansiranja	43
Preduzeća u bankarskoj režiji	46
Konzorcijski poslovi	47
Bankarski koncerni	48

Finansiranje privrede od strane preduzeća (56—59)

Akcionarska društva kao činilac finansiranja	56
Horizentalno i vertikalno ućlanjenje	57
Naše prilike	57

Inostrani kapital (60—93)

Opšti pogled na inostrani kapital kao na faktor finansiranja	60
Metode proučavanja inostranog kapitala	60
Učešće u glavnici	61
Učešće putem odobravanja kredita	62
Evolucija inostranog kapitala	63
Nacionalizacija inostranih preduzeća	65

	Strana
Industrijalizacija	66
Kretanje inostranog kapitala	68
Austro-Ugarsko finansisko tutorstvo	71
Politički uticaj inostranog kapitala	72
Psihološka strana problema o inostranom kapitalu	73
Izjave o inostranom kapitalu	75
Oblici ispoljavanja inostranog kapitala	78
Poslovanje inostranog kapitala van preduzeća	79
Poslovanje u preduzeću — Podružnice	80
Afilijacije	84
Preduzeća sa učešćem inostranog kapitala	88
Zakonski propisi koji se odnose na inostrani kapital	90

OBJEKTI FINANSIRANJA (94—226)

Vađenje i prerada ruda i kopova (94—114)

Rudno bogatstvo i naše rudarstvo	94
Struktura bilansa rudarskih preduzeća i sastav njihove glavnice	97
Filijale inostranih preduzeća	99
Intenzivnost učešća inostranog kapitala i njegov udeo u rudarskoj proizvodnji i prodaji rudarskih produkata	100
Krediti odobreni rudarskim preduzećima	101
Bankarski krediti i učešće novčanih zavoda u glavnici rudarskih preduzeća	102
Potraživanja rudarskih preduzeća	103
Dobici i gubici rudarske industrije	104
Glavne grane rudarske industrije	106
Francuska društva	108
Engleska društva	110
Belgijska društva	112
Ostala društva u kojima učestvuje inostrani kapital (nemački, švajcarski, italijanski)	112
Istraživanje nafte	113

Zemljana industrija (115—121)

Pregled delatnosti preduzeća zemljane industrije	115
Razne grane zemljane industrije	116
Industrija cementa	117
Vađenje i prerada bauksita	119
Industrija stakla	121

Proizvodnja električne struje (122—132)

Elektrifikacija zemlje	122
Pregled industrijske proizvodnje struje	124
Kapital preduzeća i njegov sastav	125
Krediti	126
Učešće novčanih zavoda	126
Rezultat poslovanja	127
Pregled pojedinih preduzeća	128
Švedski kapital	128
Amerikanski kapital	129
Švajcarski kapital	130
Kapital bivše Austrije	131
Kapital domaćih novčanih zavoda	131

Šumska industrija (133—143)

Opšti pogled na šumsku industriju	133
Akcionarski sektor šumske industrije	135
Kapital preduzeća	136
Krediti u šumskoj industriji	137

	Strana
Potraživanja	138
Učešće novčanih zavoda u industriji drveta	138
Rezultat rada industrije drveta	139
Finansijska struktura pojedinih društava	140

Metalurgijska industrija (144—154)
(metalno-mašinska)

Pojam metalurgije	144
Akcionarski sektor metalurgije	144
Kapital uposlen u metalurgijskim akcionarskim društvima	145
Krediti	146
Rezultat poslovanja	148
Pojedina preduzeća	149

Elektrotehnička industrija (155—156)
Hemijska industrija (157—175)

Osobine hemijske industrije	157
Opšti pregled naše hemijske industrije	158
Vlastiti kapital preduzeća hemijske industrije	160
Krediti kojima se koriste preduzeća hemijske grane	161
Rezultati poslovanja	163
Finansijske veze jugoslovenskih hemijskih preduzeća	164
Elektrohemijska industrija	166
Farmaceutska grana	167
Proizvodnja tanina, destilacija i impregnacija drva	168
Proizvodnja žigica	170
Proizvodnja laka i boja	171
Proizvodnja sapuna	172
Destilacija nafte	173

Prehranbena industrija (176—186)

Opšti pregled	176
Industrija šećera	177
Šećerane	178
Pregled pojedinih preduzeća	180
Pivarska industrija	181
Mlinska industrija	189
Ostale neizdvojene grane prehranbene industrije	185

Tekstilna industrija (187—199)

Opšti pregled tekstilne industrije	187
Uvoz sirovine, polufabrikata i tkanina	188
Napredovanje domaće tekstilne industrije	188
Industrijska politika koja ima za cilj snabdevanje industrije domaćim sirovinama	189
Opšti pregled delatnosti tekstilnih preduzeća	192
Akcijski kapital	193
Krediti	194
Sudelovanje bankarstva u tekstilnoj industriji	195
Rezultat poslovanja tekstilne industrije	195
Industrija tekstilne konfekcije	196
Pregled pojedinih preduzeća	197

Industrija i konfekcija kože (200—205)

Opšti pregled	200
Batino preduzeće	203

Transport, hotelijerstvo, trgovina i osiguranje (206—226)

	Strana
Saobraćajna preduzeća	206
Pomorska plovidba	208
Parobrodarska preduzeća	209
Akcionarska parobrodarska društva	210
Brodogradilišta	213
Rečna plovidba	214
Autobuski saobraćaj	215
Vazdušni saobraćaj	215
Biro-i za putovanja	216
Skladišta i otpremnička preduzeća	216
Hotelijerstvo	217
Trgovina	219
Osiguranje	223

**UKUPNI REZULTATI FINANSIRANJA OD STRANE SVIH FAKTORA
(227—235)**

Karakter sintetičnog pregleda	227
Pregled ukupnog inostranog kapitala	229
Procena investiranog kapitala	230
Inostrani krediti	231
Poređenje sa podacima iz 1934/1935 god.	233